

પ્રકાશક (પ્રાપ્તિસ્થાન) .

૧. વિશ્વ અભ્યુદય અધ્યાત્મિક જ્ઞાનમંદિર વતી :
કુમારી રંજનદેવી સા. શ્રોફ
મહેતા બિલ્ડીંગ, ખીજે માળે.
૧૨ ગો રસ્તો, ખાર, મુંબઈ-૫૨.

૨. શ્રી નારણભાઈ જે. પટેલ
પ્રિન્સિપાલ : વિશ્વ વિદ્યાલય
હાઈસ્કૂલ
ન્યુ સિવિલ રોડ, અસારવા, અમદાવાદ-૧૬.
પ્રથમ આવૃત્તિ
પ્રત-૧૦૦૦
સ-૧-૧૯૭૬

- ૩ સુરજબેન ડી. વોરા
C/o મધુસુદન ડી. વોરા
અશ્વોદય મિલ્સ,
ભારખી (સૌરાષ્ટ્ર)

મુદ્રક

ચૌપટલાલ ગોકળદાસ ઠક્કર

શ્રી શક્તિ પ્રિન્ટરી

સુરેન્દ્ર હાઉસ

રોડ, અમદાવાદ-૧.

મુખ્ય ટાઈટલ પરના ચિત્રનો પરિચય

શ્રી ગજશ્વરભાઈ મુનિ મંડાલ સ્મરણમાં મિશ્રુનો જારમી પદ્ધિમાં ધારણ કરીને ધ્યાનાવસ્થામાં જિભા છે ત્યાં સોમીલ જાલસુ તે રમ્ભેથી નીકળે છે તેને પૂર્વ વેરવચાન મુનિને જોના જ એકમ તેના પર ક્રોધ ઉત્પન્ન થયેલ ક્રોધ વેરમા સરોવરની લોની માટી લાવીને મુનિના હિર ઉપર પાત બાધી અને સ્મરણમાંથી ખેરના ખીંગા (અમરા) લાવોને તેમાં ચુકા મુનિ તે પોતાના આત્મધ્યાનમાં લીન હતા તેમને જાણનું જાન ન હતું તેઓ સમાધિધ્યાવસ્થામાં જિભ છે ચિત્રની મધ્યમાં જે મિડુ છે તે આત્મજ્ઞોતિ છે તે અવગણેથી આન્જાલિન ધર્મ ગર્હ છે પગથિયા તે મેક્ષુના આરોહણ રૂપ છે જોન દર્શનમાં ૧૪ પગથિયા આત્મ ઉત્ક્રાંતિના છે મુનિ ધ્યાનાવસ્થામાં બેવોની વિદુદિથી ઉતરોતર ઉપરના પગથિયા ક્રમથી ચડના જાય છે અને ક્રમના આવગળોને જોના જાય છે આખિર જગમા પગથિયા પર ચડી જઈને માર ધાતિ ક્રમને નાશ કરી તેરમા પગથિયે જઈને નિરાવરણ કેવલજ્ઞાન કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે ક્રમ ગદિન પોતાના આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિત થાય છે આ અવસ્થાને છવ્વ-મુક્ત અવસ્થા કહેવામાં આવે છે ત્યાર પછી તરત જ ચૌદમા પગથિયા પર જઈને સર્વ શરીરોનો ત્યાગ કરીને વિદેઝ મુક્તાવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી પરમાનંદમય શાશ્વત મુખના ભોક્તા બને છે

સિ. વિશ્વ શાંતિ આલોક

પ્રસ્તાવના

જ્ઞાની પુરુષોએ કહ્યું છે કે જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવી હોય તેનું પ્રથમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું અને પછી તેની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરવો. આનું નામ જ જ્ઞાન અને ક્રિયા વડે મોક્ષની પ્રાપ્તિ. એકલા જ્ઞાનથી કે એકલી ક્રિયાથી પણ ઈચ્છિત સ્થળે પહોંચાય તેમ નથી. વર વિનાની જ્ઞાન શા કામની ? વર અને જ્ઞાન બંનેની જરૂર રહે છે. જૈનશાળાઓમાં અને જૈન મોડિંગોમાં એકલા સામાયક અને પ્રતિક્રમણની ક્રિયાના પાઠ શીખવાડવામાં આવે છે, પરંતુ સામાયક શા માટે કરવી ? પ્રતિક્રમણ શા માટે કરવું ? આત્મા શું છે ? તેને કર્મ સાથે કેવો સંબંધ છે ? તે તેનાથી કેવી રીતે મુક્ત થાય ? બંધન શું ? મોક્ષ શું ? વગેરેના જ્ઞાન વિનાના ક્રિયાના પાઠો ઉપયોગી ન જ બની શકે, એ નિર્વિવાદ સત્ય છે. માટે આત્માના અને બંધ મોક્ષ વગેરેના જ્ઞાનની ખાસ જરૂર છે. વર્તમાન કાલે જ્ઞાનના અભાવે ઘણાઓને તેમાં રસ આવતો નથી, રુચિ થતી નથી. અને એમ બનવું સ્વાભાવિક છે કારણ કે સમજણ વિના રસ કયાથી આવે ? કેમ કે આત્મા શું વસ્તુ છે, તે કેમ અને કેવી રીતે બંધાય છે કેવી રીતે કર્મોનું આવાગમન થાય છે, કેવી રીતે તે રોકાય છે, કેવી ક્રિયાથી પૂર્વના કર્મોનો નાશ થાય છે અને આત્મસ્વરૂપ કેવી રીતે પ્રગટ થાય છે ? આવો બધો જો જ્ઞાન હોય તો જ તેના રસ કે રુચિ કરનારને ઉત્પન્ન થાય છે. જગ્યાએ જૈનશાળાઓ ચાલે છે પરંતુ તેના વિકાસ થતો નથી ક્રિયાઓના પાઠો રટવાથી વિકાસ કેવી રીતે સભવે ? આ ન જ થઈ શકે.

સત્તાવીશ પાઠના રૂપ

મનન કરવાથી વસ્તુનું સ્વરૂપ

રૂપ પ્રશ્નો મૂકવામાં આવ્યા

આ પાઠનું વિવેચન બાળ

સાગવાળા પ્રશ્નો મોટે

અનુક્રમણિકા

પાઠ	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧	આત્મા છે.	૧
૨	દેહમાં આત્મા છે	૩
૩	આત્મનિત્ય છે કે અનિત્ય ?	૫
૪	પહેલું કર્મ કે આત્મા ?	૮
૫	આત્મા સાથે કર્મના પુદ્ગલોનો સંબંધ	૧૧
૬	ક્રિયા વડે કરાય તે કર્મ.	૧૪
૭	ક્રિયા વડે કરાય તે કર્મ.	૧૮
૮	કર્મબંધન કેવી રીતે થાય છે ?	૨૨
૯	વિચારશક્તિ અને તેનું પરાવર્તન	૨૬
૧૦	બંધન—મુક્તિ.	૩૨
૧૧	દેહધારી આત્માઓની સમજ	૩૫
૧૨	મનુષ્ય, તિર્થંચાદિની સમજ.	૪૦
૧૩	આત્મદષ્ટિ	૪૬
૧૪	જડચૈતન્યનો વિવેક.	૫૧
૧૫	પ્રેમ અને પરોપકાર.	૫૫
૧૬	તીર્થયાત્રા—સ્થાવર તીર્થ.	૬૦
૧૭	તીર્થયાત્રા—જંગમ તીર્થ.	૬૩

૧૮	આઈ જીવન-ત્યાગ માર્ગે	૬૭
૧૯	હૃદયોનું કર્તવ્ય	૭૨
૨૦	હૃદયધર્મ-બાર પ્રત	૭૭
૨૧	પરમાત્માનું સ્મરણ	૮૩
૨૨	ધર્મનું મગ કેમ મળતું નથી ?	૮૮
૨૩	આત્મ શ્રદ્ધા પોતા ઉપર વિશ્વાસ	૯૬
૨૪	ધ્યાન	૧૦૩
૨૫	વ્યવહારમાં વૃત્તિસ્વરૂપનું અવયોગન	૧૦૮
૨૬	આત્મવિશ્વાસ હમ્મ અને જાણતિ	૧૧૪
૨૭	જાત સમયની ક્રિયા	૧૩૨
	ધર્મોપદેશ તત્ત્વજ્ઞાન	૧૨૮ થી ૧૭૩

પાશ્ચી આવૃત્તિ

આ પુસ્તકની પાશ્ચી આવૃત્તિ હાલના અંગ્રેજીમાં અતિ જાનકારક થાય છે. આવા આધ્યાત્મિક પુસ્તકોનો જોડણો પ્રચાર થાય તે હમ્મજવા મોજા છે. જેન સમાજના ભાઈઓ અને બહેનો આવા પુસ્તકોનું વાચન, મનન કરીને સાચા જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી શકે અને આત્માનો વિકાસ સાધે એ જ દુલ્લ કામના સર્વ વિરમુ છુ.

સિ. વિશ્વશાંતિ ચાલક

સાભાર ધન્યવાદ

આ પ્રકાશન પ્રકાશિત કરવામા મોરખીનિવામી બહેનો તથા ભાઈઓએ પ્રથમથી અમુક અમુક પ્રતના ગ્રાહક બનીને જે સહકાર આપેલ છે તે બદલ તેમને હાર્દિક ધન્યવાદ સહ આભાર માનવામા આવે છે આ પુસ્તકનું જે મૂલ્ય રાખવામા આવેલ છે, તે પણ જ્ઞાન ખાતે જ વપરાશે. મતલબ એ છે કે આવા જ આધ્યાત્મિક પુસ્તકો પ્રગટ કરવામા તેનો સદુપયોગ કરવામા આવશે, એવી ભાવના હૃદયે વસેલ છે. માટે ગુણુશીલ મહાનુભાવો આ પ્રકાશનને આનંદભેર અપનાવી સ્વવિકાસ સાધશે તો શ્રમ સાર્થક થશે. સર્વ-જનોને આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાઓ, એ જ મંગલ કામના દિલમા રાખીને વિરમું છું. સર્વેજના: સુખી ભવન્તુ

પ્રેસ માલિક પોપટભાઈએ જે ખત, લાગણી અને ધાર્મિક પ્રેમ સહિત, સેવાભાવે સુદર અને શુદ્ધ છાપકામ સત્વર કરીને સેવા બળવી છે તે બદલ તેમનો હાર્દિક ધન્યવાદ સહ આભાર માનવામા આવે છે. ભવિષ્યમા પણ પ્રસંગ આવ્યે એવા જ પ્રેમથી ભક્તિભાવ સહિત સેવા કરવા તત્પર રહેશે એવી આશા સેવીએ છીએ

વિશ્વ વિદ્યાલય હાર્દસ્કૂલ (અસારવા, અમદાવાદ)ના પ્રિન્સિપાલ પરમાર્થી શ્રી નારાયણભાઈ જે. પટેલ કે જેમણે પુસ્તક છાપવાના સર્વ કામની જવાબદારી લઈને દરેક કાર્ય કાળજીપૂર્વક, ખત અને ધર્મ-પ્રેમથી સેવા ભાવે કરેલ છે તે સેવા. જે અભેદભાવે તેમણે બળવી છે તેનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી તેઓ આવા પરમાર્થિક કાર્યો કરીને ઉત્તરોત્તર સ્વવિકાસ સાધે. તેઓએ જે નિઃસ્વાર્થભાવે સેવા કરી છે તે માટે તેમનો હાર્દિક ધન્યવાદ સહ આભાર માનવામા આવે છે.

લિ કુમારી રંજનદેવી આર્ટ

ॐ श्री गार्भनाथाय नमः

આત્મજ્ઞાન પ્રવેશિકા

પાઠ ૧ લો

આત્મા છે

આ મા છે એ વાત ચોક્કસ છે હું છું કે કેમ ? આ શકાને જે જાણે છે તે જ આત્મા છે આત્મા અરૂપી વસ્તુ છે તેથી જેમ આપો વડે બીજી વસ્તુઓ આપણે જોઈ શકીએ છીએ તેમ આ મા જોઈ શકાતો નથી આત્મામા કોઈ પણ જાતનું રૂપ કે આકાર નથી, છતાં આત્મા એક વસ્તુ તો છે જ આત્મામા શુદ્ધો છે, તે શુદ્ધો વડે આત્મા 'છે' એમ આપણે જાણી શકીએ છીએ ઉપયોગ : એ આત્માનો મુખ્ય શુદ્ધ છે ઉપયોગ બે પ્રકારનો છે એક જ્ઞાન ઉપયોગ, બીજો દર્શન ઉપયોગ જ્ઞાન ઉપયોગ : વડે આપણે વસ્તુને જાણી શકીએ છીએ અને દર્શન ઉપયોગ વડે પદાર્થને જોઈ શકીએ છીએ આ જાણવું અને જોવું તે આત્માના શુદ્ધો છે

આત્માનો અનુભવ થાય છે આત્મા જ આત્માને જાણે છે દુનિયાના બીજા કોઈ પદાર્થો આત્માને જાણી શકતા નથી જે આત્મા આ વિશ્વને જાણી શકે છે તેને જાણનારો કોણ હોઈ શકે ? તેને જે જાણે તે આત્મા જ છે

આત્મા હોય તો શરીર હાલી ચાલી શકે, મુખ ખોલી શકે, કાન સાંભળી શકે, નાક સૂંઘી શકે, જીભ સ્વાદ લઈ શકે, ટાઢ, તાપ આદિ શરીર જાણી શકે. મન વિચારી શકે અને સુખદુઃખાદિ જાણી શકે.

આત્મા ન હોય તો સુખદુઃખ જાણી ન શકાય, મન વિચાર ન કરી શકે. મુખ ખોલી ન શકે, નાક સુગંધ ન લઈ શકે. જીભ સ્વાદ ન લે, શરીર હાલીચાલી ન શકે, કાન સાંભળી ન શકે, આત્મા વિનાનું શરીર મડદું કહેવાય, સચેતન દશા અને લાગણીઓ આત્માની હૈયાતીને જ આભારી છે.

ન્યારે સર્વ વિકલ્પો દૂર થાય છે અને સ્થિર થાય છે ત્યારે જે અનુભવ થાય છે, જે સ્થિતિ હોય છે તે આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ છે. તે આત્માની સ્વરૂપસ્થ દશા છે આ સ્થિતિમાં જેમ વધારે વખત રહેવામાં આવે છે, તેમ તેમ આત્માની મહાન શક્તિઓ પ્રગટ થતી આવે છે, તેની લાયકાતમાં વધારો થતો રહે છે. આત્મા દેહમાં રહેલો છે એ દૃષ્ટિએ આપણે વિચાર કરીએ તો આત્મા દેહ પ્રમાણે છે. આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપે છે એ અપેક્ષાએ વિચાર કરીએ તો વિશ્વવ્યાપક છે. શુદ્ધ સ્વરૂપની અપેક્ષાએ આત્મા લાંબો નથી, ટૂંકો નથી, હલકો નથી, ભારે નથી, કોઈ જાતના તર્કવિતર્કથી આત્મા જાણી શકાતો નથી.

ઈન્દ્રિયોના વિષયોની ક્રિયા અને મનના વિકલ્પો શાંત થતા આત્માકારે આત્મઉપયોગ પરિણમતાં આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપે પ્રગટ થાય છે. અનુભવાય છે.

પાઠ પદેશનાના મારાશ પ્રશ્નો

આત્મા છે ૧ આત્મામા ગુણો છે ૨ આત્માદેહ પ્રમાણે છે ૩ આત્મા વિશ્વવ્યાપક છે ૪ આત્માનો અનુભવ થાય છે ૫ શિશુકે આ મુદ્દાઓ ઉપર વિશેષ વિવેચન કરી વિદ્યાર્થીને સમજાવવું

પાઠ ૨ ને

દેહમા આત્મા છે

જેમ અરણિના લાકડામા અગ્નિ રહેલો છે, હઢી મા ઘી રહેલું છે, તલમા તેન રહેલું છે, પુષ્પમા મુગ ઘ રહેલી છે, જમીનમા પાણી રહેલું છે, તેમ શરીરમા જીવ રહેલો છે જેમ પાંજરાથી પાંજરામા રહેલું પક્ષી જુદું છે, ઝાડથી ઝાડ ઉપર રહેલું પક્ષી જુદું છે, અગરખાથી અગરખુ પહેનાર જુદો છે, તેમ દેહથી આત્મા જુદો છે

દેહધારી આત્મામા ન કોય વિકાસવાળો શુદ્ધ છે તેને લઈને જીવ કેટલો મોટો કે કેવટો નાનો છે તે કહી શકાતું નથી જે દેહમા જીવ રહેલો છે, તે દેહ પ્રમાણે જીવ કહેવાય છે જેમ શરીર વધતું જાય છે તેમ જીવ વિકાસ પામતો જાય છે, અને શરીરના ભાગોમા વ્યાપી રહે છે શરીર દુર્બળ થતા કે હાથ, પગ કપાઈ જતા તે જીવના પ્રદેશો સંકોચાઈ જાય છે

દીવાનો પ્રકાશ ખુલ્લો હોય તો તે આખા ઘરમાં પથરાઈ રહેશે. પણ જો તે દીવા ઉપર એક વાસણ ઢાંકવામાં આવે તો તેનો પ્રકાશ તેટલા જ ભાગમાં સંકોચાઈને સમાઈ રહેશે. આ પ્રમાણે કર્મના બંધનમાં બંધાયેલા સંસારી જીવે જે દેહ ધારણ કરેલો હોય છે તેટલા પ્રમાણમાં તે સમાઈ રહે છે. હાથીના શરીરમાં રહેલો જીવ હાથી પ્રમાણનો પ્રદેશ રોકીને રહેશે અને કીરીના શરીરમાં રહેલો જીવ તેટલો જ વિભાગ રોકીને રહો શકશે. વળી સુખદુઃખને અનુભવ પણ તેટલા જ વિભાગમાં થશે. જો દેહથી બહારના વિશેષ વિભાગમાં આ જીવની હેયાતી હોય તો તે સ્થળે ટાઢ, તાપ, સુખ, દુઃખ આદિનો અનુભવ પણ આ જીવને થવો જોઈએ. પણ તેમ થતું નથી. વળી સુખી થવા માટે અથવા મોક્ષ મેળવવા માટે પ્રયત્ન પણ આ દેહની અંદર રહીને જ કરવામાં આવે છે અને સુખ, શાંતિ, દુઃખ કે જ્ઞાનનો અનુભવ પણ આ દેહની અંદર રહેલ આત્માને જ થાય છે. માટે આત્મા દેહ પ્રમાણે છે.

કર્મોનું બંધન છૂટી જતાં દીવાના પ્રકાશની માફક તે કેવડો મોટો છે, તેનું માપ કાઢી શકાતું નથી, એટલે જ જ્ઞાનરૂપ શક્તિની અપેક્ષાએ આત્માને સર્વવ્યાપક માનવામાં આવે છે.

ખીજા પાઠના સારાંશ પ્રશ્નો :

દેહમા આત્મા છે. ૧. આત્મામાં સંકોચ વિકાસ ગુણ છે. ૨. સુખદુઃખનો અનુભવ દેહમાં થાય છે. ૩. દેહથી આત્મા જુદો છે. ૪. આ સર્વ અપેક્ષાઓ શિક્ષકે સમજાવવી.

પાઠ ૩ જો

આત્મા નિત્ય છે કે અનિત્ય ?

આત્માની ઉત્પત્તિ થતી નથી તેથી તે અનાદિ કહેવાય છે તેમ આત્માનો નાશ થતો નથી એટલે તે અવિનાશી છે જેમ માટીમાથી માગીના ઘડાની ઉત્પત્તિ થાય છે તેમ તેનો નાશ પણ માટીમા થાય છે એટલે ઘરો ફૂગીને પાછો માટીમા મળી જાય છે તેમ આત્માની ઉત્પત્તિ ક્યારે થઈ અને જેમાથી થઈ તે કદી શકાતું નથી આત્માનો ઉત્પત્તિનું ઉપાદાન-મૂળ કારણ કોઈ ન હોવાથી આત્મા નાશ પામીને પાછો કેના અદર મળી જાય ? જેમાથી જેની ઉત્પત્તિ તે તેનું મૂળ કારણ કહેવાય છે ઘડાનું મૂળ કારણ માટી છે તેમ આત્માની ઉત્પત્તિ થવાનું મૂળ કારણ કોઈ ન હોવાથી આત્માને અક્ષર, અવિનાશી, મુત્તર, નિત્ય અવિચલ ઇત્યાદિ નાનોલી કહેવામા-વર્ણન કરવામા આવે છે

આ મૂળ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ આત્માને નિત્ય કહેવામા આવે છે અને પરાયની અપેક્ષાએ અનિત્ય કહેવામા આવે છે ગુણની અપેક્ષાએ આત્મામા ગુણનો પ્રમત્ત અને તિરોભાવ બન્યા કરે છે આત્મામા ગુણ અને પરાય છે તે આગળ કહેવામા આવશે તે બરાબર નમજવાથી આત્મા નિત્યાનિત્ય છે તે બરાબર નમજ શકાશે

આત્મા જે મૂળ વસ્તુ છે તેને દ્રવ્ય કહે છે, તેની સાથે ગૌણ કે પ્રગટપણે જે નિરંતર રહે છે તે ભાવને ગુણ કહે છે અને અનુક્રમે ઉત્પન્ન થઈને બદલાયા કરે તેને પર્યાય કહે છે.

અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતઆનંદ, અનંતશક્તિ, અવ્યાબાધપણું, અગુરુલઘુ, સાદી અનંત સ્થિતિ અને અરૂપીપણું તે આઠ આત્માના ગુણો છે. આઠ કર્મના નષ્ટ થવાથી આ આઠ ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે અર્થાત્ પ્રગટ થાય છે. તે આત્માની સાથે જ રહે છે. કર્મના આવરણોને લઈને તે ગુણો દબાઈ જાય છે. આત્મા ઉપરથી કર્મના આવરણો દૂર થતાં આ ગુણો પ્રગટ થાય છે. સર્વથા કર્મોનો ક્ષય ન થાય ત્યાં સુધી આ પ્રમાણે આવરણોને લઈને આત્માના ગુણોનું ગૌણપણું અને આવરણો દૂર થવાથી આત્માના ગુણોનું પ્રગટ થવાપણું થયા જ કરે છે. છતાં તે ગુણો નિરંતર આત્માની સાથે જ રહે છે. જ્ઞાનાદિ ગુણો બહારના કોઈ પણ સ્થળેથી આવતા નથી. જે આત્મમાં ન હોય તે બહારથી આવે એ સંભવે જ નહિ. આત્માની અનંત શક્તિઓ આત્માની જ છે. આત્મામાં જ રહેલી છે. આવરણો દૂર થતાં સત્તામાં દબાઈ રહેલી શક્તિઓ પ્રગટ થાય છે. આ ગુણ કહેવાય છે. આત્માને અને આ ગુણોને સમવાય-તદ્રૂપ સંબંધ છે-અભેદ સંબંધ છે.

પર્યાયો અનુક્રમે થાય છે અને તે બદલાયા કરે છે. ઉપયોગ વારંવાર બદલાય છે તે આત્માના પર્યાય કહેવાય છે આત્માનો ધર્મ જાણવાનો અને જોવાનો છે. જ્યારે

જલ્પવાનો ઉપયોગ દોષ ત્યારે જોવાનો ઉપયોગ દોષો નથી
અને જ્યારે જોવાનો ઉપયોગ ૧ દોષ ત્યારે જલ્પવાનો ઉપયોગ
મુખ્ય રૂપે દોષો નથી જન્મેની સત્તા જનિ શક્તિ તે માથે
૪ દોષ છે નાનમ ઉપયોગ દોષ તે જલ્પવાય ત્યારે દર્શનમાં
ઉપયોગ દોષ છે, દર્શનનો ઉપયોગ જલ્પવાય ત્યારે જ્ઞાનમાં
ઉપયોગ દોષ છે આમ જોવા અને જલ્પવામાં ઉપયોગ
અને આકારો પારલ્પ કરે છે અને મૂકે છે આમ ઉપ
યોગનું વારંવાર જલ્પવાનું થાય છે તે પર્યાય છે

આ પર્યાયોની અપેક્ષાએ આત્મા જનિત્ય છે પર્યાયો
જલ્પવા છતાં દરેક પર્યાયમાં આત્માની જ સત્તા-હયાતી
છે તે મૂળ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ આત્મા નિત્ય છે

એક સોનાની માળા ભાંગીને તેનું કડું જનાવ્યું,
આ માળા ભાંગી કડું જન્યું, માળાનો નાશ થયો, કડું
ઉત્પન્ન થયું, છતાં મોતું અને રમાને કાયમ છે આ
સોનાના પર્યાયો જલ્પવાયા અને તેનું કાયમ રહ્યું તેમ
આ માના અમુક ઉપયોગરૂપે એક પર્યાયનો નાશ થાય
છે, બીજા ઉપયોગપત્તે ઉત્પત્તિ થાય છે, છતાં જન્મે
પ્રસંગમાં આત્માનું હોવાપણું જન્યું રહે છે આ પ્રમાણે
દ્રવ્યની અપેક્ષાએ આત્માનું અમરપણું અને પર્યાયની અપે
ક્ષાએ વિનાશીપણું જન્મે છે, પણ આત્માનો નાશ થતો નથી

પા. ત્રીજાના સ્થાનમાં પ્રશ્નો

આત્માની ઉત્પત્તિ થતી નથી ૧ નાશ થતો નથી ૨

આત્માના ગુણો આત્મા સાથે હોય છે. ૩. આત્માના પર્યાયો અનુક્રમે થાય છે. ૪. આત્માની અમરતા. ૫. પર્યાયોની અપેક્ષાએ અનિત્યતા છે. ૬. શિક્ષકે આ પ્રશ્નોનું વિવેચન કરીને સમજાવવું.

પાઠ ૪ થો

‘પહેલું કર્મ’ કે આત્મા ?

‘પહેલું કર્મ’ હશે કે પહેલો જીવ હશે ? આ શંકા ઘણા જીવોને થાય છે. જો પહેલો જીવ હતો એમ માનીએ તો શુદ્ધ જીવને કર્મ શા કારણથી વળગ્યાં ? આત્માને પ્રવૃત્તિ કરવાનું શું કારણ મળ્યું કે તેનાથી કર્મ ઉત્પન્ન થઈ ને તેને વળગ્યાં ? પ્રથમ કર્મ હતાં, એમ માનીએ તો જીવ વિના કર્મ કોણે ઉત્પન્ન કર્યાં કે તે આત્માને વળગ્યાં ? અથવા જીવને કોણે ઉત્પન્ન કર્યો કે તેને કર્મ વળગ્યાં ? તેમજ જડ સ્વભાવવાળાં કર્મ સ્વભાવિક રીતે જીવને કેમ ચોંટી પડે ? વળી કર્મમાં જીવને વળગવાનો જ સ્વભાવ હોય તો શુદ્ધ થયેલા પવિત્રાત્માને પણ તે વળગી પડવાનાં જ. કેમકે કર્મમાં જીવને વળગવાનો સ્વભાવ છે. અને જો તેમ થાય તો અનેક જિંદગીઓ પર્યન્ત મહેનત કરી અનેક પ્રકારનાં તપ, જપ, જ્ઞાન, ધ્યાનાદિ વડે કર્મમાં નાશ કરી, આત્માની શુદ્ધિ થવાથી મહેનત બધી નકામી જ થવાની.

આ પ્રમાણે વિચાર કરના કોઈ પણ રીત પ્રથમ આત્માને
કે પ્રથમ ક્રમને માનવાથી સમાધાન થઈ શકતું નથી

આ પ્રશ્ન, પ્રથમ હકુ કે પ્રથમ કુકડી ? પ્રથમ શ્રી કે
પ્રથમ પુરુષ ? પ્રથમ દિવસ કે રાત્રિ ? આ પ્રશ્નોના જોડલો
જ એ પ્રશ્ન ઉકેલવાનો ગણત થઈ પડે છે આ પ્રશ્નોમા
'પહેલું આ' અને 'પછી આ' એ જેમ કહી શકાતું નથી,
તેમ 'ક્રમ' પહેલાં કે આત્મા પહેલાં એ પણ કહી શકાતું નથી

મહાન પુરુષો કહે છે કે આ ગણત પ્રશ્નોના નિષ્ફળ
કરવામા તમારા જિદગી વાલી જશે પણ તમને સતોષ
કારક ઉત્તર નહિ જ મળે છતાં બાદલી હકીકત તમા
ગથી સમજી શકાય તેવા છે કે તમે જ બધાએવા છો, તમારું
ધાતુ કઈ થઈ શકતું નથી અવનિ વારવાર તમને
હેરાન કરે છે આ બાબતોને તમે દૂર કરી શકો તેમ
હો ને માટે મહેનત કરવાની શાંતિ મળે છે એ આમ
છે નો પહેલું કોણ તે દમણ તમને ન ચમત્ક્રમ તોપણ
તો જેમ મહેનત કરીને સોનાને માટીથી દૂર કરી શકો
છો તેમ તમારા આત્માને આ ક્રમ ઉપધિથી અવગ કરી
શક્યો જેમ મોનુ માટીની સાથે મળા રહેતું બાળ
માથો નીકળે છે, આ સોનું માટીના સાથે ક્યારે મળ્યું
તે સમજી કે કહી શકાતું નથી હતા ધમણથી ધમવા
આદિ સાધનો મેળવીને તમે સોનાને માટીથી અવગ કરી
શકો છો તેમ આત્માને પણ આ ક્રમ ઉપધિથી અવગ
કરી શક્યો આ ઉપરથી સમજવાનું એ કે પહેલું ક્રમ
કે પહેલો આત્મા, એનો નિશ્ચય તમે જ પારે ન કરી

શકે છેતાં આત્માથી કર્મોનિ તો અલગ કરી શકે તેમ છે. તેને માટે અલગ થવાના ઉપાયો જ્ઞાની પુરુષોએ પોતાનો અનુભવ કરીને બતાવ્યા છે. તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

આ સ્થળે કર્મોનિ વિશેષ પોષણ સાથી મળે છે તે, અને કર્મો આત્માથી અલગ શા કારણથી થાય છે, આ બંને ઉપાયો જાણવાની જરૂર છે, આ હકીકત આગળ આવશે.

પ્રથમ કર્મ કે આત્મા, આ પ્રશ્નના સંબંધમાં જ્ઞાની પુરુષોનો ઉત્તર એ છે કે તે બંને શાશ્વત છે, અનાદિ છે. છતાં તે કર્મમાં એવી યોગ્યતાવાળાં બીજ રહેલાં છે કે અમુક પ્રકારના પ્રયત્નથી તે આત્માથી અલગ થઈ જાય છે. માટે તે ઉપાયો કામે લગાડવાની જરૂર છે.

પાઠ ચોથાના સારાંશ પ્રશ્નો

પહેલું કર્મ કે પહેલો આત્મા ? ૧. આત્માથી કર્મો અલગ થઈ શકે છે. ૨. પ્રથમ કર્મ કે આત્માના સંબંધમાં જ્ઞાની પુરુષોનો ખુલાસો ? ૩. કર્મમાં આત્માથી દૂર થવાની યોગ્યતા છે ? ૪. ઉપાયથી કર્મ દૂર થાય છે.

પાઠ ૫ મે

આત્મા માથે કર્મના પુદ્ગલોનો મળધ

આત્મા પોતાનું જ્ઞાન જૂલી, પોતાના સ્વભાવમાથી મન વટે, વચન વટે અને શરીર વડે શાગદેવવાળી પ્રવૃત્તિ કરે છે તે વખતે, લોહુ જેમ લોહચુબક તરફ આકર્ષાય છે તેમ, આ જગત્મા સર્વત્ર જરેલા પુદ્ગલ પરમાણુઓ માથે પોતાનો લાગણીને લાયકના કર્મરૂપ પુદ્ગલો પાતા તરફ આકર્ષે છે અને તીવ્ર કે મદ લાગણીના પ્રમાણમા તે પુદ્ગલોનું આત્મપ્રદેશ સાથે જોડાયું કરે છે

આ શાગદેવવાળી લાગણીઓના ચાર વિભાગો પડે છે એક વિપરીત પ્રવૃત્તિવાળી લાગણી જેને મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે તેને લઈને જે વસ્તુ આત્મા નથી, તેમા આત્માની લાગણી થાય છે જે વસ્તુ અનિત્ય છે, અમાર છે, તેમા નિત્યપણાની, સારપણાની લાગણી થાય છે અપવિત્રમા પવિત્રતાની લાગણી થાય છે આ મિથ્યાત્વની લાગણી આત્મજ્ઞાન બહુ જ જૂલાવે છે અને પુદ્ગલ જે જડ પદાર્થો છે તે દેહાદિમા મત્યનાની, નિત્યતાની, સારપણાની—ને પવિત્રતાની શુદ્ધિ પારલ કરાવે છે સત્ય, નિત્ય, સારભૂત અને પવિત્ર તો આત્મા જ છે તેને બદલે જડ પદાર્થમા તેવી લાગણી અને પ્રવૃત્તિ થી તેને મિથ્યાત્વ કહે છે ૧-

પુદ્ગલોનો આત્મા સાથે સંબંધ જોડનાર બીજી લાગણી અવિરતિ નામની છે. અવિરતિનો ટુંકો અર્થ ઇચ્છાઓને છૂટી મૂકવી. આત્માની શક્તિ મેળવવાની ઇચ્છાને બદલે પુદ્ગલો મેળવવાના ઇચ્છા કરવી, આત્મશક્તિનો ઉપયોગ આત્માના આનંદ માટે ન કરતાં પુદ્ગલો મેળવવા અને પુદ્ગલોનાં સુખ ભોગવવા માટે કરવો. ઇદ્રિયોના વિષયોને જ પોપણ મળે તે તરફ આત્મશક્તિના ઉપયોગને વહેવરાવ્યા કરવો તે અવિરતિ. તેથી પુદ્ગલોનો આત્મા સાથેનો સંબંધ વધારે વધતો જાય છે. ૨.

આત્મા સાથે કર્મના પુદ્ગલોનો સંબંધ વધારનાર ત્રીજી લાગણી કષાયોની છે, ઇદ્રિયોને પોપણ આપવા-વિષયો મેળવવા માટે ક્રોધનો, માનનો, માયાનો અને લોભનો ઉપયોગ કરવામા આવે છે. આ ચારને કષાય કહે છે. કોઈ પ્રસંગે આ વિષયો મેળવવા માટે, કોઈ વખતે તેનું રક્ષણ કરવા માટે, અથવા પોતાના કે પરના સંબંધમાં આ જડ પુદ્ગલોનો ઉપયોગ કરનારા પ્રસંગમાં આ ચાર કષાયોમાથી કોઈ પણ કષાયવાળી લાગણીની મુખ્યતા હોય છે. આ કષાયવાળી લાગણીઓ પુદ્ગલોનો આત્મા સાથે સંબંધ વિશેષ દઢ કરાવે છે અને ટકાવી રાખે છે. ૩.

ચોથી લાગણી કર્મ પુદ્ગલોનો સંબંધ જોડનારી મન, વચન, શરીરની પ્રવૃત્તિની છે. તે લાગણી રાગ ઉત્પન્ન કરાવીને કે દ્વેષ કરાવીને, પોતાને માટે કે પરને માટે પણ તે ત્રણ

મનાદિની પ્રવૃત્તિ પુદ્ગલોનો સચય કરાવે છે તે પુદ્ગલો શુભ પણ હોય અને અશુભ પણ હોય છતાં બન્ને બંધન રૂપ તો છે જ

આ ચાર પ્રયત્નોમાં મિથ્યાત્વની લાગણી સર્વ દરતા પુદ્ગલોનો આત્મા માથે વિશેષ મળે છે કરાવે છે અને દમણી પણ રાખે છે ખરી જીતે તપાસો તો માન્ય પડશે કે જેમ કાદને દમણી રાખનાર અને પોપણ આપનાર તેના મૂળ છે, તેમ આ કર્મોને દમણી રાખનાર અને પોપણ આપનાર આ મિથ્યાત્વની લાગણી છે મિથ્યાત્વની લાગણી ન હોય તો અવિરતિ-ઈન્દ્રિયાની લાગણી તેથી ઓછો કર્મ મળે કરાવે છે મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ તે બન્ને લાગણી ન હોય તો ગ્યાયની લાગણી તેથી પણ ઓછો સમ્રાટ કરાવે છે અને ઉપરની ત્રણે લાગણી ન હોય તે પ્રસંગે મનાદિ ત્રણની લાગણી ઘણી જ ઓછો કર્મ મળે કરાવે છે આ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ જણાય છે કે આત્મજ્ઞાન ભૂલણુ તે મિથ્યા વ ઈન્દ્રિયાઓને કળામાં રાખવાનો નિયમ ન કરવો તે અવિરતિ રાહ રાખાણી પ્રવૃત્તિ તે કપાય, અને મન, વચન, શરીરની નામાન્ય પ્રવૃત્તિ તે યોગ્ય કોઈ વખતે ઓછ, કોઈ વખતે બે, કોઈ વખતે ત્રણ અને કોઈ પ્રસંગે ચાર જાતની લાગણીઓ એકાદી હોય છે

આ ચાર કારણો વડે સમ્રાટ કરાવેલા કર્મ પુદ્ગલોનો આત્માની સાથે સંબંધ થાય છે તે સંબંધ તે તે કારણો વડે

વૃદ્ધિ પામે છે અને નિમિત્તની પ્રજાગતાથી હાંખા વખત સુધી ટકી રહે છે.

પાંચમા પાઠના પ્રશ્નો

કર્મોનું આકર્ષણ શાથી થાય ? ૧. મિથ્યાત્વ એટલે શું ? ૨. અવિરતિ એટલે શું ? ૩. કષાય એટલે શું ? ૪. યોગ એટલે શું ? ૫. કર્મો આછાં શાથી થઈ શકે ? ૬. કર્મો શા કરણથી ટકી રહે ?.

પાઠ છઠ્ઠી

ક્રિયા વડે કરાય તે કર્મ

મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને મનોદિયોગનાં નિમિત્તને પામીને જીવ વડે જે ક્રિયા કરાય તે કર્મ કહેવાય છે. જીવ ને આત્મા એ એક -સ્તુનાં બે નામ છે. કર્મ આઠ ભાગમાં વહેંચાય છે. જ્ઞાનાવરણીય ૧. દર્શનાવરણીય ૨. વેદનીય ૩. મોહનીય ૪. આયુષ્ય ૫. નામ ૬. જોત્ર ૭. અંતરાય ૮. આ આઠ કર્મો છે. તેના પેટા ભેદો એકસો અઠ્ઠાવન છે. આત્મા અજ્ઞાન દશામાં આ આઠ કર્મ બાંધે છે.

આત્માની જ્ઞાનશક્તિને જે દબાવી દે તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ. ૧. આત્માની દર્શન શક્તિ....જોવાની શક્તિ—ને જે દબાવે તે દર્શનાવરણીયકર્મ. ૨. આત્માની અવ્યાખાધ-કોઈ

પ્રકારે કોઈથી બાધા, પીગ ન થાય તે ચક્ષિને દાદી કે તે
 વેદનીય કર્મ ૩ આત્માના અનંત આનંદને આવરે તે
 મોહનીય કર્મ ૪ આત્માની એક સ્વરૂપતા રહેવા રૂપ
 અભય અનંત સ્થિતિને આવરણ કરે તે આયુષ્ય કર્મ ૫
 આત્માના અંતરે શુણ્ણને દર્શિ તે નામ કર્મ ૬ અશુદ્ધ
 લઘુ (હળવો નહિ અને બારે પણ નહિ) રૂપ આત્માની
 સ્વભાવ સિદ્ધ સ્થિતિને આવરે તે ગોત્ર કર્મ ૭ આત્માની
 અનંત બળ ચક્ષિને દર્શાવે તે અતરાય કર્મ ૮ આ
 પ્રમાણે આઠ કર્મના સ્વભાવ છે સુખદુઃખાદિ વિવિધ
 પ્રકારની સારી જોટી ચક્ષિઓનો આ કર્મોની અદર
 સમાવેશ થાય છે

ઉપર બતાવેલા નિમિત્તોની મદદથી આત્મા જુગી જુગી
 પ્રવૃત્તિ કરીને જુ ૧ જુ ૧ કર્મોના આવરણો ઉત્પન્ન કરે ૭
 જેમ કે જ્ઞાનવાળા કે દર્શનવાળા જીવોને જ્ઞાન દર્શન પ્રગટ
 થવાના કારણોમાં વિવિધ કરવાથી, તેની નિદા કરવાની,
 આચારના કરવાથી, તેમનો ઘાત કરવાથી કે તેઓના ઉપર
 દ્વેષ કે મત્સર કરવાથી આત્મા જ્ઞાનાવરણીય તથા દર્શન-
 વરણીય કર્મ બાધે છે ૧-૨

દેવની પૂજા કરવાથી, સુરુની સેવા કરવાથી, દયા
 રાખવાથી, સમા કરવાથી, ગૃહસ્થપર્મના અપ્રમાણ પાળવાથી,
 રાગભાવે મદાપનો આદરવાથી, ધર્મને અથે કબ્જ સહન
 કરવાથી, આત્મજગૃતિ વિના જોષ સજાએ ધર્મ માર્ગે
 ચાલવારૂપ અકામનિર્જરા કરવાથી આત્મા નાતાવેદનીય
 (સુખ પ્રાપ્ત કરાવનાર) કર્મ બાધે છે ૩

અન્ય હવેને હુગી કરવાથી હવેનો વધ કરવાથી; હવેને ધૈર્યવાથી, રીઝાવવાથી, સંતાપ દેવાથી, શોકમાં નાખવાથી, નથા પોતે પણ ઇષ્ટ વસ્તુના વિયોગને લઈને ઝૂરવાથી, શોક કરવાથી, આકંઠ કરવાથી ઇત્યાદિ કારણોથી આત્મા હુ બ આપનાર અસાતા વેદનીય કર્મ બાંધે છે ૩.

જાની મનુષ્યના, જ્ઞાનના, સઘના, ધર્મના અને દેવોના અવર્ણવાદ બોલવાથી, ધર્મી મનુષ્યોને દૂષણ આપવાથી, અસત્ય માર્ગનો પ્રચાર કરવાથી, શુર્વાદિતું અપમાન કરવાથી, તીવ્ર મિથ્યાત્વના પરિણામથી અને અનર્થનો આગ્રહ કરવાથી દર્શન મોહનીય કર્મ આત્મા બાંધે છે. ૪.

ક્રોધ, માન, માયા—કપટ અને લોભના તીવ્ર ઉદયને આધીન થવાથી કામ વિકારને ઉશ્કેરે—ઉત્તેજિત કરે તેવી ચેષ્ટાઓ કરવાથી, હાંસી-મશ્કરી કરવાથી, બીજના સુખનો નાશ કરવાથી, ખોટાં કાર્યોમાં બીજને ઉત્સાહિત કરવાથી, પોતાના સ્વાર્થને ખાતર બીજના મનને વશ કરવાથી, અન્યને લય આપવાથી, શોક કે રુદન કરવાથી, બીજને ઠરાવવાથી, કોઈ વસ્તુને દેખી તેની દુર્ગંધા કરવાથી, આત્મા હાસ્ય, રતિ, અરિત, લય શોક અને દુર્ગંધા રૂપ છ પ્રકારની મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ બાંધે છે. ૪.

વિષય લોભમાં બહુ આસક્તિ રાખવાથી ઈર્ષ્યાળુ સ્વ-લાવથી, બુદ્ધિ બોલવાથી, બહુ જ માયાવી—કપટી સ્વલાવથી, અર્થાત્ કપટ કરવાથી, અને પરસ્પરી લ'પટતાથી આત્મા સ્ત્રીનો જન્મ મળે તેવા સ્ત્રીવેદ કર્મનો બંધ કરે છે. ૪.

જુગાર ન રમવો, કામવાસનાને વિશેષ પોપણ મળે તેવા કામચાસ્યાદિ ન વાચવા, ઘી, દૂધ, દહીં, તેલ, ગોળ આદિના રસ બરેલા વાસ્ત્રો ઉઘાડા ન રાખવા કે જેમા પડીને જ મુઝેા મરણ પામે

આ અનર્થદહ વિરમણુ મત છે હિ સાનુ પોપણુ, વિવચને દત્તેજન, વેર-વિરોધનો વધારો, પ્રમાદને પોપણુ અને વખતનેા દુરુપયોગ દંત્યાદિ દુશુંદ્રો અટકાવવા તે આ મતનો ઉદ્દેશ છે ૮

નવમા મતમા ઝોછામાઝોછા બે ઘડી-અઠતાલીસ મિનિટ પર્યંત ધર્મધ્યાનમા બેસવાનો નિત્ય નિયમ રાખવો તેટલા વખતમા પરમાત્માનુ ધ્યાન કરવુ જાપ કરવો, સારા વિચારો કરવા, વગેરે આત્મા સબધી વિચારણાઓ કરવામા વખત પસાર કરવો આ મતને સામાયિક મત કહે છે આત્મજાગૃતિ રાખવી તે આ મતનો ઉદ્દેશ છે ૯

દશમા મતમા ચૌદ નિયમ ધારવા પૂર્વના મતનો સંક્ષેપ કરવો જે મતો ધણી છૂટછાટ સાથે કાયમ કે લાબા વખત માટે લીધેલા છે તે મતોનો તે જ દિવસ માટે છૂટછાટ વિના ધણુ જ દ્વકાવિભાગમા પાળવા તે દેશવકાશિક મત કહેવાય ૧૦

અગિયારમા મતમા આત્મજાગૃતિ વિશેષ વધે તે માટે ચાર પદોર કે આઠ પદોર પર્યંત ધર્મધ્યાનમા દહ રહેવાનો નિદમ દેવાનો છે તે આત્મજાગૃતિ વિશેષ વધવા માટે તેટલા વખતને માટે આહાર ત્યાગ રૂપ ઉપવાસ

કરવો. બ્રહ્મચર્ય પાળવું. ઘરના વ્યાપારનો ત્યાગ કરવો અને શરીર ઉપરનો મમત્વ દૂર કરવો. તેની શુશ્રુષા-શોભા ન કરવી. આ વ્રતને પૌષ્ઠ વ્રત કહે છે. ૧૧

બારમા વ્રતમાં પોતાની ન્યાય ઉપાજિત કમાણીમાંથી સાધુજીવન ગાળનાર સાધુ-સંતોને દાન આપવાનો નિયમ કરવો. ત્યાગમાર્ગમાં વિચરનાર જાની પુરુષોનું પોષણ થાય અને તેમની સેવા-લક્ષિત દ્વારા પોતાનો ઉદ્ધાર થાય તેના સાધનરૂપ આ અતિથિસંવિભાગ વ્રત છે.

પરમાત્માના માર્ગમાં ઘણી ઝડપથી આગળ વધનાર ત્યાગમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવાને જેઓ અશક્ત છે, તેવા ગૃહસ્થોને માટે આ બાર વ્રત રૂપ માર્ગ ઘણો સુખે પ્રવૃત્તિ કરી શકાય તેવો છે.

સારાંશ પ્રશ્નો

દેશવિરતિ કેને કહેવી ? અહિંસા વ્રત કેને કહેવું ? ત્રસ અને સ્થાવર કેને કહેવા ? સત્ય વ્રતમાં કેનો ત્યાગકરવો ? અદત્તાદાન વિરમણ એટલે શું ? પાંચમા વ્રતમાં શું કરવાનું ? આણુવ્રતો કેટલાં છે ? શુણુવ્રતો એટલે શું ? છઠ્ઠા વ્રતનો ઉદ્દેશ શું છે ? સાતમાં વ્રતનો કેનો વિવેક કરવાનો ? અનર્થદંડ એટલે શું ? આઠમા વ્રતમાં ચાર ભાગો કયા ? સામાયિકમાં વખત કેવી રીતે પસાર કરવો ? સામાયિકનો ઉદ્દેશ શું છે ? દશમા વ્રતમાં શું હંકીકત આવે

છે ? પોષધ શા માટે કરવો ? દાન કેને દેવુ ? દાન કેવુ
દેવુ ? આ બાર મનો કેને ઉપયોગી છે ?

પાઠ ૨૧ મેં

પરમાત્માનુ સ્મરણ

હૃદયને પવિત્ર કરવા માટે પરમાત્માના પવિત્ર નામનુ
વારવાર સ્મરણ કરવુ બહુ જરૂરનુ છે રાત્રિ અને દિવસના
ભાગમા જેટલો વખત મળે તેટલો વખત ભાપ કરવામા
લેવો જોઈએ વિશેષમા રાત્રિનો પાછલો ભાગ ભાપ કરવા
માટે ધલો તારો છે ભાપ કરવાથી આપણે આપણા ઈંદ્રિ-
યેવનુ આપણા તરફ ધ્યાન બેસીએ છીએ તેઓની
કૃપાના પાત્ર થઈએ છીએ આપણને તેઓની મદદ ધણી
જરૂર છે આપણા આગળ વધવાના માર્ગમા આવના
વિઘ્નો તેઓ દૂર કરે છે આપણને ઉત્તમ માર્ગ બતાવે
છે, આટલે માર્ગે આપણે નીકળી જતા હોઈએ તો તેઓ
આપણને સીધે માર્ગે દોરે છે કોઈ પશુ પ્રકારની હલકી
વાસના કે લાગણીમા દોરાઈ જતા હોઈએ, તો તેઓ
આપણને અડકાવે છે, બુદ્ધિ નિર્મળ કરે છે

વારવાર ભાપ કરવાથી હલકા વિચારો આપણી આગળ
આવતા નથી આપણુ મન બીજા કામોમા ભટકતુ અટકી

જાય છે. જાપ કરવાથી પવિત્ર પરમાત્મા આપણી તરફ
જોવાઈ આવે છે, આપણી આબુખાબુનું વાતાવરણ પવિત્ર
બને છે, આપણું પુન્ય વધે છે, પાપ ઘટે છે, શરીરના
પરમાત્મા પણ પવિત્ર બને છે, આપણા મંકલપો સિદ્ધ
થાય છે, પ્રતિફળતાઓ દર થાય છે, અનુકૂળતાઓ આવી
મળે છે આગળ વધવાના અધિકાર થઈ જાય છે જો દોષોને
પ્રિય થઈ જાય છે, વ્યવહારની મુશ્કેલી ઓછી થાય
છે. લાખા વખતે વચનસિદ્ધિ થાય છે, આપણે જે યોદ્ધાઓ
તે પ્રમાણે થાય છે. આ સર્વ પરમાત્માના નામનું વારંવાર
સ્મરણ કરવાથી થાય છે.

પરમાત્માનું સ્મરણ કરતાં બીજા વિચારોમાં મનને
જવા દેવું ન જોઈએ. જાપ સિવાય બીજે કોઈ સ્થળે મન
ન જાય ત્યારે જ તેનું ફળ મળે છે. નહિતર આપણા જાપની
શક્તિ વિખરાઈ જાય છે, બીજા કામમાં વહેંચાઈ જાય છે.
ખેડૂત જેમ બીજા વાવ્યા પછી તે ખેતરમાં બીજા નકામા
ધાસઆદિ બિગી ન નીકળે તે માટે કાળજી રાખે છે. બિચા
વગર તો રહેતા નથી, પણ તે ભલો ખેડૂત તે નકામા ધાસ
કે કાંટાળા છોડવાને ઉખેડી નાખીને પોતે જે બીજા વાવ્યું
છે, તેને જ ખેતરમાંથી મળતું પાંપણ લેવા દે છે. તેથી તે
બીજા ઘણા સારા પ્રમાણમાં બિગી નીકળે છે. અને વિશેષ
પાક ખેતરમાંથી આવે છે. જો જ પ્રમાણે આપણે જે ઉદ્દેશથી
પરમાત્માનું સ્મરણ કરીએ તે ઉદ્દેશને જ અધી શક્તિ
આપણા જાપથી મળે તેટલા માટે બીજા નકામા વિચારોને

ફાલતુ ધાત્રની માફક નિદી નાખવા ભેડાંએ જેથી આપણી
મહેનતનુ બધુ બળ એકવા બળને જ મળે, અને તેમાથી
ઉત્પન્ન થયેલા મીઠા ફળોનો આપણે ઉપયોગ કરીએ

જાપ કરવાનો આપણો મુખ્ય ઉદ્દેશ એ હોવો ભેડાંએ
કે 'હે પરમાત્મા! હું જે આ જાપ કરું છું તેથી મારું મન
નિર્મળ થયે, મારું જીવન પવિત્રપણે પમાર થાયે, મારો
ગરકારમ મારું નિર્વેપપણે ચાલે, મારી મલિન વાત્રનાઓ
જાત થાયે, મને મારા કર્મોનુ નિરંતર જ્ઞાન બન્યું રહે
મારી પ્રવૃત્તિ પરમાત્મા તરફની થાયે, ઉપ આપતા
મુખ-ડુંખને હું નિર્વેપપણે ભોજી શકું એ બળ આપે,
નરીન બધનો મને ન થાયે, મારો આત્મવિકાસ થાયે
એ મારે મને જરૂરના સાધન પ્રાપ્ત થાયે, આત્માની
તમામ રાખિઓ પ્રગટ થાયે, આત્મ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ
અર્થે જ હે પરમાત્મા, હું નિર્મળ ભારે પ્રાર્થના
કરું છું હે દેવનિધે, એ કાર્મમા નમે ત્રણ મ હમાર
રહો । । ।'

આવા પ્રબળ ભાવપૂર્વક ભાવના કરીને, આવી પ્રાર્થના
પરમાત્મા તરફ લાગણી પૂર્વક કર્યા પછી જાપ શરૂ કરવો આ
ભાવના વારંવાર આપણા હૃદયમાં વાસ કરી રહેતો ભેડાંએ
કોઈ પણ ઉદ્દેશ વિના કરેલા જાપ મૂલ્ય જેવો ગણાય છે

પોતાનું જીવિત જે હોય તે પૂર્વે છે, પવિત્ર છે
અને મને આગળ સધારવામાં મહત્ત્વ ધર્મ થકે છે મને

મદદગાર થશે જ, આવી શ્રદ્ધા તેમના ઉપર હોવી જ જોઈએ. તેનાં નામો ગમે તે હો, તે સાથે વિવાદ કરવાની જરૂર નથી. આપણી તેના તરફ જેવી લક્ષિત કે લાગણી હોય તેના પ્રમાણમાં આપણને તેમના તરફથી લાભ મળી શકે છે. નમસ્કાર મંત્ર બહુ ઉપયોગી છે. તેનો જાપ કરવો જોઈએ.

નમો સરિહતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો ક્ષાયરિયાણં,
નમો ઉવજ્ઞાયાણં, નમો લોપ સ્વસાહણં.

આ નમસ્કાર મંત્ર છે. આની સાથે નવપદનો જાપ કરવામાં ચાર પદ બીજાં જોડવાં હોય તો જોડી શકાય છે. જેમ કે :

નમો દસળસ્સ, નમો નાળસ્સ. નમો ચારિત્તસ્સ, નમો તવસ્સ.

આ મંત્રમાં પ્રથમના બે પદમાં દેવ-પરમાત્માનો સમાવેશ થાય છે, પછીનાં ત્રણ પદમાં શુરુનો સમાવેશ થાય છે, અને પાછળના ચાર પદમાં ધર્મનો સમાવેશ થાય છે. આ પ્રમાણે દેવ, શુરુ અને ધર્મ ત્રણને નમસ્કાર કરવામાં આવે છે. તે સાથે જ એ બધી સ્થિતિઓ પોતાને પ્રાપ્ત થાય તેવો અનુક્રમ પણ તેમાં રહેલો છે. પોતાને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય જે વસ્તુ છે તે આ નવપદની બહાર નથી એટલે સાધન પણ તે છે અને સાધ્ય પણ તે જ છે. જાપ કરવાનો ઉદ્દેશ આ ભૂમિકાઓમાંથી પસાર થઈ એવટની પરમાત્મદશા પ્રાપ્ત કરવી તે જ છે.

આ આખા મંત્રનો યોગ અક્ષરોમા પણ સમાવેશ કરીને ઢૂંકો
પણ જાપ કરી શકાય છે જેમકે ૐ અસિવાય નમઃ અથવા
ૐ અદ્યં નમઃ ૐ ધીરાય નમઃ । ૐ પાર્શ્વનાથાય નમઃ ।
ગમે તે જાપ કરો તેમા વાધો નથી જાપ હૃદયના ભાગમા
કરવો અને ઐકીસાયે જેમ વધારે વખત બેમીને કરી
શકાય તેમ વધારે ફળ આપે છે બીજા વખતમા પણ
હાલતા, ચાલતા, સુત, બેસતા, ઊંચા હરેક વખતે મનમા
જાપ કરવામા આવે તો બહુ લાભદાયક છે વસ્ત્રાદિની
શુદ્ધિના અભાવે મનમા હોઈ પણ ન ચાલે તેમ જાપ કર
વામા વાધો નથી એટલે મન સ્થળે, સર્વ કાળે, ગમે તેવી
નિયતિમા દો, તો પણ જાપ કર્યા વિના ન રહેવું આ
આગળ વધવામા અજ્ઞાતનો માગ બહુ જ ઉપયોગી છે

આશા પ્રશ્નો

જાપ શા માટે કરવો ? જાપ કેના નામનો કરવો ?
જાપ કરવાનો ઉદ્દેશ શો છે ? જાપ કર્યા પડેલા શુ કરવું ?
જાપમા કેનો સમાવેશ થાય છે ? જાપ કયા કરવો ? કયાં
કરવો ? વારંવાર જાપ કરવાથી શો લાભ ? જાપ વખતે
બીજા વિચારો આવવાથી શુ ગેરલાભ થાય ?

પાઠ ૨૨ મો

ધર્મનું ફળ કેમ મળતું નથી ?

ઘણી વખત માણસો એવી ફરિયાદ કરે છે કે અમે પરમાત્માનું સ્મરણ, પૂજન કરીએ છીએ, દાન આપીએ છીએ, વ્રત, તપ, જપ કરીએ છીએ, પરોપકારી જીવન ગુજારીએ છીએ, છતાં અમારા મનને શાંતિ નથી મળતી, અનેક વિચારો આવ્યા કરે છે, ઉપાધિઓ એછી થવાને બદલે વધતી જાય છે. તૃષ્ણા પણ વધે છે. મનના પરિણામમાં સુધારો થતો નથી અને અવહાર પણ સુખરૂપ થવાને બદલે ઘણી મુશ્કેલીઓથી ચલાવીએ છીએ, ધર્મનું ફળ મળતું હોય તો પછી અમને ધર્મ કરવા છતાં પણ તે કેમ મળતું નથી ? ‘ધર્મીને ઘેર ધાડ અને પાપીને પરમાનંદ’ જેવું બનતું જોઈએ છીએ. આનું કારણ શું ?

જ્ઞાની મહાત્માઓ આપણને આનો ઉત્તર આપે છે કે, ‘ભાઈઓ ! ધર્મીને ઘેર ધાડ ન જ હોય અને પાપીને પરમાનંદ ન મળે.’ છતાં તમે ધર્મી અને પાપીની ગણતરી કે પરીક્ષા કરવામાં ભૂલ કરો છો. એક બાજુ માણસો થોડા-ઘણા ઉપર જણાવ્યો તેવો ધર્મ કરે છે, ત્યારે બીજી બાજુથી વિશેષ પાપ કરે છે. ધર્મ કરે છે, તેની કિંમત વ્યાજ સાથે લેવા ઇચ્છે છે, પણ બીજી તરફ પોતે કરેલા પાપનો બદલો લેવા તૈયાર થતા નથી. આવા મનુષ્યોને તમે ધર્મી કહો છો, પણ તેઓ ખરા ધર્મી નથી હોતા.

ભાઈ! આ કેના ઘરનો નાથ ? એક તરફ ધર્મ કરીને
‘મરુ પાણી’ બોલુ કરે છે અને બીજી બાજુ પાપ કરીને
દય મરુ પાણી અદર દાખલ કરે છે ભાઈ! તમે જ કહો
કે આ તમાર કયારે આવો થઈ રહે ? ના પ્રમાણે તમારા
જીવનમાં બનતુ હોવાથી તમે ધર્મના ફળ તરીકે સુખનો
દિવસ કયારે જોઈ શકો ?

‘તમારે સુખી થવુ હોય તો પ્રથમ પ પને આવવાના
માર્ગો મધ કરો અને પછી તમે થોડા પડુ પરમાર્મને
માર્ગે આવશો તો તેના સારા ફળ આ ભવમાં જ મળ્યા
સિવાય નહિ રહે’

માણસો મનથી, વચનથી અને શરીરથી પ્રવૃત્તિ કરીને
અનેક પ્રકારના પાપના બીજો નાખે છે, તેને અટકાવવાની
જરૂર છે તે નવે પાપોનો અમારેથી અ ૧૨ ભાગમાં
ચાલ છે તે અઠાર ભાગને તેનાથી સારા અ ૧૨ ભાગ રહે
અટકાવી શકાય છે જેમ તાપથી ટાકને પ્રકાશથી અધ
કારને, કડી ધી નરમીને અગ્નિચાલ છે તેમ આ અઠાર
પાપોને તેના વિરોધી ભાવથી અગ્નિચાલ છે

પાપને આનમનો માગ

અધ કરવાનો ખાઈ

૧ પ્રાણાનિપાત=જીવોની હિંસા ૨ જીવોની હિંસાનકરવી

૨ મૃત્યુવાન=મૃતુ મોટવુ

૨ માયુ મોટવુ

૩ અન્તાગન=ચોરી કરવી

૩ ચોરી ન કરવી

૪. મૈથુન=ચલિત્યાર કરવો. ૪. બ્રહ્મચર્ય પાળવું.
 ૫. પરિચ્છેદ=સંગ્રહ કરવો. ૫. ત્યાગ અથવા પ્રમાણ રાખવું.
 ૬. ક્રોધ=ક્રોધ કરવો. ૬. ક્ષમા રાખવી.
 ૭. માન=અહંકાર ગર્વ— ૭. નમ્રતા રાખવી.
 અભિમાન કરવો.
 ૮. માયા=છળ પ્રપંચ-કપટ. ૮. સરળતા રાખવી.
 ૯. લોભ=લોભ કરવો, ૯. સંતોષ રાખવો.
 ૧૦. રાગ=સ્નેહ કરવો, ૧૦. વૈરાગ્ય વધારવો.
 ૧૧. દ્વેષ=દૈર્ઘ્યા કરવી. ૧૧. પ્રેમ રાખવો.
 ૧૨. કલેશ=કળિયો-કંકાસ- ૧૨. શાંતિ-સુલેહ વધારવી.
 લડાઈ કરવી.
 ૧૩. અભયાખાન=જૂઠું આળ ૧૩. કોઈ ને આળ-કલંક—
 આપવું. ન દેવું.
 ૧૪. મૈથુન્ય=ચાડી કરવી. ૧૪. ચાડી ન કરવી, છૂપી
 વાતો ઉઘાડી ન કરવી.
 ૧૫. રતિઅવતિ=હર્ષશોક કરવો. ૧૫. સમભાવે રહેવું.
 ૧૬. પરપરિવાદ=નિંદા કરવી. ૧૬. ગુણ બોલવા, નહિતર
 મોન રહેવું.
 ૧૭. માયા, પાદ=કપટસહિત ૧૭. સરલતા સાથે સાચું કહેવું
 જૂઠું બોલવું.
 ૧૮. મિથ્યાત્વ=અધર્મને ધર્મ ૧૮. સત્યધર્મને ધર્મ રૂપે
 કહેવો. માનવા.

આ પ્રમાણે આ અઢાર પાપને આવવાના માર્ગો અને તેને અટકાવવા માટે તે ન કરવા કે પ વિરોધી માર્ગો જતાવવામા આવ્યા છે

આ બઢાર પાપના માર્ગનો અર્થ આ પ્રમ છે છે
 હવેની દિસા કરવી નહિ, હુ ખ તમને વહાલુ નથી તો
 બીજાને તે કેમ ગમતુ હશે ? તમારે ખાવાને માટે અનેક
 ચીજો હુનિયામા છે તમારા એક વખતના ખોરાક માટે તે
 હવેની અમૂલ્ય જિંદગીનો નાશ ન કરો. હવન તમને
 વહાલુ છે તેમ તે હવેને પણ વહાલુ છે તમારી રમત
 ગમત, મોજ-શોખ જેવા કારણે તે હવેની જિંદગીનો
 નાશ ન કરો. તમે કયા અમર રહેવાના છો ? ચાર રાખજો
 બધા સુધી માનશો ત્યા સુધી તમે પણ મરાશો, બીજાને
 નિર્ભય કરશો તો તમે પણ નિર્ભય થશો બીજાને હુ ખ કે
 ત્રાસ આપશો, તો તમને પણ હુ ખ કે ત્રાસ મળશે કુદ
 રતના કાયદાથી તમે બહાર જઈ જ ન શકો કારણ કે તમે
 પણ કર્મથીન હવતુ પ્રાણી છો બીજાઓ પણ તેવા જ છે
 થોડા હવનની ખાતર વેર-વિરોધ વધારાને લીધેઓ ન
 કરો. પૃથ્વી કે ધન તમે સાથે લાવ્યા નથી, તમારી પહે
 લાના સાથે લઈ જયા નથી માટે ખાવામા, મોજ-મનમા,
 કે વેર-વિરોધને લઈ હવેની દિસા ન કરવી ૧

જૂઠું ન બોલવુ, ગમે તેવા પ્રસંગે પણ માત્રુ જ
 બોલવુ જૂઠું બોલનારને વિવિધ પ્રકારના સુખના રાગ
 માય છે ૨

ચોરી ન કરવી. તમારી વસ્તુ કોઈ ચોરી જાય છે તો તમને હુઃખ થાય છે તેમ તેને પણ થતું હશે એ વિચાર કરવો જોઈએ. ચોરી કરનાર દરિદ્રી થાય છે. ૩

પરસ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો. તમારી સ્ત્રી તરફ કોઈ ખરાબ નજર ન કરે તેથી તમે તેનું રક્ષણ કરો છો, તો પરની સ્ત્રી તરફ તમને ખરાબ દષ્ટિ કરવાનો શો હક્ક છે ? તેથી તો વેર-વિરોધનો વધારો થાય છે. ૪

પોતાની જરૂરિયાતોથી અધિક ધન, ધાન્ય, સોનું, રૂપું, જમીન, પશુ આદિ વસ્તુનો સંગ્રહ કરવો. તે મેળવવા માટે તથા રક્ષણ કરવા નિમિત્તે અનેક પ્રકારના કલેશ અને બીજા જીવોને ત્રાસ આપવો તે પાપનો ભાગ પરિગ્રહ કહેવાય છે. ગૃહસ્થોએ પોતાની જરૂરિયાત પ્રમાણે તેનો નિયમ રાખવો. ૫

ક્રોધ કરવો અને બીજાને ક્રોધ કરાવવો એ પાપ છે. ક્રોધના પ્રસંગે ક્ષમા રાખવી અને ક્રોધને નિબંધન કરવો ૬

માન, અહંકાર, ગર્વ, અભિમાન એ એક જ વસ્તુનાં નામ છે. અભિમાન કોનું ટકી રહ્યું છે ? આપણા આગળ એવી કઈ અલભ્ય વસ્તુ છે, કયું પૂર્ણ જ્ઞાન છે, કયું મહાન બળ છે કે આપણે તેનો ગર્વ કરીએ ? નમ્રતા રાખવી, જ્ઞાની, ગુણી આદિનો વિનય કરવો. ૭

કપટ, છળ પ્રપંચ, દગો, માયા એ સર્વ એક વસ્તુનાં નામ છે. પુન્ય વિના કોઈ વસ્તુ મળતી નથી અને સ્થિર રહેતી નથી તો શા માટે દગો કરવો ? ૮

હોબનો ત્યાં કરવા માટે ચતોપ રાખવો, ઉદારતા
વાપરવી જરૂરિયાતવાળાઓને સારી લાગણીથી મદદ કરવી &

રાગ એ અનેહનો અર્થ છે જ્યાં રાગ રાખવો યોગ્ય
નથી તેવા અન્યની સ્ત્રી આદિ ઉપર રા. ન રાખવો દેહ,
ધન, અધિકાર, માન આદિને અવશ્ય વિયોગ ધનાર છે
એમ સમજી વેરાગ્યભાવને ઉત્તેજન આપવું ૧૦

દેવ, ઈશ્વર ન કરવા પણ શુદ્ધાનુરાગી થઈ પ્રેમ
વધારવો દેવ કરવાથી સામાનુ કદાચ ખરાબ થાય કે ન
થાય પણ આપણ તો અવગ્ય થાય છે ૧૧

કલેશ, કમસ, ટટો, ઝગટો, કળિયો, લકાઈ એ
બધા નાના-મોટા કલેશના જ પરિણામો છે, આપમમા સર્વ
સ્થળે મ પ વધારવો નાના-મોટા સર્વની જરૂરિયાત છે,
કલેશથી લક્ષ્મીનો નાશ થાય છે, વેર-વિરોધ વધે છે ૧૨

કોઈને જુદું આળ ન આપવું, સાચી હકીકત
કહેવાથી પણ જ્યારે આપણને કેટલાક પ્રસંગમા દુખ થાય
છે તો પછી સામાને જુદું આળ-ગલક આપવાથી મામાન
પ્રાણ હેવા જેટલું દુખ થા માટે આપવું કેટલાક
તો આબરૂ જવાના બચથી કલકને લીધે આપધાત પણ કરે
છે, આનો બદલો બહુ જ ખરાબ મળ્યા વિના રહેતો નથી ૧૩

મુખ-દુખ આવે ત્યારે હર્ષ-ચોક ન કરવો મુખ
એ આપણા સારા કર્મનો બદલો છે, તે લોગવતા પુણ્ય

પાઠ ૨૩ મો

આત્મશ્રદ્ધા, પોતા ઉપર વિશ્વાસ

આત્મા અમર છે, તેનાં જ્ઞાન અને શાન્તિની હદ નથી. આખા વિશ્વને જાણવાનું જ્ઞાન આત્મામાં છે. વિશ્વ ઉપર સત્તા ચલાવી શકે તેવું બળ આત્મામાં છે. તે આત્મા હું પોતે જ છું. અને મારા આત્મબળમાં પૂર્ણ વિશ્વાસ છે, તેમા કોઈ વિધન નાખી શકે જ નહિ, વિધનોને હઠાવવાનું બળ મારામાં છે. ગમે તેવા સંકટો આવી પડે પણ મારી આત્મશ્રદ્ધા જરા પણ હગશે નહિ. પ્રબળ લયના પ્રસંગોમાં પણ હું મારું આત્મવિકાસનું કાર્ય ચાલુ જ રાખીશ. વાતોમા જ મારું જ્ઞાન નહિ રહે પણ તે સત્યને હું અત્યારે જ અમલમા મૂકું છું. અજ્ઞાન દશાથી મેં પોતે જ મારા પર નાખેલા બંધનો સિવાય મને બીજા બંધનો છે જ નહિ. એટલે તેને દૂર કરવા માટે પોતાને જ પુરુષાર્થ કરવાની જરૂર છે. કોઈ આવીને મને મદદ કરશે એમ તેના મોઢા સામે જોઈને બેસી રહેવાની મારી દેવાને અત્યારથી જ રજા આપું છું. સુખ-દુઃખ એ કોઈ વારસામા ઉતરેલી વસ્તુ નથી. એ તો મારી અવળા મહેનતતો બદલો છે હવે સવળી મહેનત કરીને તેને દૂર કરીશ. એ વાદળો વિખેરી શકાય તેવા છે. વિધનોને મારે વિધનરૂપે માનવા નથી, પણ તેની હયાતીથી જ મને પુરુષાર્થ કરવામાં વિશેષ પ્રોત્સાહન

ઉત્તર—૧ માત્ર પાઠ જ્ઞાનથી પ્રાપ્ત આમાન્ય પુણ્ય પ્રકૃતિ બધાય ૨ અર્થ જ્ઞાનથી ઘણી પુણ્ય પ્રકૃતિ અને થોડી નિર્જરા થાય, અને ૩ તત્ત્વ (રહસ્ય) જ્ઞાનથી ઘણી નિર્જરા થાય તથા મત્ત્ય મુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, પાઠ જ્ઞાન ઉત્તમ વક્ષના પાઠના નમાન છે, અર્થ જ્ઞાન કૂલ અમાન અને તત્ત્વ જ્ઞાન ઉત્તમ રૂળ અમાન છે એમ શ્રી ઠાણાન મૂનમા દરમાખ્ય છે

(૧૦૩) પ્રશ્ન—મર્વ શાઓનુ કથન કેટલી નયોથી કહેવુ છે? અને તેની આજ્ઞાનુ પાલન કેટલી નયથી કવુ જોઈએ?

ઉત્તર—શાઓ કથન મુખ્ય બે નય—વ્યવહાર-નિશ્ચયથી કહેલ છે અને તેનુ પાલન પણ બન્ને નયથી કરવુ જોઈએ એ બન્ને નયના નમૂનાને સ્વાદાદ કહે છે એક જ નયને એકાન્તવાદ (મિથ્યાત્વ) કહે છે હિસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન અને પશ્ચિમનો ત્યાગ બાહ્ય ચારિત્ર છે અને યોગ ક્ષાયનો ત્યાગ આક્યતર ચારિત્ર છે

(૧૦૪) પ્રશ્ન—કેવા મુખની ચાહ કરનારને આત્મ-દર્શન અને આત્મજ્ઞાન પ્રકટ થઈ શકે?

ઉત્તર—ઇન્દ્રિય મુખ છોડીને આત્મિક મુખની ચાહ (ઇન્છા) કરના ને આત્મદર્શન અને આત્મજ્ઞાન પ્રકટી શકે છે

(૧૦૫) પ્રશ્ન—કયા સુષુ પ્રકટ કરવાથી જન્મ મન્હુની જ. (સમાર સતતિ) નાશ પામે?

ઉત્તર—નમકિત સુષુ પ્રકટ થવાથી સમાર સતતિ મે ૩ ૫

નષ્ટ થાય છે, જેમ મૂળ કપાતાં વૃક્ષ નીચે પડે છે અને તેના ડાળી, પાંદડાં લીલાં છતાં વધી નથી શકતાં પણ સુકાઈ જાય છે. એ રીતે સમદષ્ટિનો સંસાર નથી વધતો, અને સકળ કર્મ ક્ષય કરીને મોક્ષમાં જાય છે.

(૧૨૬) પ્રશ્ન—સ્વભાવ પર્યાય (હાલત) કઈ છે ?

ઉત્તર—શુદ્ધ ગુણ જ સ્વભાવ પર્યાય છે. સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર જ શુદ્ધ ગુણ છે.

(૧૨૭) પ્રશ્ન—વિભાવ પર્યાય કઈ છે ?

ઉત્તર—અશુદ્ધ ગુણ વિભાવ પર્યાય છે. અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, અને વિષય કષાય જીવની અશુદ્ધ હાલત છે.

(૧૨૮) પ્રશ્ન—આત્માની સિદ્ધિનું પરમ અદ્ભુત નિમિત્ત કારણ કયું ?

ઉત્તર—શુદ્ધ ભાવ.

(૧૨૯) પ્રશ્ન—નિશ્ચય હિંસા કઈ છે ?

ઉત્તર—અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ અને વિષય કષાય જ નિશ્ચય હિંસા છે. હિંસા જ સર્વ દુઃખોનું મૂળ કારણ છે.

(૧૩૦) પ્રશ્ન—નિશ્ચય અહિંસા કઈ છે ?

ઉત્તર—અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, વિષય કષાયનો ત્યાગ જ નિશ્ચય અહિંસા છે સમભાવ જ અહિંસા છે અને અહિંસા જ સુખોનું મૂળ છે.

(૧૩૧) પ્રશ્ન—સમકિતની ઉત્પત્તિ, રક્ષા અને વૃદ્ધિ કયા ધ્યાનથી થાય છે ? તથા સમદષ્ટિ જીવે એ ધ્યાન કેટલી વાર કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર—સમકિતની ઉત્પત્તિ ધર્મ ધ્યાન (આત્મ

ચિતવન)માંથી થાય છે અને ધર્મધ્યાનથી જ સમકિતગુણનો રસ અને વૃદ્ધિ થાય છે

ધર્મધ્યાનનું નિત્ય ચિતવન કરવું જોઈએ એાછામાં એાછું ગત દિવસમાં ત્રણ વાર તો અવશ્ય ચિતવન કરવું જોઈએ શાસ્ત્રમાં જે પદો ધ્યાનની ખાન આજ્ઞા છે

(૧૩૨) પ્રશ્ન—ધર્મધ્યાન કોને કહે છે ?

ઉત્તર—ધર્મનો અર્થ સ્વાભાવ (વસ્તુ સ્વભાવ ધર્મ) છે આત્માના સ્વભાવ (નિજગુણો)નું ચિતવન કરવું એ જ ધર્મધ્યાન છે ધર્મધ્યાન (આત્મ ચિતવન)ની આજ્ઞા વિચર્ય (૫૧ર્વ—૧૩૫—વિચાર) આ નાજ પ્રકાર છે એને અવગત-નિચર્યથી સમજીને ચિતવન કરવું જોઈએ

(૧૩૩) પ્રશ્ન—ઉપયોગના ત્રણ પ્રકાર કયા કયા છે ?

ઉત્તર—ગુણ, અગુણ અને શુદ્ધ ઉપયોગ ।

(૧૩૪) પ્રશ્ન—એ ત્રણ પ્રકારના ઉપયોગના અર્થ શું શું છે ?

ઉત્તર—૧-દોષ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, વિષયાદિના વિચારો એ અગુણ ઉપયોગ છે એથી આ લોક અને ૫ લોકના દુઃખ ભોગવવા પડે છે

૨-વિચર્ય સ્વાભાવ ઉપચિત્ત કરીને અકિના, મત્ય, અચીર્થ, પ્રદાનવ્ય, નરણ, સમા, વિનય, નરણના, દાન, તપ, જ્ઞાન આદિના વિચારો કે વા અગુણ ઉપયોગ છે, આથી આ લોક અને ૫ લોકના બહુ મુખ મળે છે

૩-ઉપના જન્ને વિચારો નિવાર આત્મવિચાર-આ મરમ છુ જ શુદ્ધ ઉપયોગ છે, એથી નર્વ દુખોનો નાશ થઈને અવિનાશી સત્ય મુખ પ્રાપ્ત થાય છે

(૧૩૫) પ્રશ્ન—ઉપયોગનું જે ફળ બતાવ્યું છે તેની સિદ્ધિનું પ્રમાણ બતાવો.

ઉત્તર—“પુણ્ય પાવેળ પચ્ચયદ્ધ જીવા ।”

અર્થ—પુણ્ય અને પાપથી જીવો લોકમા પીડા પામી રહ્યા છે.

સુદ્ધ પરિણામો પુણ્ય, અસુદ્ધો પાવત્તિ મળિય મન્નેસુ !

પરિણામો ણણગદો, દુસ્સ સ્સય કારણ સમયે ॥

અર્થ—શુભ પરિણામ પુણ્યનું કારણ છે, અશુભ પરિણામ પાપનું કારણ છે અને અન્ય દ્રવ્યને છોડીને સ્વ સ્વરૂપમાં સ્થિતિ તે પરિણામ શુદ્ધોપયોગ છે, તેને શાસ્ત્રમાં સર્વ દુઃખોના ક્ષયનું કારણ કહ્યું છે.

(૧૩૬) પ્રશ્ન—સમદષ્ટિ જીવ દરેક વસ્તુને કઈ નય (અપેક્ષા)થી જુએ અને જાણે કે જેથી સદા સમભાવ રહે અને કર્મ ક્ષય થઈ જાય ?

ઉત્તર—પર્યાય (વિચિત્ર હાલત) છોડીને સમદષ્ટિ જીવ દરેક વસ્તુને દ્રવ્ય દષ્ટિથી દેખે. જેથી કદી રાગદ્વેષ ન થાય, સદા સમભાવ રહે અને ઘણાં કર્મો ક્ષય થાય. એવા આત્મા સદા સત્ય સુખ અનુભવે છે અને થોડા જ વખતમાં મોક્ષ સુખને પામે છે.

(૧૩૭) પ્રશ્ન—સમકિત ગુણ કોને કહે છે ?

ઉત્તર—જે ગુણ પ્રગટ થવાથી શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ અને નિશ્ચય થાય તેને સમકિત ગુણ કહે છે. એટલા જ માટે નિશ્ચય સમકિતનું લક્ષણ સ્વાનુભૂતિ કહેલ છે.

(૧૩૮) પ્રશ્ન—ચારિત્ર ગુણ કોને કહે છે ?

ઉત્તર—બાહ્ય અને આભ્યંત્ર પાપ ક્રિયાના ત્યાગથી પ્રગટેલ આત્માની સુદ્ધિને ચારિત્ર મહે છે

(૧૩૮) પ્રશ્ન—બાહ્ય પાપ ક્રિયા કેને મહે છે ?

ઉત્તર—પિના કરવી, કુડુ બોવવું, ચોરી કરવી, મૈયુત નેવવું અને પરિશ્રદ્ધ નચચ કરવો

(૧૪૦) પ્રશ્ન—આભ્યંત્ર પાપ ક્રિયા કેને મહે છે

ઉત્તર—અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાન, રતિ, અતિ ભય, શોક, દુઃખ છા અને તથા વેદ વિગતે રૂપ આત્માના મનિન (વિભાવ) પરિજામને આભ્યંત્ર પાપ ક્રિયા મહે છે

(૧૪૧) પ્રશ્ન—જીવ મનિન શા માટે થાય છે ?

ઉત્તર—જીવમા એક વસ્તુવિનં મુક્ત છે તે શક્તિથી પ દ્રવ્યનુ નિમિત્ત મળતા તે વિભાવ આ-મલિન દશા પામે છે તેના જ માટે પવન્તુનો ત્યાગ તે મોક્ષનુ મુખ્ય સાધન મનાવલ છે

સજોગ મૂળ જીવાણ, વસ્તુ દુઃખ પરમ્પરા ।

તત્કાલ મથ સજોગ મથ નિવિદ્ધિણ વોધિ

જીવને દુઃખ નમવાનુ મૂળ મા લુ પ વન્તુ (પૃષ્ઠ ૧૩ શ્લોક ૫૭) - ૧૫-ન=પર્યાય નો ૧) છે એથી જીવે અનંત દુઃખ ભોગ મુકે તેના માટે હું મર્વ ૧ દ્રવ્યના મયોગોને ત્રિભુવ પ્રિયોને તથા પુ

(૧૪૨) પ્રશ્ન—જીવ મુક્ત કેવી રીત થાય ?

ઉત્તર—જેમ શત્રુ દુર્જાળ પથો દોષ ને બધી શક્તિથી તેની પા પનાશ મ નો વિગ્રેષ્ઠ મજે છે, રાજ

કંઈક મંદ થયો હોય ને શ્રેષ્ઠ ઔષધિ, પથ્ય અને યોગ્ય સાધનો સેવે તો તે નીરોગ થાય છે, તેમ અનંત કાળે મનુષ્ય ભવ મળ્યો છે. તેમાં કર્મ શત્રુ દુર્ગળ હોય છે, ને હવે જો સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપ અને ધ્યાન દ્વારા તેના પર ઉત્કૃષ્ટ પુરુષાર્થથી ધમ્મારો કરે તો કર્મ શત્રુ નાશ પામે. અને જીવ શુદ્ધ થાય. આ અવસરે ઉત્કૃષ્ટ પુરુષાર્થ સેવશે તેને અનંત જન્મ મરણ ઘટી શીઘ્ર મોક્ષનું અનંત સુખ મળશે

શિવમસ્તુ સર્વ જગત્તઃ સર્વ જગતનું કલ્યાણ થાયો.
એ જ શુભ કામના 'ૐ શાન્તિ. શાન્તિ. શાન્તિ: !

યોગી'દ્રદેવના આધ્યાત્મિક દોહરા

વૃત તપ સંયમ શિયલ છે શિવકારણ વ્યવહાર;
નિશ્ચય કારણ મોક્ષનું, આત્મ અનુભવ સાર.
જાણે જીવ અજીવને ભેદવિજ્ઞાન વિચાર;
જિન મુનિ વદતા સૌ સદા, તે પામે ભવપાર.
વ્રત તપ સંયમ દાનથી. ખાળ કહે શિવ થાય;
આત્માના અનુભવ વિના, કોઈ ન મોક્ષે જાય.
આત્મજ્ઞાન નહિ જ્યા મૃધી, ફોફટ ક્રિયા કલાપ;
લટકે ત્રણે લોકમા શિવ સુખ લહે ન આપ.
મોક્ષ સ્વભાવે હોય છે, બધ વિભાવે હોય;
બધ મોક્ષ પરિણામથી, અન્ય ન કારણ હોય

૨૭ અર્થ નમ

સમ્યક્ત્વ અર્થાત આત્મદર્શન*

(લેખ—મમકિન ગ્રેમી)

આ મામા અનત શુભ છે એ બધામા મમકિત (આ મદર્શન) શુભ અર્થ છે કેમકે આ શુભ પ્રકટ થના અન્ય બધા શુભ વિશુદ્ધ થાય છે એ પ્રકટયા વિના બધા શુભ મેલ્યા ગ્હે છે

નર્નત—ભુવનની અનુભવ ભૂમિકા છે એના દ્વારા રમ લેવાય છે દર્શનનો આમાન્ય અર્થ 'આખરી દેખવું' એવો થાય છે અહીં એ માનાન્ય અર્થ ન લેવો જોઈએ અહીં તે દર્શન એટલે અનુભવ કે મામાત્કાંઠ અર્થ છે દર્શનશાસ્ત્ર આમા મા તુ શાસ્ત્ર છે જેટલું અમે સત્યનો-શુદ્ધાત્માનો અનુભવ થાય છે એટલે અમે દર્શન શુદ્ધ થઈ શકે છે શાસ્ત્રના- વામન સઘનારા પરમ એટલે પ્રધાન, અર્થ એટલે તત્ત્વ પ્રધાનત્વ જે આત્મા છે, તેનો ન નાવ-અનુભવ કરવો એ મમકિનનું વિષ્ણુ છે

દર્શનનું દેખ ત્યાગ છે, જેન ઘડમા કાકરા જોઈને તરત વીણી લેવાય છે, મકાનમા ઝેરી ભૂવ (ખાણી) હોય

* ૫ મુખતાલજનો દર્શન સખધી સેખ ત્યાગ ખૂમિ' માં અને શ્રીમદ્ રામચંદ્રના પરમાધિક વચનામૃતોગ્રાંથી કઈક વિભાગ સેવ બ લ એ ચાનુભવેનો નાખર

તો તરત દૂર કરવામાં આવે છે. તેમજ ત્યાં સત્ય દર્શન (સમકિત) પ્રકટે છે. ત્યાં સર્વદોષો દૂર કરવાની તીવ્ર કૃત્રી જાગે છે. અને જીવ થોડા વખતમાં જ સિદ્ધ થઈ જાય છે.

જ્ઞાનપૂર્વક શાંત હૃદયની પ્રાપ્તિ દર્શન-શુદ્ધિથી થાય છે જે મનુષ્ય બંધનને યથાર્થરૂપે જાણે છે. અને તેને દૂર કરવા-દાપવામાં જ સ્વતંત્રતા (મુખ) નું મૂળ છે, એવી માન્યતા રાખે છે તથા પુરુષાર્થ દ્વારા બંધનથી મુક્ત થાય છે તે મુખી થાય છે. એ રીતે જે વ્યક્તિ શરીરાદિ સ્થૂળ બંધન અને કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહાદિ સૂક્ષ્મ બંધનથી બંધાયેલ આત્માઓને નિશ્ચય નય (સત્ય-સ્વરૂપ વિચાર)ની અપેક્ષાએ બંધાને બંધનથી લિપ્ત, જ્ઞાન-સ્વરૂપ જાણે છે, અનુભવ કરે છે, નિશ્ચય કરે છે અને મોક્ષમાર્ગનું આચરણ કરે છે, તે જ મુક્ત થઈ શકે છે. એટલે મોક્ષ પ્રાપ્તિને માટે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર બધા પરમ આવશ્યકીય છે.

‘શ્રદ્ધા પરમ દુલ્લભા’—શ્રદ્ધા (સત્ય નિશ્ચય સમકિત) પરમ દુર્લભ છે એવું જે શાસ્ત્ર વચન છે તે સત્ય છે. કારણ એ છે કે, જીવને અનાદિ કાળથી વિષય (ભોગ), કષાય (ક્રોધાદિ) નો ગાઢ પરિચય હોવાથી જીવ પોતાના નિજ ગુણોને ભૂલી ગયો છે. જેમ કોઈ રાજપુત્ર બચપણથી જ ભીલપુત્રો સાથે રહેવાથી પોતાને ભીલપુત્ર સમજે છે, પણ જ્યારે કોઈ સત્પુરુષ તેને સ્વભાન-કરાવે છે ત્યારે તે પોતાના રાજ્યકાર્ય હાથ ધરવાને તત્પર થઈ જાય છે. આ હાલત જીવની છે, અને આ જીવે કદાચ ધર્મપાલન કર્યું હશે-તો પણ આત્મ-ધર્મની આરાધના ન હોવાથી તત્ત્વરૂચિ બહુ ઓછી છે.

વિગ્રેયત આ કાળમા અમકિના આરાધક હોયોનો જન્મ પ્રાપ્ત ન્યૂન છે એટલે તો હોયોની નત્વ રૂચિ નદ થતી દેખાય છે જો કે આ કાળમા અમકિત ધર્મનું આરાધન થઈ શકે ને, પરંતુ એ ઉપ બાવનાથી કે, જેથી અભાવિક પ્રેરણાઓ બાળક જન્મથી જ દૂધ પીવા લાગે છે જીવાનો વિના શિખરો વિચર્યો તન્દ વગે છે એ મિયાઓ ઉત્ત્વ જનિત પૂર્વ સમ્માથી યાય છે આત્મ-જ્ઞાન, તન્વ-જ્ઞાન, અમકિત ધર્મ એ સયોપગમ જનિત ગુણ છે જે પુરૂષાર્થ કહે મહાગુરુનો ઉપદેશ કે મત્તાએ શ્રવણના સ્પર્શને અમને તેને જ પદ્મ મત્ત પ્રાપ્ત થઈ શકે છે આજ અનેક હોયો અમદ્ગુરુ આદિમા મત્તપણુ કંપીને ઝાકાઈ જાય ને એનું કાળુ મદિવેક બુદ્ધિની ઊણપ છે દેહલીક વાગે મત્તમાગમ યાય છે તો બહુ વીચ આદિની દેહલી નો મિથિજ્ઞતા દાય છે કે ચિ તા અશિસ્તન મન્મુખ જતા સર્થ ઝાકાતો નથી દેહલાક હોયો શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રધાન છે, તો દેહલાય હોયો શુદ્ધ ક્રિયા પ્રધાન છે ક્યા જ્ઞાન અને ક્રિયા બનેનો યોગ દાય છે ત્યા જામત્યની પ્રાપ્તિ ધાય છે

શુદ્ધ જ્ઞાન—જાગ્રમા જ્ઞાન અને મિયા, વિચાર અને આચાર-થી મુખના પ્રાપ્તિ બતાવી છે ને દેહારો એકાત કયાનો મોદ દાય છે ત્યા જ્ઞાન પ્રકટાવવાની મિત્તા દેવાનું કમ્ય છે કેમ કે જ્ઞાનના અભાવે બધી ક્રિયાઓ નિષ્ફળ યાય છે આ જાગ્રદો મદળ કંદીને શુદ્ધ જ્ઞાની હોયો ક્રિયા

રહિત બનીને પોતે ચારિત્રહીન થઈ જાય છે. એ જ્ઞાની નહિ પણ અજ્ઞાની છે. જ્ઞાનનું ફળ જ ચારિત્ર છે. જ્યાં શુદ્ધ જ્ઞાન છે ત્યાં શુદ્ધ ચારિત્ર અવશ્ય હોય છે,

શુષ્કે ક્રિયા—કેટલાક જીવો ક્રિયા તો કરે છે; પરંતુ તત્ત્વ બોધથી શૂન્ય હોય છે. તેઓ શાસ્ત્રમાં શુષ્ક જ્ઞાનને સુધારવા માટે આપેલી શિક્ષા ‘ક્રિયા વિનાનું જ્ઞાન એ ચદનનો ભાર ઉઠાવનાર ગધેડા સમાન છે’ ઇત્યાદિ વચનો વાંચીને નય પ્રમાણ સ્વરૂપ તત્ત્વ જ્ઞાનમાં પરવા વિનાના બની જાય છે તેઓ પણ સત્યને પહોંચી નથી શકતા. ઉત્તમ જીવોએ જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્ને શુણ્ણને ધારણ કરીને પરમ સત્ય (શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ) પ્રકટ કરવું જોઈએ

જે જીવો શુષ્ક જ્ઞાનના પ્રધાનપણામાં મોક્ષ માર્ગની કલ્પના કરે છે, તે જીવોને તથાગ્નિના ઉપદેશનું પોષણ પણ રહે છે. મોક્ષ માર્ગ તો જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ એમ ચતુર્વિધબતાવેલ છે ક્રિયા પ્રધાન જીવો પહેલાં બે પદ (જ્ઞાન અને દર્શન)ને પ્રાયઃ ભૂલી જાય છે. વળી ચારિત્રનો અર્થ વેશ અને બાહ્ય વૃત્તિ માત્ર જ સમજે છે અને તપનો અર્થ માત્ર ઉપવાસાદિ કરવા તો પણ બાહ્યસંજ્ઞાથી સમજતા હોય છે કદાપિ જ્ઞાન, દર્શનનું કંઈ કથન કરવું પડે તો સ્થૂળ વિષયના વિવેચનને જ્ઞાન, તેની પ્રતીતિને દર્શન અને કહેનારના વચનની પ્રતીતિમાં સમકિત સમ-લકીરની ફકીર માનવાવાળાઓ (ગાડરીઆ પ્રવાહમાં

તણાનારાઓ) નય, પ્રમાણ, તર્ક, ન્યાય તુલના અને વિવેકબુદ્ધિથી, આગયને ન મમજવાને લીધે શુદ્ધ ક્રિયાવાન જીવો છે જે જીવો શુદ્ધ અધ્યાત્મા (શુદ્ધ જ્ઞાની) છે, તેઓ બાહ્ય ક્રિયા (પાપ મમિતિ આદિ) અને શુદ્ધ વ્યવહાર (ધ્યાનાદિ)ને ઉઠાવવા (છોડવા) મા મોખ્ય માર્ગ મમજો છે તે જીવો શાસ્ત્ર વચનને પૂરા મમજતા નથી અને હૃદયમા વિપરીત અર્થ જમાવે છે શાસ્ત્રોના ક્રિયાનો નિષેધ ઉચ્ચ શુદ્ધધ્યાન વર્તી જીવોને માટે કહેતો છે એટલે કે તેઓ સ્વભાવ જ પૂર્ણ ક્રિયાવાન હોય છે તેથી જ તેમને કૃપાતીત કહે છે એ પ્રમા દશામા નહિ પણ અપ્રમા દશામા હોય છે બ્યારે ક્રિયાની જરૂર જ નથી રહેતી આ બાબોતુ જો પ્રમાદ દશામા પાણન કરવામા આવે તો ક્રિયા ગહિતની ગો દગા થાય ૧ પાણ તરીયાને અવજનની જરૂર નથી હોતી, ૫ તુ કાચો તરીયા કે જેને તરતા ન આવજું ટાપ તે જો મમુદ્રમા ફેરે તો માધન વિના પ્રાણુ ખોલે છે એવી જ રીતે પ્રમાદ દશામા આત્મ ગ્યાને માટે જે અવજનનો બતાવ્યા છે તેને ન સ્વીકારનારા પતિત થાય છે

વ્યવહાર ના ત્રણ ભેદ છે - ૧ શુદ્ધ વ્યવહાર, ૨ શુભ વ્યવહાર, અને ૩ માધન વ્યવહાર

જે વ્યવહાર શુદ્ધતાની પૂર્ણતાને પ્રગટ કરે છે તે શુદ્ધ છે તેને શુદ્ધ વ્યવહાર કહ્યું છે તે આદરવા યોગ્ય છે એનો આદર અવગ્રહ કે વો જોઈએ એ નિર્ધય ન્નત્રય છે ૧ સ્વાનુભૂતિ, સમમિતિ, ૨ સ્વરૂપ ભોધજ્ઞાન અને ૩ સ્વરૂપ રમણતા ચારિત્ર

લોગોમાં સુખ બુદ્ધિ દૂર કરી શકાય છે. (વિષયોમાં સુખ મનાતું નથી.)

(૧૧) જીવાદિ નવ પદાર્થની યથાર્થ શ્રદ્ધા કરવી એ વ્યવહાર સમકિત છે. અને શુદ્ધ નિન્નત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ-પૂર્વક નિશ્ચય કરવો એ નિશ્ચય સમકિત છે.

(૧૨) સર્વ ગુણોની રત્ન-રાશિમાં સમકિત ગુણ જ સાર છે અને એ જ મોક્ષનું પ્રથમ પગથિયું છે. સમકિત પ્રગટતાં જ વિષયલોગમા સુખદુઃખ કલ્પના રૂપ વિકાર અને તેનું ક્ષણ જન્મ-જરા-મરણનો નાશ થઈને અવિ-કારી આત્મિક સુખ પ્રકટે છે અને તેનું ક્ષણ ‘અવિચળ મોક્ષની પ્રાપ્તિ’ છે.

(૧૩) સમદષ્ટિ પરદ્રવ્યને હેય (છોડવા યોગ્ય) અને નિઃસ્વરૂપને ઉપાદેય (આદરવા યોગ્ય) જાણે છે, શ્રદ્ધા કરે છે અને યથાશક્તિ પરદ્રવ્યને છોડે છે. ચારિત્ર મોહના ઉદયથી સંપૂર્ણ ન છૂટે તો પણ અંતરંગ વિસ્કિતનો અનુભવ કરે છે. અને ઉદાસીન (રાગ, દ્વેષ તથા ઉત્સુકતા રહિત) રહે છે. જેમ પ્રભુ મહાવીર અનુત્સુકપણે ગૃહવાસમાં રહ્યા હતા

(૧૪) ખીન્ન ગુણી પુરુષોને જોઈને જે ઈર્ષ્યા (માત્સર્ય) કરે તે મિથ્યાત્વી છે. કારણ ગુણુની અપ્રીતિ અને દોષની પ્રીતિ એ મિથ્યાત્વનું ચિહ્ન છે.

(૧૫) સમકિતથી જ્ઞાનની શુદ્ધિ થાય છે, જ્ઞાનથી ચારિત્રની શુદ્ધિ થાય છે, અને ચારિત્રથી નિર્વાણ મોક્ષની વ છે. નિર્વાણથી અનંત સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

આને ઘણા મનુષ્યો ધર્મ-અધર્મનું ફળ ભવિષ્યમાં મળે છે તેમ મમલુ તે માટે બેપરવાહ રહે છે તે ભૂવ છે કારણુ થી ઉત્તર પથ્યન સૂત્રના પહેલા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે, “ અપ્પાદ તા મુદ્દોદ્ધાદ ચરિમ્મ ઝોષ વરદ્ધય ” વિષય કથાયના ત્યાગ ૩૫ આત્મદમનથી નિશ્ચયે આ લોક અને પરલોકમાં મુખી થવાય છે અને પ્રત્યક્ષમાં જ દેખાય છે કે ધર્મથી ચિત્તમાં પ્રમન્નતા, નિર્ભયતા, મતોષ, મુખુદ્ધિ, વીરતા, ઉત્માહાદિ માનસિક મુખ અને આરોગ્ય, બળ, વીર્ય, ત્વાદ્યયાદિ શારીરિક મુખ મળે છે ક્યારે હિમા, અમત્ય, ચારી નંથુનાદિ અધર્મથી-ચિત્તની મલિનતા ભય, આતુરતા, પશ્ચાન્નાપ, દુષ્ટુંદિ, મયરતાદિ માનસિક દુખ અને રોગ, દુર્બળતા, અસ્પાયુ આદિ શારીરિક દુખ પ્રત્યક્ષમાં અનુભવાય છે માટે અધર્મ ઊંડો ધર્મનું પાલન કરવું જીવમાત્ર માટે હિતકર છે

(૩૦) પ્રશ્ન—નવતત્ત્વ એ શું છે ?

ઉત્તર—જન અને અજીવની હાવત-અવસ્થા-એકલે પર્યાય છે જીવનો અજીવ (મન) સાથે સબધ થવાથી પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ અને બધ થાય છે તથા સબધ છૂટવાથી તવર, નિર્જરા અને મોક્ષ પ્રાપ્ત છે એ રીતે બધા મળીને નવ તત્ત્વો થાય છે

(૩૧) પ્રશ્ન—જીવની શુદ્ધ હાવન (સ્વભાવ પર્યાય) અને અશુદ્ધ હાવન (વિભાવ પર્યાય) મ્હં ?

ઉત્તર—પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, અને બધ એ જીવની અશુદ્ધ દશા (પર્યાયો) છે, અને તવર, નિર્જરા તથા મોક્ષ

મોક્ષ; એ જીવની શુદ્ધ દશા છે. અશુદ્ધ દશા મંસારતું કારણ છે, અને શુદ્ધ હાલત મોક્ષનું કારણ છે.

(૩૨) પ્રશ્ન—નવ તત્ત્વોનું સામાન્ય લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—જીવનું લક્ષણ-શુદ્ધ અવસ્થામા અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આત્મિક સુખ અને અનંત આત્મિક શક્તિ, અશુદ્ધ અવસ્થામા અહં જ્ઞાન અથવા મિથ્યા જ્ઞાન, અહં દર્શનશક્તિ અથવા મિથ્યાદર્શન, ઇન્દ્રિયજન્ય સુખ-દુઃખ, રાગ-દ્વેષ, ખાળવીર્ય અથવા પુરુષાર્થ.

(૨) અજીવનું લક્ષણ-જડ, અચેતન.

(૩) પુણ્ય—જે પ્રકારે છે . ૧ લાવપુણ્ય-શુભ પરિણામ (વિચાર) અને ૨ દ્રવ્યપુણ્ય-શુભ કાર્ય, શુભ કર્મદળ અને શાતાના સંયોગો.

(૪) પાપ જે પ્રકારે છે. ૧ લાવ પાપ-અશુભ પરિણામ, ૨ દ્રવ્યપાપ-અશુભ કામ, અશુભ કર્મદળ અને અનિષ્ટ સંયોગો.

(૫) આશ્રવ જે પ્રકારે છે : ૧ લાવાશ્રવ-શુભાશુભ પરિણામો, ૨ દ્રવ્યાશ્રવ-શુભાશુભ કામો (મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, ક્ષાય, યોગ) અને શુભાશુભ કર્મદળનું એકત્ર થવું

(૬) સંવર—જે પ્રકારે છે : ૧ લાવસંવર-શુદ્ધોપયોગ, રાગ-દ્વેષ-મોહ (મિથ્યાત્વ મોહનીય) રહિત પરિણામ ૨ દ્રવ્ય સંવર-મન, વચન, કાયા તથા પાંચ ઇન્દ્રિયો પર કાબૂ, અહિંસાદિ પાત્ર મહાવ્રતો, પાંચ સુમતિ આદિ

(૭) નિર્જરા—જે પ્રકારે છે : ૧ લાવનિર્જરા-શુદ્ધોપયોગ (રાગ-દ્વેષ-મોહ રહિત પરિણામ), ધર્મ-ધ્યાન-

શુભવધ્યાન ૨ દ્રવ્યનિજરા-અનશન (ઉપવાસ) ઉલ્લોહરી
આદિ ૧૨ પ્રકારના તપરૂપી નિજરાના કામ અને દેશધડી
(અશત) કર્મદળનુ આત્માથી દર યજુ

(૮) બધુ બે પ્રકાર છે ૧ ભાવબધ-રાગ-દ્વેષ-
મોહના પરિણામ ૨ દ્રવ્યબધ-મન વચન કાયાની પ્રવૃત્તિ
તથા કર્મદળનુ જીવના પ્રદયો નાથે એકમેક યજુ

(૯) મોક્ષ પણ બે પ્રકાર છે ૧ ભાવમોક્ષ-પરમ
વિનુદ્ધ વીત ૧૧ પરિણામ, અપાથી, અજોગી અજોગી
અવસ્થા (દશા) દ્રવ્યમોક્ષ-યુગ (ઉદ્દાનિ) સરીર, સુક્ષ્મ
(તેજસ્-માર્મજી) શરીર અને આદેય મોનો મર્વાયા
સય યવો

(૩૩) પ્રશ્ન-અવધા નમસ્તિના ગુણથી શો
દાયદો થાય છે ?

ઉત્તર-અવધા નમસ્તિ માધન છે અવધાર
સમકિતના ગુણો તત્ત્વજ્ઞાન, વાચન, મનન અને મમ સવે
ગાદિ ગુણો વડે ઉત્કૃષ્ટ ભાવના અને પુરુષાર્થથી નિશ્ચય
મમસ્તિ પ્રકટ ન થાય તો પણ અવધાર નમસ્તિથી
સુતિ અને આત્માની નિર્નજના તો અવસ્થ થાય છે
મિથ્યાત્વમા રૂમીને અનન હુ ખી થવાના ઠેકાણાથી અને
ભયદર હુ ખોધી બચવા માટે પણ અવધાર નમસ્તિનું
સેવન પરન જિગકારી છે

(૩૪) પ્રશ્ન-નિશ્ચય સમસ્તિની ઓગખાણ કેમ થાય ?

ઉત્તર-દશાનુમુતિ એટલે શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપના
અનુભવથી નિશ્ચય સમકિત અધ્યાય છે જે અનીન્દ્રિય

(ઈન્દ્રિય મુખરહિત) આત્મિક, અવિકારી, નિર્વિકલ્પ મુખનો અનુભવ છે, તે જ નિશ્ચય સમકિતનું લક્ષણ છે.

(૩૫) પ્રશ્ન—પ્રકૃતિની અપેક્ષાએ સમકિતના કેટલા ભેદ છે ?

ઉત્તર—ચાર ૧ ક્ષાયિક, ૨ ઉપશમ, ૩ ક્ષયોપશમ અને ૪ વેદક સમકિત સાત પ્રકૃતિ (અનંતાનુબંધી ક્રોધ-માન-માયા-લોભ અને સમકિત મોહનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્રમોહનીય)નો ક્ષય-(બળ્યા ણીજ માફક, જેમાંથી અંકુર ઊગી ન શકે તેમ)-નાશ કરવો તેને ક્ષાયિક સમકિત કહે છે. (આ સાત પ્રકૃતિ જ અનંત સંસારમા ભ્રમણ કરાવનાર છે. તેનો નાશ થવાથી લવ-ભ્રમણ મટી જાય છે) એ સાત પ્રકૃતિને ઉપશમાવે (ઢાંકે-ઠંડી પાડે પણ સત્તામાં હોય) જેમ ભારેલો અગ્નિ, તેને ઉપશમ સમકિત કહે છે. સાત પ્રકૃતિઓમાંથી કેટલીક પ્રકૃતિનો ક્ષય કરે અને કેટલીકને ઉપશમાવે (ઢાંકે-સત્તામાં તો હોય) તેને ક્ષયોપશમ સમકિત કહે છે. કેટલીક પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરે અને કેટલીકનો ઉત્થ થાય (વેદે) તેને વેદક સમકિત કહે છે.

(૩૬) પ્રશ્ન—વિશેષ પ્રકારે સમકિતના કેટલા ભેદ છે ?

ઉત્તર—નવ ભેદ છે ૧ ક્ષાયિક, અને ૨ ઉપશમ સમકિતનો એકેક ભેદ ઉપર મુજબ છે. ક્ષયોપશમ સમકિતના ત્રણ ભેદ છે

(૧) અનંતાનુબંધી ચાર કષાયનો ક્ષય કરે અને દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિ ઉપશમાવે.

() અનતાનુમધીની ચાર અને મિથ્યાત્વ મોહનીય એ પાંચ પ્રકૃતિનો ક્ષય કરે અને જે પ્રકૃતિને ઉપશમાવે

(૩) છ પ્રકૃતિનો ક્ષય કરે અને સમકિત મોહનીય ઉપશમાવે

વેદક સમન્તિમા માત્ર સમન્તિ મોહનીયને વેદે અને છ પ્રકૃતિનો ક્ષય કરે, ઉપશમ ૪ અથવા ક્ષયોપશમ કરે, તેના ચાર લેદ છે—

(૧) સમકિત મોહનીય વેદે અને છ પ્રકૃતિ ક્ષપારે તે ક્ષાયક વેદક

(૨) સમન્તિ મોહનીય વેદે અને છ પ્રકૃતિ ઉપશમાવે તે ઉપશમ વેદક

(૩) સમકિત મોહનીય વેદે અને ચાર અનતાનુમધીનો ક્ષય કરે તથા મિથ્યાત્વ અને મિથ્ય મોહનીયને ઉપશમાવે તે મહેવી સ્વયોપશમ વેદક

(૪) સમકિત મોહનીય વેદે અને પાંચ પ્રકૃતિ ચાર અનતાનુમધી અને મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ક્ષય કરે તથા મિથ્ય મોહનીયને ઉપશમાવે તે બીજી સ્વયોપશમ વેદક

(૩૭) પ્રશ્ન—વાચ્ય પ્રમાણના સમકિતમા સ્વાર્થ તત્ત્વ, શ્રદ્ધા અને આત્મિક મુખના ન્યુનાધિના હોય છે કે નમાનના ?

ઉત્તર—વાચ્ય સમકિતમા નિયતિની અપેક્ષાએ લેદ છે, પરંતુ નિર્લય અને અનુભવની અપેક્ષાએ કંઈ લેદ નથી નિયતિબદ્ધ કૃત લેદો દોષાધી સમન્તિની નિયતિ

(૪૧) પ્રશ્ન—દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિના અભાવે શું કળ થાય ?

ઉત્તર—વિપરીત (ભેદો) નિશ્ચય, મિશ્ર નિશ્ચય અને સત્યમા મલિનતાવાળો નિશ્ચય, એ ત્રણેયનો નાશ થઈ યથાર્થ શુદ્ધ સ્વરૂપનો નિશ્ચય થાય છે.

(૪૨) પ્રશ્ન—સમક્રિતી જીવ અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સંયોગોમાં અભય, અડગ, સમભાવી કેવી રીતે રહી શકે ?

ઉત્તર—સમક્રિતી આત્મા એટલો પ્રબળ, અને નિર્ભય થઈ જાય છે કે, તેને કોઈ પ્રકારની ખીક નથી હોતી. તે ઇષ્ટ-અનિષ્ટ સંયોગોને જડ-પુદ્ગલની દશા (પર્યાય) સમજીને સ્વસ્વરૂપથી ડગતો નથી. તે વિચારે છે કે, હું આ જડ પદાર્થોથી જુદો છું, એકલો અનંત જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણ સ્વરૂપ છું, વિકારરહિત છું, શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છું. આ બધા વિકારો પૌદ્ગલિક છે. શરીર, ઇન્દ્રિય લોગ, પરિવાર, ધન, યશ, નિંદા, સુખ-દુઃખના નિમિત્તો એ સર્વ અનિત્ય (નાશવાન) છે. મારા ગુણોને એ વધારી કે ઘટાડી શકતા નથી. હું પોતે જ કાયર બનીને હર્ષ, શોક, રાગ, દ્વેષ કરીને આત્માના જ્ઞાન-સુખાદિ ગુણોને મલિન દૂષિત-વિકારી કરું છું. પ્રથમ અજ્ઞાનપણથી હું જ મારા આત્માને દુખી કરતો, હવે મેં સાચું સ્વરૂપ સમજી લીધું છે, તેથી સમભાવમાં જ રહીશ. મરણ થવાથી શરીરનો નાશ થાય છે. ચેતનરાજ તો સદા ચૈતન્ય રૂપે જ રહેવાનો; એમ વિચારીને સદા અભય રહે.

(૪૩) પ્રશ્ન—રો। તથા મરણ લય ઉપરે ત્યારે મમદષ્ટિ શુ વિચારે ?

ઉત્તર—આ શરીર જડ છે, અચેતન છે, હા—મામ-હોડી, મવ-મૂત્ર-કીડા અને નગાનળથી ભરેલું છે, રોગ શરીરને પીડા કરી શકે છે શરીરે જીવથી છુટું થાય તેને મ લ કહે છે, રોગ અને મરણ ચૈતન્યનું કંઈ નથી લઈ શકતા મારા આત્માનો ચારિત્ર મુલ્ય આત્મ સ્વરૂપમા રમણ કરવાનો છે. તે ભૂકીને મરીક મમરવ, ભોગ-અનંદ આદિથી વેદના ભોગથી મળે છુ પણ ને દુઃખ (દુઃખ-વેદના) વખતે જ્ઞાન, વૈગમ્ય અને આત્મભાવનાથી મમભાને દુઃખ મહીશ તો સહને માટે આવી શારીરિક વેદ નાઓ અને મરણ દુઃખ છૂટી જશે જેમ લેણદાર આત્મો, ખુશીથી દેવ (મરણ) દર્શીધુ, નવા ગણદો કં મરણ ન ક્યું તો મદાનો છુમને થયો એવી જ રીતે આ જધુ દુઃખ માન જ અપાન અને વિષયનેવનનું ફળ છે હવે નવા બીજ નહિ વાવુ તો ફળ કયાથી લાગશે ?

હોહા—મુખદુઃખ જાણે જીવ મહુ, મુખદુઃખ રૂપ ન જીવ મુખદુઃખ પુરુષ પિંડ છે, જડતા રૂપ નીવ રો। પીડે છે દેહને, નહિ જીવને ખામ, ધન બળે નાનિ વડે, નહિ ધનનું આકાશ ઈત્યાદિક મદુવિચારોથી આત્મિક અમૃતમુખનું પાન કરે

(૪૪) પ્રશ્ન—અથા મુખદુઃખના સમગ્ર ધારી શકાય એવી શક્તિ કવારે આવે છે ?

ઉત્તર—જીવ અજીવાદિ નવ તત્ત્વોનું દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયથી જ્ઞાન કરીને પર વસ્તુથી હું સદા ભિન્ન છું; એમ વારંવાર અંતર ઉપયોગપૂર્વક ભાવના કરવાથી ભેદજ્ઞાન સમકિત થાય છે. એથી સદા પરમ સમતા રસનું જ પાન થાય છે અને રાગ, દ્વેષ, મોહ દરેકી શકતા નથી.

(૪૫) પ્રશ્ન—દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયનું જ્ઞાન કરવાની શિક્ષા શેમા આપી છે ?

ઉત્તર—શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રનાં “મોક્ષ માર્ગ” નામે અધ્યયનમાં પ્રથમ જ્ઞાન શાનું કરવું? એમ બતાવતા પાંચમી ગાથામાં કહ્યું છે કે, આ પાંચ પ્રકારના જ્ઞાન (મતિ, શ્રુત, અવધિ, મન-પર્યાવ અને કેવળ જ્ઞાન) દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયને જાણવાના જ છે. એ જ્ઞાનને બધા તીર્થકરોએ જ્ઞાન કહ્યું છે. જ્યાં આવું જ્ઞાન નથી ત્યાં સમ્યક્ જ્ઞાન ન હોઈ શકે, કારણ કે જે વસ્તુને બરાબર ન સમજે તે સત્ય સ્વરૂપને કઈ રીતે જાણી શકે? શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં કહ્યું છે કે, આચાર્ય મહારાજ ચોતાના શિષ્યોને બધા શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય સહિત આપે ચાર અનુયોગમાં દ્રવ્યાનુયોગના અંતર ઉપયોગ સહિત જ્ઞાનને નિશ્ચય જ્ઞાન કહ્યું છે, અને ધર્મકથાનુયોગ, ચરણકરણાનુયોગ અને ગણિતાનુયોગ, એ ત્રણેય અનુયોગોને વ્યવહાર જ્ઞાન કહ્યું છે.

(૪૬) પ્રશ્ન—દ્રવ્ય કોને કહે છે ?

ઉત્તર—(૧) ગુણોના સમૂહને દ્રવ્ય કહે છે. (૨) જે ગુણ પર્યાયયુક્ત હોય તે દ્રવ્ય, (૩) જે ગુણોનું ભાજન

(પાત્ર-શુદ્ધી) હોય તે દ્રવ્ય, (૪) ઉત્પાદ (ઉત્પન્ન થવું) વ્યય (પર્યાય પમે નાશ થવો) અને ધ્રુવ (દ્રવ્ય રૂપે કાયમ રહેવું), એ ત્રણ ગુણો ધરે તે દ્રવ્ય જેમ કે જીવ દ્રવ્ય, અજીવ દ્રવ્ય આદિ

(૪૭) પ્રશ્ન—શુદ્ધ કોને કહે છે ?

ઉત્તર—(૧) જે હ મેશા દ્રવ્યના પૂર્ણ ભાગમાં અને બધી હાલતમાં રહે તે શુદ્ધ

(૨) જે દ્રવ્યને ઓળખાવે તેને શુદ્ધ કહે છે જેમ કે-જીવનો શુદ્ધ જ્ઞાન, પુદ્ગલનો શુદ્ધ વર્ણ, ગધ, રત્ન, નપથાં ઇત્યાદિ

(૪૮) પ્રશ્ન—પર્યાય કોને કહેવી ?

ઉત્તર—હાવન અથવા અવસ્થાને પર્યાય કહે છે જે રૂપાન્ત પામે-પલની રહે તે પર્યાય

(૪૯) પ્રશ્ન—પર્યાયના પ્રકાર કેટલા ?

ઉત્તર—જે ૧ શુદ્ધ પર્યાય અને ૨ અશુદ્ધ પર્યાય

(૫૦) પ્રશ્ન—શુદ્ધ પર્યાય કોને કહે છે ?

ઉત્તર—(૧) જે બીજા દ્રવ્યના નિમિત્તે ન થાય તે શુદ્ધ પર્યાય (હાલત) છે

(૨) જે વિનાશ રહિત હોય તે શુદ્ધ પર્યાય છે

(૩) જે સર્વકાળમાં એક તરખ પરિણમન કરે, શુદ્ધતાનો કદાપિ નાશ ન થાય તે શુદ્ધ પર્યાય છે જેમ કે જીવની શુદ્ધ પર્યાય સિદ્ધ સ્વરૂપ અને કેવળ જ્ઞાન-દર્શન આદિ

(૫૧) પ્રશ્ન—અશુદ્ધ પર્યાય કોને કહેવી ?

ઉત્તર—(૧) જે ઊંઝ દ્રવ્યના નિમિત્તે થાય તે અશુદ્ધ પર્યાય.

(૨) જે વિકાર સહિત હોય તે અશુદ્ધ પર્યાય.

(૩) જે સર્વકાળમાં એક સરખી ન રહે અને વિનાશિક હોય તે અશુદ્ધ પર્યાય છે. જેમ કે—જીવની અશુદ્ધ પર્યાય મનુષ્ય, તિર્યચ, મતિ જ્ઞાન આદિ.

(૫૨) પ્રશ્ન—શુદ્ધ પર્યાયમાં જીવની કેવી હાલત (દશા) હોય છે ?

ઉત્તર—શુદ્ધ પર્યાયમાં જીવના ચારેય ભાવ પ્રાણ શુદ્ધ હોય છે.

(૫૩) પ્રશ્ન—પ્રાણ કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉત્તર—જે પ્રકારના વ્યવહાર પ્રાણ અને નિશ્ચય પ્રાણ. (૧) વ્યવહાર પ્રાણનાં દશ ભેદ છે પાંચ ઈન્દ્રિય મન, વચન, કાયા, શ્વાસોચ્છવાસ અને આયુષ્ય; એ દશ વ્યવહાર પ્રાણો કર્મનિમિત્તે જીવને પેદા થાય છે. નિશ્ચય પ્રાણના ચાર ભેદ છે. અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ અને અનંત શક્તિ. એ ચાર નિશ્ચય પ્રાણો સદા કાયમ રહે છે એથી જ જીવ નિશ્ચયનયે ત્રણ કાળમાં કાયમ-જીવિત રહે છે સંસારી જીવોના આ નિશ્ચય પ્રાણો રાગ-દ્વેષ, મોહાદિથી મલિન (દૂષિત) થઈ રહ્યા છે, પરંતુ તેનો સર્વદા નાશ કદી પણ નથી થતો. વ્યવહાર પ્રાણના નાશને વ્યવહારમાં મૃત્યુ કહે છે. સમદષ્ટિ આત્મા-મૃત્યુ અને ઉપસર્ગ આવ્યે પોતાને નિશ્ચય પ્રાણથી અજર-અમર-અવિનાશી માનીને અભય (પરમાનંદી) રહે છે.

બીજાના વ્યવહાર પ્રાપ્તિને પીકા કરવાથી તે છૂપ દુખ માને છે એને જ હિસાબ પાપ કહે છે તેના દુખ રૂપ પોતાને દુખ બોગવવું પડે છે વ્યવહાર પ્રાપ્ત, શરીર, મન વગેરેને કષ્ટ દેવાથી સ્વ તથા પરને રાગ, દ્વેષ, કલેશ, ક્રોધ, શોકાદિ થાય છે, તે સ્વ તથા પરની નિશ્ચય હિમા છે એટલા જ માટે કોઈને દુખ ન આપવું જોઈએ

(૫૪) પ્રશ્ન—દુખ કવી રીતે પેદા થાય છે ?
ઉત્તર—ભયથી દુખ પેદા થાય છે

(૫૫) પ્રશ્ન—ભય કવી રીતે થાય છે ?
ઉત્તર—પ્રમાદથી

(૫૬) પ્રશ્ન—પ્રમાદ કેને કહે છે ?
ઉત્તર—પ્રવિભેદ પ્રકારે પ્રમાદ=મૂઢ થવું મૂર્છિત

થવું=આત્મવ્યવસ્થાને ભૂલી જઈને ઇન્દ્રિયનુબંધ અને બાહ્ય-જડ પ્રદાર્થોમા મમત્વ કરવું મુખદુખ માનવું, તેનું નામ પ્રમાદ છે

(૫૭) પ્રશ્ન—પ્રમાદ કેટલા પ્રકારના છે ?
ઉત્તર—૫૪ પ્રકારના (૧) મદ (ગર્વ), (૨) વિપય

(દુઃખિભો), (૩) ક્ષયા (ક્રોધ, માન, માયા, લોભ) (૪) નિદ્રા અને (૫) વિક્રયા (સ્વ પરહિત નિવાયની વાતો)

(૫૮) પ્રશ્ન—પ્રમાદ કાણ ઉપજાવે છે ?
ઉત્તર—અજ્ઞાન (વિપરીત બાબત) અને નિશ્ચાલ

(વિપરીત માન્યતા)

(૫૯) પ્રશ્ન—દુખોનો નાશ કરવાનો ઉપાય શો ?
ઉત્તર—અવ્યક્ત જ્ઞાન અને ત્રાણી સમજવું (સમકિન)

પૂર્વક પ્રમાદ છોડવો જોઈએ. પ્રમાદ છોડવાથી ભયનો નાશ થશે અને ભય નાશ થવાથી સકળ દુઃખોનો નાશ થઈ અલય ગુણ (સદા અલય) પ્રાપ્ત થશે.

(૬૦) પ્રશ્ન—સમદષ્ટિ જીવ સંસારના કામ કેવી રીતે કરે છે ?

ઉત્તર—જેમ કોઈ ચોરને કોટવાળે કાળું મોઢું કરીને ગધેડા પર બેસાડ્યો. એ કામ ચોરે હુર્પથી નહિ પણ પરવશપણે કરવું પડે છે. તેવી જ રીતે સમદષ્ટિ જીવ કર્મ રૂપ કોટવાળની પરતંત્રતાથી સંસારના કામો ઉઠાસીને (રાગ-દ્વેષ રહિત) ભાવે કરે છે. જેમ ધાવમાતા પુત્રને દૂધ પીવડાવે, રમાડે, લાડ લડાવે; પરંતુ મનમાં તે બાળકને પોતાનો પુત્ર માનવા જેટલું મમત્વ કરતી નથી. પોતાને પુત્રથી લિન્ન ભાડુતી માતા સમજે છે તેમ સમદષ્ટિ આત્મા સંસારમાં આસક્તિ મૂકીને વિરક્ત રહે છે.

કોઈ વિકટ પ્રસંગે તપાવેલા લોઢાના પતરાવાળી ભૂમિ ઉપર માણસને ઉઘાડે પગે દોડવું પડે તો તે તેમાં આનંદ ન માને, વિશ્રામ લેવાનો વિચારેય ન કરે, એવી જ રીતે સમદષ્ટિ આત્મા વિષય-કષાયરૂપી વિલાવ અગ્નિથી તપ્ત સંસાર પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે આનંદ ન માને ત્યાં વિશ્રામ ન લેતાં જલદી બોળંગીને ઉપસ્થાન (સયમ)માં વિશ્રામ લે છે.

(૬૧) પ્રશ્ન—સમદષ્ટિ આત્માને સંસારના કાર્યો કરતા છતાં પણ કર્મબંધન થોડું અને લીખુ કેમ થતું હશે ?

ઉત્તર—(૧) સમદષ્ટિ દરેક કાર્ય કરવામાં હિતાહિત,

લાભાવાળા, ન્યાયાન્યાય, મત્યાત્મનો મ પૂર્ણ વિચાર રાખે છે અને અહિં, અવાળા અન્યાય અને અમત્યને છોડે છે

(૨) આ-રાગિ પ્રમેમા શરીર, ધન, ભોગ અને બધા પદાર્થોમા માનિકી (મારાપણ) નથી રાખતો, પરંતુ જીવની અગ્રુદ્ધ દશાની રાગની એવા નુન્ય પ્રવૃત્તિ કંડુ છુ એમ માને છે

(૩) અતગૃહિ—અભિવાષાપૂર્વક ભોગ નથી ભોગવતો

(૪) પ્રત્યેક પ્રાર્થના વિરત્ન (અનામદાન) ભાવ રાખે છે હુમ્મ માય મની વેળા વિચાર છે કે—હું એવન ! આ હિના વિષય, પ્રાય તને બચકર હુ ખ દેશે માટે એને છોડ ન દુટે તો ઘટાડ તારા સ્વભાવ (ધર્મ) તો હિમા, વિષય, પ્રાયને સવથા છોડીને જ્ઞાન, દશન, ચાત્રિમા લીન થવાનો છે

નમદિ જીવ નસારના મમ ઉદાગીન (રાગ-દ્વેષ રહિત) ભાવ ઠરે છે જેથી કર્મોનુ બધન બહુ મદ થાય છે મારણ નાન-દષને નિમિત્તે જ નમદય (અનુભવ નમદય) થાય છે

(૬) ત્રમશુ શકે પાપથી, અણુસમશુ હુમ્માય, એક હુમ્મા એક ચીમ્મા, ઈલુ વિષ કર્મ જ પાપ.

નસારી પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે તમદિ જીવ ઘણુ દુખ માને, બચ પામે, તેને ઘટાડવા પ્રયત્ન કરે જેથી હુમ્મા, રક્ષ કર્મ બધાય છે અને નસારી જીવો મમ કરવામા મર-રોક કરવાથી ચીકણા મમ બાપે છે

સ પુ, પાર્થ, મન્ય, અદિસા પ્રમાણિતના, મમભાવ,

ગુણાનુરાગ, ઉદામીનતા, ક્રમા, નિરભિમાનતા, નિષ્કપટતા અને નિર્લોભતા; આ ગુણોનું પાલન કરીને વ્યાપાર કાર્ય, ઘરકામ અને શરીરરક્ષા કરે છે, તેથી સમદષ્ટિ જીવેને કર્મ બંધન લૂણું અને થોડું થાય છે.

શિક્ષા—આજે સમદષ્ટિ, શ્રાવક અને સાધુ નામ ધરાવવા છતાં ઉપરના ગુણોની પ્રાપ્તિ અદ્ય છે. એવું જાણીને જો આ લોક તથા પરલોકના દુઃખોથી છુટવું હોય તો ઉપર કહેલા ગુણો પ્રકટ કરવા જોઈએ. સદ્ગુણોથી આ લોકમાં જ શાંતિ, તૃપ્તિ, નિર્ભયતા, ગુપ્ત આનંદ, સ્વપર ઉન્નતિ, પ્રેમવૃદ્ધિ અનુભવાય છે. તો પરલોકમાં પરમસુખ થાય તેમા શી શકા! “કહેમાણેફહે” કરવા માંડે કે કયું કહેવું, કારણ અને કાર્યમાં અભેદ છે. જેટલે અંશે કારણ પ્રબળ તેટલે અંશે કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. માટે ઉત્તમ કારણો સેવતા જ તત્કાળ ઉત્તમ ફળ મળવું શરૂ થાય છે.

(૬૨) પ્રશ્ન—જીવના ચેતના ગુણના ભેદ કેટલા છે?

ઉત્તર—બે ભેદ છે. જ્ઞાનચેતના અને અજ્ઞાનચેતના.

(૬૩) પ્રશ્ન—જ્ઞાનચેતના એટલે શું?

ઉત્તર—રાગ-દ્વેષ-મોહ રહિત શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન, આત્માનુભવ તે જ્ઞાન ચેતના છે.

(૬૪) પ્રશ્ન—જ્ઞાનચેતના કયારે પ્રકટે છે?

ઉત્તર—જ્ઞાનાવર્ણિય, દર્શનાવર્ણિય, મોહનીય અને અંતરાય; એ ચાર ઘાતી કર્મોનો સર્વથા નાશ થવાથી કેવળજ્ઞાન પ્રકટે છે. તેને પ્રતિપૂર્ણ જ્ઞાન ચેતના કહે છે.

(૬૫) પ્રશ્ન—જ્ઞાન ચેતનાની શરૂઆત કયારથી થાય છે?

ઉત્તર—અનતાનુમધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ અને
 વલુ ઈર્ષ્ય (મિથ્યાત્વ મિદ્ધ, મમત્તિ) મોહનીય એ
 માતેય પ્રવૃત્તિ છોડવાથી સમક્ષિત શુભ (આત્મબોધ) પ્રકટે
 છે ત્યારથી બીજના ચક્રમાની જેમ જ્ઞાન ચેતના શરૂ થાય
 છે ત્યારથી કઈક અરે અતીન્દ્રિય આત્મિક સુખનો
 અનુભવ પ્રકટ થાય છે

(૬૬) પ્રશ્ન—જ્ઞાન ચેતના પ્રગ્ભવવાનો ઉપાય શું ?
 ઉત્તર—અજ્ઞાન, રાગ, દેવ, મોહાદિ ઘટાને આત્મ
 ચિત્તન ઠગવું

(૬૭) પ્રશ્ન—અજ્ઞાન ચેતના કેને કહે છે ?
 ઉત્તર—જે યથાથ આત્મ સ્વરૂપ ન જામને, શરીર,
 ઈન્દ્રિયો અને લોગાદિમા મમત્ત્વ નાખીને સુખ દુખ અને

રાગદેવના ભાવ કર તે અજ્ઞાન ચેતના

(૬૮) પ્રશ્ન—અજ્ઞાન ચેતનાના કેટલાક ભેદ છે ?
 ઉત્તર—તે કર્મ ચેતના અને કનરૂપ ચેતના

(૬૯) પ્રશ્ન—કર્મ ચેતના કેને કહેવી ?
 ઉત્તર—મોહનાઉદયે અને વીર્યાન્નરાયના ભયોપશ્ચમથી

રાગ, દેવ, મોહાદિમા પ્રવૃત્તિ થવી તે કન ચેતના તેને
 કર્મબંધના પરિણામ કહે છે આ ભાવ કર્મ છે, એથી જ
 અનન્ન કર્મદલ (દ્રવ્ય કર્મ) આત્માને ચાટે છે

(૭૦) પ્રશ્ન—રાગ, દેવ અને મોહના કેટલા ભેદ છે ?
 ઉત્તર—આત્માના સુખ (ચાત્રિ) શુભની ઘાતક ૧૩

પ્રવૃત્તિ (૪ કષાય અને ૯ નોકષાય) છે એમા સાત
 પ્રવૃત્તિ કામની છે (૧) માયા (કષ્ટ), (૨) લોભ, (૩) પાત્ક,
 મે ૧ ૩

(૪) રતિ (હર્ષ), (૫) પુરુષવેદ (સ્ત્રીવાંછા), (૬) સ્ત્રીવેદ (પુરુષવાંછા), (૭) નપુંસકવેદ (અતિવિકાર).

શિક્ષા—વર્તમાનમા વિકાર વધી ગયો છે. એથી જ નપુંસકત્વ વધારે દેખાય છે. પુરુષત્વ તો વિરલમાં જ હોય છે. પુરુષ પણ વિશેષ વિકારથી નપુંસક બની જાય છે. આવી દશા જોઈને વિકારોને છૂતવા અને બ્રહ્મચર્ય ગુણ વધારવો. એ માટે તામસી ખોરાક ત્યાગવો. વ્યાયામ, આસન, સત્સંગ, ઉત્તમ વાંચન, સદ્ભાવના, દૃષ્ટિસંયમ અને સુરિવાજોના સેવન વડે ફરી પુરુષત્વ મેળવવવું જરૂરી છે. દવાઓનાં પ્રપંચમાં ન ફસાવું. પૌષ્ટિક દવાઓ ક્ષણિક શક્તિ તો આપશે, પરંતુ આખરે બમણો વિકાર જગાડી વધુ ખરાબ હાલત કરશે. કુદરતી અને કાયમી પુરુષત્વ સાત્ત્વિક ઉપાયોથી મળે છે.

દ્વેષની છ પ્રકૃતિ છે—૧ ક્રોધ, ૨ માન, ૩ અરતિ, ૪ લય, ૫ શોક અને ૬ દુર્ગંધા. (અરુચિ-નિંદા-ઘૃણા-અભાવ).

દર્શનમોહની ત્રણ પ્રકૃતિ છે—મિથ્યાત્વમોહ, મિશ્રમોહ અને સમક્ષિતમોહ

(૭૧) પ્રશ્ન—કર્મફળ ચેતના એટલે શું ?

ઉત્તર—સુખદુઃખ ભોગવવું તે. એટલે કે કર્મઉદયના પરિણામ તે કર્મફળ ચેતના.

(૭૨) પ્રશ્ન—ચેતનાનું જ્ઞાન કરવાનો મતલબ શો ?

ઉત્તર—કર્મચેતના એટલે રાગ, દ્વેષ, મોહથી સર્વ દુઃખ થાય છે કારણ કે સંસાર (જન્મ-જરા-મરણ)નું બીજ રાગ-દ્વેષ છે. અને કર્મફળ અર્થાત્ સુખદુઃખની

બુદ્ધિ વડે જગદ્દેશ થાય છે એવું જાણીને આ બન્ને અજ્ઞાન ચેતનાને છોડીને જ્ઞાનચેતના-અમભાવ-પ્રકટાવેલો જેથી મદા સત્ય અવિનાશી મુખ ઉભય લોખા પ્રાપ્ત થાય

(૭૩) પ્રશ્ન—અમદષ્ટિની વિશેષતા શી છે ?

ઉત્તર—અમદષ્ટિ નિર્મોહી રહે છે અનારના કોઈ પદાર્થમાં મમત્વ મોક ક માલિદી (પોતાપણ) ન માને કેવળ દામીન (ગગ-દેશ હિત) પ્રવૃત્તિ કરે છે વિષય જન્ય પ્રવૃત્તિ મદા ઘડાડે છે પરવશનાથી ન છુટે તો અત્યંતી તેનો પશ્ચાત્તાપ કર્યા કરે છે, અને અમભાવ નાટાન છે અમભાવ એ જ પરમ મુખ છે રવશાસ્ત્ર ને ચાદ પૂર્વ એ બધા અમભાવની ટીકા (વિનાશથી અર્થ) છે તે બધાનો નાશ એ જ અમભાવ છે મુખદુષ્ણ લાભ-અલાભ માન-અપમાન બધ અમદષ્ટિ આ મા અમભાવ નામે

(૭૪) પ્રશ્ન—કર્તા, ભોખના અને જ્ઞાતાનો અર્થ શો ?

ઉત્તર—ગગદેશ, ભોખના પાતિામને કર્તા ચેતના (કમબધક પરિપામ) મહે છે આથી જ જીવને માર્ગપણ (એનિા મના) કહેવાય છે

ઈષ્ટ-અનિષ્ટ સચોગોના મુખ વા દુ ખની બુદ્ધિ થવી તે કમદષ્ટ જાના (મર્દદય પરિપામ) આથી જ જીવનુ ભોખનાપાત્ર કહેવાય છે

રા ૧, દેશ, ભોખને છોડી દામીન (મુખદુષ્ણ બુદ્ધિ હિત) થવું, અમભાવ-આ નાનુભવને જ્ઞાનચેતના કહે છે એ જીવનુ જ્ઞાનાપણું મહેવાય છે

કર્તા અને લોકતા બનવાથી નવો કર્મબંધ થાય છે. જ્ઞાતાપણથી કર્મ ક્ષય થાય છે.

(૭૫) પ્રશ્ન—આરિત્ર મોહના ઉદયથી સમદષ્ટિને શુ થાય છે ?

ઉત્તર—થોડી ઇષ્ટ-અનિષ્ટ બુદ્ધિ થાય. પણ મમત્ત્વ નહિ હોવાથી તથા ભેદ જ્ઞાન થવાથી તરત પશ્ચાતાપ કરી વિરક્ત બને. ચીકણા કર્મોના બધ સમદષ્ટિને નથી થતા.

(૭૬) પ્રશ્ન—મિથ્યાત્વ મોહ અને આરિત્ર મોહની જીવ પર શી અસર થાય છે ?

ઉત્તર—મિથ્યાત્વ મોહને લીધે શરીર, ઇન્દ્રિય, ભોગાદિમાં મમત્ત્વ બુદ્ધિ થાય છે અને આરિત્ર મોહના ઉદયથી ઇષ્ટ-અનિષ્ટ (હર્ષ, શોક, રાગ, દ્રેષ) બુદ્ધિ થાય છે. બંનેના અભાવમાં વીતરાગ દશા પ્રકટે છે.

(૭૭) પ્રશ્ન—ભેદજ્ઞાન એટલે શુ ?

ઉત્તર—સ્વાદ્રાદ સહિત દ્રવ્યાનુયોગનું વ્યવહાર-નિશ્ચયથી સ્વરૂપ સમજીને નિજાતમાને સકળ જીવાજીવ અન્ય દ્રવ્યોથી ભિન્ન જાણે, અનુભવ અને દ્રવ્યકર્મ (આઠ કર્મ), ભાવકર્મ (રાગ, દ્રેષ, મોહ) તથા નોકર્મ (શરીર ભોગાદિ)માં હું અને મારાપણાની (મમત્ત્વ) બુદ્ધિ હટી, તે છોડીને પોતાનું શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ (સંશય, વિપરીત, અનંધ્યવસાય દોષ રહિત) અનુભવે તે ભેદજ્ઞાન, એ જ સમ્યક્-જ્ઞાન કહેવાય છે.

દોહા

લેદનાન તે મુક્તિ છે, મુક્તિ કરો કથમ હોય,
 વસ્તુ ભેદ જાણે નહી, મુક્તિ કહો પ્રથમ હોય ? ૧
 ભેદજ્ઞાન માણુ બન્યો, નમસ્ત નિમળ નીર,
 ધોખી અતઃ આનખા, ધોવે નિજશુભ ચીર ૨

ચોપાઈ

ભેદજ્ઞાન મવર જિનપાયા, નો ચેતન ગિવડપ કહાયા,
 ભેદજ્ઞાન જિનકે ઘટ નાહી, તે જડ જીવ બધે જગમાડી ૩

દોહા

ભેદજ્ઞાનથી અજગો રહે, તેની બવચ્ચિતિ દુઃ,
 જનમ મરણ કરશે ઘણા, રહે મસાર બરપૂર ૪
 ભેદજ્ઞાન અસ્થાયી, જે મિથ્યાત્વ દૂર,
 મમન્તિ નહેજ આવે નહી વ તે આનંદ પૂર ૫
 (૭૮) પ્રશ્ન—ત્યાદાદ (અનેકાનવાદ) એવે શું ?

ઉત્તર—ચ્યામ્ = પ્રચલિત-દોષ અપેક્ષાએ + ઘાવ =

પ્રથમ કવુ જે વચન દોષ અપેક્ષાએ હેય અને જેને
 ખીજી અપેક્ષાએ પણ ગૌપપણે સ્વીકારાય તે ત્યાદાદ છે

(૭૯) પ્રશ્ન—ત્યાદાદ (અનેકાનવાદ) તુ નક્ષણ શું ?

ઉત્તર—(૧) જે બ્યવહાર-નિર્ણય બન્નેને ઉચિત
 સ્થાને વિધિપૂર્વક નાન માત્ર એક જ પદ (બ્યવહાર જ
 અથવા નિર્ણય જ) ન માને

(૨) જે 'જા' અને 'ના' ની મર્યાદા વિધિપૂર્વક
 માને જેમ કે, પ્રવૃત્તિ પદાન્વાયોચ્ય છે પરંતુ જ્યાં અગુણ
 પ્રવૃત્તિ થાય છે ત્યાં ગુણ પ્રવૃત્તિ આદ-છીય છે

નિદ્રા છોડવા ભેઈએ, પરંતુ શરીર ન ચાલે, અમ્મમાધિ થતી જણાય તો વિવેકપૂર્વકે મર્યાદાથી આહાર, નિદ્રા આદિનું સેવન કરાય. એવા અનેક પ્રસંગ છે. જ્યાં ‘હા’ અને ‘ના’ ની મર્યાદા જરૂરી છે. એકાન્ત (કેવળ) સ્થાપવા કે ઉત્થાપવાથી ગભીર નુકસાન થઈ જાય છે.

(૩) જે ‘આમ જ છે’ એમ ન માને, પરંતુ ‘આમ પણ છે’ એમ માને જેમ કે જીવ ‘નિત્ય જ’ છે. એમ ન માનતા, દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવને નિત્ય અને પર્યાય (હાલત)ની અપેક્ષાએ ‘અનિત્ય’ માને. એ જ રીતે પ્રત્યેક પદાર્થમાં અનંત ધર્મ, અનંત ગુણ, અનંત પર્યાય છે એ સર્વનો વિધિ-પૂર્વક સ્વીકાર કરે. ‘જ’ એકાંત અને ‘પણ’ અનેકાંત વચન છે.

(૪) જે એકાન્ત જ્ઞાનથી જ કે એકાન્ત ક્રિયાથી જ મોક્ષ ન માને, પરંતુ જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્નેથી મોક્ષ હોવાનું માને.

(૫) જેમ સૂર્યના પ્રકાશમાં બધા રત્ન, દીપક આદિના પ્રકાશ સમાઈ જાય છે, તેમજ સ્યાદ્વાદમાં બધા નય, અપેક્ષા અને આશયો સમાઈ જાય છે.

(૮૦) પ્રશ્ન—સ્યાદ્વાદનું જ્ઞાન કરવાથી શો લાભ થાય ?

ઉત્તર—સ્યાદ્વાદથી સત્ય સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે. સ્યાદ્વાદથી જ મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાદર્શનનો નાશ થઈને સમ્યક્જ્ઞાન-દર્શન પ્રકટે છે, બધી અપેક્ષાઓને બરાબર સમજવાથી એટલે કે સ્યાદ્વાદનું જ્ઞાન થવાથી ‘સમભાવ’ પ્રકટે છે, અને રાગ, દ્વેષ, વૈર, વિરોધ આદિનો નાશ થાય છે. જ્યાં રાગદ્વેષ, ખેંચતાણ, મતપક્ષ છે ત્યાં સ્યાદ્વાદ (અનેકાંતવાદ)—સત્યસ્વરૂપ નથી, પરંતુ એકાન્તવાદ એટલે

મિથ્યાત્વ છે, માટે હે ચેનન ! તુ હ મેશા અપેક્ષાવાદ (ત્યાદ્વાદ)ને સમજીને રાગ, દ્વેષ વૈરવિરોધ કવહ આદિ છોડીને પ્રજ્ઞાતભાવી થા નવ શાસ્ત્રરૂપી શરીરમા મ્યાદ્વાદ તત્ત્વ પ્રાણ સ્વરૂપ છે તેનો માર મનભાષ છે

(૮૧) પ્રશ્ન—નમસ્કિત (આત્મમોહ) રૂપી બીજ કેવી ભૂમિમા ફૂલે ફળે છે ?

ઉત્તર—જે જીવોની જીવનભૂમિ (૧) હિ મા, (૨) અસત્ય, (૩) ચોની, (૪) તીવ્ર વિષયવાનના, (૫) તૃષ્ણા, (૬) અનિકોષ, (૭) અહ માર, (૮) કપટ, (૯) લોભ, (૧૦) ક્રુમ પ, (૧૧) પરનિદા, (૧૨) અપ્રજ્ઞા, (૧૩) કદાચ્છ અને (૧૪) અવિવેક અ અનીનિતા દોષો રૂપી કાક ૧, કાઠ, ખાન દ કનીને મમભૂમિ બની છે જેમા મૈત્રી, પ્રમોદ, ક્રુષ્ણા અને માધ્યમ્ય, એ ચાર શુભભાવનાનું પાણી સિંચાય છે એવી ભૂમિમા નમસ્કિત બીજ ફૂલે ફાલે છે

(૮૨) પ્રશ્ન—મૈત્રી, પ્રમોદ, ક્રુષ્ણા અને માધ્યમ્ય ભાવનાનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—મોખનું બીજ મમસ્કિત છે અને સમસ્કિતનું બીજ ચાર ભાવનાઓને હ મેશા શુભ અને શુદ્ધ માધનરૂપ ચિત્તવન કરવું પરમ આવશ્યક છે

જીવ હ મેશા વિચાર (ભાવના) તો કરે જ છે, પરંતુ અજીવ ભાવના વધારે રહે છે માટે જ ભાવનાનું સ્વરૂપ સમજીને શુદ્ધ ભાવનાનું ચિત્તવન કરવું જોઈએ આ ચાર ભાવનાઓના પ્રત્યેકના ચાર-ચાર બેદ છે

૧ મૈત્રી ભાવનાના ચાર પ્રકાર—(૧) મોહમૈત્રી-

સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, ભોગાદિની બાહ્ય આનંદની અપેક્ષાએ પ્રીતિ (૨) શુભમૈત્રી-ઉપકારી સજ્જન આદિ પ્રત્યે પ્રીતિ, ભક્તિ તથા ઉત્તમ કામમા ઐક્ય. (૩) શુદ્ધ સાધન મૈત્રી-દેવ, ગુરુ, ધર્મ અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર પ્રત્યે ભક્તિ અને મૈત્રી, (૪) શુદ્ધ મૈત્રી-અનંત જ્ઞાનાદિ નિજગુણો માથે મૈત્રી (એકતાનો અનુભવ). હે ચેતન ! તું જ તારો મિત્ર છે તો તુજથી પરમાં રાગદ્વેષ શા માટે કરે છે ? (શ્રી આચારાંગ સૂત્ર)

૨ પ્રમોદ ભાવનાના ચાર પ્રકાર—(૧) મોહજન્ય હર્ષ—સ્વપર ભોગોપભોગની પ્રાપ્તિમાં આનંદ (૨) શુભ હર્ષ—દાન, પુણ્ય, સેવાભાવ, સુવિધા, નૈતિક ગુણોની પ્રાપ્તિમાં હર્ષ. (૩) શુદ્ધ સાધન હર્ષ—સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની પ્રાપ્તિમાં આનંદ. (૪) શુદ્ધાનંદ—આત્મિક સુખ, અવિકારી અતીન્દ્રિય, નિર્વિકલ્પ નિજ સુખમાં લીન થવું

૩ કરુણા ભાવનાના ચાર પ્રકાર—(૧) મોહજન્ય કરુણા—સ્વપરના ભોગપભોગ, ધનવૈભવ, પ્રશંસા આદિ ન મળવાથી દુઃખી થવું (૨) શુભ કરુણા—શારીરિક અને માનસિક પીડાથી દુઃખી જીવો પર કરુણા થવી (૩) શુદ્ધ સાધન કરુણા—અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, વિષય, કષાયથી સ્વ-પરને સદા અનંત દુઃખી થતા જાણીને એ દોષો છોડીને સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્ય, વિષય સયમ અને સમભાવ ગુણ પ્રકટ કરવા-કરાવવા. (૪) શુદ્ધ કરુણા—સ્વસ્વભાવ (આત્મ સ્વરૂપ) મા લીન રહેવું. જ્ઞાનાદિ નિજગુણોની મલિનતાને જ દુઃખનું કારણ જાણીને આત્મગુણોની શુદ્ધિ કરવી.

૪ માધ્યમ્ય ભાવનાના ચાર પ્રકાર—(૧) મોહજન્ય
અમભાવ—લગ્ન, લય, લોભ, સ્વાર્થ યા અજ્ઞાનવગ શાંતિ
ધરવી (૨) શુભ અમભાવ—અમ, નહનગીતતા, શુભાનુગમ
ગભીગનાના ગુણ તથા કવહ, કુસપ, વૈગ વિરોધ આદિથી
યતા નુન્નાન વિચારીને અમભાવ ગખવો (૩) શુદ્ધ સાધન
અમભાવ—નાગદ્વપ પ્રવાથી ભાવહિમા થાય છે હું શાખ,
કપ, લધ, વન્ય, અપર્ણ, મન વચન, પ્રયા, પ્રયાય કર્મ
રહિત હુ હુ જ્ઞાનતપાન, દર્શન, મુખ, ગમ્નિ-વક્રપ હુ
એવી ભાવના વડે અમભાવ ધાગવો (૪) શુદ્ધ અમભાવ—
પરમ નમન્ની ભાવ જ મારો નિજશુભ છે તો હું વિચારી
કેમ બનુ ? ના ક્રેષ ગા મારે ? એવું વિચારીને નિર્-
સ્વક્રપમા લીન થાય

એ વાચ્યભાવનામા પહેલો 'મોહજન્ય-૧' ભેદ આલોખ તથા
૫ લોખમા દુખદાથી છે, અને પાપમધનુ મા જ છે બીજો
'શુભ ભેદ આલોખ તથા ૫ લોખમા બાહ્ય મુખદાથી અને
પુણ્ય પ્રાપ્તિનું મારણ છે ત્રીજો 'શુદ્ધ સાધન ભેદ આ
લોખ-પરલોખના બાહ્ય તથા અભ્યંતર બન્નેના મુખદાથી
અને ઘણા કર્મો લય પ્રવાનું કાગળ છે અને ચોથો 'શુદ્ધ'
ભેદ આલોખ તથા ૫ લોખમા પરમ મુખદાથી તેમ જ
મોક્ષપ્રાપ્તિના પ્રધાન કારણ છે

(૮૩) પ્રશ્ન—નમન્તિ (આત્મજોષ) શુભ મર્ષો દૃષ્ટ
કેમ દેહેવાય છે ?

ઉત્તર—જેમ દોષ લાભા કાળથી રાજથી દુખી
કે જગતમા રાજથી કુટવાના ઉપાય છે, પરંતુ રો નું

કે તેના ઉપાયનું જ્ઞાન તેને નથી. એવી જ રીતે આત્મા જડસંગી (પુદ્ગલાનંદી) થઈને અનાદિ કાળથી દુઃખી થાય છે. એ દુઃખોથી છુટવાનો માર્ગ જતાવવો એ જ્ઞાનનું કામ છે. માર્ગનો નિશ્ચય કરવો એ સમક્રિતનું કામ છે અને માર્ગ પર ચાલવું તે ચારિત્ર છે. માર્ગ જતાવી તો દીધો; પરંતુ નિશ્ચય ન હોય તો તે પર ખરાબર ઠેઠ સુધી ચાલી નથી શકાતું.

નિશ્ચય કર્યા વિના ચાલવું શરૂ કરાય તો ભલે માર્ગે જવાય છે. એટલા માટે સુમાર્ગ નિશ્ચય અર્થાત સમક્રિત ગુણ સર્વોત્કૃષ્ટ છે. માટે જ સમક્રિત પ્રકટ કરવામાં ઉત્કૃષ્ટ પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ.

આત્મધર્મ પર વિચારો

ગજલ

રહે છે દર પરથી આ અમારો એકલો આત્મા,
સ્વાભાવેને ધર્મને ને, રહ્યો છે નિજ ગુણોમાં.
કદ સકલ વિકલ્પો, તણી નહિ જાળ છે એમાં,
અનેરું તત્ત્વ રૂડું આ, વસે છે નિત્ય ભાવોમાં,
રસે રૂપે અને ગદ્યે, સદા છે લિન્ન આ આત્મા,
જરા એ મોહ માયાના, નહિ છે ભાવ કંઈ એમાં.
ખરું હું તત્ત્વ સમજીને રહું - એતન તણા રસમાં,
ચિદાનંદી સ્વરૂપ મારું, નિહાળુ આજ ભીતરમાં.
સમેટી શક્તિઓ સર્વે, રહું હું આત્મ કીડામાં,
પ્રકાશે વિશ્વ આખું અહા, સ્વભાવિક દિવ્ય તેજોમાં.

—શ્રી અમૃતચંદ્ર આચાર્ય

ૐ અહો નમ

સમક્ષિત (આત્મબોધ) પ્રશ્નોત્તર

અથવા

મોક્ષની કુંચી

(ભાગ ૨-જો)

દોહા

પરમ નિરજન પરમગુણ, પરમ પુરુષ પરધાન,
વહુ પરમ સમાધિગત, ભયભજન ભગવાન
જિનવાણી પરમાણુ કર, સુગુરુ નીખ મન આણુ,
કહું નમ્યકવ સ્વરૂપને, નિર્લય કહું વખાણુ
મોક્ષમાર્ગસ્ય મતાર મેતારં કર્મમૃત્તામ્ ।
જ્ઞાતારં વિચિત્રચારાં વદ તદગુણભયે ॥

અર્થ—મોક્ષ માર્ગે દોરનાર, કર્મદળ રૂપી પહાડોને
શુદ્ધ ધ્યાનરૂપી વજ્રથી ચૂર્ણ કરનાર જગતના મધ્ય
તત્ત્વોને યથાર્થ પૂર્ણ રૂપે બાળુનારા મહાપુરોને તેવા જ
ગુણો પ્રગટ કરવા નાટે વહુ ધુ

(પ્રથમ ભાગમાં ૮૩ પ્રશ્નો આપ્યા છે બાકી પ્રશ્નોનો
મત્ત નીચે પ્રમાણે છે)

(૮૪) પ્રશ્ન—ભગવાને પહેલા શું ઉપદેશ આપ્યો કે જે વાણીથી ચાર તીર્થની સ્થાપના થઈ? એવો કયો એક ગુણ પ્રકટાવવો જોઈએ કે જેથી સત્માર ભ્રમણું ટળે?

ઉત્તર—આત્મ-પદાર્થ-વિચાર હું કોણ છું? મારું શુદ્ધ સ્વરૂપ શું છે? હું કયાથી આવ્યો છું? કયાં જવાનો છું? આ બધી વસ્તુઓ અને લોક દેખાય છે તે કોણ છે? મારું શું કર્તવ્ય છે? અને હું શું કરી રહ્યો છું? ઈત્યાદિ સ્વભાવ-વિભાવ-આદિનો વિચાર કરવો એ પ્રથમ ઉપદેશ છે. આ વિચારથી જ મનુષ્ય આત્મવાદી, લોકવાદી, કર્મવાદી અને ક્રિયાવાદી બને છે. આવા પુરુષો ચાર તીર્થમાં પ્રવેશ કરવાના અધિકારી હોય છે.

આવા વિચારો વિનાના આત્માનો અભ્યુદય નથી થતો. તે જીવનને ઉન્નત બનાવી નથી શકતો. એવા મુનિ યા મનુષ્ય, મનુષ્ય છતાં પશુ કોટિમાં ગણાય છે પશુના જીવનમાં અને સમ્યક્ જ્ઞાનહીન મનુષ્યના જીવનમાં કંઈ અંતર નથી હોતું. એમ આચાર્યોનું કથન છે. કારણ કે મનુષ્યપણની વિશેષતા આત્મજ્ઞાન કરવાથી જ મનાએલ છે.

(૮૫) પ્રશ્ન—આત્માનો ઉદ્ધાર કોણ કરી શકે?

ઉત્તર—જે શુદ્ધ શ્રદ્ધા (સમકિત)ને શોધનાર હોય અર્થાત્ આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને જાણી પ્રગટ કરવાનો જિજ્ઞાસુ હોય, પોતાના આત્મિક ભાવોને વિચારે, આત્માના ચતુર્થ સ્વરૂપને સમજવા માટે જે ભગીરથ પ્રયત્ન કરે છે તે જ પોતાનો ઉદ્ધાર કરી શકે છે, એ વાત નિઃસંદેહ સાચી માનો એવી રીતે વિચારનારને સત્ય-મોક્ષ

માર્ગ મળી શકે છે અને તે દ્વારા તે ઇચ્છિત મ્યાનને મેળવી શકે છે તે જન્મ-મરણના બંધનથી મુક્ત થઈને સિદ્ધ-શુદ્ધ બને છે નિર્ઘય તીર્થ કહે એવા આત્મિક વિચાર નારા પુરુષોને જ આત્મવાદી (આત્મજ્ઞ) કહે છે

(૮૮) પ્રશ્ન—આત્મ-વાદનો કેમ થઈ અપેક્ષાએ ગોઠવ્યો છે ?

ઉત્તર—પ્રથમ આત્મવાદ છે કારણ કે, આત્મા જ સૌથી શ્રેષ્ઠ તત્ત્વ છે અને પ્રથમ પોતાના સ્વરૂપને બળુપુ પ નાવશ્ય છે જો આત્મા છે, તો અન્ય ત્રણેય વાદની સ્વીકૃતિ છે જો આત્મા નથી, તો અન્ય વા (પદાર્થ) પણ નિષ્કૃણ (નિષ્પ્રયોજન) છે આત્માને માનનારા આત્મિય છે જે છપને જ નથી માનતા તે નાસ્તિક છે કેમ કે તેઓ પુણ્ય, પાપ, ક્રિયા, કર્મ કંઈ જ નથી માનતા. મૂળને માને તો જ થયું, પાળીઓ પાક્યા, ફૂલ, ફળ બાદિને માની શકાય, માટે પ્રથમ આત્માને બળુવાની જરૂર છે

બીજો લોખવાદ છે કારણ નિર્ઘય તત્ત્વથી જે આત્મા (આત્મવાદી) સ્વરૂપને બળી શકે તે જ લોખવાદી અર્થાત્ જગતના નાત્ય સ્વરૂપને બળુનારા હોય છે કેમ કે જે પોતાના આત્મિક સ્વરૂપને નથી બળી શકતા તે બાહ્ય સ્વરૂપને પણ ચકાચ બળી ન શકે આ રીતે આત્મ-બાહ્ય-જ્ઞાન પરસ્પર નાપે ૧૭ આગમ પણ કહે છે કે —

જે વર્ગ-જાણત, મ સમ્બંધ સર્વ જાણત જે એક આ માને બળુ છે તે બધાને બળુ છે એ રીતે સમ્બંધ જ્ઞાની

પાપપ્રકૃતિ કહે છે પરદ્રવ્યને ત્યાગી નિઃશુભ્રમાં સ્થિર થવું તે અપુરુષાર્થ પંડિતવીર્ય (ઉત્તમ પુરુષાર્થ) શુદ્ધ ક્રિયા છે. તે નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ છે. ક્રિયા—કર્મખંધન ૨૭ પ્રકારે થાય છે. વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્યકાળની અપેક્ષાએ મનથી, વચનથી અને કાયાથી કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું. ($3 \times 3 = 9 \times 3 = 27$ પ્રકારે). એ રીતે ક્રિયાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન તે ક્રિયાવાદ.

જે આત્માના સ્વરૂપને યથાર્થ જાણે છે તે લોકના સ્વરૂપને પણ જાણી શકે છે. અન્યથા સ્વલોક (આત્મા) પરલોક (પુદ્ગલાદિ દ્રવ્યો) ના જ્ઞાનના અભાવે પરલોકમાં પોતાપણુ માની બેસે છે, માટે જ આત્મસ્વરૂપના જ્ઞાતાને પરલોક (અન્ય દ્રવ્યો) ના જ્ઞાનના પણ કહ્યા છે. છ. કાયના લોકને પણ પદ્કાય લોક કહે છે. કેધ, માન, માયા, લોભ એ ચાર કષાયથી ચતુર્ગતિમાં ભમવું પડે છે માટે તેને કષાયલોક કહે છે, માટે પરલોક (કષાયાદિ) છાંડવો જોઈએ. જે લોકના સ્વરૂપને સમજે છે તે જ સમજી શકે છે કે, આત્મા લોકમાં ભટકે છે તેનું મૂળ કારણ કર્મ છે. એવું જાણીને કર્મવાદી બની શકાય છે. અને કર્મોનું ખંધન અશુદ્ધ ક્રિયાથી થાય છે આ બોધ-જ્ઞાન કર્મવાદીને જ થાય છે એટલે કર્મવાદી જ ક્રિયાવાદી થઈ શકે છે, એમ કહેવાયું છે. કર્મથી સુક્ષિત-મોક્ષનો આધાર ક્રિયાપર છે માટે જ અંતમાં ક્રિયાવાદ લીધો છે.

‘જો એ જાણઈ, સો સર્વ જાણઈ,
જો મર્વ જાણઈ, સો એ જાણઈ.’

—આચારાંગ સૂત્ર

જે એક-આત્મ સ્વરૂપને જાણે છે તે ૧૪ (બધા કચ્છો) ને જાણે છે અને જે સર્વને જાણે છે તે આત્માને જાણે છે માટે આ મ-સ્વરૂપનું જ્ઞાન કંતુ પરમાવશ્યક છે અને શ્રી આચારાગમા આદિ વચનમા આત્મ પદાર્થ વિચાર આત્મ-સ્વરૂપનું યન એટલા માટે જ ફગમાવ્યું છે

શ્રી વી પ્રભુએ દ્વાદશાગી બાર અજની પ્રતપણા કરી છે તેમા આદિ વચન 'આત્મ સ્વરૂપને ઓળખો' એ ઉપદેશ આપ્યો છે એથી નિદ્ધ થાય છે કે, કા શાગીનો સાર એક 'આત્મ-સ્વરૂપનો યથાર્થ બોધ' છે બધું જ્ઞાન-ચાત્ર આત્માની ઝુજિ (ચોખ) ને માટે છે મોક્ષ આત્માની મત્ય ત્વિનિ જાણવાથી થાય છે જો આત્માને ન જાણે તો મોક્ષ કેનો કરવો ? આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, દ્વાદશાગી (ગેનાગનો) એ જ્ઞાન-દીપક છે, અને એના પ્રકાશ વડે આ મ સ્વરૂપ ડૂબી જતા ચોધાય-જડે છે આત્મરતન પ્રાપ્ત થતા સર્વ જ્ઞાન ફૂલાર્થ થાય છે

બાર વાનું જ્ઞાન કરવા માટે સમગ્રિ છપ્પનીમા પ્રયત્ન છે કે—

આત્મ, લોખ, કર્મ, ક્રિયા, શુદ્ધ વાદ છે ચાત્ર ।
ચિતવના સમગ્રિ લહે જીવ જગત મોજાર
આ આત્મનાન એટલે કેટલા શાસ્ત્રને સંધેનો સાર -
લાખ વાગની વાત, કો- અન્યનો માર છે
જો મુખ ચાહો જ્ઞાન તો જ્ઞાનમ અનુભવ કરી
દ્વાદશા પી ઝુનિ નિધુ મધન કરી જનનનિકાત્યો
સ્વ પર-જેદ વિનાન, શુદ્ધ ચારિત્ર પ્રકાશ્યા
એ જિન જાણીનો મહિમા

સર્વૈયા.

રાગ વિરોધ કુદૈવ પ્રતીતિ વિનાશ સદા સખ લોક પ્રવાની,
અર્થ અનેક અભિધેય છે એક, ચઉ ગતિ વારણ મોક્ષ નિશાની.
આત્મ રૂપ અનૂપની પ્રાપ્તિ, કારણ રૂપ જિનેશ વખાણી,
યાતે નમે ને વખાણ કરે મુનિ, તે સમયાત્મ શ્રી જિનવાણી.

ભાવાર્થ—રાગ, દ્વેષ અને કુદૈવ, કુગુરુ, કુધર્મમાં પ્રતીતિ રૂપ દર્શન મોહનો સર્વથા વિનાશ કરવાવાળી જિન વાણી છે, તેનો વિસ્તાર બહુ છે, તેમાં અનેક વિષયોનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, પરંતુ કહેવાની મુખ્ય વાત એક છે, તે આત્મ-સ્વરૂપ જે અનુપમ છે તેની પ્રાપ્તિ કરવી એ જ સાર છે આ જિન વાણી ચાર ગતિમા આનાદિ કાળથી જીવનું ભવ ભ્રમણ થાય છે તે બંધ કરે છે. અનુપમ આત્મ-સ્વરૂપની પ્રાપ્તિનું પ્રધાન કારણ (સાધન) છે. જેવી રીતે રાત્રે ખોવાયેલ રત્નને શોધવા દીવાનો ઉપયોગ કરે છે. તેમાં દીવો સાધન છે. રત્ન ગોતવું સાધ્ય છે. આ જિન વાણી રૂપી દીવાથી આત્મ-સ્વરૂપ રૂપી રત્ન જે મોહાદિથી ઢંકાઈ ગયું છે તે શોધવાનું છે. એવી ઉપકારક જિન વાણીને મુમુક્ષુ (મોક્ષની ઇચ્છાવાળા) જીવો નમસ્કાર કરે છે ને પ્રશસે છે. તે સ્વ-પર સમય (દ્રવ્ય)નું કથન કરનાર પરમ પવિત્ર જિનવાણીનું જ્ઞાન કરવા પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ.

(૮૮) પ્રશ્ન—જિનેશ્વર ભગવાન સમકિત કોને કહે છે ?

ઉત્તર—માવેણં સદહંતસ્ત સમ્મતં તં વિચાદિયં
(ઉ. અ. ૨૮, ગા. ૧૫)

ભાવ (અતર ઉપરો ૧) પૂર્વક, ભાવ મહિત-દ્રવ્ય ભાવ પૂર્ણ બધી અપેક્ષાથી નવ તત્ત્વનું જ્ઞાન ક્રમ અને અદ્વા કંવી તે નમ્યક્ત્વ છે એમ થી સર્વજ્ઞ પ્રભુએ કહ્યું છે દ્વકામા ના માનો અનુભવ—વાનુભૂતિ— નમ્યક્ત્વ છે કહ્યું છે કે—

હોણા—જે દર્શન દર્શન વિના, તે દર્શન નિરપેક્ષ,
જે દર્શન દર્શન થયા, તે દર્શન નાપેક્ષ

ભાવાર્થ—જે દર્શન (અમગ્નિ) થી દર્શન (આ મ-દર્શન, વાનુભૂતિ) થતું નથી તે નિરપેક્ષ (મોક્ષની પ્રાપ્તિ રહિત) અમગ્નિ (દ્રવ્ય અનકિત) છે પણ જે દર્શન (અમગ્નિ)ની દર્શન (આ માનુભવ) થાય છે તે અમગ્નિ જ નાપેક્ષ (ભાવ અમગ્નિ—મોક્ષ પ્રાપ્તિનું કારણ) છે, તે જ શુદ્ધ—નિર્લેપ—અમગ્નિ કહેવાય છે

(૮૬) મક્ષ—અમગ્નિ કોઈ ખાતર ગરમ, મધાસ, મદ્રદાય, મધાનક, મદિર, મક થા ગુરુનું હોય છે કે ખીનું કઈ?

ઉત્તર—અમગ્નિ આત્માનો ગુણ છે અમગ્નિની વ્યાખ્યા કરતા બધા શાસ્ત્રકારોએ મથાર્થ તત્ત્વ અદ્વાને અમગ્નિ કહ્યું છે

તદિયાણ મુ પ્રાણાણ, મધ્યાગે હૃદયમગ

મથેણ મદ્દતરસ સમ્મત ત વિદ્યાદિયમ્

(૩ અ ૨૮, શા ૧૫)

ભાવાર્થ—મથાર્થ સ્વરૂપનો ભાવપૂર્વક નિર્લેપ કરવાને અમગ્નિ કહે છે તે સ્વભાવથી, (સ્વમયોશ યી)

અથવા ઉપદેશથી પ્રાપ્ત થાય છે. એ રીતે ઉપજેલ ભાવ-પૂર્વકની તત્ત્વ શ્રદ્ધા, તેને સમકિત કહ્યું છે.

આથી સ્પષ્ટ છે કે, આને જે ખાસ ગરુ, સંપ્રદાય અથવા ગુરુ વિશેષનું સમકિત મનાય છે તે શાસ્ત્રો જોતાં ન્યાય સંપન્ન નથી લાગતું કોઈ સંઘાડા કે ગુરુનું સમકિત હોઈ જ ન શકે. આથી જ તો વર્તમાનમા અંદર અંદર ધર્મકલાકુ થાય છે, એ ઝઘડા છોડીને તત્ત્વ ઓધ કરવો જોઈએ. “તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનં ગમ્યગૂર્દર્શનમ્” યથાર્થ તત્ત્વના સ્વરૂપનો નિશ્ચય તેને સમકિત કહ્યું છે.

(૯૦) પ્રશ્ન—આને આટલા બધા ગરુ, સંઘાડા, ફિરકા, સંપ્રદાય કેમ થઈ ગયા ?

ઉત્તર—પ્રાય તત્ત્વ-જ્ઞાન, તત્ત્વોનો અભ્યાસ છૂટી જવાથી, સ્યાદાદ એટલે વ્યવહાર, નિશ્ચય, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રનો અભ્યાસ ન હોવાથી કોઈ ખાસ દેશ, કાળ, સંયોગ મુજબ જરા ક્રિયા ભેદ થયો કે તેમા આગ્રહ કરીને મતભેદ પેઠો તેથી પરસ્પર દ્વેષ બુદ્ધિ થઈ જો તત્ત્વોનો અભ્યાસ વધારાય અને વ્યવહાર-નિશ્ચય બરાબર સમજાય તો સંપ્રદાય, સંઘાડા, મતમતાંતરો આદિ ભેદો દૂર થઈને પરસ્પર માધ્યસ્થ ભાવ-સમભાવ-નો અમૃત રસ વરસવા લાગે કદાપિ કારણુવશ કંઈ ભેદ રહે તો તે પણ પ્રમોદ-ગુણાનુરાગ રૂપ જ રહી શકે છે, દ્વેષ રૂપ નહિ જેમ પ્રભુ મહાવીરના ૧૧ ગણધરો હતા. તેમના શિષ્ય સમૂહને ૯ ગરુમાં વહેંચ્યા હતા, પરંતુ એ તો પ્રમોદ ભેદ હતા. આને આપણા ભેદો પ્રાયઃ દ્વેષમય થઈ

રહ્યા છે, તેનો મુધારો તત્ત્વ પ્રવાર (આઠાદના યથાર્થ નાન) દ્વારા જ થઈ શકે

(૯૧) પ્રશ્ન—ગુરુ, મમકિત ધારીને જોડામા જોડા કંટકુ જ્ઞાન હોવું જોઈએ ?

ઉત્તર—હ કન્ય, નવ તત્ત્વાનુ નય-પ્રમાણથી દેવ (હો વા ચો ૧), ઉપદેય (આન વા ચોન્ય) કપે યથાર્થ જ્ઞાન હોવું જોઈએ

(૯૨) પ્રશ્ન—ગ ઠી-ભેદ યથા વિના નમનિ નથી થતું તો ગ ઠી જ્ઞાની છે અને કયે ઠેકાણે, કયા ક્રમ મા અને કયા નુધી ને છે ? અને ગ ઠી-ભેદ કયા ઉપાયોથી થઈ શકે ?

ઉત્તર—ગ ઠી મિથ્યાત્વ મોહ કમની નીચ બધન-મધી-ન કહે હ મા મિથ્યાત્વ મોહિનીની ઉદ્ધૃષ્ટિ નિરિતિ ૭૦ મિત્ર કો કો ના નિરપમની છે ૬૬ કો કો ભાગરથી વધુ મિથિના કમો કય અને દેશકો કો કો ના નિરપમની મિથિ બાધી રહે ત્યા ગ ઠી- (અન્વી)-કે અને મુધી તો યથા પ્રવૃત્તિ કરણુ વાળા અને પળુ બાધી રહે છે પરંતુ યથાપ્રવૃત્તિ કરણુ (અનિત્ય-અગરણુ બવના)ની અન્વી ભેદ નથી થઈ શકતો પરંતુ અપૂર્વ કરણુ જોડે આત્મા ભાવનાથી ગ ઠીના નામ (અન્વી ભેદ) થઈ શકે છે અને અનિ વૃત્તિ કરણુ (કુ નાપયોગના નિ ના)મા નમકિતની પ્ર મિ થાય છે

આયુધ્ય રમં સિવાય બાકીના જ્ઞાન કમની સિધિ

દેશઉણ એક કોડાકોડ સાગરોપમ રહે છે, ત્યારે યથા-
 પ્રવૃત્તિ કરણ પ્રકટ થાય છે. એટલે અનિત્ય, અશરણ
 ભાવનાથી ત્યાગ વૈરાગ્ય થાય છે, પરંતુ આત્માના અતીન્દ્રિય-
 નિરાકુલ શુદ્ધ ઉત્તમ ભાવના, એમાં વારંવાર ભેદ-
 ભાવના, એકત્વભાવના અને આત્મભાવનાનું ચિંત્વન કરે,
 આથી અપૂર્વ કરણની પ્રાપ્તિ થાય છે. (અપૂર્વ કરણ
 એટલે પૂર્વે નહિ આવેલા શુદ્ધ પરિણામ.)

ગાંઠી એટલે જીવની અનાદિ વિપરીત બુદ્ધિ
 (પરવસ્તુ-શરીર, ભોગાદિ-ને સ્વ-પોતાના-માનવા), વિભાવ
 પર્યાય (ચાર ગતિરૂપ જીવની અશુદ્ધ અવસ્થા)માં સ્વામિ-
 પણ રાખવું તેને મિથ્યાત્વરૂપી ગાંઠ કહે છે. તેનો નાશ
 અપૂર્વકરણ (આત્મ-સ્વરૂપ વિચાર) થી કરવો જોઈએ.
 આ પરિણામોની જ્યારે વિશેષ શુદ્ધિ થાય છે ત્યારે
 અનિવૃત્તિકરણ પ્રકટે છે. એના વડે જ નિશ્ચય-સમકિત
 પ્રાપ્તિ થાય છે સમકિત પ્રાપ્ત થવાથી નિશ્ચયે શીઘ્ર મોક્ષ
 થાય છે. જેમ પાણીનો ઘડો દોરડા સહિત ઊંડા કૂવામાં
 પડી જાય અને દોરડું હાથ ન આવે ત્યાં સુધી-કદી ઘણા
 કાળ સુધી પણ-પાણી ન મળે, પરંતુ દોરડું હાથ આવતાં જ
 ઘડો અને પાણી બધું શીઘ્ર મળી શકે છે. તેવી જ રીતે
 એક સમકિત ગુણ પ્રકટવાથી નિશ્ચયે બધા ગુણો પ્રકટે
 છે મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્ર પણ સમકિત પ્રકટતાં
 સમ્યક્ જ્ઞાન સમયક્ ચારિત્ર રૂપ થઈ જાય છે આત્માના
 બધા દૂષિત ગુણોને શુદ્ધ કરનાર માત્ર ‘સમકિત’ ગુણ છે
 જેમ સૂર્યોદય થતાં જ બધો અધકાર મટીને બધી વસ્તુઓ

પ્રકાશ પામે છે તેમ અમકિત પ્રકટતા બધા હોયો દૂર થઈ જાય છે જેમ જીવ વિનાનું કવચ, અથવા આગળ આરતી, બહેરા આગળ ગીત, આપ્ત વિનાના મીઠા વ્યર્થ છે, તેમ સમન્તિ વિના બધું વ્યર્થ છે માટે જ આ માથીઓએ સમન્તિ પ્રાપ્તિ માટે ઉદ્ધૃત પુરુષાય કે એ જ કન્યા છે સમન્તિ વિનાની ઉત્તમ ક્રિયાઓથી પુણ્યપ્રાપ્તિ તો થાય છે, પરંતુ મોક્ષપ્રાપ્તિ નથી થઈ શકતી માટે જ સમન્તિ વિનાની મર્વ ક્રિયાઓ વ્યર્થ બનાવી છે માટે મોક્ષ જ પરમેષ્ઠી પુણ્ય છે

(૬૩) પ્રશ્ન—સમન્તિના આઠ અંગ પ્રકટાવ્યા વિના સમન્તિ થઈ શકે કે નહિ ?

ઉત્તર—પૂર્ણ વસ્તુનો સર્વાંગ મુદરના હોવાથી ગળાય છે જેમ હાથ, પગ, માથું છાતી આદિ અંગો મળીને જ શરીર બને છે તેમ જ આઠ અંગના ગુણોથી સમન્તિ જ પૂર્ણ ગળાય છે અંગના જેટલી ન્યૂનતા (કોણ) હોય તેટલા પ્રમાણમાં તે હીનાગ કે વિકલાગ કહેવાય છે અંગનો થોડો હોય પણ ઠીક નથી તો વધુ કોણ તો વધુ મોટી ખાતી ગળાય

(૬૪) પ્રશ્ન—સમન્તિના અંગ કેટલા છે ?

ઉત્તર—૧ વ્યવહાર તનકિત ૨ નિશ્ચય સમન્તિ એ બંનેના આઠ આઠ અંગ છે

(૬૫) પ્રશ્ન—વ્યવહાર સમન્તિના આઠ અંગોનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—વ્યવહાર સમન્તિના આઠ અંગ નીચે મુજબ—

(૧) ગિત્સાદિય=કીર્તિન વચનના શબ્દો ન રાખવી

આત્મા અજર અમર હોઈ ભય પ્રસંગે પણ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર રૂપી રત્નત્રયથી ડગવું નહિ.

(૨) નિવર્ત્તનચિન્તન=કુજ્ઞાન, કુદર્શન, વિષય, કષાયની વાંછા ન કરવી.

(૩) નિવિવિત્તિગિચ્છા=પ્રતિકૂળ શબ્દ, ગંધ, રૂપ, રસ, સ્પર્શાદિ દુઃખના નિમિત્ત મળ્યે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રમાં ગ્લાનિ ન કરવી ધર્મકાર્યમાં ખેદ ન ધરવો. સ્વશુદ્ધતા, પરશુદ્ધતા ન કરવી તત્ત્વની અનુચિ ન કરવી. કોઈની નિંદા ન કરવી.

(૪) અમૃદ્વિદ્વી—હરએક પ્રવૃત્તિ તથા દેવ, ગુરુ, ધર્મ-શાસ્ત્રમાં મૂઢતા ન રાખવી. યથાર્થ જ્ઞાનથી પ્રવૃત્તિ કરવી

(૫) ઉવગ્રહ—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિગુણોની વૃદ્ધિ કરવી તે ઉવગ્રહન છે કોઈ ઉપગ્રહન પણ કહે છે, ઉપગ્રહ ઢાંકવું સ્વગુણ અને પરદોષ પ્રકટ ન કરવા-ઢાંકવા.

(૬) થિરીકરણ-સ્વ-પર-ને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રમાં સ્થિર કરવા. ઉત્તમ કાર્યોમાં દૃઢ કરવા.

(૭) વચ્છજ્ઞા—વિશેષ ગુણી પ્રત્યે અતિશય પૂજ્ય ભાવ, સમાનગુણી પ્રત્યે ગાઢ મૈત્રી, અદ્યગુણી પ્રત્યે અતિશય હિતબુદ્ધિ રાખીને સકળ સામગ્રીઓના ભોગે સેવાર્પણમાં સદા તત્પર રહેવું. જેમ ગાય કે મૃગ પોતાના સંતાનની રક્ષા માટે સિહની પણ સામે થાય છે

(૮) પ્રમાવના—સ્વ તથા પર માં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિ ગુણો પ્રકટાવવા

એ રીતે વ્યવહાર સમક્રિતાના આઠ અંગ પ્રકટ કર-

ભાગ ૨ ને

વાથી ઘણા પુણ્યની પ્રાપ્તિ તથા ઘોરી નિર્જરા થાય છે
એમાં પણ જો જો ભાવના અને આત્મવિચારનો અભ્યાસ
વધાનય તો નિશ્ચય મમકિત નકરી ગટે છે

(૯૧) પ્રશ્ન—નિશ્ચય મમકિતના આઠ અંગોનું શું
અરૂપ છે ?

ઉત્તર—નિશ્ચય મમકિતના આઠ અંગનીયે મુજબ —

(૧) તિસ્મકિય = નમસ્કૃતિ પોતાના પાત, શ્રદ્ધા અને
ચારિત્રના નિશ્ચય હોય આમાં મલિનાગી માન્યો જેથી
અભય હોય, મદા દોડ નિમિત્ત જો નહિ મા માના શુભોનો
આનુભવ થવાથી આત્મચ રમી ચરિત્ર દી ન થાય

(૨) તિસ્મકિય—જે કનકજની વાણ ન કરે અને
અન્ય વસ્તુના ધનની પણ વાણ ન કરે કાલુ જે ન્ય
આ મધ્યાનમાં પીત છે, તેને બીજી વાણ ન હોય શરદ,

દેપ, ગદ્ય, ન અને નપશાદિ પુરુષ ગુણ માને
(૩) નિર્નિર્તિગિષ્ટા—જે બધી વસ્તુઓના વિવિધ
ધર્મોમાં નાનિ નથી કરતા, કેન ઉદયમાં ખેડ નથી નતા

પણ નદા નમભાવ રહે છે
(૪) સમૂર્ણદદ—જે સ્વ અને પ દ્રવ્યના વચાધ
અરૂપને બાપુવાના મૂલ ન હોય—મુજાથ તરિક નન્યા
નત્યના પાતા વિવધી હોય

(૫) સ્વસ્થ—આત્માને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં બનાડ
આ ન-શક્તિ વધારે અન્ય દ્રવ્યોના બધા ધર્મોને ઝાપવે
(ગોણુ કરે)

(૬) સ્થિરરૂપ—આ માને સ્વસ્થથી ગતા સ્થિરરૂપે

(૧૦૫) પ્રશ્ન—આત્મ સ્વરૂપનું જ્ઞાન વાંચવું, જોલવું, લખવું તે કયા કર્મનો ક્ષયોપશમ છે ?

ઉત્તર—જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ છે.

(૧૦૬) પ્રશ્ન—આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ કરવો એ કયા કર્મનો ક્ષયોપશમ છે ?

ઉત્તર—દર્શન મોહનીયનો ક્ષયોપશમ છે દર્શન મોહનીયના અભાવમાં આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ થાય છે

(૧૦૭) પ્રશ્ન—સમકિત, શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર—તત્ત્વાર્થની સન્મુખ થવું એ શ્રદ્ધા છે, આત્મ-સ્વરૂપનો યથાર્થ નિશ્ચય કરવો એ પ્રતીતિ છે અને આત્મ-દર્શન એટલે આત્મઅનુભવ કરવો એ રુચિ છે. સ્વ અને પરનું યથાર્થ ભેદ જ્ઞાન કરી શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનો નિશ્ચય કરે તેને સમકિત કહે છે.

(૧૦૮) પ્રશ્ન—રાગ-દ્વેષ રૂપ વિષ-વૃક્ષોનું બીજ, સકળ દુઃખ દાવાનળનું મુખ્ય કારણ અને સમસ્ત દોષોની સેનાનો રાજા કોણ ?

ઉત્તર—મિથ્યાત્વ એટલે દર્શન મોહ

(૧૦૯) પ્રશ્ન—મોહ રૂપી અગ્નિ ત્રણ લોકમાં ફેલાઈ રહ્યો છે તે કયા પાણીથી શાન્ત થાય ?

ઉત્તર—ભેદભાવના અર્થાત્ સમકિત ભાવનાથી શાન્ત થાય છે

(૧૧૦) પ્રશ્ન—જ્ઞાની અને અજ્ઞાની શી રીતે જળાય ?

ઉત્તર—પર-દ્રવ્યમાં રાગદ્વેષ કરે તે અજ્ઞાની છે. પર-

કન્યને લિન્ન જાણીને - ૧ કોષ ઘટાડે તથા અમભાવમા રહે તે જ્ઞાની છે - ચૌદ પૂર્વનો માર અમભાવ છે બધા શાસ્ત્રો એમ અમભાવનું વિવેચન (વૃત્તિ, પ્રીક્ષા) છે

(૧૧૧) પ્રશ્ન—મા માએ ગાથી પ્રથમ શું છે. તુ ભેડે ?

ઉત્તર—પાથ ભિદ્યાત્વના સ્વરૂપને જાણીને છંડેવા (મિથ્યાત્વનું વિગ્રહ સ્વરૂપ નમસ્તિ ભાવના તથા આ મનમૂર્તિ ભાવનાથી ભેદ લેવું)

(૧૧૨) પ્રશ્ન—મનકિનની નુદિ શાથી થાય છે ?

ઉત્તર—નિરંતર તત્ત્વાભ્યાસથી

(૧૧૩) પ્રશ્ન—નમસ્તિ કયો છે કે અકયો ?

ઉત્તર—નમસ્તિ અકયો છે કારણ એ ભવના શુભ છે જ્ય અકયો છે એટલે તનો શુભ પણ અકયો છે

(૧૧૪) પ્રશ્ન—મનમિત્તિન્દ્રિય મુખનો આનંદ દેનાર છે કે અતીન્દ્રિય આનંદ દેનાર ?

ઉત્તર—મનમિત્તિ અતીન્દ્રિય આત્મિક આનંદ દેનાર છે ઈન્દ્રિયોનો આનંદ ભવના અસ્થિ શુભનો વિગ્રહ અમુદ અવધ્યા છે

(૧૧૫) પ્રશ્ન—મા તીર્થમા પ્રવેશ કર્યારે મરી શકાય છે ?

ઉત્તર—નનદિન શુભ પ્રાપ્ત કરવાથી

(૧૧૬) પ્રશ્ન—નનદિન આ ૧૧ શુ. આદિની પરી ૧ દરી દીને દર છે ?

ઉત્તર—નમ્યમ ક્રિયા ૧૧ થયા, જાણ દેખે હિં ૧ નનદિની દિમા, દત્તમ લલ મુર

ખોટી સમજણ. જ્યારે આ જીવ સાચી સમજણ કરી રાગ, દ્વેષ, મોહ, શરીર, ભોગાદિ છોડે છે ત્યારે ફરી તે કદી ગ્રહણ કરતો નથી. જેવી રીતે સમજી માર્ગસૂચક રત્નની ખાણમાંથી કાંકરા તણ રત્ન લે છે પણ અણસમજી માર્ગસૂચક કાંકરા તજે છે, છતાં વગર સમજણ તે પાછા સર્થ રત્ન ફેંકી દે છે. તેમ મિથ્યાત્વી નિર્જગ કરી દેવાદિ ભોગ મળતા પાછો ગૃહ્ણ અને દુર્ગતિમા જાય છે સમક્રિતીનો વૈરાગ્ય ને ત્યાગ નિત્ય રહે છે જ્યારે તે વિના અસ્થિર રહે છે.

(૧૭૦) પ્રશ્ન—સત્ય ઉપદેશ ક્યારે દર્શ શકાય છે ?

ઉત્તર—વ્યવહાર નિશ્ચય બનને નય (અપેક્ષા, અભિપ્રાય, આશય)નું જેને બરાબર જ્ઞાન હોય તેવો સમભાવી આત્મા જ સત્ય ઉપદેશ આપી શકે છે. વર્તમાનમાં આ બે ગુણોના અભાવે ઉપદેશ આપવાથી કલહ થતો દેખાય છે, અથવા સ્વ પર વિકાસ થતો નથી.

(૧૨૧) પ્રશ્ન—આ બે ગુણ જરૂરી શા માટે છે ?

ઉત્તર—વ્યવહાર નિશ્ચયના જ્ઞાનથી સત્ય જણાય છે. જો તેનું જ્ઞાન નથી તો સત્ય પણ નથી જાણતું, તો સત્ય ઉપદેશ તો શી રીતે આપી શકે ? સત્ય જાણવા છતાં સમભાવ ન હોય તો અસત્ય કહેવાય છે માટે જ સમભાવી જ્ઞાની જ સત્ય ઉપદેશ આપી શકે છે. ભગવાન પણ સર્વજ્ઞ અને વીતરાગ (બનને ગુણયુક્ત) હોવાને લીધે જ સત્ય ઉપદેશ (આત્મ પુરુષ) કહેવાય છે.

(૧૨૨) પ્રશ્ન—મૂલ પાઠનું જ્ઞાન, અર્થનું જ્ઞાન અને તત્ત્વરહસ્યના જ્ઞાનથી શું શું ફળ મળે છે ?

ઉત્તર—૧ માત્ર પાઠ જ્ઞાનથી પ્રાય સામાન્ય પુણ્ય પ્રવૃત્તિ બધાય ૨ અર્થ જ્ઞાનથી ઘણી પુણ્ય પ્રવૃત્તિ અને થોડી નિજરા થાય, અને ૩ તત્ત્વ (રહસ્ય) જ્ઞાનથી ઘણી નિજરા થાય તથા નત્ય મુખની પ્રાપ્તિ થાય છે પાઠ જ્ઞાન ઉત્તમ વૃક્ષના પાંદડા નમાન છે, અથ જ્ઞાન ફૂલ સમાન અને તત્ત્વ જ્ઞાન ઉત્તમ ફળ નમાન છે એમ શ્રી દાણા : નૂતનમા દુઃખાબ્ધુ છે

(૧૨૩) પ્રશ્ન—નર્વ શાસ્ત્રોનુ કથન કેટલી નયોથી ક-નુ છે ? અને તેની આજ્ઞાનુ પાલન કેટલી નયથી ક-નુ ભેદ છે ?

ઉત્તર—શાસ્ત્ર કથન મુખ્ય બે નય- યવજ્ઞાર-નિધ્યયથી કહેલ છે અને તેનુ પાલન પણ બન્ને નયથી કરવુ ભેદ છે એ બન્ને નયના મમૂજને સ્વાદ્વાદ કહે છે એક જ નયને એકાન્તવાદ (મિથ્યાત્વ) કહે છે હિમા, અસત્ય, ઘોરી, મૈથુન અને રિશ્મજનો ત્યાગ બાદ્ય ચારિત્ર છે અને ચોગ કથાયનો ત્યા : આભ્યતર ચારિત્ર છે

(૧૨૪) પ્રશ્ન—કેવા મુખની ચાહ કરનારને આત્મ-દર્શન અને આત્મજ્ઞાન પ્રકટ થઈ શકે ?

ઉત્તર—ઇન્દ્રિય મુખ છોડીને આત્મિક મુખની ચાહ (દુઃખ) કરનારને આ મદર્શન અને આત્મજ્ઞાન પ્રકટી શકે છે

(૧૨૫) પ્રશ્ન—કયા ગુણ પ્રકટ કરવાથી જન્મ મરણની જ- (નનાર સતતિ) નાશ પામે ?

ઉત્તર—નનકિત ગુણ પ્રકટ થવાથી સસાર સતતિ

નષ્ટ થાય છે, જેમ મૂળ કપાતાં વૃક્ષ નીચે પડે છે અને તેના ડાળી, પાંદડાં લીલાં છતાં વધી નથી શકતાં પણ સુકાઈ જાય છે. એ રીતે સમદષ્ટિનો સંસાર નથી વધતો, અને સકળ કર્મ ક્ષય કરીને મોક્ષમાં જાય છે.

(૧૨૬) પ્રશ્ન—સ્વભાવ પર્યાય (હાલત) કઈ છે ?

ઉત્તર—શુદ્ધ ગુણ જ સ્વભાવ પર્યાય છે. સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર જ શુદ્ધ ગુણ છે.

(૧૨૭) પ્રશ્ન—વિભાવ પર્યાય કઈ છે ?

ઉત્તર—અશુદ્ધ ગુણ વિભાવ પર્યાય છે. અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, અને વિષય કષાય જીવની અશુદ્ધ હાલત છે.

(૧૨૮) પ્રશ્ન—આત્માની સિદ્ધિનું પરમ અદ્વિભુત નિમિત્ત કારણ કયું !

ઉત્તર—શુદ્ધ ભાવ.

(૧૨૯) પ્રશ્ન—નિશ્ચય હિંસા કઈ છે ?

ઉત્તર—અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ અને વિષય કષાય જ નિશ્ચય હિંસા છે. હિંસા જ સર્વ દુષ્ટોનું મૂળ કારણ છે.

(૧૩૦) પ્રશ્ન—નિશ્ચય અહિંસા કઈ છે ?

ઉત્તર—અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, વિષય કષાયનો ત્યાગ જ નિશ્ચય અહિંસા છે સમભાવ જ અહિંસા છે અને અહિંસા જ સુખોનું મૂળ છે.

(૧૩૧) પ્રશ્ન—સમકિતની ઉત્પત્તિ, રક્ષા અને વૃદ્ધિ કયા ધ્યાનથી થાય છે ? તથા સમદષ્ટિ જીવે એ ધ્યાન કેટલી વાર કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર—સમકિતની ઉત્પત્તિ ધર્મ ધ્યાન (આત્મ

ચિતવન) માથી થાય છે અને ધર્મધ્યાનથી જ મમન્તિશુણ્ની
ગ્યા અને વૃદ્ધિ થાય છે

ધર્મધ્યાનનું નિતર ચિતવન કરવું જોઈએ એાછામા
એાછું ગત દિવસના ત્રણ વા તો મવમ્ય ચિતવન કરવું
જોઈએ શાસ્ત્રમા જે પદો ધ્યાનની ખાત્ર આજ્ઞા છે

(૧૩૦) પ્રશ્ન—ધર્મધ્યાન કેને કો છે ?

ઉત્તર—ધર્મનો અર્થ સ્વભાવ વસ્તુ સ્વભાવ ધર્મ)
છે આત્માના સ્વભાવ (નિજગુણો)નું ચિતવન કરવું
એ જ ધર્મધ્યાન છે ધર્મધ્યાન (આત્મ ચિતવન)ની ખાત્ર
વિનય (૫૧૫—વરૂપ-વિચાર) આ નાળ પ્રમાણ છે
એને અવગાર-નિશ્ચયથી મનજીને ચિતવન કરવું જોઈએ

(૧૩૩) પ્રશ્ન—ઉપયોગના ત્રણ પ્રકાર કયા કયા છે ?

ઉત્તર—શુભ, અશુભ અને શુદ્ધ ઉપયોગ

(૧૩૪) પ્રશ્ન—એ ત્રણ પ્રકારના ઉપયોગના અર્થ
શુ શું છે ?

ઉત્તર—૧-ક્રોધ, માન, માયા લોભ રાગ દ્વેષ
નિષયાદિના વિચારો એ અશુભ ઉપયોગ છે એથી આ લોક
અને ૫ લોકમા દુઃખ ભોગવવા પડે છે

૨-વિનય આદિ ઉપશાન્ત મંદીને અદિમા સત્ય
અચોય પ્રદાનય, નતોય, હામા વિનય નરવના દાન,
તપ બ્રહ્મ આદિના વિચારો કરવા શુભ ઉપયોગ છે,
આથી આ લોક અને ૫લોકમા બદ મુખ મળે છે

૩-ઉપના બન્ને વિચારો સિવાય આ નિશ્ચય—
આ મરમ જુ જ શુદ્ધ ઉપયોગ છે એથી તર્ક દુ ખાનો
નાશ થઈને અવિનાશી સત્ય મુખ પ્રાપ્ત થાય છે

તો તરત દૂર કરવામાં આવે છે. તેમજ જ્યાં સત્ય દર્શન (સમકિત) પ્રકટે છે. ત્યાં સર્વદોષો દૂર કરવાની તીવ્ર કુચિ જાગે છે. અને જીવ થોડા વખતમાં જ સિદ્ધ થઈ જાય છે.

જ્ઞાનપૂર્વક શાંત રમની પ્રાપ્તિ દર્શન-શુદ્ધિથી થાય છે. જે મનુષ્ય બંધનને યથાર્થરૂપે જાણે છે. અને તેને દૂર કરવા-કાપવામાં જ સ્વતંત્રતા (સુખ) નું મૂળ છે, એવી માન્યતા રાખે છે તથા પુરુષાર્થ દ્વારા બંધનથી મુક્ત થાય છે તે સુખી થાય છે. એ રીતે જે વ્યક્તિ શરીરાદિ સ્થૂળ બંધન અને કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહાદિ સૂક્ષ્મ બંધનથી બંધાયેલ આત્માઓને નિશ્ચય નય (સત્ય-સ્વરૂપ વિચાર)ની અપેક્ષાએ બંધાને બંધનથી લિપ્ત, જ્ઞાન-સ્વરૂપ જાણે છે, અનુભવ કરે છે, નિશ્ચય કરે છે અને મોક્ષમાર્ગનું આચરણ કરે છે, તે જ મુક્ત થઈ શકે છે. એટલે મોક્ષ પ્રાપ્તિને માટે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર બધા પરમ આવશ્યકીય છે.

‘શ્રદ્ધા પરમ દુર્લભા’—શ્રદ્ધા (સત્ય નિશ્ચય સમકિત) પરમ દુર્લભ છે. એવું જે શાસ્ત્ર વચન છે તે સત્ય છે. કારણ એ છે કે, જીવને અનાદિ કાળથી વિષય (લોભ), કષોય (ક્રોધાદિ) નો ગાઢ પરિચય હોવાથી જીવ પોતાના નિજ ગુણોને ભૂલી ગયો છે જેમ કેઈ રાજપુત્ર બચપણથી જ ભીલપુત્રો સાથે રહેવાથી પોતાને ભીલપુત્ર સમજે છે, પણ જ્યારે કેઈ સત્પુરુષ તેને સ્વભાન કરાવે છે ત્યારે તે પોતાના રાજ્યકાર્ય હાથ ધરવાને તત્પર થઈ જાય છે. આ હાલત જીવની છે, અને આ જીવે કદાચ ધર્મપાલન કર્યું હશે તો પણ આત્મ-ધર્મની આરાધના ન હોવાથી તત્ત્વકુચિ બહુ ઓછી છે.

વિશેષજ્ઞ આ કાળમા નમસ્તિના આરાધક જીવોનો જન્મ પ્રાય ન્યૂન છે એટલે તો જીવોની તત્ત્વ જ્ઞાન મદ થતી દેખાય છે. જો કે આ કાળમા મમકિત ધર્મનું આરાધન થઈ શકે છે, પરંતુ એ ઉચ્ચ ભાવનાથી કે, જેથી સ્વભાવિક પ્રેરણા જાગે બાળક જન્મથી જ દુઃખ પીવા લાગે છે જીવોનો વિના શિષ્ય-એ વિષયનો. ન ક્ષણે છે એ મિયાણો. ઉચ્ચ જનિત પૂર્વ નમસ્કારથી થાય છે આત્મ-જ્ઞાન, તત્ત્વ-જ્ઞાન મમકિત ધર્મ એ સયોપનમ જનિત ગુણ છે જે પુરુષાર્થ કરે મદગુરુના ઉપદેશ કે મત્તાન્ત્ર શ્રવણના ગુરુત્વને મમને, તેને જ પરમ મત્ત્ય પ્રાપ્ત થઈ ગયે છે આજ અનેક જીવો અમદગુરુ આદિમા મત્ત્યપણ કર્મનીને ઠેકાણે જાય છે એનું કાળજી મદિવંક બુદ્ધિની લાજુપ છે કેટલીક વાર નાનમાગમ થાય છે તો બલ પીર્ય આદિની એટલી નો મિથિજ્ઞતા લાય છે કે ચિન્તા મજિરત્ત મન્મુખ છતાં લઈ મકાનો નથી કેટલાક જીવો શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રધાન છે તો કેટલાય જીવો શુદ્ધ ક્રિયા પ્રધાન છે ત્યાં જ્ઞાન અને ક્રિયા બનેનો યોગ દાય છે ત્યાં જ નત્યની પ્રાપ્તિ થાય છે

શુદ્ધ જ્ઞાન—માત્રના જ્ઞાન અને પિયા વિચાર અને આધ્યાત્મ-ની નુખની પ્રાપ્તિ બનાવી છે જે ઠેકાણે એકાન્ત ક્રિયાના મોલ લાય છે ત્યાં જ્ઞાન પ્રકટાવવાની મિત્તા દેખાનું કષ્ટ છે કેમ કે જ્ઞાનના અભાવે બધી ક્રિયાઓ નિષ્ફળ થાય છે આ રાહદો આજ કદીને શુદ્ધ જ્ઞાની જીવો ક્રિયા

બીજો શુભ વ્યવહાર તે છે જે યથાર્થ વસ્તુ સ્વરૂપનો બોધ અને નિશ્ચયથી રહિત છે ત્યાં સુધી પુણ્ય પ્રાપ્તિનું કારણ છે. જ્યારે શુભમાં ઉચ્ચ ભાવના પ્રકટ થાય ત્યારે તે શુદ્ધનું સાધન થઈ જાય છે. એ વ્યવહાર રત્નત્રય છે. યથાર્થ તત્ત્વ નિશ્ચય, યથાર્થ પ્રમાણ, નયપૂર્વક તત્ત્વબોધ અને કૃપાયની મંદતા.

ત્રીજો સાધન વ્યવહાર છે. જેમ કે-વેશ, ઉપકરણો, બાહ્યસમાચારી ક્રિયા આદિ જે દેશકાળમાં હિતકર હોય તેવો ઉપદેશ પ્રધાન આચાર્યાદિ આપે છે એ જ સાધન વ્યવહાર છે. આ વ્યવહાર જ્યાં સુધી ઈષ્ટની સિદ્ધિ શુદ્ધ અને શુભની સાધના કરે ત્યાં સુધી હિતકર છે. દેશકાળ બદલાયે સાધન વ્યવહાર બદલવા પડે છે. બાહ્ય જીવ સાધન વ્યવહારમાં સર્વસ્વ સમજી બેસે છે. ધર્મક્રિયાની વિધિ એક સાધન હોવાથી સદા સરખી રહેતી નથી. જેમ મધ્યમ કોટિના મુનિઓ માટે રોજ બન્ને વખત પ્રતિક્રમણ આવશ્યક છે, ફરજીઆત છે. જ્યારે ઉચ્ચ કોટિના મુનિઓ માટે દોષ લાગે ત્યારે જ પ્રતિક્રમણ કરવાની આજ્ઞા છે.

આથી એટલું તો સિદ્ધ છે કે, રાગ-દ્વેષ, વિષય કૃપાય પર વિજય કરવાનું સાધ્ય (ક્યેય) સર્વ માટે સમાન છે: પરંતુ બાહ્ય સાધન પલટતા રહે છે.

જુદા જુદા સંપ્રદાયોના આચાર્યોએ ઉપકાર બુદ્ધિથી એવી કેટલીયે નવીનતાઓ કરી છે એમના શિષ્યો એ સાધનોમાં સર્વસ્વની બુદ્ધિ કરીને અત્યાગ્રહ કરે છે તથા

સમક્ષિત અને મિથ્યાત્વની કટપના આ માધનોથી કહે છે, એ જ્ઞાનની ખામી છે શાસ્ત્રકાગેએ માધનમા મમત્વ ન કહેવાની અને શુભમા શુદ્ધ બુદ્ધિ ન કહેવાની જિમ્મા આપતા આ દોષોને છોડાવવાની અને શુદ્ધ વ્યવહારને કામમા લાવવા માટે કરેમાબધુ છે કે, મેં પવત જેટલા ધર્મોપાણુ વ્યવહારમા ધાળુ મ્યાં તો પણ કંઈ ન થયું આ વચ્ચેનો અડધું કઠીને શુદ્ધ જ્ઞાનીઓ ક્રિયાનો ઉચ્છેદ કહે છે, એ પણ ઉચિત નથી આ રીતે ક્રિયામા શુદ્ધિ નાખનારાઓનો એવા જ માધનોમા આશ્રય અને ઠવણ કરવો અનુચિત છે અને દષ્ટિવાળા વસ્તુ સ્વરૂપને બરાબર મમત્વને યથાર્થ વિચાર (જ્ઞાન) અને આચાર (ક્રિયા) વાળા અને તો સત્ય (નમસ્તિ) ત્રકટ થઈ શકે છે

(હર મિલિતમ્)

ચોખ્ખી દ્રઢવના આધ્યાત્મિક દોષો

મિથ્યા દરન વચ દમી થરે અડ મમકર
જિનવર બદિરાતમ કહે ત લમશે સસાર
જેમ રમનું મન વિષયમા તેમ જે આત્મે લીન
દુષ્ટમા સિવસંપ વરે ન થરે દેહ નવીન
સમ્યક્ દરન તેમ હ આત્માનુ એ ખજ
મનન રહે નિષ્ક દુષ્ટમા તે મરિત પિત્ર
નિદયા ને વગા સિદ્ધરે સિદ્ધ થના અગર
અનર આત્મ તે સરે સમ્યક બદાવનું

લોગોમાં સુખ બુદ્ધિ દૂર કરી શકાય છે. (વિષયોમાં સુખ મનાતું નથી.)

(૧૧) જીવાદિ નવ પદાર્થની યથાર્થ શ્રદ્ધા કરવી એ વ્યવહાર સમક્રિત છે. અને શુદ્ધ નિવૃત્તમ સ્વરૂપનો અનુભવ-પૂર્વક નિશ્ચય કરવો એ નિશ્ચય સમક્રિત છે.

(૧૨) સર્વ ગુણોની રત્ન-રાશિમા સમક્રિત ગુણ જ સાર છે અને એ જ મોક્ષનું પ્રથમ પગથિયું છે. સમક્રિત પ્રગટતા જ વિષયલોગમા સુખદુઃખ કલ્પના રૂપ વિકાર અને તેનું ફળ જન્મ-જરા-મરણનો નાશ થઈને અવિકારી આત્મિક સુખ પ્રકટે છે. અને તેનું ફળ ‘અવિચળ મોક્ષની પ્રાપ્તિ’ છે.

(૧૩) સમદષ્ટિ પરદ્રવ્યને હેય (છોડવા યોગ્ય) અને નિજસ્વરૂપને ઉપાદેય (આદરવા યોગ્ય) જાણે છે, શ્રદ્ધા કરે છે અને યથાશક્તિ પરદ્રવ્યને છોડે છે. ચારિત્ર મોહના ઉદયથી સંપૂર્ણ ન છૂટે તો પણ અંતરંગ વિરક્તિનો અનુભવ કરે છે. અને ઉદાસીન (રાગ, દ્વેષ તથા ઉત્સુકતા રહિત) રહે છે. જેમ પ્રભુ મહાવીર અનુત્સુકપણે ગૃહવાસમાં રહ્યા હતા.

(૧૪) ખીજા ગુણી પુરુષોને જોઈને જે ઈર્ષ્યા (માત્સર્ય) કરે તે મિથ્યાત્વી છે. કારણ ગુણની અપ્રીતિ અને દોષની પ્રીતિ એ મિથ્યાત્વનું ચિહ્ન છે.

(૧૫) સમક્રિતથી જ્ઞાનની શુદ્ધિ થાય છે, જ્ઞાનથી ચારિત્રની શુદ્ધિ ધાય છે, અને ચારિત્રથી નિર્વાણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે નિર્વાણથી અનંત સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

જેટલા નિહ્ન થયા છે, તે બધા જ્ઞાન, દર્શન ચાત્રિ રૂપી
ગ્લતચયની પૂલતા પ્રકટ કરીને થયા છે એમાથી એકેય
શુભ અપૂર્ણ હોય તો સુદ્ધિ નથી થતી એ બધા શુભો
પ્રકટ કરવાનો પુરુષાર્થ કર્યો એ જ દ્વિતીય છે

(કાવ્ય)

મોક્ષ ઉપાય કહ્યો જિનગણે, નમ્યત્ત્વ ધર્મ જ્ઞાન ચાત્રિ,
તેમા મમ્યત્ત્વદર્શન મુખ્ય, થયો નિજ ગોધ કલે પુનઃ
જે ન નમ્યત્ત્વ આગમ જાને, ક' પહિચાણુ યથાવત્ મિત્ર,
ધાની ખપાય ને કેવળ પાય, બધાની ભૂલે લે મોક્ષ પવિત્ર,

(૧૬) નમદષ્ટિને એવી વિરૂદ્ધ શક્તિ પ્રજ્ઞ થાય છે
કે, તેને મ શાસ્ત્ર અને કુશાસ્ત્ર મનુ રૂપ જ પરિણમે છે
ત્યારે નિધ્યા-દષ્ટિને વિરૂદ્ધ શક્તિનો અભાવ હોવાથી નત્
અને મનત્ત્વ શાસ્ત્ર જમત્ત્વ રૂપે જ પરિણમે છે,

(૧૭) વ્યવહાર અને નિર્લેપ બન્ને બેજાને બગબગ
જમજમાન દોષોને દૂર કરી મુખ પાને છે જે વ્યવહાર-
નિર્લેપ બન્નેને યથાર્થ જાણે તે જ નમદષ્ટિ થઈ શકે છે
આરબ (હિનાદિ કામ) પમિહ (ધન ભોગાદિ) થી જેને
નાનપૂવક અકુરિ થઈ ગઈ હોય તે જ નમદષ્ટિને પાત્ર
થઈ શકે છે

(૧૮) દર્શન - દર્શનાવરણ કર્મના અભાવે જે દર્શન
પુત્ર પ્રજે છે તે દેખવા રૂપ શક્તિને ધારણ કરનારો શુભ
■ ત્યા દર્શનનો અર્થ નામાન્ત્ર ગોષ્ઠ વસ્તુનું અસ્તિત્વ
(નત્તા માત્ર) જાણુ 'વસ્તુ છે' એટલું જાણુ
એ દર્શન છે, અને પદાર્થનો વિશેષ શુભ પથાય
(કાવ્ય) જાણુ જ્ઞાન છે જ્ઞાનાવરણ કર્મના

(૨૨) જેને સમ્યક્જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ રૂપ સમ્યક્ માર્ગમાં ઉત્સાહ હોય, તેની પ્રશંસા કરે, તેમાં મુખ માને, તે જ મુમાર્ગગામી છે તે સમક્ષિત ગુણની રક્ષા કરે છે

(૨૩) પરિચ્છેદ ભોગાદિમાં જેને ઉત્સાહ હોય, જે તેની પ્રશંસા કરે, એમાં મુખ માને, તે જીવ અજાની છે, કુમાર્ગ ગામી (મોહમયી) છે તે સમ્યક્ત્વનો નાશ કરે છે.

(૨૪) પદ દ્રવ્ય. નવતત્ત્વને દ્રવ્યગુણ પર્યાય, સામાન્ય વિશેષ, નય-પ્રમાણ-નિશ્લેષ, વ્યવહાર-નિશ્ચય વડે યથાર્થ જાણીને જે નિજ આત્માને પન્દ્રવ્યથી લિન્ન અનુભવે છે. તે જ સમ્યક્દર્શી જીવ છે દ્રવ્યાનુયોગ એ તત્ત્વ વિચાર, ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાનની પ્રાપ્તિનું કારણ છે એટલા માટે જ સમદષ્ટિ જીવે હંમેશા તત્ત્વભાવના ભાવવી જોઈએ. આત્માને કર્મોનું બંધન અશુદ્ધભાવ ક્રોધાદિયુક્ત કપાય ભાવથી થાય છે અને પુનઃ ક્રોધાદિ રહિત શુદ્ધ ભાવ, આત્મસ્વરૂપ ચિંતવનથી બાંધેલા કર્મોનો ક્ષય થાય છે. એટલા માટે શુદ્ધભાવ રાખવા પરમ હિતાવહ છે

(૨૫) સમદષ્ટિ આત્મા સમક્ષિતભાવના, આત્મભાવના, એકત્વભાવના, અન્યત્વ (લિન્ન) ભાવના આદિ ચિત્તવે છે તે સમક્ષિતી આત્મા દેવ, દાનવ, કિન્નર, કિપુરુષ, જ્યોતિષી, વૈમાનિક દેવ અને વિદ્યાધરદ્વારા બધી બુદ્ધિ શક્તિ સપત્તિથી બનાવેલી ઋદ્ધિ-ભોગ સામગ્રી જોઈને એ બંધાને ઇન્દ્રજાળની જેવી અસાર ગણે છે. જેમ મહારી હાથચાલાકીથી કાંકરીનો રૂપિયો બતાવે છે એ રૂપિયાની ઇચ્છા બુદ્ધિમાન મનુષ્ય નથી કરતો. કેમકે તે ચિરસ્થાયી

નથી એ રીતે જ સમકિતી આત્મા બધી બોજ મામત્રીને વિનાશી, અનિત્ય, અને હુ અવધક માને છે તથા તે નેને આપનો નથી તેમા ગૃહ થતો નથી જે ગૃહ બાવથી દેવનાના વંબવનેય નથી ગાડતો તો પછી મનુષ્યના મહિન અને હુ અપૂર્ણ બોજોની છગા ગાની ૨૦ ? ન જ ૨૦

(૨૬) બધ અને મોથનો આધા ભાવો ઉપર છે ભાવોની અગુહનો આધાર નિમિત્ત-ન યોગો-ઉપર છે તે અશુભ નિમિત્ત મળે તો અગુહ બાર થા'ને જીવને બહુ હુ અભોગવતુ પડે છે ભાવોની શુદ્ધિ માટે શાસ્ત્રકાગેએ ઉત્તમ ભાવનાઓનુ અવલખન લેવા માટે ખામ આજ્ઞા આપી છે ત્યા મુધી મધ્યમ અવસ્થા છે, ત્યા મુધી અવલખનપૂર્વક ભાવોની શુદ્ધિ થઈ ગડે છે નિમલળી ધ્યાન-શુદ્ધિધ્યાન-પ્રાપ્તિનુ માધ્યમ પણ ધર્મધ્યાન છે માટે જ મંત્રી પ્રમોદ, કંગા, માધ્યમ્ય એ ચાર ભાવના અનિત્ય-અસંગત આદિ બાર ભાવના જીવ-જીવાદિ તત્ત્વ ભાવના તથા ઉત્તમ વાચન મનન, ચિત્તવન દ્વારા ભાવોની શુદ્ધિ કરના બેઈએ

(૨૭) શાસ્ત્રના તત્ત્વભાવના રિત્તવના ખામ મનાન છે તે આ પ્રમાણે ચિતવયી -

હુ આત્મા ૧ અનન્યતા, દશન નુખ મગ્નિ (ધીય) મ્વ, પ છ માની શુદ્ધ સ્વાય (સ્થા) નિજ પ ના ના જનાન છે દેહધા ૧ મનુષ્યાદિ થતુ એ નાની અગુહ પર્થક (દગા) ૧ મનન નાન-મુખાદિ ૧ ની ગુહ ગુજ પર્થક છે અજ્ઞાન વિચય દ્વાય આદિ અગુહ દુન પર્થક

છે; જડપુદ્ગલમાં રાગદ્વેષ કરવાથી મારી શુદ્ધતા મલિન થાય છે. તેથી જ આશ્રવ અને બંધ થાય છે જે રાગ, દ્વેષ, મોહાદિને છોડીશ તો જ સંવર નિર્જરા ધારીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકીશ. આ પ્રકારે વિસ્તારથી તત્ત્વભાવના ચિંતવે.

(૨૮) તત્ત્વભાવના ચિંતવવાનું દૃષ્ટાન્ત-કોઈ અચાનક સ્ત્રી યા પુરુષ આદિ દૃષ્ટિગોચર થઈ જાય તો દૃષ્ટિને તત્કાળ પાછી ખેંચીને જે રૂપાદિ નજરે આવ્યા તેના વિચારોનો નાશ કરવા માટે એવો વિચાર કરે કે-‘આ સ્ત્રી (પુરુષ) જીવતત્ત્વની અશુદ્ધ પર્યાય છે. આ સ્ત્રીનું શરીર, રૂપ, વસ્ત્રાભૂષણ આદિ પુદ્ગલ દ્રવ્યની પર્યાય છે. તેના હાવભાવથી જીવના ચારિત્રગુણનો વિકાર થઈને વિષયની જાગૃતિ થઈ છે. એનાથી આ જીવ આશ્રવ અને બંધ કરે છે જે હું એથી વિકારી બનીશ તો મારા જ્ઞાન અને ચારિત્ર ગુણ વિકારી બનીને મને પણ આશ્રવ અને બંધ થશે. આ રૂપ સદા વિનાશી, દુઃખગર્ભિત અને જીવનું અધઃપતન કરનાર છે. હું આત્મા રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ રહિત છું તો એમાં મોહિત કેમ થાઉં ? એવો વિચાર કરવાથી સંવર-નિર્જરા ઉપજાવીને મોક્ષ મેળવી શકાય ? એ રીતે હરેક સ્થાને અનિત્યાદિ વૈરાગ્ય ભાવના અને જીવાદિ તત્ત્વ ભાવનાનું ચિંતવન કરવું જોઈએ.

(૨૯) ચોથે ગુણસ્થાને (સમકિત સ્થાને) થી જીવને નીચેની પ્રકૃતિઓ બધાતી નથી

અનંતાનુબંધીનો ચોક્ક, મિશ્ર્યાત્વ મોહનીય, સ્ત્રી વેદ અને નપુસક વેદ, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલાપ્રચલા, સત્યાનગૃહી-

નિદ્રા, નર્મયુષ્ય, નર્કગતિ, નર્મનુપૂર્વિ, નિર્યંચાયુષ્ય, નિર્યંચ
ગતિ, તિર્થંચાનુપૂર્વિ, નીચગોત્ર, એન્દ્રિય, ક્રીન્દ્રિય, તેન્દ્રિય,
ચનુન્દ્રિય, પહેલા ત્રિવાચના પાચ મધ્યચા પા ૧ મહાણ,
અગુણ વિહાયોગતિ, આતાપ નામ, ઉદાન નામ, આવર,
મૂકમ, માધાન્ય, અપર્યાપ્તિ, દુર્ભંગ, દુસ્વર, અનાદેય એ
૪૧ કર્મ પ્રકૃતિઓનો બધા સાથે ગુણધ્વાને અને આગળ
નથી થતો કેમ કે નમદિને તીવ્ર અગુણ પરિણામ નથી
હોતા આમાની ધારીએ પ્રકૃતિઓ આજ માપણા ઉચના
છે, અને આપણું હારણધન અને મજમૂતી જોતા તે વજ્ર
જાલ નારાચ (હાડ, બધન ખાલી તણુય વજ્રના)
નથી તેથી માવૂન પડે છે કે, આપણે પૂર્વભવમા નમકિનની
આરાધના નથી કરી હવે જો મમકિન (આત્મજોષ
આત્માનુભવ, આત્મનિશ્ચય) ની આરાધના કરશુ તો બધા
કુખોથી છુટાશે

(૩૦) નિધ્યાત્વ દશાના ગુણ ક્રિયા કરવાથી પુણ્ય
બધ થાય છે તેના ફળમા વંભવ, અપરિતિ, ભોગાદિ નજો
છે તેમા તે, હવે ગૃહ-મોટી થઈને નર્મ નિયંચાદિ
કુગતિમા જાય છે દેવનાઓ પણ જો ગૃહ થવાથી પૃથ્વી
પાળી, વનગતિ અને નિયંચાતિમ અપન્ન થાય છે
ત્યારે સમદિદિ હવેને સદામ નિશ્ચર અને નિમલ પુણ્ય
(પુણ્યાનબધી પુણ્ય)ની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે તે મોક્ષા
વંભવ-અપરિતિનો નકાયમા ઉપયોગ કરીને ત્યાગી કર્મ
મોક્ષમાર્ગ આરાધી શકે છે સમદિને સમ્પતિ હિતકર
થાય છે ત્યારે નિધ્યાદિને અહિતકર થાય છે એથી
એન્દ્રિય સ્વરૂપ થાય છે કે, જો આપણે મળેલી સમ્પતિથી

સતકાર્ય ન કરી શક્યા તો મિથ્યાત્વ ભવમાં બાંધેલા પુણ્યની આ સમ્પત્તિથી બવિધ્યમા કુગતિમાં જવું પડશે. એમ બાણીને લોગોપલોગ છેડી મળેલી સમ્પત્તિ, બુદ્ધિ, બળ, આયુષ્યને સતકર્મમાં લગાડવા જોઈએ. પુણ્ય-પાપ પ્રકૃતિના બધના ચાર પ્રકાર છે.

(૧)—પુણ્યાનુબંધીપુણ્ય—જે વિવેકપૂર્વક સમક્રિત સહિત શુભ પ્રવૃત્તિ કરે છે. જ્યાં માનાદિ વાંછા અથવા કોઈ અભિલાષા નથી તો પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બંધાય છે. પુણ્ય અર્થાત્ સુખ અને અનુબંધ એટલે પછી પણ સુખ, સમ્પત્તિ, બળ, બુદ્ધિ મળે છે, કે જેનો તે સદુપયોગ કરી શકે છે. અને વૈભવનો શીઘ્ર ત્યાગ કરી શકે છે જેમ કે, ભરત ચક્રવર્તી આદિ.

(૨)—પુણ્યાનુબંધીપાપ—મિથ્યાદર્શનમાં શુભ પ્રવૃત્તિ કરવાથી જે પુણ્ય થાય એથી વૈભવ, સમ્પત્તિ, બળ, બુદ્ધિ આદિ મળે છે એનો પૂરો સદુપયોગ થવો કઠણ છે. પ્રાય એથી લોગ વૃદ્ધિ થઈને કુગતિ મળે છે. જેવા કે, બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી પુણ્ય એટલે સુખની પછી (અનુબંધ) પાપ (દુઃખ) પ્રાપ્ત થાય તેને પુણ્યાનુબંધી પાપ કહે છે.

(૩)—પાપાનુબંધીપુણ્ય—સમદષ્ટિ—વિવેકી આત્મા અમુક પાપ કાર્ય લાચારી (નિરુપાય) થી કરે છે. જેમ કે શરીર નિર્વાહ માટે ભોજન આદિ કરવું. વ્યાપાર રોજગાર કરવો ઇત્યાદિ એ કાર્યો કરતી વખતે એ જીવનાં હૃદયમાં વિરજિત અને પાપને માટે પશ્ચાતાપ થાય છે. એથી તે જે ક્રિયા કરે છે તેથી પાપ બંધન તો થાય છે, પરંતુ પશ્ચાતાપ યુક્ત હોવાથી તેના ફળમાં તે સમભાવ

દેહધારી) પ્રાણી માત્ર છે. મનુષ્ય શબ્દનો અર્થ 'મનુ'ના સંતાન પણ કરાય છે. જો કે સૌ 'મનુ'ના સંતાન છે. પણ મનુની સંતાન હોવાનું ગૌરવ ધારણ કરનારા થોડા છે. સાચા પુત્રો તો તે છે કે જે પૂર્વજના ગૌરવને ધારણ કરી શકે. મનુ તે છે કે જે, યુગ નિર્માણ કરે. એટલે કે સમાજની નીચી હાલત સુધારીને યુગબદ્ધો કરે, ઉન્નત બનાવે. જૈન શાસ્ત્રોમા મનુઓ (કુલ કરો)ના જે ઉદ્દેશ્ય મળે છે, એથી સાદ્ માલૂમ પડે છે કે, એમનાથી જ યુગ (કર્મભૂમિ)ની આદિમાં સમાજની આવશ્યકતાને પૂર્ણ થઈ હતી આજે પણ સમાજની આવશ્યકતાઓ (જરૂરીઆતો) મનુષ્ય પૂરી કરે છે સમાજમા યુગાન્તર ઊભો કરે છે. તે જ મનુના સંતાન છે

જો કે પ્રત્યેક મનુષ્યમાં એટલી શક્તિ કે યોગ્યતા હોઈ ન શકે. છતાં પ્રત્યેક મનુષ્ય મનુના સંતાન હોવાના ગૌરવને સાચવી શકે છે એક જ માણસ યુગાન્તર ઉપજાવે એવું કંઈ નથી ઈમારત જેવા સાધારણ કામને પણ એકલો કારીગર નથી બનાવી શકતો, તો યુગાન્તર (નુગ ફેર) કરવો એ તો મોટી વાત છે હા, આપણે યુગાન્તર કરવા માટે કંઈક કરી-છૂટીએ એટલું બની શકે છે જો ઈમારતમાં એક ઈંટ પણ આપણે મૂકી-ગોઠવી શકીએ તો પણ કારીગર-કાર્યકર્તા કહેવાઈશું, મનુનું કાર્ય કરી શકીશું એ જ મનુષ્યત્વ છે.

એક બીજો કવિ મનુષ્યનું વિતેચન નીચે સુજબ કરે છે.
 આદાવ નિદ્રામય મૈથુનં ચ મામાન્ય મેતત્પશુભિર્નરાણમ્ ।
 વર્મોહિતેવામાયિકો વિશેષો, ધર્મ હીના પશુભિ. સમાના ॥

આવાર્થ—આહા, જિથ, બચ, અને મનુષ્ય તો મનુષ્ય અને પશુ મરખા છે મનુષ્યમાં ધમની જ માત્ર વિચારના છે જે મનુષ્યમાં ધમ નથી તે પશુ જવા છે આ કવિએ મનુષ્ય પશુ જિન ધમ નાખ્યું છે જ ધમને ધાળ્યું કરી ગયો ત જ નાચી મનુષ્ય છે ધમનો વિચાર જુએ જિહા અને વિચાર છે એ વિચારના કલાપ મનુષ્ય લખી લખી રામાય એન્ડે જ અગ્રી ધમના વિચાર પર વિચરન નથી મ્યુ તા પણ એટલું તા કાતુ રાજા કે, ધમનું મૂળ નવ છે મનુષ્ય (નરનાઈ)ના મનુષ્યમાં પચાય વાળી શ્રમ અભ્યક્ત છે અભ્યક્ત રી જ મનુષ્ય ત્ય છે અને નિધ્યાત્વથી જ પશુત્વ છે એ કવિએ રમ્ય ત્ય અને નિધ્યાત્વના નિર્મા કુદાના બતાવ્યા છે નમ્મોષ પશુત્વ ત મિધ્યાત્વમન ચતમ ।

પશુત્વેડવે નમ્મોષ ત મમ્મકલ કલ્પ જવના ॥

આવાર્થ—પશુ જિન નિધ્યાત્વથી કવિન છે ત મનુષ્ય છતાં પશુ છે અને જને આત્મા સંબંધત્વથી નિમળ થયો છે ત પશુ છતાં મનુષ્ય છે આથી નાઈ કાણાય છે કે મનુષ્ય વના ઈશ્વર મનુષ્યને જ નથી નળ્યા અને મનુષ્ય થવાથી જ મનુષ્યત્વ નથી મળી જતું પશુ એમાં પણ એવા પશુ રાય છે કે જને આપણે જાનુષ્ય આવથી કરી શકીએ અને મનુષ્યોમાં પશુ એવા છે કે જને આપણે પશુ કરી શકીએ એમાં નાદુન પડ છે કે મનુષ્ય રોવા છતાં મનુષ્યત્વ નાતું મુશ્કેલ ના છે દુન । પશુ મનુષ્યત્વ બતાવે છે નમા મનુષ્યત્વ ન બતાવે મનુષ્યત્વ જાણવાનો અર્થ જ નથી છે મહાન જીવન બતાવવા માટેની એ નીધો પેલી રત્ન છે

વર્તમાનમાં તેને ખેલની વસ્તુ બનાવી દીધી છે. જે માન-વોમાં મનુષ્યત્વ નથી, શ્રદ્ધા નથી, તેઓ પણ સંયમી થવાનો ડોળ કરે છે. સંયમની જેવી ધૂળવાણી થઈ છે તેવી આજે કોઈની નથી થઈ.

સંયમના ગૌણ સાધનોને સંયમ સમજવો એ મોટી ભૂલ છે. ઉપવાસ, સ્વપરિત્યાગ, વિવિધવેશ, સ્ત્રી (પતિ) પરિવારનો ત્યાગ આદિ સંયમના સાધનો છે, પણ સંયમ નથી. ત્યારે સંયમ શું છે? ક્યાં છે?

મનને વશ કરવું, કપાયોને દૂર કરવા એ સંયમ છે. કોઈ મનુષ્ય આપણુ અતિ અનિષ્ટ કરતો હોય તેના ઉપર પણ જેને ક્રોધ ન આવે, જેને પોતાની વિકૃતા તથા સપત્તિનુ અભિમાન નથી જે યશ-કીર્તિનો લિખારી નથી, જેના હૃદયમાં ઈર્ષ્યા નથી, જે બીજાના યશને જોઈ આનંદે છે, જે કુસંપનો શત્રુ છે, વિશ્વપ્રેમની જ જેની રાગવૃત્તિ છે, જે છળકપટથી દૂર છે, જે મોટી મોટી ઋદ્ધિઓને પણ માટી સમજે છે, જે ઉદારતાનો ભંડાર છે, પાપીઓને જોઈને તિરસ્કાર ન કરતાં તેના પર દયા કરે છે, વિરોધીઓ સાથે પણ જે મિત્રતાથી વર્તે છે. જે સહનશીલતાનો ભંડાર છે, તે જ સંયમી છે, તે જ સાધુ છે, તે જ જગતનો પ્રાતઃસ્મરણીય છે પરંતુ એવો સંયમ મુશ્કેલ છે. ત્યાગીનો વેશ ધરનારા (સાધુ) માત્ર જગતમાં ૬૦ કરોડ લગભગ છે. તેમાંથી એવા કેટલા છે કે જેમણે પાણીની લીટી જેવા કપાય પાતળા પાડ્યા? જેમનામાં સાચો ત્યાગ અને સાચી ઉદાસીનતા છે? એવી વ્યક્તિઓ આગળીઓ પર નહિ તો આગળીના ટેરવા પર ગણાય તેટલી હશે એટલા માટે ઉત્તરાધ્યયનમાં સંયમને દુર્લભ કહ્યો છે

આ ચાર વસ્તુઓ જે મેળવી શકે છે તેનું જીવન સફળ બને છે

પોતાની સ્ત્રીમા સતોષો રહેવાથી, કોઈની ઈર્ષ્યા ન કરવાથી, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ ઘણા જ મદ-ધોડા કરવાથી, સરવ સ્વભાવી થવાથી, અને બ્રહ્મચર્ય પાળવથી ઈત્યાદિ કારણોથી આત્મા, પુરુષપણે ઉત્પન્ન થવાય તેવું પુરુષવેદ-ક્રમ બાધે ■ ૪

સ્ત્રી-પુરુષ મળેથી અનગ-કામ મેવા કરવાથી, લીમ વિચયની અભિલાષા રાખવાથી, ક્રોધાદિ ક્રમયની પ્રબળ પરિણામિ ધરવાથી, અને બળાતકારે સની સ્ત્રી પુરુષોના શીયજ ખડન કરવાથી નપુ સકષણે ઉત્પન્ન થાય તેવું નપુ નકવેદ નામનું ક્રમ આત્મા બાધે છે

સાધુ-પુરુષોની નિંદા કરવાથી, ધમ પશાયણુ હયોને ધર્મમા વિશ્વ કરવાથી, મદિશ માસ આદિનો ત્યાગ કરનારા હયોની આગળ તે તે વસ્તુના ગુણોનું તારુ વર્ણન કરી તેના ત્યાગના પરિણામ તોડા પાડવાથી કે પડાવવાથી સ્વચ્ચારિત્રના માર્ગને દૂષિત કરવાથી, અથવા કહેવાથી, સસાર અવસ્થાના ગુણોનું વર્ણન કરવાથી અને શાત થયેલા કપાયને ઉત્તરણા-પ્રેરણા કરીને બાગૃત કરવાથી આત્મા ચારિત્રમોહનોય ક્રમ બાધે છે ૪

જુદા પાઠનો સાર

ક્રમ ના અથ શુ ૧ નાક કર્મોના નામો ૨ કપુ ક્રમ આત્માની ૩ સમિતે દમાય છે ૪ નાનવરતીય ક્રમ સાધો બધાય ૫ દયાનાવરતીય ક્રમ ૨ ૨ બધાય ૧

૫. વેદનીય કર્મ શાથી જન્ધાય ? ૬. સમક્ષિતમોહનીય કર્મ શાથી જન્ધાય ? ૭. આરિત્રમોહનીય કર્મ શાથી જન્ધાય ? ૮.

પાઠ ૭ મો

(ક્રિયા વડે કરાય તે કર્મ)

મનુષ્ય અને પશુ આદિનો નાશ કરવાથી, અનેક જીવોને સંહાર થાય તેવાં શસ્ત્રો આદિ ઉત્પન્ન કરવાથી, તેવાં કાર્યોનો પ્રારંભ કરવાથી, હૃદ ઉપરાંત પરિગ્રહ મેળવવાથી. નિર્દયતા વાપરવાથી, માંસ લક્ષણ કરવાથી, વેરવિરોધ વધારવાથી, રૌદ્ર-ભયંકર પરિણામવાળી લાગણીઓ મનમાં ઉત્પન્ન કરવાથી, મરે ત્યાં સુધી પણ ક્રોધાદિ કષાયો ટકાવી રાખે પણ સમાધાન ન કરે તેવા પરિણામ રાખવાથી, જીવોનો સંહાર થાય તેટલું પ્રજાજન અસત્ય બોલવાથી, પરદ્રવ્ય અપહરણ કરવાથી, વારંવાર વિષય સેવનથી અને ઇર્દિયોને આધીન જીવન જીવવાથી આત્મા નરકનું આયુષ્ય બાંધે છે. ૫

સત્યાસત્યનો વિચાર ન કરવા રૂપમનની મૂઢતાથી, પોતાને અને બીજાને પીડા ઉત્પન્ન કરે તેવા આર્ત્તધ્યાનની મુખ્યતાવાળા વર્તનથી, કરેલાં પાપને છુપાવવાથી, અસત્ય માર્ગનો ઉપદેશ આપવાથી, ધર્મમાર્ગનો નાશ કરવાથી, છળ, પ્રપંચ કરવાથી, આરંભ પરિગ્રહ વધારવાથી ઇત્યાદિ કારણે આત્મા તિર્યચનું-પશુઆદિનું આયુષ્ય બાંધે છે. ૫.

જરૂરિયાત જેટલો થોડો આરંભ કરવાથી, થોડો

પરિશ્ક રાખવાથી, નમ્રતા રાખવાથી સરલતા ધારવાથી,
ધર્મધ્યાનમા પ્રીતિ વધારવાથી, મધ્યસ્થ પરિણામ રાખવાથી,
ઉપમાર બુદ્ધિ એ યોગામાથી થોડું જરૂરિયાતવાગાને આપ
વાથી, દેવ અને ગુરુનું પૂજન કરવાથી, મત્ પુરુષોનું
ત્ર માન કરવાથી, પ્રિય અને સત્ય જોવવાથી, નિર્મળ બુદ્ધિ
રાખવાથી અને બધા કામોમા મધ્યસ્થપણે રહેવાથી ઇત્યાદિ
કારણે આત્મા મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થાય તેવું આયુષ્ય બાધે છે

રાગવાગ્નિ ચારિત્ર પાળવાથી ત્યાગ માનું લેવાથી
ગૃહસ્થ ધર્મના મતો પાળવાથી, આત્મિકજાગૃતિ વિના પણ
પૂર્વના ધર્મ જોઈ ધાય તેવા પ્રવૃત્તિ કરવાથી, નાની
પુરુષોની નોખવાથી, ધર્મ સાબળવાયા, મત્પાત્રોને દાન
દેવાયા, તપ કરવાથી, અજ્ઞાન તપ કરવાથી સાશ પરિ
ણામપૂવક મરણ થવાથી ઇત્યાદિ કારણે આત્મા દેવગતિને
લાયક દેવનું આયુષ્ય બાધે છે ૫

અન્યની નિંદા કરવાયા પોતાની પ્રશંસા કરવાથી,
દિસા કરવાથી, જીકુ જોલવાથી બારી કરવાથી વિષય
જેવવાથી, આરબ વધારવાથી, પરિભ્રમ રાખવાયા કોર
વચન જોલવાથી, વાચાગાને કરી વિના પ્રયોજનને ખાલ
જોલ કરવાથી, આકેશ કરવાથી પિતાના નોબાન્યનો
નાશ કરવાથી કામજી દુઃખજી ૧૨૧ થી ૨૨૭ થી સ્વભવ થયો,
લાય મૂકવાયા, ગાઈ કરવાયા મિત્ર ર વધારવાયો,
ચિત્તના અપજનાથી, જીવ લાકો કરવાયા દેવ રિનેજાન
પોતાનો નિર્વાદ કરવાયા, મરિર થનર ૭ ૬૫ મથ

આરામ, પ્રતિમા, એ આદિનો વિનાશ કરવાથી; અંગારા પાડવા ઇત્યાદિ કર્મોથી આત્મા અશુભ નામ કર્મ ખાંધે છે. તે કર્મના કૃણ તરીકે વિના પ્રયોજને નિંદાય છે ૬.

મરણ સ્વભાવ રાખવાથી, સમ્યગ્ દર્શન ધારવાથી ગુણાનુરાગ વધારવાથી, મનની ચપળતા ઓછી કરવાથી સત્યના પક્ષમ રહેવાથી, નીતિપૂર્વક જીવનનિર્વાહ કરવાથી, અહિંસા પાળવાથી, સત્ય બોલવાથી, ચોરીનો ત્યાગ કરવાથી, શાયણ પાળવાથી, સતોષી થવાથી, થોડું બોલવાથી. દુઃખાં જીવોને મદદ કરવાથી, સુખી જીવોને દેખી ખુશી થવાથી, અદ્ય કષાય કરવાથી ધર્મનાં સ્થાનોનો ઉદ્ધાર કરવાથી, સંસારથી વિરક્ત રહેવાથી, પ્રમાદ ન કરવાથી, ક્ષમા રાખવાથી અને ધર્મો મનુષ્યોનું સ્વાગત કરવાથી ઇત્યાદિ કારણે આત્મા શુભ નામ કર્મ ખાંધે છે. તે કર્મના કૃણ તરીકે લોકોમાં પ્રશંસાદિ મેળવે છે. ૬.

પરની નિંદા કરવાથી, અવજ્ઞા કરવાથી, હાંસી કરવાથી, ગુણ લોપવાથી, બુઠા દોષો કહેવાથી, પોતાનો પ્રશંસા કરવાથી, અછતા ગુણ બોલવાથી છતાં દોષને ઢાંકવાથી અને જાતિ કુળઆદિનો ગર્વ કરવાથી, આત્મા નીચા કુળમાં ઉત્પન્ન થાય તેવું નીચ ગોત્ર ખાંધે છે. ૭

ગુણીના ગુણોની પ્રશંસા કરવાથી, કર્યા ગુણને બાળવાળા ગોત્રના દોષોના નિંદા કરવાથી, જાતિ કુળનું અભિમાન ન કરવાથી, નિરાભિમાની વર્તન રાખવાથી, નથી, વચનથી અને શરીરથી જ્ઞાની તથા ગુણીનો વિનય

કરવાથી, ઉચ્ચ ગોત્રમાં જન્મ પામવા રૂપ ઉચ્ચ ગોત્ર
કર્મ બધાય છે

દાન આપનારને અટકાવવાથી, દાન લેનારને વિદ્ય
કરવાથી, ધર્મકાર્યમાં કે કોઈને મદદ આપવાના કાર્યમાં
મથલ કરનારને અટકાવવાથી એકવાર ઉપયોગમાં આરે
તે બોગ, વારવાર એક વસ્તુ ઉપયોગમાં આરે તે ઉપનોગ,
આ બોગોપબોગના કાર્યમાં જીવોને અટકાવનાર આત્મા
અત્યાય કર્મ બાધે છે તેને લઈને, આત્માની અનલ
-વીધે શુભની શક્તિ દબાઈ જાય છે ૮

આત્મા પોતાની શક્તિનો આ પ્રમાણે દુરુપયોગ
કરીને કર્મ બાધે છે, અને ચાર ગાનિમાં મુખ દુ ખાડિનો
અનુભવ કરતો પરિભ્રમણ કરે છે

સારાંશ પ્રશ્નો

૧ નરકનું આયુષ્ય શાથી બધાય ? ૨ તિથિનું
આયુષ્ય શાથી બધાય ? ૩ મનુષ્યનું આયુષ્ય શાથી
બધાય ? ૪ દેવનું આયુષ્ય શાથી બધાય ? ૫ શુભ નામ
કર્મ કૃપા કારણથી બધાય ? ૬ અનુભ નામ કમ શાથી
બધાય ? ૭ ઉચ્ચ ગોત્ર શા કરે, થી બધાય ? ૮ નીચ
ગોત્ર શાથી બધાય ? ૯ અત્યાય કર્મ શાથી બધાય ?

પાઠ ૮ મો

કર્મ બાંધવાની વિધિ

આત્માએ મિથ્યાત્વાદિ હેતુને લઈને કર્મના પુદ્ગલો એકઠાં કરેલા છે તેનો બાંધ ચાર પ્રકારે થાય છે. કર્મનો સ્વભાવ, ૧ કર્મની સ્થિતિ, ૨ કર્મનો રસ, ૩ અને કર્મના પ્રદેશો. ૪ જેને પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અનુભાગ, અને પ્રદેશ કહે છે. દૃષ્ટાંતથી આ હકીકત વધારે સ્પષ્ટ થશે. એક લાડુનું દષ્ટાંત છે : તેમાં લાડુનો સ્વભાવ, લાડુની સ્થિતિ, લાડુનો રસ અને લાડુનાં પરમાણુઓ, આ ચાર બાબતોનો સમાવેશ થાય છે.

જેમ પિત્ત, કફ અને વાતને દૂર કરનાર ત્રણે જાતનાં જીદાં જીદાં દ્રવ્યોથી બનેલો લાડુ પિત્તને દૂર કરનાર દ્રવ્યોથી પિત્તને દૂર કરે છે, કફને દૂર કરનાર દ્રવ્યોથી કફને દૂર કરે છે અને વાયુને દૂર કરનાર દ્રવ્યોથી વાયુને દૂર કરે આ સ્વભાવ કહેવાય છે. ૧.

આ લાડુ પંદર દિવસ, વીસ દિવસ, કે મહિના સુધી ઋતુના સ્વભાવ પ્રમાણે અને અંદર નાખવામાં આવેલા દ્રવ્યના પ્રમાણમાં બગડતા નથી તે લાડુની સ્થિતિ કહેવાય છે. ૨.

કોઈ લાડુમાં ઘી તથા ગોળ ચા સાકર સરખા ભાગે, બમણી કે ચાર ગણી પણ નાખવામાં આવે છે. આ રસ કહેવાય છે. ૩.

કોઈ લાડુમા હોટ વધારે હોય છે, અથવા ઓછો હોય છે આ પ્રદેશ-પરમાણુનો જથ્થો કહેવાય છે ૪

આ હમીકન સમજાવી, હવે હમં બધના નબધમા તેનો વિચાર કરીએ કોઈ કમનો સ્વભાવ જાનને દબાવ જ નો, કોઈ કમનો સ્વભાવ દબાવને, કોઈ નો આશિષને, કોઈ નો આત્માની અનલ શક્તિને કોઈ નો યગ કે અપ યગ દેલાવવાનો, કોઈ કમનો દેવાદિ નિમા લઈ જવાનો કોઈ કમનો ડાચનીય જોગમા જન્મ આપવાનો અને કોઈ કમનો સ્વભાવ મુખદુખ આપવાનો હોય છે આ સર્વ કમનો સ્વભાવ બંધ કહેવાય છે ૧

કોઈ કમનો સ્થિતિ નો વરસની, દબાવ વરસ ડી, લાખ વરસની, પચોપમની કે સાગરોપમની હોય છે ત્યાં સુધી મુખ, દુખ, આશુખ્ય, શોક, અજ્ઞાન ખાદ બાગવે છે, તે કમની સ્થિતિ કહેવાય છે અર્થાત્ તેને સ્થિતિમય કહે છે ૨

કોઈ કમમા દુખ આપવાનો તીવ્ર રસ હોય છે, કોઈ કમમા મુખશાંતિ આપવાના તીવ્ર રસ હોય છે, કોઈ કમમા મદ-માટો રસ મુખદુખ આપવાનો હોય છે તેને લાંબે યગ કે કોડુ દુખદુખ આ સ્વજોગે છે, તે રસબધ કહેવાય છે ૩

કોઈ કમમા પરમાણુ ઘટ્ટા હોય અને રસ દેડો હોય કોઈ કમમા પરમાણુ કોડા હોય અને રસ ઘટ્ટો હોય આ કારણથી સ્વ માડા વખતમા ઘણું મુખદુખ

વિવિધતાઓ દેખાય છે, તે સર્વ જાણતાં કે અજાણતાં બાંધેલા શુભાશુભ કર્મ પ્રકૃતિનું જ પરિણામ છે. એમ સમજીને મનુષ્યે આત્મભાનમાં જાગૃતિ મેળવીને પોતાનું હિત થાય તેવી પ્રવૃત્તિ કરવી. લવિષ્યમાં ગતિ કેવી મેળવવી તે તમારા અત્યારના ચાલુ પુરુષાર્થ ઉપર આધાર રાખે છે. તમારી લવિષ્યની જિંદગીના ઉત્પાદક તમે જ છો. તમે જેવા થવા ધારશો અને જેવો પ્રયત્ન કરશો તેવા થશો.

સારાંશવાળા પ્રશ્નો

કર્મનો સ્વભાવ. ૧. કર્મની સ્થિતિ. ૨. કર્મનો રસ. ૩. કર્મના પરમાણુ. ૪. તીવ્ર રસવાળી લાગણીઓ, ૫. મંદ રસવાળી લાગણીઓ. ૬. કષાયથી બંધ કેનો થાય ? ૭. મનાદિયોગથી બંધ કેનો થાય ? ૮. વિવિધતાનું કારણ ? ૯. લવિષ્યની ગતિનો આધાર ? ૧૦

પાઠ ૯ મો.

વિચારશક્તિ અને તેનું પરાવર્તન

આત્માની વાર વાર પરિણમન પામતી શક્તિને વિચાર-અથવા પરિણામ કહેવામાં આવે છે આત્મા પોતાની સ્વરૂપ સ્થિરતા મૂકીને નીચે આવવાથી રાગદ્વેષમાં મળતાં પરિણામોપણે પરિણમે છે. આ આત્માની એક શક્તિ છે.

મણી રાગદેવ સાથે જોડાયાથી તે અગુદ્ધ શક્તિ કહેવાય છે
આ શક્તિ પ્રથમ મનમા, વચનમા અને છેવટે શરીરમા
ઇન્દ્રિયો દ્વારા પ્રગટ થાય છે

આ વિચારશક્તિ ચાર બાબતોમા વહેવાય છે અગુદ્ધ
વિચાર, ૧ અશુભ વિચાર, ૨ ગુણ વિચાર, ૩ શુદ્ધ
વિચાર ૪ બીજા વખતેમા કહીએ તો રોદ્ધ, આત્મ, ધર્મ
અને શુદ્ધ આ ચાર પ્રકારના વિચારોનુ પરાવર્તન થઈ
શકે છે જો પરાવર્તન કરતા આવડે તો અધ્યત્મશક્તિ ઉત્પન્ન
સ્વરૂપમા દેવવાઈ બહને આત્માનો મત્તાન યુગ્મિઓ પ્રગટ
કરે છે અને આત્મા પરમ ગાનિમા મગ્ન રહે છે પ્રથમ
ચાર પ્રકારના પરિણામો બતાવીને પછી તને ઉચ્ચ જૂમિ
તરફ દેખ પડતાવવા તે કહીશુ

કૂતના બદલા, કઠોરતાવાળા, નિષ્કુરતા અને નિદ્ર
ધનાવાળો, હવાનો ધાન કરવાના, કરાવવાના, ફીંધાપીને
મારવાના મારીને ફાંટી થવાના વિચારો, અશુદ્ધ વિચારો
છે જો માને પાવણ મળે તેવા શાસ્ત્રો બનાવવાના, હવેનો
નાશ થાય તેવું અસત્ય બોલવાના, ધીરો કરવાના, દેશ,
અગીર, જમીન સ્ત્રી, જાનવર, લાખી આદિ ભૂટી કે પાણી
દેવાના વિચારો અગુદ્ધ પરિણામ ઉત્પન્ન કરનારા છે
ધનાદિના દશજ નિમિત્તે હવેનો નાશ કરવાના વિચારો
કરવા તથા તીવ્ર ક્રોધના પરિણામ પ્રજા દોષના અને
મજાતની દાનિના બનાવ બદે હવેનો સદાશ કરવાના
વિચારો આ સર્વ અશુદ્ધ પરિણામો છે ૧

પાંચ ઇન્દ્રિયોના શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ આદિ વિષયોને મેળવવા નિમિત્ત, જે જે વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે, તે અશુભ પરિણામ છે. વહાલા મનુષ્યોના વિચારથી, અનિષ્ટ વસ્તુના સંયોગથી, રોગની ઉત્પત્તિથી અને ઇચ્છિત વસ્તુ મેળવવાના ધરાદાથી જે જે વિકલ્પો કરવામાં આવે છે, તે બધા અશુભ વિચારો અથવા આત્માના અશુભ પરિણામો છે. ૨

ધર્મનિમિત્તે, પરમાર્થે માટે, અન્યને સુખી કરવા અર્થે પરોપકારી જીવન ગુજારવા માટે જે જે વિચારો કરવામાં આવે છે તે સર્વે શુભ પરિણામ ઉત્પન્ન કરનારાં છે. ૩

આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું ચિંતન કરવાના, આત્મ સ્વરૂપમાં સ્થિરતા થાય તેવાં ધ્યાન સમાધિના પ્રયત્નવાળા, સ્વરૂપ સન્મુખ થવામાં મદદગાર જે જે વિચારો કરવામાં આવે છે, તે શુદ્ધ પરિણામ છે. ૪

અશુદ્ધ વિચારથી નરકગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. અશુભ વિચારોથી તિર્થંચની ગતિ મળે છે શુભ વિચારથી મનુષ્યની તથા દેવની ગતિ થાય છે. અને શુદ્ધ વિચારોથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ પરિણામની શક્તિને તેનાથી ઉચ્ચ વિચારોમાં બદલાવી શકાય છે. તેમજ નીચેની હલકી સ્થિતિમાં પણ પલટી શકાય છે. હલકી સ્થિતિમાં વિચારોને લાવી મૂકવા

તે કામ સહેલું અને લાખા કાળના અભ્યાસને લીધે કોઈના
ગ્રીભવાળ્યા વિના આવડે તેવું છે મારા વિચારો કરવા
માટે જરા પુરુષાર્થ-મહેનત કરવાની જરૂર રહે છે, પણ
ટેવ પડ્યા પછી તેને માટે પણ વિશેષ મહેનત કરી
પાતી નથી

આપણને ૮૬ વાતો દોય તો આપણે ગરમી ઉત્પન્ન
કરીએ તેમાં મદદના પરમાણુ ગરમીના રૂપમાં બદલાઈ
જાય છે તાપ લાગે તો શીતળ પરમાણુ ઉત્પન્ન
કરના તાપના પરમાણુ યોનગનામાં બદલાય છે અધારુ
વિશેષ કોય તો આપણે દીવા આદિનો પ્રકાશ કરીએ છીએ,
તેથી અધારાના પુદ્ગલો પ્રકાશના રૂપમાં બદલાય છે
આવી જ રીતે જ્યારે આપણા મનમાં અશુદ્ધ કે અશુભ
વિચારવાળા પરિણામો ઉત્પન્ન થતા હોય ત્યારે આપણે
શુદ્ધ કે શુભ પરિણામવાળા વિચારો તેને ઠેકાણે લાવી
મૂકવા, બેટલે કે અશુદ્ધ કે અશુભ પરિણામ શુદ્ધ કે
શુભના રૂપમાં પવનાઈ જશે અધારાને દૂર કરવા માટે
પ્રકાશ લાવવાની બેટલી મહેનત છે તેથી પણ બોહી
મહેનત વિચારોને પલટાવવામાં છે, કેમકે પ્રકાશ તો બહારથી
લાવેલા પડે છે આ તો તે સ્થાને તરત જ પીળા વિચારો
લાગા મૂકાય તે વિચારો બદલાવ્યા કે તરત જ તે વિચારો
દાનો પ્રવાહ શરૂ થાય. દાખા આ અશુદ્ધ કે અશુભ
વિચારોને બેટલો પોતાના જ નિ બેટલો કેટલો
વચન અગતિ કિવાય પણ નિમિત્ત થઈ શકે આપણા વિચારો

વૃત્તિનો પ્રવાહ બદલતાં આવડ્યો કે ગુણ સ્થાનકની ભૂમિકાઓ વધવાનું કામ સહેલું થઈ પડ્યો. મનુષ્યોમાં વિચારના પ્રમાણમાં જ મુખ્યતાએ ગુણસ્થાનની ભૂમિકા હોય છે. એક મનુષ્ય વ્યવહારથી સાધુ હોય છતાં વિચારો હલકા હોય તો તેનામાં ગુણસ્થાન નીચું જ હોય છે, અને એક ગૃહસ્થ છતાં વિચારો ઉચ્ચ ભૂમિકાના અનુભવતો હોય તો તેનું ગુણસ્થાન ઉચ્ચ પ્રકારનું હોય છે, વિચાર અને વર્તનના પ્રમાણમાં જ ગુણસ્થાનની ભૂમિકાઓ બદલાયા કરે છે.

નવમા પાઠના સારવાળાં પ્રશ્નો

પરિણામ કોને કહેવાં? આત્માની અશુદ્ધ શક્તિ? અશુદ્ધ વિચાર? અશુભ વિચાર? શુભ વિચાર? શુદ્ધ વિચાર? વિચારોનું ફળ? વિચારો કેમ બદલાવવા? કર્મ અંતનું રહસ્ય? ગુણસ્થાનકની ઉચ્ચતા કોને આધારે?

પાઠ ૧૦ મો

બંધનમુક્તિ

અજ્ઞાન દશામાં આત્મા પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ રાગદ્વેષ સાથે કરે છે, એ કારણથી આત્મા અને કર્મનાં પુદ્ગલોનો સંબંધ ટકી રહે છે. તે કારણોને દૂર કરવાથી કર્મ પુદ્ગલોનો સંબંધ છૂટી જાય છે તેનું નામ કર્મ-બંધનથી મુક્તિ છે.

-- આ મા જે વસ્તુ છે તેને તે રૂપે જાણવી તે મિથ્યા ત્વનું વિરોધી સ્વયં દર્શન છે આ મા નિય છે, ન્યય છે, પવિત્ર છે, આનંદસ્વરૂપ છે એને જરાબર મન વાધી અને પ્રવૃત્તિના સર્વ પ્રમગામા તે નાન નાની શખવાધી, મિથ્યાત્વથી આવતા હમ પુકાવા અન્યાય છે આ ન્યયનો પ્રમગ પ્રમગ કતા વિવિધ પ્રમગનાં માયિક ઈન્દ્રિયો યોધી થઈ જાય છે અને જન્મદા થાય છે તે પોતાને અને પદને આનંદરૂપ થાય તરીકે થાય તેમ થતા અવિરતિ નામનો હર્મ મળે છે તેમવા શખન જોઈ જોઈ જોઈથી આવતા હશે પણ અન્યાય જ છે ૧

આત્મા તરફ જેમ જેમ પ્રેમ વધતા જાય તેમ તેમ ઈશ્વરો આત્માને પાણી મળે તેવી જ થાય છે, અને હૃદયને કીધ, માન, માયા અને હાજની પ્રાપ્તિ પણ મદ થઈ જાય છે કેમકે પુરુષ તે જોવાવાળો હતા તેમ જ કીધાદિને ઉપયોગ પડે છે, તે દેહ આ જાય થતા કે પા દિના પ્રવૃત્તિ પણ અટકે જ પડે અને કાચ છે પ્રવૃત્તિ મદ થતા તે પ્રલયે ગઈ તરફ મન વચ્ચે અટકે પ્રવૃત્તિ હોય તેવા તે નિરત દેવતા તે પુરુષને આદેશવાનું જાય તેમ માન - આદેશ પણ તે વધે તે આત્માના હમ પુરુષ તે શાદેના તેમ જ માન તે જાય છે અને તે જો અજ્ઞાન દશામા તેમ જ તે પા દેવતા તે આ ૧

આત્માના બુદ્ધિ બુદ્ધિ ભેદો કહેવાય છે. તેની સમજ અહીં આપવામાં આવે છે. દેહ ધારણ કરનારા જીવોને ગતિની અપેક્ષાએ ચાર ભાગમાં વહેંચવામાં આવે છે. દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નારડી.

દેવોમાં સામાન્ય મનુષ્ય કરતાં જ્ઞાન અને શક્તિ વધારે હોય છે. તીર્થંકરદેવ, સામાન્ય દેવલી અને અગ્રમત્ત દશાવાળા મહાત્માઓની અપેક્ષાએ તો દેવોમાં પણ જ્ઞાન અને શક્તિ ઓછી હોય છે. દેવોના શરીરો સુંદર, નીરોગી, મળ-પ્રસ્વેદ વિનાના અને પવિત્ર પુદ્ગલોનાં બનેલાં હોય છે. તેમના શરીરમાં રુધિર, માંસ, હાડ વગેરે હોતાં નથી, સુંદર આકૃતિ, તેજસ્વી કાંતિ અને મહાન્ પ્રતાપી ભવ્ય દેખાય તે તેમના પવિત્ર, પુન્ય કર્મોના પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે તેઓ આપણી માફક આહાર ખાતા નથી. ખાવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે મનમાં સંકલ્પ કરે છે, સંકલ્પ થતા જ ઉત્તમ પુદ્ગલો તેમના શરીરમાં દાખલ થાય છે, અમૃતના ઓડકાર આવે તેમ. તેથી તેમની ક્ષુધા શાંત થાય છે, અને દેહને પોષણ મળે છે. મનુષ્યોની માફક દેવો ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. તેઓ દેવશેષ્યામાં (સૂવાલાયક સુંદર બિછાનામાં) ઉત્પન્ન થાય છે. જન્મ થતાં જ બત્રીસ વર્ષની યુવાન વયવાળાની માફક દિવ્યરૂપે દેખાવ આપે છે.

દેવો વૃદ્ધ થતા નથી, અકાળે મરણ પામતા નથી, નિરંતર યુવાવસ્થા ટકી રહે છે, છ માસ આગળથી તેમને

મરણની ખતર પડે છે તે પ્રસંગે જાણા રહેલા પુણ્યોની માળા કરમાય છે કષ્ટવૃથો ગાવના દેખે ॥ મંદકે વિસ્મૃતિ થાય છે મુખની કાન્તિ ઝાળી પડે છે દેવોમા આત્મમાર્ગની ભગૃતિ જેમને હેય છે તે ત્યા પશુ પરમા રમેતા માર્ગ તરફ પોતાનું પ્રભાવ ચતુરાં છે તોય કર દેવ અને બીજા જ્ઞાનીઓની પાન તેઓ આવે છે ધર્મ સામગ્રે ॥ મનુના માર્ગમા આગળ વધતાં જીવોને મદદ કરે છે મનના સકલપથી કાર્ય નિદ્ર કરવાની શક્તિ તેમને હોય છે તેઓ ધારે તો અનેક જીવોને મદદ કરી શકે, દુખાને સુખી કરી શકે, નાની પુરુષાનો સમાગમ કરાવી આપી ધર્મમા આગળ વધારી શકે, ધર્મની ઉન્નતિ કરી શકે, પશુ મામાની તૈયારી નેત્રી બાવી જોઈએ દેવો નિમિત્ત કારણ થઈ શકે અને તેને લઈને તેઓ પુન્ય ઉપા જન કરી, મનુષ્યપણે જન્મ લઈ નહેવાઈથી પાતાનો માર્ગ મુગ્ધ કરી શકે છે દેવોના મરણને અવગત હોય છે મરણ થતા કપૂરનો માફક તેમના શરીરના પુરમદો વિખરાઈ જાય છે તેમા દુઃખ થઈ જાય નથી

મનુષ્યોની માફક દેવોમા જાણે હોય છે તેમને દેવી દેવાગના, અપ્સરા બાદિ હોય છે કમલસના બનેમા હોય છે છતાં મનુષ્યાદિનો મદદ દેવાનો રત્ન પારણ કરતી નથી તિરો પુ પત્ર થવામાં જોયો દર્શનિયા જ મ દે છે

દેવો સર વિજાપમા ચેકાવેલ છે વિમાનિ દેવ,

ભુવનપતિદેવ, જ્યોતિર્ગિદેવ અને વ્યંતર દેવ. વૈમાનિક દેવો ઉત્તમ પંક્તિના છે. તેજસ્વી, વિશેષ શક્તિવાળા અને પ્રભાવશાળી પ્રબળ પુન્ય પ્રકૃતિવાળા છે તેઓની વસ્તી બાર દેવલોક, નવઅવેયક, પાંચ અનુત્તર વિમાનમાં છે. તે સ્થાન ચંદ્ર-સૂર્ય કરતાં ઘણું ઊંચે છે અને એક એકથી વિશેષ આગળ છે. અનુત્તર વિમાનના દેવો ઘણા જ પવિત્ર અને શાંતિમય જીવન ગુન્તરનારા છે. આત્મપરાયણ રહી આનંદમાં ઝીલે છે. મદા ગ્રહચારો હોય છે, એ દેવલોકથી આગળ દેવીઓની ઉત્પત્તિ નથી. ૧.

જ્યોતિષના દેવો પાંચ ભાગમાં વેચાયેલા છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, શુક્ર, નક્ષત્ર અને તારા એ પાંચ જાતિના દેવોનાં વિમાનો છે. તેમાં તેઓ રહે છે. તે વિમાનો આપણે જોઈ શકીએ છીએ. કેટલાક વિમાનો ચાલતાં છે અને ઘણાં વિમાનો સ્થિર રહે છે. પૃથ્વી વિશાળ છે તેના ઘણા ભાગોમાં અનેક સૂર્ય અને ચંદ્રો છે, આ જ્યોતિષચક્ર એ બીજા વિભાગના પાંચ જાતિના દેવોથી ભરપૂર છે. ૨.

ભુવનપતિ અને વ્યંતરના દેવો આ પૃથ્વીની નીચે છે. તેઓના રહેવાના નિવાસને ભુવન કહે છે તે ઉપરથી. તે દેવો ભુવનપતિ કહેવાય છે. વ્યંતરના રહેવાનાં સ્થાનો તેઓની ઉપર છે. તેઓના સ્થાનોને નગર કહે છે. તેની ઉત્પત્તિનાં સ્થાનો તો આપણી નીચે છે, પણ કીડા કરવાનાં

સ્થાને આ પૃથ્વી ઉપર પણ હોય છે તેઓ મુખી અને
શક્તિવાળા તે છે, હતા ઉપરના દેવો કરતા ઘટી
ઓછી શક્તિ અને મુખ પણ ઓછું હોય છે તેઓના
આયુષ્યો ઘણા ઓછા હોય છે, હતા નીચેના દેવોના
આયુષ્યો, ઉપરના દેવો કરતા ઓછા હોય છે, નીચલા
દેવોમા ભૂત, પ્રેત, વ્યતર, પિતાચ રાજા, કૃત્યાદિના
સમાવેશ થાય છે તેમા નાન પણ હોય છે, અનાન પણ
હોય છે હાથ પણ હોય છે પૂર્વના પુરોહિતો તેઓ
પાંચ દિગ્ધિઓના અનુક્રમ મુખ ભોગવે છે, અને પુન્ય પૃથ્વી
થતા પાળા અભુખ્યાદિ ગતિમા આવે છે આ પુથ્વી
મહાનિવાળા દેવધારી દેવોના જીવાની સમજ કરી

આશાના પ્રશ્નો

દેવ દેવો પાસળ કરે છે ? આ માના બેદા શાસ્ત્રી
પટે છે ? વર્માનિક દેવો કયા હોય છે ? ન્યોનિપના દેવો
કયા હોય છે ? બુવનપતિ દેવો કયા હોય છે ? વ્યતર
દેવો કયા હોય છે ? દેવભૂમિમા નન્મ શાસ્ત્રી મળે છે ?

પાઠ ૧૨ મો

મનુષ્ય તિર્યંચાદિની મુમુક્ષુ

મનુષ્યોની, જીદા જીદા દેશોની અપેક્ષાએ અને કામ-ધંધાના અંગે ઘણી જાતિઓ છે. છતાં સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક એ ત્રણ વિભાગોમાં બધી મનુષ્ય જાતિનો સમાવેશ થાય છે. ચારે ગતિમાંથી મનુષ્યપણે જીવે. જન્મ લઈ શકે છે. એક સ્થળે આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને જીવ બીજી ગતિમાં જન્મ લેવા જતાં સાથે આ જન્મમાંથી તેજસ અને કાર્મણ શરીરને લઈ જાય છે. અન્ય દર્શનકારો આ શરીરને સૂક્ષ્મ શરીર અને કારણ શરીર કહે છે. તેજસ શરીર આહારાદિનું પાચન કરે છે, તેમાં ગરમી વિશેષ છે. કાર્મણ શરીરમાં કર્મના સંસ્કારો રહે છે. આ જિંદગીમાં કરેલાં કર્મના બીજભૂત સંસ્કારો બીજા જન્મ સાથે જ રહે છે આ શરીરની મદદથી જીવ જ્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં નવું સ્થૂળ શરીર બાંધવાનું કામ શરૂ કરે છે. સ્ત્રી-પુરુષના સંયોગથી ગર્ભસ્થાનમાં આવી પડેલા રુધિર અને વીર્યમાં પ્રથમ જીવ આવે છે, અને તેનો આહાર સાથે લાવેલા શરીરથી લઈને; શરીર બાંધવાની શરૂઆત તેનાથી જ કરે છે. શરીર પછી હૃદયોની શક્તિ બાંધે છે. પછી શ્વાસોશ્વાસ લેવાની શક્તિ બાંધે, પછી ભાષા બોલવાની અને છેવટે મનની શક્તિ તૈયાર થાય છે. આ છ શક્તિ-

જોને છ પરાંપિત કહે છે આમાથી દશ પ્રાણ પ્રગટ થાય ૩
 પાચ દિગ્ધિયો, મનઃકળ, વચનઃકળ, કાયઃકળ, આનોઆસ
 અને આયુષ્ય, આ દશ પ્રાણ કહેવાય છે આને આધારે
 જીવ શરીરમાં નહીં રહે છે, અને શરીર પુનઃ પાપ દુષ્ટ
 પ્રકૃતિને આધારે દેખી રહે છે આ દશ પ્રાણને તુલ્યતા
 કરવું તે દિસા છે, કેમકે તે ઉપર જીવને મમતા હોવાથી
 તેને દુષ્ટ થાય છે દશ પ્રાણના વિચોગથી મરણ કહે
 વાય છે આ દેહની ઉત્પત્તિ રુધિર-રજઃ અને વીર્યમાથી
 છે જીવને પોષણ આપેથી જ મળે છે ગર્ભમાથી બહાર
 જ મ લીધા પછી દુષ્ટ અને અનાજ-પાણી આદિથી
 આ દેહનું પોષણ થાય છે, વૃદ્ધિ પામે છે અને તે જ
 દેહનું જેને મરણ કહે છે તે થતા આ પરમાત્મજો પાછા
 વિખરાઈ જાય છે પરમાત્મજો વિખરાઈ જવા તે મરણ
 છે આત્માથી પ્રાણનું જુદા પાવાપત્ર તે પરમ જ, જન દેહને
 નયા પ્રાણને ઉત્પન્ન કરનાર-પ્રાણના રૂપમાં પરમાત્મને
 જોડનાર આત્મા તેનાથી જુદો છે, તેનું મરણ થતું નથી
 તે ના આ દેહ ન મૂકોને આ જન્મમ કરેલ કમાનુસાર
 ખીજ કયાને જાય છે ત્યાં દેહ પારણ કરે છે મુખદુ ખનો
 ત્યાં અનુભવ કરે છે પામિ ત્યાં અથ જ મને લાયક
 કમ કરી આયુષ્ય જામી ખીજ ગનિમા જન્મ લે ૩ આ
 પ્રમાણ આત્મા મુદ્દ સ્વરૂપના અનુભવ વિના પાત્રને
 જોગજવા વિના આરે ગનિમા વિવચ જ નિન્દે મ જન્મ
 થ રજુ કરે છે

તિયંત્ર ગતિના જીવો

પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, જે ઇન્દ્રિય-તેન્દ્રિય, આરંભન્દ્રિય અને પાંચ ઇન્દ્રિયવાળાં પશુ-પક્ષી એ સર્વ જાતિના જીવોને તિયંત્ર કહેવામા આવે છે.

પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ એ પાંચ સ્થાવર કહેવાય છે. અને જે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય, ચાર ઇન્દ્રિય, પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો ત્રણ કહેવાય છે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ વાયુ અને વનસ્પતિમાં જીવ છે. તેઓમાં જ્ઞાન અને શક્તિ ઘણી ઓછી હોય છે. તેમને એક શરીર-રૂપે ઇન્દ્રિય હોય છે. વનસ્પતિ સિવાયના જીવોના આયુષ્યો ઓછા હોય છે. વનસ્પતિમાં મોટા વૃક્ષાદિનાં આયુષ્ય મોટા હોય છે. હ.ખ વિશેષ હોય છે. જ્ઞાનશક્તિની ઓછાશના લીધે પ્રગટ વિકાસ પામેલા જીવનના અભાવે તેઓ હ.ખ ઓછું વેઠે છે. પૃથ્વી હવા, પાણી, ગરમી, અને વનસ્પતિએ તેઓના મુખ્ય આહાર છે. વનસ્પતિના જીવો પોતાના મૂળ દ્વારા અને બહારની હવા આદિમાથી ખોરાક મેળવી પોતાનું શરીર વધારે છે, આ પ્રગટ દેખાતા એકેન્દ્રિય જીવોથી બીજા પ્રગટ નહિ દેખાતા પાંચે જાતના સ્થાવરસૂક્ષ્મ જીવો હોય છે. તે એટલા સૂક્ષ્મ જીવો છે કે જે પહારને લેદીને ચાલ્યા જાય અને બળતી અગ્નિની જ્વાળાની વચમાં થઈને ચાલ્યા જાય છતાં તેઓને અટકાવી શકાતા નથી તેમ તે બળતા પણ નથી. આ જીવોને નિગોદના જીવો કહે છે. નિગોદના જીવો ઘણા સૂક્ષ્મ છે તેમ જીવો કરતા ઘણા છે. આ સર્વનો સમાવેશ સ્થાવર

હવે ક્યાંથી જાવે હરે છે ? સ્થાયર કેને કહે છે ? ત્રમ
હવે ક્યા ? નારદીના હવે ક્યાં છે ! તેઓમાં કયો
લેદ હોય ? નરકમાં શા માટે હવે જાય છે ?

પાઠ ૧૩ મો

આત્મદષ્ટિ

આપણી આંખો આપણા દેહને દેખે છે છતાં આંતર-
નેત્રોથી આપણે દેહની અંદર રહેલી આત્મશક્તિને દેખીએ
તો તે આત્મદષ્ટિ કહેવાય છે. ઘણા હવેની દષ્ટિ અને
પ્રવૃત્તિ તપાસતાં માલૂમ પડશે કે તેઓની દેહ ઉપર
દષ્ટિ છે, તેને લઈને કોઈપણ મનુષ્ય અથવા પશુને
દેખી તે એમ જ કહેશે કે આ ધોળો છે, રાતો છે, જાડો
છે, પાતળો છે, લાળો છે, દુર્કો છે, અથવા કામી છે, કોપી
છે, લોભી છે, કપટી છે, અભિમાની છે, દ્રોષી છે, સંતોષી
છે કે વિરાગી છે, વક્તા છે કે લજાડ છે. વગેરે વિચાર
કરતાં સમજશે કે આ તેના માનવમાં કે કહેવામાં કોઈ
દેહના ધર્મ છે, તો કોઈ મનના ધર્મ છે, તો કોઈ વચ-
નના ધર્મ છે, તેનો તે આત્મામાં આરોપ કરી કહે છે,
પણ ખરી રીતે તો શરીર, વચન અને મનના ધર્મોને લેહીને
હેલા આત્માને જોનારા હવે ઘણા જ થોડા છે.

એ પુણ્ય ગાયને દેખીને ચમારની દષ્ટિ તેના
 ચામડા ઉપર જશે કે ગાયનુ ચામડું નાનું અને મોટું છે
 એ કસાઈ હશે, તો તેનો દષ્ટિ ગાયના માંસ ઉપર જશે કે
 આ ગાયમા માંસ ઘણું માનું અને ઘણું છે જો તે બરવાઠ
 હશે નો તેની દષ્ટિ ગાયના દૂધ ઉપર જશે કે ગાય દૂધ
 ઘણું આપે તેવા છે એટલું હશે તો તેના દષ્ટિ ગાય મજબૂત
 હોવાથી તેના નતનિમા જગદ માણ થય નેના વિચાર
 જશે એ ગાયનો પૂજક હશે નો ગાયને પૂજન માનીને
 પોં લાગશે એ નરવ દષ્ટિવાળો તે મહા મા હશે તો તેની
 અદર દરેક આત્મા માને દષ્ટિ કરી આત્માના સાંતાવાળી
 પ્રવૃત્તિને જિહાર કરશે આ ઉપરથી એમ નિશ્ચય થય છે
 કે જીવની જેવા દષ્ટિ હશે તેવી જ આમાં વસ્તુ તેનું સમજાશે
 અને આત્મ દ કે એક, દુષ્ટ કે મોક શમ કે દેવ ઉપન
 કરવામાં નિમિત્ત કારણ છે

આપણી સારા કે ખોટી દષ્ટિ થી સાંતી વસ્તુ બદલાઈ
 જતી નથી પણ આપણી દષ્ટિના પ્રમાણમાં સામિતો વસ્તુ
 કમ પામના સ્વભાવમાં નિમિત્ત કારણ અને છે દેહ
 દષ્ટિવાળાને જન ત શક્તિવાન આ મા પણ દર્શન દેખાય છે
 અને આત્મદષ્ટિવાળાને દેહ પ્રમદ દેખાય છે જન તેની
 અદર જે નીચન્ય શક્તિનો સત્તાથી આ મલસા સુરોરદેહો
 છે, વિવત્તી રહ્યો છે, ને દેખાય આ મનુષ્યે ને દેહને મરી
 દર્શન મદિતિ વિશેષ જાગ્રત કરવાનો કારણ છે આ મદિ
 મન તેના ઉપરથી સદા આત્માકર પરિકુર છે નિરતર

આત્મ ઉપયોગે પત્નિ, મથાની કે વશી આત્મસ્વરૂપ પ્રગટે અને નિરંતર દેહદષ્ટિ રાખવાથી-દેહ આકારે ઉપયોગ પરિણમવા વાથી-રાગ-દ્વેષ વધે છે, નવીન કર્મબંધ થાય છે અને આત્મા સદા દેહ સાથે બંધાય રહે છે.

આપણા દેખવામાં દેહ આવે છે. છતાં તેની અંદર આત્માને કેવી રીતે દેખવો તે એક દષ્ટાંતથી સમજાવે આ કલ્પિત દષ્ટાંત છે, છતાં વસ્તુસ્થિતિ અમઝવામાં ઉપયોગી છે.

એક જાડા આધળા કાચનો મોટો કિલ્લો છે. તેને ઝીણાં, ખારીક, ઘણાં જાળીવાળાં છિદ્રો છે, તે સિવાય મોટાં છિદ્રો નવથી દશ છે. આ કિલ્લો કાળા, ઘોળા આદિ અનેક વર્ણોનું છે. તે કાચના કિલ્લાની અંદર લાલ વર્ણનો બીજો નાનો કિલ્લો છે, આનો રંગ ઘણા લાગે લાલ રંગને મળતો છે. તેની અંદર કાચનો ત્રીજો કિલ્લો છે આ કિલ્લો મૂળ ઘોળો છે, છતાં તે એટલો બધો મેલો છે લગભગ કાળા રંગ જેવો લાગે છે.

આ ત્રીજા કિલ્લાની અંદર વીજળી કે ચંદ્ર, સૂર્યના પ્રકાશ પણ પાછો હઠાવે તેવા પ્રકાશવાળો એક હીવો છે. તે ત્યાં રહ્યા છતાં ત્રણે કિલ્લાને ભેદીને પ્રકાશ રૂપે બહાર આવે છે કાળો કિલ્લો છે, પણ આ હીવક પ્રજળ પ્રકાશવાળો હોવાથી તેને ભેદીને તેનો પ્રકાશ રાતા કિલ્લામાં આવે છે, અને રાતા કિલ્લાને ભેદીને જાડા આધળા કાચના કિલ્લાને પણ તે પ્રકાશ ભેદી નાખે છે. તે જાડા કાચના પણ ઝીણાં છિદ્રો દ્વારા બહારના પદાર્થો આ પ્રકાશવડે વિશેષ રચખટ રૂપમાં દેખાય છે.

આટલું નીનું ઘટાત તેના ઉપનય (કહેવાના માધ્ય) ને
 વેગેય સ્પષ્ટ કરી આપે છે જેમકે પહેલા આધ્યા-
 ત્વનો કિલ્લો તે આશ્વા મય જીવોનું આ સ્થવ-
 દાશિ શરીર છે તેમા જીવ્યા જાગીરાજા હિત ન ગરીરમા
 હિત છે આ સ્થવ દાશિ દ્વારા નીકળતા પ્રમાની મદદથી
 હિ, તાપ મુવાગુ બરછત વગેરેનો બાધ થાય છે

આ બીજો કિલ્લો તે તેજમ શરીર ન પ્રાયે લાલ
 ગુણ છે જેનાથી શરીરમા પાચનક્રિયા થાય છે લાલ
 માદિનું દેશનું નિયમિત થાય છે તે દેશનું ગરમ રવ
 થાવનું હોવાથી લાલ જગવાનું કરેલું છે તેની મદદથી
 થાય શરીરમા વૃદ્ધિ દાનિ થાય છે

ત્રીજું કામ જ શરીર છે જેને કારણ શરીર પણ
 મીઠાઓ કરે છે તેમા ખમના બધા નર ની રહે છે તે
 કેળવણી છે હતા કરના મરક રોની વિરોધને લાઈ
 તણા રાનું કરેલું છે તેની મવિનતા કે નિમજનની
 મવિકતાને લીધે આત્મપ્રકરણનું દમનુ કે પ્રકરણનું
 થાય છે અને તે કારણે શરીર કે મદન પુરુષ તરીકે
 થાય જીવ જોગ્યથાય - થાય તો વિવાહ બદર કે
 મકરણ મા રીપક કરે - ન આત્મા સે મકરણ
 વિરોધ નિમજ દોષ ને આત્મા પ્રકરણ દેહ બન તે
 આત્મા મહાત્મા બધા ની પરચ કે નીચ કા - ન
 ગરેની મલુતીમ આપ

ખરછટ, ટાઢો, ઊનો, રૂઝ, સ્નિગ્ધ વગેરે સ્પર્શી રહેલા છે. આત્મામાં શબ્દ નથી. પુદ્ગલોમાં સારા-ખેટા વિવિધ પ્રકારના શબ્દો રહેલા છે, આત્મા અદૃશ્ય અને અરૂપી છે, પુદ્ગલો દૃશ્ય પણ છે, તેમ રૂપી પણ છે. દ્વંદ્વામાં શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ જેમાં હોય છે તે પુદ્ગલો છે.

ધર્માસ્તિકાયમાં રૂપ નથી, છતાં તે અણુવ પદાર્થ છે. તેમાં અણુ પુદ્ગલોને ગતિ આપવાનો ગુણ છે. આત્માનો જ્ઞાન-ગુણ છે, માટે આત્મા ધર્માસ્તિકાયથી જુદો છે, તેમાં જ્ઞાન ગુણ નથી.

અધર્માસ્તિકાયનો ગુણ અણુ પુદ્ગલોને સ્થિરતા આપવાનો છે. આત્મામાં જ્ઞાન ગુણ છે તેથી આત્મા અધર્માસ્તિકાયથી જુદો છે.

અણુ પુદ્ગલોને અવકાશ—માર્ગ આપવાનો ગુણ આકાશનો છે આત્મામાં જ્ઞાન-ગુણ છે તેથી આત્મા આકાશથી જુદો છે.

કાળમાં નવાં-જૂનાં કરવાનો ગુણ છે. આત્મામાં જ્ઞાન-ગુણ છે, તેથી આત્મા કાળથી પણ જુદો છે.

પાંચ ઇન્દ્રિયો, મનબળ, વચનબળ, કાયબળ, શ્વાસો અથવાસ, આયુષ્ય વગેરે દ્રવ્ય પ્રાણો છે તે પણ પુદ્ગલો જ છે. આત્મા જ્ઞાન, શાશ્વત આનંદ, શાશ્વત અણન અને અનંતશક્તિ વગેરે લાવ પ્રાણુવાળો છે માટે દ્રવ્ય-પ્રાણુથી આત્મા ભિન્ન છે.

પુણ્ય-પાપથી આત્મા જુદો છે મુખ આપનાર મુખ
કર્મના પુણ્યો તે પુણ્ય છે અને કુળ આપનાર અમુખ
કર્મના અપાપ પુણ્યો તે પાપ છે આત્મા નિવૃત્તિ દ્વારા
અને જ્ઞાનદરૂપ હોવાથી પુણ્ય પાપથી જુદો છે

આશ્રય અને સ્વરૂપ આત્મા જુદો છે કર્મિનું
જાણવું તે આશ્રય અને કર્મપુણ્યોને આપના અનુકાવના
તે સ્વરૂપ આત્મા જ્ઞાનદરૂપ છે આશ્રય નથી મરણને
લક્ષણ છે

નિર્જન તે આત્મા નથી આત્મમદનથી જ્ઞાના-
વશાદિ કર્મ પુણ્યોનું ઘોટે ધમ્મુજાગે ખીપાવું દર ધત્તુ
તે નિર્જન છે આ નિર્જન તે કર્મ પુણ્ય વાની દુપાવર
દયા છે તે આત્મા નથી

જલ તે પણી આત્મા નથી કર્મ અને આત્માના
મેળાપ થયો-મયોગ થયો તે જલ કહેવાય છે આ મા
જ્ઞાનદરૂપ છે

સર્વ કર્મ દ્રવ્યોનું આત્માથી અલગ હતું તે દ્રવ્ય
મોહ છે તે આત્મનું લક્ષણ નથી જ્ઞાન દર્શન દ્વારા
સદિન આત્મા તે જલ મેલ છે તે જલ છે

આઠે કર્મથી મરુતિ તે આત્મ નથી કર્મ દ્વારા
અલગ જ્ઞાનાદિ અનન્ત શક્તિપુર્ણ દેવ થતો આત્મા છે

આ કર્મો વિચાર કરતાં અકલ્પ્ય નથી આત્મા
સ્વભાવ દેવાથી જ ને જુદો છે અકલ્પ્ય નથી ૧૦

ચૈતન્ય જરૂર થતું નથી. પૂર્વે કહી આવ્યા તે પ્રમાણે બન્ને દ્રવ્યોના સ્વભાવો જુદા જુદા બાબુવા અને તે પ્રમાણે અનુભવવા તે આત્માની જાગૃત દશા છે. આ આત્મજ્ઞાન તે જ મોક્ષ દેવાવાળું છે. આત્માને જાણવાની મુખ્ય-ચા-પહેલી જરૂરિયાત છે જેણે આત્માને જાણ્યો તેણે આ સર્વ વિશ્વને જાણ્યું—સમજવું જેણે આ વિશ્વને જાણ્યું તેણે ખરી રીતે આત્માને જાણ્યો છે. પોતે આત્મા છે છતાં પોતે પોતાને ન જાણે તો પછી કર્મ બધનથી આત્માને છોડવાની ક્રિયા કેને માટે કરવી ? કેના આધારે કરવી ? આત્મા જાણ્યો હોય તો જ બધ મોક્ષ તરફ પ્રવૃત્તિ અમે નિવૃત્તિ સંભળે. વર વિનાની જાન શા કામની ? કેને ઘેર જઈને ઊભી રહે ? તેમ જ્ઞાન વિનાની ક્રિયા શા કામની ? કેના માટે કરવી ? સારે બધી ક્રિયાઓ કરવા પહેલા આત્માનું જ્ઞાન પ્રથમ અવશ્ય મેળવવું.

સારાંશ પ્રશ્નો

આત્માના ગુણો ? જડના ગુણો ? ધર્માસ્તિકાયનો ગુણ ? અધર્માસ્તિકાયનો ગુણ ? આકાશનો ગુણ ? કાળનો ગુણ ? પુણ્ય એટલે શું ? પાપ એટલે શું ? આશ્રવ એટલે શું ? સંવર એટલે શું ? બંધ એટલે શું ? નિર્જરા એટલે શું ? દ્રવ્યમોક્ષ એટલે શું ? સાવમોક્ષ એટલે શું ? પ્રથમ કેને જાણવો ?

પાઠ ૧૫ મો

પ્રેમ અને પગેપગે

કોઈપણ જાતના સ્વાથ વગર મર જીવ તરફ નમન દિધે રાખી તેમના જવાને ખાતર મ આપી બન પ્રજુ અને પરમાત્માના માં તરફ આગળ વધારવ તે પ્રમનુ લગતુ કે જ્યાં સ્વાથને અંગે એકીતને મદદ પ્રાપ્ત પ્રેમ નથી પ્રેમ મળા નિ અપૂરુ બારે આપવાને જ ન પર કરે છે તેમા જાવાની આગળ દોડી નથી જાવ તાની આ ૥ દોષ ત્યા પ્રેમ ન જ કોય આપણે તેના ઉપર ઉપકાર કર્યા છે નહીં સામે મનુષ્ય જાણે આપણા ઉપકાર માને આપી પાડે ૥ દોષ ત્યા પ્રેમ દ્વિત કરેલા મમજરો પ્રેમના લા ૥ પ્રેમને મોટામા મોટા ઉપકાર બીજા ઉપર કર્યો કોય છે ન તે મામે માલુમ જિ દગીપર્ય ન તેની પામે ન આપ કથવા કાઈ બદલો ન આપે તે પણ પ્રેમી આત્માના મનમ તે ૥ મારે જરા પણ જોડા આવવાનુ જ નહિ તેમતે મ બધી વાત પણ તે બીજા આગળ જાવાની આ ૥ મારે કે તેની મન થવા મારે કરવાનો જ નહિ પ્રેમમા નાત જાવ મગ ૥ બધી દેશી પરદેશી આદિના પ્રનિબધી કીય જ નહિ પ્રેમી જ આ વિશ્વને પોતાના જ જન મનુષ્યોની માફક આપે છે રજુ-મિત્ર આવ તેના હૃદયમ થી નીકળી ગયેલો જ દોષ છે પ્રેમ એક પરમાત્માની જ પ્રાથના કરે છે પોતાના કુ જો કે લામદ પ્રેમ

સંમધી હૃદીક્રતો પરમાત્મા આગળ રજૂ કરે છે, કુદરતમાંથી જે પ્રત્યુત્તર મળે છે તેનો આનાકાની વિના આદરપૂર્વક સ્વીકાર કરે છે. પ્રેમની આગળ લાગવગ વાપરવાની જરૂર જ નથી. પોતાનું કે પારકું એવો ભેદ પ્રેમી આગળ હોય જ નહિ, હોય તો તે પ્રેમી જ નથી. પ્રેમી સ્વન મસ્ત રહે છે, સદા નિર્ભય હોય છે. પ્રેમીનું મૂળ પરમાત્મા હોય છે, અને તેનો વિસ્તાર વિશ્વના સર્વ જીવોમાં તે પ્રગટાવે છે. પ્રેમી જેવું પવિત્ર પાત્ર મળવું મુશ્કેલ છે. પ્રેમી આખા વિશ્વના જીવોને પ્રેમથી આહે છે સર્વનું લહું કરવું તે તેનો મુદ્દા-લેખ હોય છે, પોતે કદ સહન કરીને પણ બીજાનું લહું કરે છે. તે કાર્ય કોઈની પણ જાણમાં આવે તેમ તેઓ ઇચ્છતા નથી. પ્રેમીઓ પરમાત્માને પિછાણનાર હોય છે. પરમાત્માની મહાન શક્તિઓ તેના પ્રેમ ગુણને લઈને તેમાં પ્રગટ થયેલી હોય છે. આત્માને જાણ્યા અને અનુભવ્યા વિના પ્રેમી થઈ શકાતું નથી, પરોપકારી તો થઈ શકાય છે. જેમણે વિશ્વની સાથે પ્રેમ બાંધ્યો છે, જે પોતાના આત્મા સમાન વિશ્વને જાણે છે તે જ ખરા પ્રેમી મહાત્મા છે.

આવા પ્રેમની શક્તિ પોતાનામાં પ્રગટ ન થઈ હોય ત્યાં સુધી મનુષ્યોએ પરોપકારી જીવન ગાળવું જોઈએ. પરને ઉપકાર કરવો અને પ્રત્યક્ષ રીતે તેની પાસેથી બદલાનો આશા ન રાખવી તે પરોપકારનું લક્ષણ છે પરોપકારમાં જિંયા પ્રકારનું પણ અંદરખાનેથી માન હોય. પ્રેમની અપેક્ષાએ પરોપકારનો દરજ્જો ઉતરતો છે છતાં એકલપેટા સ્વાર્થ જીવોની

અરેજામે તો પરોષકારનો વચ્ચેનો થયો. ઝાંચો છ પગ ૧
 દારો મનુષ્ય પાતાના મ્વાથને જતો રહે છે અરો છતાં જિહ્વા
 જુમા તનુ આરુ પરિશ્રામ આવવાથી મુદર આગા તો દોય
 છે પગ પરોષ હરી જીવન તેને ધામે ધીમે પ્રેમ તરફ લઈ
 જાય છે પરોષકારીમા ચોન રહેલા પાપમારથી પાતાના
 બારિ જલપાણી મુદર આગા દોય છે પગ તથા શ્વાસુ
 સ્થિતિમા તો ઉત્તમ જ ગણાય

ચોતાનુ ચેત તો કાગળ અને કૃતશક્તિ પલ્લુ બદે છે,
 પણ ખીજતા હુ ખને દૂર કરવામા પાતાના જીવનના ભોગ
 આપનારા ઘોઠા જ દોય છે મજાન પુરુષ કહે છે કે તમારી
 શક્તિ અનુમાર ત્રીજાને તમે મદદ કરો તથા તમારે જોઈતી
 મદદ તમારાથી ઉચ્ચ શક્તિવાળાઓ તમને પૂરી પાડે
 તમે પૂર્ણ નથી તેમ હંચા કે જફરિયાત વાળા ૫, તમે
 નથી એ માટે જ ખીજા પી હમ્દાઓ કે જફરિયાત પૂરી
 પાડો તેથી તમારી હંચાઓ કે જફરિયાત પણ પૂરી
 પાવામા આવશે

મનુષ્યોએ એવો વિચાર કે કરવા કે અમારી પાસે
 કાંઈ તથા કે શક્તિ તથા તથી ખંજાન કેવું રાત મદદ
 કરીએ ? તમારી પાસે જે સાધન કે કદથી શક્તિ રોક
 તેમાથી યોગ્ય તમારી પણ યોગ્ય ખરી જફરિયાતવાળા
 તમે જ પા તમે કુવા કે તમારા ૫ પા ૧૫ નર કે કે
 પાણી પાવા પી કરવા અમારી તરફ જ વળત અરે પણ
 ખરી તપાવાળાને પાણીનો દેહ છે ૧ ત ૫ દે ૨ કે

તમે જ્ઞાનશાળાઓ ખાંધાવી ન શકો તો પણ અશક્ત જીવોને
 રોટલાનો કટકો તો આપી શકો જ, તમે ધર્મશાળાઓ
 ખાંધાવી ન શકો તો પણ એક ટાઢથી કુચ્છતા કે તાપ્થી
 બળતા અથવા વરસાદથી ભીંજતા મનુષ્યને મૃત્વા, બેસવા,
 કે ઊભા રહેવાને તમારો ઝોટલો તો આપી શકો જ. તમે
 દવાખાનાઓ દર્દીઓ માટે કદાચ ન જોડી શકો, પણ કાંઈ
 સાધન વગરના, રોગથી પીડાયેલા તમારા પાડોશીને દવા
 તો લાવી આપી શકો જ અથવા સૂંઠ, મરો, પીપર, કરીયાતુ કે
 ચૂરણ જેવી સામાન્ય ચીજ તો આપી શકો જ. તમે સામા
 મનુષ્યોનાં હુઃખ દૂર ન પણ કરી શકો. છતાં મીઠા શબ્દોમા
 દિલાસો તો આપી શકો જ હુઃખમા રૂબેલા મનુષ્યને રાહત
 આપવાને દિલાસો પણ અધુરું હુઃખ દૂર કરી શકે છે ધર્મનાં
 મોટા ભાષણો બલે તમે ન આપી શકો, છતાં પણ શુક-
 મહારાજ પાસેથી માંલજેલી ધર્મ સંખાંધી હકીકત બીજાને
 સંભળાવી તો શકો જ. ભૂલા પડેલાને તમે ત્રામે ગામ ન
 પહોંચાડી શકો, છતાં તે ગામનો રસ્તો તો બતાવી શકો જ.

આ પ્રમાણે નાના નાના ઉપકારનાં કે મો કરવાની ટેવ
 રાખવાથી તમારામાં છેવટે મહાન કાર્ય કરવાની શક્તિ પણ
 પ્રગટ થશે. પરોપકાર પોતે ન કરી શકે તો જે પરોપકાર
 કરનારા હોય તેમની સાથે આ હુબી જીવોનો મેળાપ કરાવી
 આપવો. જેનામાં આપવાની શક્તિ છે તેને મદદ લેવા-
 વાળા મળતા નથી, મદદની જેને જરૂર છે તેને મદદ આપ
 નાર મળતા નથી, તેનો મેળાપ કરાવો આપવો તે પણ
 પરોપકાર છે.

પાઠ ૧૬ માં

તીર્થયાત્રા-સ્થાવર તીર્થ

જેની મદદથી અથવા જે નિમિત્તથી તરીએ તે તીર્થ કહેવાય. આત્માની અનંત શક્તિ પ્રગટ કરવામા મદદગાર સાધન-તે તીર્થ કહેવાય છે. તીર્થ એ પ્રકારના છે. સ્થાવર અને જંગમ અથવા દ્રવ્યતીર્થ અને ભાવતીર્થ. જે સ્થિર રહે તે સ્થાવર તીર્થ. આ સ્થાવર તીર્થમા દ્રવ્યતીર્થનો સમાવેશ છે, અથવા તેનું જ એક રૂપાતર બીજું નામ છે.

મહાન તીર્થ કરદેવ આદિ પુરુષના લ્પ્યા જન્મ, દીક્ષા, જ્ઞાન અને નિવાળુ થયેલા હોય તે સ્થળની ભૂમિને સ્થાવર તીર્થ કહે છે. જે સ્થળે અનેક મહાપુરુષોએ તપશ્ચર્યા કરી હોય, ધ્યાન કર્યું હોય, આત્માનું પૂર્ણ જ્ઞાન પ્રગટ કર્યું હોય, તે ભૂમિનું વાતાવરણ બહુ જ પવિત્ર બનેલું હોય છે. તે પૃથ્વીનો સ્પર્શ કરતાં હૃદયમાં શાંતિ પ્રગટે છે, તે સ્થળની વાતો સાંભળતાં હૃદય ઉદલાસ પામે છે. તે મહાન પુરુષોના જીવનચરિત્રો યાદ કરતાં અપૂર્વ શક્તિ પ્રગટે છે. તેમના જેવી સ્થિતિ પ્રગટ કરવા મન ઉત્સુક થાય છે. જીવોમાં બીજાનું અનુકરણ કરવાની ટેવ હોય છે તે આ નિમિત્તથી સફળ થાય છે. મન તેમના જેવા થવા માટે પુરુષાર્થ કરે છે. આ પુરુષાર્થથી મનમા કોઈ અભયબી થાય તેવો ફેરફાર થાય છે. આવા પવિત્ર સ્થળે

આવીને તે મદાન પુરુષોના જીવનનું સ્મરણ કરતા મોદમા
 દમ્ભાયેલા, પરિમદમા મુઝાયેલા અને વિષયોમા દુઃખેલા
 મનુષ્યો પત્તુ ખરા વૈરગી બને છે, નિર્મોહી યાચ છે અને
 નિઃપૃથક બન્યાને આત્માની મદાન શક્તિ પ્રગટ કરવા
 પ્રયત્ન કરે છે આ મવ તીથના નિમિત્ત કામજ્યથી બને
 છે ના બનવા નબલ દે તાર્યે જવા માટે આ મિથાય
 બીજે દેનુ શો દોષ શકે ?

ઉપાધિથી બરપુર બ્યવહારમા મુઝવાયેલા મદમદા ન
 વખત મેજવીને યાત્રાયે જવું જોઈએ પણ તાર્યે જવાના
 દેનુ જરા પણ ભુવવો ન જોઈએ પવિત્ર યાત્રા શા ન
 મેજવવા અને આ મજાનમા વધારા કરવા માટે તાર્યે મા
 જવાનું છે યોજ્યોપ માટે કે પાત્ર મિત્રો એક કરી
 ઉભાવી કરવા જવું એ તાર્યે જવાનો ઉદ્દેશનથી તાર્યે મા
 જઈને બને તવી પણ તપસ્યા કરવી કાઠાનથી પાડવું
 પરમ આત્મા નામના બાધ કરવો કાળ દેવ, પૂજા કર્ય
 કથાન કરવું મુવત્રને મિત્રવર્તે તમેની સેવક પાત્રનું
 કર્મજ્ય બાળવું અને તરવજાન મિત્રવત્રુ કોટલ વિવલ
 તીથમા કરે તારલ વિવલ તં પ્રમાદ વત્રુ બને
 વૈર આ મા પાત્રી વિવલિત તં ને તરવજાન આ દેવ
 આદર શાખવા

તપસ્યવિત્રુ કાળે તપ્ત આદરે મદમદા ન
 દેવો બનેત્ર કાળે સમ પ્રમત્રુ સેવક તં શકે

છે, જ્ઞાન-ધ્યાનમાં સદા નત્પર રહે છે, ધ્યાના તો ભંડાર હોય છે, લાભમાં સમુદ્ર માથે મરખાવી શકાય, સરળતામાં નાના આનંદી બાળકો જ ભેઈ થયો, અભિમાન તો તેનાથી દૂર જ આલ્યું ગયું હોય છે. ભગવાન મહાવીર દેવને અન્નદયા લોકો પૂછતા કે, 'તમે કોણ છો ?' તેઓશ્રી ઉત્તર આપતા કે, 'હું ભિક્ષુક છું.' આવી મહાન્ શક્તિ હોવા છતાં અભિમાનરહિત જ મહાન્ પુરુષો હોય છે, તેઓ સદા પરમાત્માના માર્ગમાં ચાલવાવાળા હોય છે.

આવા જંગમ તીર્થની પાસે જવું ભેઈએ. તીર્થભૂમિમાં જવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે પ્રથમ આવા જ્ઞાનીઓની શોધ કરવી ભેઈએ. અરે ! દલાલાવિકરીતે પણ આવા ગુરુઓના દર્શન અર્થે જવું ભેઈએ. આ પણ જંગમ તીર્થ તીર્થકૂપ હોવાથી તેમના દર્શનાર્થે જવું તે પણ યાત્રા છે. આ જંગમ તીર્થ જીવતું-જગતું હોવાથી જવાબ આપી આપણા સંશયો ટાળનાર છે. સન્માર્ગ બતાવનાર છે. કેમકે તેઓ આત્મજ્ઞાના માર્ગે ચાલનારા છે પરમાત્માનો માર્ગ તેમણે થોડે ઘણે અંશે જાણેલો હોય છે, જેણે માર્ગ જાણેલો હોય તે જ માર્ગ બતાવી શકે. દીવાથી જ દીવો થાય. તીર્થભૂમિમાં તેમનો મેળાપ થાય તો ત્યાં રહીએ ત્યાં સુધી તેમનો સમાગમ રાખવો ભેઈએ ત્યાં ન હોય તો જે સ્થળે એવા પુરુષો હોય ત્યાં જવું ભેઈએ તેમની પાસે જઈને પોતાનું કલ્યાણ કેમ હાય તે સંબંધી વાર્તાલાપ કરવો. જરૂરિયાતની બાબતો પૂછ્યા ! તેમનો અમૂલ્ય વખત નકામો ન લેવો તેમના કહેવા

પ્રમાણે કરવામા આપણે આપણે વખત કામ લેવાને અને તેમને તેમના કાર્યમા જોડાવા દેવા તેઓના વખતનો નામો બોગ લેવાથી તેઓ આગળ વધના અટકે છે તથી તેમને અને મમાજને આપણે નુકમાન કીજી છીએ તેમના પાને વ્યવસ્થા રની, ખટપટની, એમીજની નાડદોડનો કે નિરાશ્રયની વાતા ન જ કરવી કેવળ ધમને લગની બાબતા પૂરૂં તેમા પણ વિશેષ પ્રકારે આત્માને લાતી અથવા પાન વગનમા મૂકી શકે તેવો ઉપયોગી બાબતા પૂરૂં અને પૂરૂં રદ્યા પછી તરત જ ત્યાંથી ખની જવું જોઈએ નમજ નમન કાઈ જ રિયાત દોષ તેવો મધમને અનુકૂળ બાબતાના મગવડ કરી આપવી જોઈએ જો મૃદુર્યાનુ ઉત્તમ કલવ્ય હ તમ આ વાંધી બનેને લાભ છે આ સંવતની મરદયા તેઓ આગળ વધે છે આગળ વધીને દુનિયાના દુવાન આગળ વધારવા પોતાનું બળ વાપરે છે પોતાની શક્તિના દુષકામ કૃપદેશ દ્વારા તેઓ પ્રસંગે કરતા કરે છે

આ મહાત્માઓ સાક્ષાત્ તીર્થસ્વરૂપ નેમના ઉપદેશથી તરાય છે તે પ્રમુખા માગમા સંવતાર તે જ ખરો માર્ગ બતાવી શકે

આ જ મમ તીર્થ મ તીર્થ કરદેવ ન થર અરુદા મુનિઓ અને મારવા હા મમાદે દેવ જ કરદેવ તીર્થ મા તીર્થ કીના જન્મકૃષિ દીક્ષાન કરદેવ કેવર જાન દીપસિના દેકાદા અનંતવ જ પદ્મ દેવ કરદે

મુખ્યતાએ સમાવેશ થાય છે. આ સ્થાવર તીર્થમાં તીર્થ'કરતાં નિર્વાણસ્થાનો, અષ્ટાષ્ટકના પહાડ, શિખરજીનો પહાડ, ગિરનારજીનો પહાડ, પાવાપુરી અને ચંપાપુરી વગેરે છે. તે સિવાય પણ તીર્થ'કરદેવના અનુરૂપથી પવિત્ર ધર્મેષી ભૂમિ અને ગાનાન્ય સુનિર્મિતના જ્ઞાન, ધ્યાન, અને નિર્વાણના સ્થાનો પણ તીર્થ'તરીકે ગણાય છે જેમ કે સિદ્ધાચળજીનો પહાડ, તાલધ્વજગિરિ, હસ્તગિરિ, આશુગિરિ, તારંગાજી વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આ બંને સ્થાવર-જંગમ તીર્થો જીવોને ઉપકારી છે. સ્થાવર તીર્થ કરતાં જંગમ તીર્થ વિશેષ ઉપકારી છે. જ્યાં જેવી સગવડ ત્યાં તેનો લાભ લેવા ચૂકવું નહિ.

સારાંશ પ્રશ્નો

જંગમ તીર્થ એટલે શું ? કેવા જંગમ તીર્થથી લાભ થાય ? જંગમ તીર્થની જરૂરિયાત શા માટે ? જંગમ તીર્થ પાસે જઈ શું કરવું ? જંગમ તીર્થમાં કેનો સમાવેશ થાય છે ? સ્થાવર તીર્થો ક્યાં ક્યાં ? બંને તીર્થોમાં આપણને વિશેષ ઉપકારી કેાણું ?

પાઠ ૧૮ મો

આદ્ય જીવન ત્યાગમાર્ગ

અરીમાની માફક નિમળ, ડાઘ વગરનું પવિત્ર જીવન તે આદ્ય જીવન કહેવાય છે. આપણા પવિત્ર જીવનના અનુકરણ કરવાને યોગ્ય હોય છે જેમ કેાહ ઉત્તમમા ઉત્તમ વસ્તુ એ મુખ્ય શાખીને કારીગરો નેના જેવી વસ્તુ તં ઉપરથી બનાવે છે તેમ મહાત્મા પુરુષોત્તમ પવિત્ર જીવનસંપ્રદાયના તં જેવા પવિત્ર થવાને તેનો માફક વતન કરે છે આ આદ્ય જીવનનો આપણા માટે ઉપયોગ છે.

પદમાત્માના પૂર્ણ સ્વરૂપમાં પરોત્તમમાં મોટા ભાગે જેક નજીકનો માર્ગ છે તે જ તે પુરુષોત્તમ છે. બીજો માર્ગ મરણ છે જો તે પાડે છે તે જ આ નજીકનો માર્ગ તે જાણે પુરુષોત્તમને પાડે છે. આ માર્ગે જ દૂરનો માર્ગ તે જાણે મરણને પાડે છે. આદ્ય જે થાય છે તે અત્માત્માના મરણને પાડે છે. પરોત્તમમાં દેવાયેલી આત્માત્માને જેક દેવાયેલી કરી આપણે આત્માને આત્મા વિચારે તે જ દેવાયેલી ત્યાગ કરીને પોતે પોતાના સમર્પણ કરેલું આત્માત્મા નજીકનો છે વિષ્ટ દેવાયેલી મરણને પાડે છે તે માર્ગમાં સર્વજનો ત્યાગ કરે છે તે જ દેવાયેલી

માલિકી સર્વ વસ્તુ ઉપરથી દાદી નાખવી પડે છે. લાંબા વયતના સંસ્કારથી તેમ કુવું ડવને મુશ્કેલ પડે છે.

આ ત્યાગમાર્ગમાં ચાલનાર જીવની દરેક પ્રવૃત્તિ આત્મા તરફના વલણવાળી જ હોય છે. પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિના દરેક પ્રસંગમાં આત્મભાનના જ ભણકારા વાગે છે. તેના જીવનના દરેક ભાગના આત્માના જ યશોગાન ગવાતાં હોય છે. શરીરના ધર્મને મદદ કરનારી પ્રવૃત્તિનું જીવન પણ આત્મલક્ષ્યથી રંગાયેલું જ હોય છે. શારીરિક ઉપભોગના સાધનોમા પણ આત્મભાનની જ સુગંધ ઊછળતી હોય છે.

પરમાત્માના માર્ગના પ્રવાસી આત્માઓ પોતાના દેહાદિકના પોષણ અર્થે પરના પ્રાણનો નાશ કરતા નથી, તેને કોઈ સાથે વેર-વિરોધ હોતો નથી. આ વિશ્વના આત્માને તે પોતાના તુલ્ય જ માને છે. તે સર્વ દેહમાં સત્તાગત રહેલ પરમાત્માને જ નિહાળે છે. તે સદા સત્ય બોલે છે. કોઈની કોઈ પણ ચીજ માલિકની રજાથી જ લે છે. કાયમ દેહ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે. મનના વિકારોને તાળે રાખે છે. કોઈ પણ બહારની વસ્તુ તેના મોહ કે મમત્વનું સ્થાન હોતી નથી. અપરાધ કરનારને પણ તે ક્ષમા આપે છે. પોતાની પાસે આવવાનો કોઈને અવકાશ આપતા નથી. અન્યના જોડે પણ પોતાની શક્તિથી શાંત કરે છે. અહંકારને

તે અવકાશ આપતા જ નથી માન આપનાર કે અપમાન
 કરનાર અનેમા સમઢષ્ટિ રાખે છે નને મન નિહા કરનાર
 અને વદન કરનાર જ ને નરખા હ મોનુ અને તમજ અને
 નરજ સમાન દષ્ટિ હોય હ નિહાય તરજસ્વમાય સ્વમારિક જ
 હોય છે હજ-વચન મમતે ના અસ, પડ નના ઉપરે જ
 ન કરે જે વસ્તુ જે કાણે આવી મત પડી નહીં દોષ
 કે અનિદ દોષ, હતા તેમા જ નના માન અવિચ્છન્ની
 ધિના રાખીને અચર ન કરે પરમામા અન પાતના
 કાચ ઉપર પૂનું શ્રદ્ધા હે ન નમાળી ન આવી મત હ
 આનદથી સ્વાકાશ કરે પાના પાતેલી મમતે નાક પશુ
 અરી જશ્વિયાતવાગને આવી દેતા પાત ન અમ
 તેનામા પ્રેમ હાય હ પડ રાગભરી ન હે તરજસ્વ
 અતુ હે-ઉ પશુ હા રકરે ઉપમારે પ, હદ વધારે
 નહિ જુડુ અજ ન આપ પડુ અનુલી પ્રારા કરે ન હે
 સુહી ન કરે, પશુ ન અનુભવ હે દોષ મુખ-દુખ
 અને પ્રસંગે હર્ષ-ગ્રોહ ન કરે અમ રમ હે નિહા
 ન્યાય કરે પિત કોઈ ઉપર તપી રાગ પ તરજસ્વ
 તો કરે મારીશની મુશરા ન કરે, રાગ મન દિને પવેશ
 રાખે તરજ હરને પ્રમથા દે ના રાગ પેતર કરે
 દાશના, અશર અવર, અર સ્વર કલ રહી કે
 પશુ હરને પાના તરજશા દુખ ન રાગને નાજર રાજે
 કોઈને અપાને કે દુખ રાગની રાગ ન જાદ અજિ
 અવધા કોઈના નેતરજ ન કરે રાગ રાગ અવધા મે

નિર્દોષ આધાર છે, છતાં શરીર ઉપર મમત્વ ન રાખે દેહ, ઇન્દ્રિય આદિને દોષ ખરા, પણ તેની ઉપર દેષ ન હોય. મનમાં અશુભ વિદ્યુત્તેજો ઉડવા ન દે, છતાં મારા મારા વિચારો આત્મજ્ઞાનગુણિપૂર્વક કરે. જરૂર પડતા મૌનપણે રહે અને મનના સંકલ્પોને આત્મઉપયોગથી શાત કરે. નિર્વિચાર સ્થિતિમાં મનને લાવી આત્મઉપયોગમાં સ્થિરતા કરે. ધ્યાન પણ કરે અને મનને સ્થિર પણ રાખે આહાર થોડો લે અને વિશેષ જ્ઞાનગુણિ રાખે થોડું જીવે અને ઘણું જાગે. મનુષ્યોનો પરિચય કરે તો પણ તે તેના ભલા માટે જ. ઉપદેશ આપે તો પણ સામાના કલ્યાણ અર્થે જ એકાંત-વાસ સેવે તે પણ આત્માના લાભની જ ખાતર ક્ષણે ક્ષણે સંસારનું વિસ્મરણ અને આત્મઉપયોગની જ્ઞાનગુણિ રાખે-સર્વને પ્રેમથી મળે પણ ગર્વથી અતડો ન રહે. અશુદ્ધ તથા અશુભને તોડવા પ્રવૃત્તિ કરે અને શુદ્ધને મેળવવા નિવૃત્તિ પણ કરે. અન્યને આત્મજ્ઞાનગુણિ આપવા પુરુષાર્થ કરે. અને પોતાની આત્મસ્થિતિ ટકાવી રાખવા નિવૃત્તિ પણ કરે. શુભાશુભ મળ કાઢવા પ્રવૃત્તિ કરે, પણ પૂર્ણ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવા નિવૃત્તિ કરે.

પ્રભુમાર્ગના પંથિક સાધુ-સાધ્વીઓનું જીવન આ માણેનું આદર્શમય હોય છે. પરમાત્માની સાથે એકતાનો આ માર્ગ ઘણોત્તમજીકનો છે, તેમ વિકટ પણ ન જ છે. કેમકે દુનિયામા પ્રવૃત્તિ કરાવનાર અને તેમાં જ

ટકાવી રાખનાર જીવન તે હું પડ્યાનું અભિમાન હું નહીં
આ આ આ નાથ કરવા પટે છે મન નેન આ આ
જીવન પરમાત્માને અથવા જ્ઞાના ગુરુને સ્વાધીન કરવું પટે
છે નહીં આધીનતા સ્વાધીનતા પટે છે આ હું પડ્યાનું
અભિમાન મુઠ્ઠું અને ગુરુ દેવાદિના આધાનન સ્વાધીનતા
આ જીવને બહુ જ દાણ પટે હું રામનાથા બહુ જીવન
નેમ કરવા હિંદુનું નથી હતા પરમ જ્ઞાનિ રામનાથ
જીવેને તો એ નમ કરાને પણ આજગમય દુષનના
સ્વાધીન કરવા મિત્રાય છુટકો જ નથી મન આરે બાલો
દયાય જ નથી

ગાથા ૧૮

અ હાં જીવન કોન મોલે પુ જે આજી કુવ ૧ ૧ દેવનાથ
કો ૧ પામા મ સ્વરૂપ ગીતવના નહીં કો ૨ ૧ ૧
ત્ય ગમા ૧ કોમો ૧ ૧ ૧ આ આજી કુવ ૨ ૧ ૧
લાં ૧ ૧ ૧ અનુનિ આ આજી કરવા ૧ ૧ ૧ ૧ ૧
કરવા ૧ ૧ ૧ પરમાત્માને અથવા ગુરુને ૨ ૧ ૧ ૧ ૧
અપાનુ કરવું ૧

પાઠ ૧૯ મો

ગૃહસ્થોનું કર્તવ્ય

આ માર્ગ આદર્શમય જીવનવાળા ત્યાગમાર્ગ કરતાં સહેલો તો ખરો, પણ ધારેલા સ્થાન પર લાંબા વખતે પહોંચાય તેવો લાભો છે બાળજીવો આ માર્ગે ધીમે ધીમે ચાલે છે. બાળજીવો એટલે નાના બાળકો એ અર્થ અહીં ન કરવો પણ થોડા જ્ઞાનવાળા, થોડી શક્તિવાળા, આ માર્ગમાં થોડો પુરુષાર્થ કરનારા, અને કર્મના વધારે બોળવાળા સમજવા.

વિશેષ ડહાપણભરેલું હુમિયાનું જ્ઞાન તો હોય છતાં આત્મા સંબધી જ્ઞાન વિશેષ ન હોય, શરીરની શક્તિ વિશેષ હોય છતાં પરમાત્માના માર્ગમાં તેનો વિશેષ ઉપયોગ ન કરતા હોય અને વિવિધ પ્રકારની આશા-ઈચ્છા તૃષ્ણાનો બોળવિશેષ હોય, આ બાળજીવો ગણાય છે. આ જીવોને આત્મા ઉપર પ્રીતિ થોડી તો હોય છે, પરમાત્માના માર્ગમાં ચાલવાનો થોડો પ્રયત્ન કરતા હોય છે. તે અપેક્ષાએ તેમને બાળપણ કહેલા છે. આ જીવોના ધાર્મિક જીવનને દેશસંયમ પણ કહે છે, કારણ કે તેઓ સાંસારિક આશ્રવવાળું જીવન ગુજારવા સાથે પ્રભુના માર્ગમાં ચાલવાની ઇચ્છાવાળા અને પ્રવૃત્તિ કરનારા છે. આ દેશવિરતિ ગૃહસ્થોનું કર્તવ્ય એ છે કે

લાગેલા હોમોના નિવારણ અર્થે ૩ નિક્ષેપ કરવું. પછી ઉત્તમ જિંદગી શુભરી ગયેલા પોતાના પૂર્વજીને યાદ કરવા. તેમના ઉત્તમ જીવન સાથે પોતાના આજુ જીવનનો મુકાબલો કરીને પોતાની ખામીઓ જાણ કરવી. તેમના ઉત્તમ જીવનને યાદ કરી પોતાના આજુ જીવનને વિશેષ ઉત્સાહિત કરવું. સારા વિચારો કરવા. હું કોણ છું ? મારું કર્તવ્ય શું છે ? મેં શું કર્યું ? હવે મારે શું કરવું ? કંત્યાદિ પ્રશ્ન પોતે પોતાને પૂછવા. પોતાની નળગાઈ દૂર કરી કોઈ પણ દુર્ગુણને કાઢવા અથવા અદુર્ગુણને વધારવા માટે દૈનિક નિશ્ચય સાથે પ્રતિજ્ઞા કરવી કે, 'હું આજે જરૂર આ પ્રમાણે વર્તન કરીશ.' ત્યાર પછી દેવના દર્શન કરવા, ગુરુશ્રી ત્યાં હોય તો તેમના દર્શન કરવા જવું અને ધર્મના વ્યાખ્યાનો સાલળીને વિશેષ આત્મજાગૃતિ મેળવવી, ગુરુનો વિનય કરવો. પોતાના ધાર્મિક કાર્યમાં કોઈ પૂછવાનું હોય તો પૂછવું. એક ધર્મ પાળનાર પોતાના સ્વધર્મી બધુઓમાંથી કોઈ પણ સીદાતો હાજી થતો હોય તો શક્તિ અનુસાર તેને મદદ કરવી બીજા આગળ પણ જરૂર પડતાં મદદ કરાવવી. જે ધર્મમાં મુજાતો હોય તો તેની શંકાઓનું સમાધાન કરી યા બીજા આગળ કરાવીને ધર્મમાં ઉત્સાહિત કરવા. ગુરુવર્ગને તેમના સંચમમાર્ગમાં પ્રતિ દૃઢતા હોય તો અનુદૃઢતા કરી આપવી, તેમને અન્ન, વસ્ત્ર, પાત્ર, મુકામ આદિની સગવડતા કરી આપવી. ધર્મમાર્ગમાં પ્રમાદી ગૃહસ્થને ગુરુ વિશેષ નિગૃહ

કરે અને મુદ્દત્ત લેખને ધર્મમાર્ગમા મગવણા કરી આપે
આમ અન્યોન્ય મદદ દાપ થાય અને પરમાત્માના મારગમા
આગમ થયે

મુદ્દત્તેએ નાનિને માર્ગે ધન પેદા કરતુ ન વ્યાપા
શાદિમા છુટીનો દિમા અને વિગેરે વ્યાવજન થતા રોમ
તથા માર્ગે અલગિદા માર્ગે ધન પદા કરવા પ્રાપ્તિ કરવી

પાતાના આશય નજે રહેલા વૃદ્ધમાતા, પિતા,
બહેન, બાઈ, શ્રી પુત્રા આદિ સખ નાનિ અને ધર્મના
માર્ગમા જોડાય

ધર્મને વાધ ન આવે તથા કાલ્પિક આ રૂપ કરવી
પાતાને ત્યાં રોમ રાખુ અને કે યગત અન્ન ૧૫ રો
લેખને રોડામયા પાડે, કાલ્પુ રોડના નિશાકર
ન કરવા કે નો રાજિમ્મ દિવાલ કરે પણ વાવવ

મુદ્દત્તે પાતાના ઘરની અરજ નાનુ રરખુ રરો
નજીકમ દપાકાય નુ રથન અધારે રરે જોઈ
પાતાના ઘરના અનુષ્ઠાને ધર્મક્રિયા કરવાની રમઅન
કાય નેમક સાધવાદ પ્રમુખ ત્વ રો રો રો રો રો
ધર્મમા વ્યાજનુ અને અનરરવાજા રરિવારો પર અર્ધ
સાબાપાદો કે રમક્રિયા નેવાય રમન અ ર રો
અનુ અનુકળ થાય

મુદ્દત્તે રોડા રરિમ રોડ રો રરર ન

બનાવે, ઉપાશ્રય કરાવે, ગરીબ, નિરાધાર આંધળા, દૂધા આદિને આશ્રય આપે. તેના દુઃખો દુર થાય તેની સગવડ કરી આપે. શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને ઉપયોગી મદદ કરે. સાધુ-સાધ્વીઓના સારસંભાળ રાખે, માંદાઓની માવજત કરે, જ્ઞાનનાં ઉપયોગી પુસ્તકોનો સંગ્રહ રાખે. બીજાઓને વાંચવામાં ઉપયોગી થાય તેવી ગોઠવણ કરે, પોતાના પુત્ર-પુત્રીઓને સારી કેળવણી આપે, કેળવણી લેવામાં અશક્ત બાળકો-બાળિકાઓને મદદ આપે. નાતબંધતા ભેદભાવ વગર સાધારણ રીતે ઉપયોગી ખાતાઓ, જેવાં કે ધર્મશાળા, દવાખાના, વિદ્યાશાળા અને મનુષ્ય તથા પશુ—પક્ષીઓના સકટ નિવારણ ખાતામાં સંભાવત કરે. સંભાવતની શરૂઆત પ્રથમ ઘરના આંગણથી કરવા. પ્રથમ પોતાના અનુયાયી આશ્રિત મનુષ્યો, પછી સંબંધીઓ, ધર્મબંધુઓ, જ્ઞાતિના મનુષ્યો, ગામના લોકો અને દેશવાસી બંધુઓ તથા બહેનોને અનુક્રમે દરેક જાતની મદદ આપવી.

ગૃહસ્થે ત્રણ સંધ્યા, દેવપૂજન, ગુરુવંદન અને બે વખત પ્રતિકંભણ કરવું. રાત્રિએ ભોજન ન કરવું. માદક અને વિકારને પોષણ આપે તેવો ખોરાક ન લેવો. સાધુ-સંતની સેવા કરવી. તેઓની સોબતમાં વિશેષ આવવું. ખાર તો ઉચરવા. અંત સમયની આરાધના કરવી. પરમા-મરણ કરતા આ ક્ષણુલ ગુરુ દેહનો ત્યાગ કરવો સત્ય હોય, ઉત્સાહ વિશેષ જાગૃત થયેલો હોય અને

શક્તિ તથા આયુષ્ય બાકી હોય તો ૧ માસ માં ૧ નો વૈશાખ
બળધી ત્યાગ કરી આયુષ્યન સ્વાકાશ્વ

માસાગ્ર પ્રતી

બાળકોને કૈને કહેવા ? કેમકે એમ કૈને કહેવા ?
જુદાંધાનુ કરીએ શુ ? પથારીમાંથી ૧૧ દિવસ માં કરી ?
અનિદ્રાથી શા માટે કરી ? પુષ્પોને શા માટે ચાલે ૧૧ ?
ધન કેવી રીતે પેદા કરી ? ઘરની નજીક ઉપશ્રવ શા
માટે શાખવો ? અખાવન કેવા કરમથી કરવા ? ૧૧ ના
સ્થિતિમાં શુ કરી ?

પાઠ ૨૦ માં

જુદાંધાધર્મ-આર ના

દિવસોમાંના-પાપના નિરોધ કરવું રૂપ બન ૩૦ દિવસ
રોવા જ જોડે પાપને આવવાના માટે પ્રયત્ન કરવો
અર્થુ કરી ઉ જો રવાંધા પાપના મને ન રાહો રોક
તો પાપા જોડે ૧૧ નો ચાલ કરવો જો જરૂર તે જ
કરી રોક ન કરાવતે રોકે છે ૧૧ કે ૧૨ ૧૦
બોલે છે જો ૧૧ નુ વળવળ ન જોડે રોક તે કે
૧૧ ૧૧ ૧૧ નિવેશે રોક ૧૦ જો ૧૧
જાણુ નામ દેવ વિરતે કરે ૧૧

શ્રાવકના બાર વ્રતો આ પ્રમાણે છે, તેને જ ગૃહસ્થ-ધર્મ કહેવામાં આવે છે. પ્રથમ અહિંસા વ્રત સ્થૂલનો અર્થ એ છે કે મોટી મોટી હિંસાનો ત્યાગ કરવો. જીવના લેદોની સમજ આગળના પાઠમાં આવી ગઈ છે, તેથી અહીં ૮૬ ક્રમાં જ તે કહેવામાં આવે છે. ત્રસ અને સ્થાવર બે પ્રકારના જીવો છે. હાલે-ચાલે તે ત્રસ જીવ અને સ્થિર રહે તે સ્થાવર જીવ. બે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય, ચાર ઇન્દ્રિય અને પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો ત્રસ કહેવાય છે, અને પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ આ સ્થાવર જીવ હોવાથી તેનો સ્થાવરમાં સમાવેશ થાય છે.

આ ત્રસ જીવોને બાણી લઈ ને નિરપરાધી જીવોને મારવાની બુદ્ધિથી સંકલ્પ કરીને ન મારવા તે ગૃહસ્થનું પહેલું વ્રત છે. ઘર આદિ બનાવવાના આરંભમાં તેની છૂટ રહે છે. બાકીના સ્થાવર જીવોનો નિયમ ગૃહસ્થથી સર્વથા ન બની શકે છતાં તેના તરફ નિર્ધ્વંસ પરિણામ ન જ હોય. ૧

બીજા વ્રતમાં જૂઠું ન બોલવું, જમીનના સંબંધમાં, પશુ-પક્ષીઓના સંબંધમાં તથા મનુષ્યોના સંબંધમાં જૂઠું ન બોલવું. જોટી સાક્ષી ન ભરવી અને કોઈની પણ થાપણ ઓળવવી નહિ. આ પાંચ મોટાં અસત્યનો ત્યાગ કરવો તે મૃષાવાદ વિરમણ નામનું બીજું વ્રત છે. ૨

ત્રીજા વ્રતમાં ચોરી ન કરવી. લોકમાં અપવાદ થાય અને રાજા દંડે તે ગૃહસ્થધર્મ માટે ચોરી કહેવાય છે. વાટ લૂંટવી, ખાતર પાડવું, તાળું તોડવું, ગાંઠ કાપવી એ

સવનો નુનાવેશ આ મનમાં ગાય પે ન આજનાં
વિશાળ નર હરેવાય છે ૩

ધોધા મનમાં પુત્ર દવશાના મવદા ફાળી બન્ય
સર્વ જ્ઞાના નાદે મથુન (કુગી ૧) ૧૧૧૧ ૧ ૧૧૧૧
અને જ્ઞાયાળે મવપુત્ર રા મર્યાદા દરવી બન ૧૫ પદ્ધતા
માધે કુગીત મેવવ ના ત્યાગ કરવા ૪

પાથમાં મનમાં પાતાના પા, જ મી શાનુ દુ
પાથ પુ જા ૧ જાણાં બા ૧ પદ દરવા પે તમાર વાનુ
મોના કાઠિ બન દવા મનુષ્ય નિવમ વાપવ આ મ ૧ ૧
દરમ અગત્યા બન દવા ૧ ૧ કાજમ વાપ ૧ ૧ ૧ આ
મનને પરિમદ વિશાળ મન કા છે ૫

આ પાથ મનમાં બામતા કહે કે દવ પાર ૧ ૧
મનને ગુણ મતા કહે કા દેમ દે લ આ ૫ ૫ ૫ ૫
કરનારા તથા પાથળ આપ ૧૫ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧
રીશા ન દરે ૧ લ વાપવ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧

૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧
કવા બન ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧
વિદિશા બા ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧
દરેકા બન ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧
દેવમ વધારે વધારે ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧
મનને વિશિષ્ટમક મન કહે ૧ ૧

આમ મનમાં બાવ પદવાના પદ દે બન ૧ ૧ ૧ ૧
વિશિષ્ટવાના કાથનરુપ મન પદ વિશેષ વિશેષ કરવા ૧ ૧

માંસ, મદિરા, કંદમૂળ, બહુબીજવાળા ફલાદિ અને જેન રસ, ફરસ, ગંધમાં વિકાર થયો હોય તેવી ગલિત રસ-વાળા--કોહાયેલા--ફૂલ, ફળ, ભોજન આદિનો ત્યાગ કરવો. વ્યાપારમાં કોલસા પાડવાનો; ખાણો ખોદવાનો, જમીન ફેરવાનો, યંત્રાદિ ચાલવવાનો, વન કાપવાનો, હિંસકશસ્ત્રો યનાવવાનો, અને ઝેર પ્રમુખ વેચવાનો વ્યાપાર ન કરવો. નિર્ધર્મ પરિણામ ઉત્પન્ન કરે તેવી ફેજબદારની, જેલરની, કોઠવાળની અને દાણી પ્રમુખની નોકરી ન કરવી. તેમજ વકીલાતનો ધંધો પણ ઉપરની નોકરી કરતાં પાપમાં ઓછો ઉતરે તેવો અત્યારે નથી. આ સાતમા વ્રતને ભોગોપભોગ પરિભાણુ વ્રત કહેવામાં આવે છે. ૭

આઠમાં વ્રતમાં અનર્થ દંડથી પાછા હઠવાની વાત છે. માતાપિતાદિ કુટુંબને અર્થે દંડાઈએ તે અર્થદંડ. તે સિવાય વિનાપ્રયોજને પાપ બંધાય તે અનર્થદંડ કહેવાય છે.

આ વ્રતના ચાર વિભાગ છે આત્મધ્યાન એને શૈદ્રધ્યાન ઉત્પન્ન થાય તેવા મારફત, અને સંહાર કરવાના વિચારો ન કરવા. ૧. જ્યાં દાક્ષિણ્યતા ન પહોંચે, ફરજ ન હોય ત્યાં જે આજીવિકાદિ નિમિત્તે પાપ થાય તેવો પાપનો ઉપદેશ ન આપવો. ૨ જેનાથી જીવોની હિંસા થાય તેવા શસ્ત્ર, હથિયાર, અગ્નિ અને વિષ આદિ ઝેરી પદાર્થો માગ્યા ન આપવાં ૩. પ્રમાદને પોષણ આપનાર સ્ત્રીની, દેશની, રાજ્યની અને ભોજન સંબંધી વિકૃતિઓ ન કરવી, યુદ્ધ કરનારને ઉત્સાહ ન આપવો, આપસઆપસમાં પશુઓને લડાવવાં નહિ.

કરવો. બ્રહ્મચર્ય પાળવું. ઘરના વ્યાપારનો ત્યાગ કરવો. અને શરીર ઉપરનો મમત્વ દૂર કરવો. તેની શુશ્રુષા-શોભા ન કરવી. આ વ્રતને પૌષધ વ્રત કહે છે. ૧૧

બારમા વ્રતમાં પોતાની ન્યાય ઉપાજિત કમાણીમાંથી સાધુજીવન ગાળનાર સાધુ-સંતોને દાન આપવાનો નિયમ કરવો. ત્યાગમાર્ગમાં વિચરનાર જાની પુરુષોત્તમ પોષણ થાય અને તેમની સેવા-લક્ષિત દ્વારા પોતાનો ઉદ્ધાર થાય તેના સાધનરૂપ આ અતિથિસંવિભાગ વ્રત છે.

પરમાત્માના માર્ગમાં ઘણી ઝડપથી આગળ વધનાર ત્યાગમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવાને જેઓ અશક્ત છે, તેવા ગૃહસ્થોને માટે આ બાર વ્રત રૂપ માર્ગ ઘણો સુખે પ્રવૃત્તિ કરી શકાય તેવો છે.

સારાંશ પ્રશ્નો

દેશવિરતિ કેને કહેવી ? અહિંસા વ્રત કેને કહેવું ? ત્રસ અને સ્થાવર કેને કહેવા ? સત્ય વ્રતમાં કેનો ત્યાગકરવો ? અદત્તાદાન વિરમણ એટલે શું ? પાંચમા વ્રતમાં શું કરવાનું ? અણુવ્રતો કેટલાં છે ? ગુણુવ્રતો એટલે શું ? છઠ્ઠા વ્રતનો ઉદ્દેશ શું છે ? સાતમાં વ્રતનો કેનો વિવેક કરવાનો ? અનર્થદંડ એટલે શું ? આઠમા વ્રતમાં ચાર ૧. કયા ? સામાયિકમાં વખત કેવી રીતે પસાર કરવો ? કેનો ઉદ્દેશ શું છે ? દશમા વ્રતમાં શું હકીકત આવે

છે ! પોપધ ગા માટે કર્યો ? દાન કેને રેતુ ? દાન કેતુ
રેતુ ? આ બાર પ્રનો કેને ઉપયોગી છે ?

પાઠ ૨૧ મો

પરમાત્માનું સ્મરણ

દુરવત પવિત્ર કરવા માટે પરમા માતા પવિત્ર નામનું
ચારવાર સ્મરણ કરવું બહુ જરૂરનું છે વાત્રી બને વિવશતા
આગમાં બેટતો વખત મળે તેમજ વખત બધ કરવ માં
સપોતેઈએ પિંચેપમા રાજીરી પામતો આમ બધ કરવા
માટે ધણું મારો છે બધ કરવાથી આપણે અધ : ૨૧
રેવનું આપણા તરફ રવાન બેનીએ રીજ તત્કાલી
દુપાતા પાત્ર થઈએ રીએ આપણને તત્કાલી મદદ થવું
જરૂર છે આપણા આગર વધવાના મ મ મ અવન
વિનો તમા દુર કરે છે અધ ન દેરામ મ મ જગત
છે, આટે માટે આપા નીક નીક નીક નીક નીક
આપણને રાધે મ નીક નીક નીક નીક નીક નીક
વાસના કે તમડુમ કરે અવ દે અ નીક
આપણે અવધ નીક નીક નીક નીક નીક નીક

કરવર અવધરવે અવધ વધરે અધ અધ
અવધ નીક અવધ અવધ અવધ અવધ અવધ

જાય છે. જાપ કરવાથી પવિત્ર પરમાણુઓ આપણી તરફ ખેંચાઈ આવે છે, આપણી આબુખાબુનું વાતાવરણ પવિત્ર બને છે, આપણું પુન્ય વધે છે, પાપ ઘટે છે, શરીરના પરમાણુઓ પણ પવિત્ર બને છે, આપણા સંકલ્પો સિદ્ધ થાય છે, પ્રતિકૂળતાઓ દૂર થાય છે, અનુકૂળતાઓ આવી મળે છે. આગળ વધવાના અધિકારી થઈએ છીએ, લોકોને પ્રિય થઈએ છીએ, વ્યવહારની મૂંઝવણ ઓછી થાય છે. લાંબા વખતે વચનસિદ્ધિ થાય છે, આપણે જે ખોલ્યાંએ તે પ્રમાણે થાય છે. આ સર્વ પરમાત્માના નામનું વારંવાર સ્મરણ કરવાથી થાય છે.

પરમાત્માનું સ્મરણ કરતાં બીજા વિચારોમાં મનને જવા દેવું ન જોઈએ. જાપ સિવાય બીજે કોઈ સ્થળે મન ન જાય ત્યારે જ તેનું ફળ મળે છે. નહિતર આપણા જાપની શક્તિ વિખરાઈ જાય છે, બીજા કામમાં વહેંચાઈ જાય છે. ખેડૂત જેમ બીજ વાવ્યા પછી તે ખેતરમાં બીજા નકામા ઘાસઆદિ ઊગી ન નીકળે તે માટે કાળજી રાખે છે. ઊગ્યા વગર તો રહેતા નથી, પણ તે ભલો ખેડૂત તે નકામા ઘાસ કે કાંટાળા છોડવાને ઉખેડી નાખીને ખોતે જે બીજ વાવ્યું છે, તેને જ ખેતરમાંથી મળતું પોષણ લેવા દે છે. તેથી તે બીજ ઘણા સારા પ્રમાણમાં ઊગી નીકળે છે. અને વિશેષ પાક ખેતરમાંથી આવે છે. એ જ પ્રમાણે આપણે જે ઉદ્દેશથી પરમાત્માનું સ્મરણ કરીએ તે ઉદ્દેશને જ બધી શક્તિ આપણા જાપથી મળે તેટલા માટે બીજા નકામા વિચારોને

શાવનુ માસની માફક નિરી નાખવા નેઈએ એવી આપણી
મહેનતનુ બધુ બાગ એકવા બાપને જ મળે, અને તમારી
ઉપ ન થયેલાં મીઠા ફળોનો આપણે ઉપયોગ કરીએ

જાપ કરવાનો આપણા મુખ્ય ઉદ્દેશ એ દેવા એઈએ
કે, 'હે પરમાત્મા! હું જો આ જાપ કરુ તું તમી માફુ બન
નિમળ થાઓ, માફુ જીવન પવિત્રપણુ પસાર થાએ મારી
બ્યવહારમાર્ગે નિર્લંપપણુ વાવી મારી મલિન વાસનાઓ
શાંત થાઓ, મને મારા કર્મબળુ નિવરણ જાન બધુ રહે
મારી પ્રવૃત્તિ પરમાત્મા તરફ હી વાળ્યા હલ્ય આપણાં
મુખ-નુ ખને હું નિર્લંપપણુ બાગરી શકુ એ જા જા પે
નવીન બધનો મને ન થાએ, મારી આ મવિકાક થએ
એ મારે મને જરૂરના સાધન પ્રાપ્ત થાએ આ મા ડી
નમામ શક્તિઓ પ્રગટ થાઓ આત્મ શાંતિની પ્રવિન
અર્થે જ હે પરમાત્મા હું વિનય થાએ પ્રદત્તા
કરુ તું હે દયાનિધ, એ કર્મના તર્ક લા માર્ય ર
રદો । । ।'

આવા પ્રજા બાવપૂર્વક બાવન કરીએ આવી પ્રદેવ
પરમાત્મા તરફ જામણા પૂર્વક એ પારિ જલ રૂ કરા બદ
આવના વારવર આ પણુ દુઃખને થ લાકરી રોય એઈએ
કોઈ પણુ ઉદ્દેશ રૂવના કરેલા બદ કરવા કોઈ મળુ થઈ

પાતાલા રીંદેવે કો રોય તા પૂણુ જો કરિય હે
અને અને આ દલ વધારા આ દલ રૂ રૂ રૂ રૂ રૂ રૂ રૂ રૂ

પાઠ ૨૨ મો

ધર્મનું ફળ કેમ મળતું નથી ?

ઘણી વખત માણસો એવી ફરિયાદ કરે છે કે અમે પરમાત્માનું સ્મરણ, પૂજન કરીએ છીએ, દાન આપીએ છીએ, વ્રત, તપ, જપ કરીએ છીએ, પરોપકારી જીવન ગુજારીએ છીએ, છતાં અમારા મનને શાંતિ નથી મળતી, અનેક વિચારો આવ્યા કરે છે, ઉપાધિઓ ઓછી થવાને બદલે વધતી જાય છે. તૃષ્ણા પણ વધે છે. મનના પરિણામમાં સુધારો થતો નથી અને વ્યવહાર પણ સુખરૂપ થવાને બદલે ઘણી મુશ્કેલીઓથી ચલાવીએ છીએ, ધર્મનું ફળ મળતું હોય તો પણ અમને ધર્મ કરવા છતાં પણ તે કેમ મળતું નથી ? ‘ધર્મીને ઘેર ધાડ અને પાપીને પરમાનંદ’ જેવું બનતું જોઈએ છીએ. આનું કારણ શું ?

જ્ઞાની મહાત્માઓ આપણને આનો ઉત્તર આપે છે કે, ‘ભાઈઓ ! ધર્મીને ઘેર ધાડ ન જ હોય અને પાપીને પરમાનંદ ન મળે.’ છતાં તમે ધર્મી અને પાપીની ગણતરી કે પરીક્ષા કરવામાં ભૂલ કરો છો. એક બાગુ માણસો થોડા ઘણા ઉપર જણાવ્યો તેવો ધર્મ કરે છે, ત્યારે બીજી બાજુથી વિશેષ પાપ કરે છે. ધર્મ કરે છે, તેની કિંમત વ્યાજ સાથે લેવા ઇચ્છે છે, પણ બીજી તરફ પોતે કરેલા પાપનો બદલો લેવા તૈયાર થતા નથી. આવા મનુષ્યોને તમે ધર્મિંઠ કહો છો, પણ તેઓ ખરા ધર્મિંઠ નથી હોતા.

બાઈ! આ દેના કરનો ન્યાય ? એક નરક ધર્મ કરીને
‘મજુ પાણી’ જોણુ કરે છે અને ગીજી જાણુ થાપ કરીને
રૂઝ મજુ પાણી અહર દાખલ કરે છે બાઈ! તમે જ હો.
કે આ તગાવ કયાઈ ખાના થઈ રહે ? આ પ્રમ ખુ નધાશ
જીવનમા બનતુ દોવાથી તમે ધર્મના રૂઝ નરકે મુખના
કિવસ કયાઈ જોઈ શકો ?

‘તમારે મુખી થવુ હોય તો પ્રથમ પ પન જ વધાના
માર્ગે બધ કરા અને થર્ગ ની મીઠા પશુ પ્રથમ ધને
માર્ગે થાસથો તો તેના સાથ રૂઝ આ બધમા જ અધા
સિધાય નહિ રહે’

માણસો મનથી, વચનથી અને શરીરથી પ્રવૃત્તિ કરીને
અને પ્રકારના પાપના બીએ નાખ છે તને અટકાવવા દી
જુદ છે તે મવે પાપિનો સમાવેશ અહાર જ મમ
થાય છે તે અહાર બામને તનાયા તર અહાર કામ વહે
અટકાવી શકાય છે કેમ તાપથી દાહને પ્રકારથી અધ
કરને દીગી ગરમીને અગાવાય છે તેમ જ અહર
પાપિને તેના પિરાધી બાધથી અટકવય છે

પાપને આચવાનો આમ અધ દરવાડો આઈ

૧ પ્રજાનિપાતનજીવોની કિલા ૧ જીવોન કિલાનરદી

૨ મધાવાદનજીવોની કિલા ૨ સમુ જીવો

૩ અટકાવનજીવોની કિલા ૩ દેઈ ન કાઈ

ચોરી ન કરવી. તમારી વસ્તુ કોઈ ચોરી જાય છે તો તમને દુઃખ થાય છે તેમ તેને પણ થતું હશે એ વિચાર કરવો જોઈએ. ચોરી કરનાર દરિદ્રી થાય છે. ૩

પરશ્ચીનો ત્યાગ કરવો. તમારી શ્રી તરફ કોઈ ખરાબ નજર ન કરે તેથી તમે તેનું રક્ષણ કરો છો, તો પરની શ્રી તરફ તમને ખરાબ દષ્ટિ કરવાનો શો હક્ક છે ? તેથી તો વેર-વિરોધનો વધારો થાય છે. ૪

પોતાની જરૂરિયાતોથી અધિક ધન, ધાન્ય, સોનું, રૂપું, જમીન, પશુ આદિ વસ્તુનો સંગ્રહ કરવો. તે મેળવવા માટે તથા રક્ષણ કરવા નિમિત્તે અનેક પ્રકારના કલેશ અને ખીજા જીવોને ત્રાસ આપવો તે પાપનો માર્ગ પરિગ્રહ કહેવાય છે. ગૃહસ્થોએ પોતાની જરૂરિયાત પ્રમાણે તેનો નિયમ રાખવો. ૫

ક્રોધ કરવો અને ખીજાને ક્રોધ કરાવવો એ પાપ છે. ક્રોધના પ્રસંગે ક્ષમા રાખવી અને ક્રોધને નિષ્ફળ કરવો માન, અહંકાર, ગર્વ, અભિમાન એ એક જ વસ્તુના નામ છે. અભિમાન કોનું ટકી રહ્યું છે ? આપણી આગળ એવી કઈ અલભ્ય વસ્તુ છે, કયું પૂર્ણ જ્ઞાન છે, કયું મહાન બળ છે કે આપણે તેનો ગર્વ કરીએ ? નમ્રતા રાખવી, શાંતી, શુણી આદિનો વિનય કરવો. ૭

કપટ, છળ પ્રપંચ, દગો, માયા એ સર્વ એક વસ્તુનાં નામ છે. પુન્ય વિના કોઈ વસ્તુ મળતી નથી અને સ્થિર રહેતી નથી તો શા માટે દગો કરવો ? ૮

લોભનો ત્યાગ કરવા માટે સતોષ રાખવો, દાદાના પાપરવી જરૂરિયાતવાળાઓને સારી લાગણીથી મદદ કરવી &

રાત્રીએ રહેઠાણનો અર્થ જો બધા રાત્રી રાખવો થોડા નથી તેવા બંધની જો બાદિ ઉપર રાત્રી ન રાખવા કેદ થન, અધિકાર, માન બાદિના અવશ્ય વિયોગ થનાર ૧૬ બેઠા સમગ્ર વૈરાગ્યભાવને ઉત્તેજન આપતુ ૧૦

દેવ, ઈર્ષ્યા ન કરવા પણ ગુણાનુવાગી થા પ્રેમ વધારવો દુષ્ટ કરવાથી સામાન્ય કદાચ ખરાબ થાય કે ન થાય પણ આપણુ તો અવશ્ય થાય કે ૧૧

કલેષ, કલસ, દટો, અગરો કલિયો લડાઈ બે અધાનાના-મીટા કલેશના જ પરિણામો છે આપણે ધરેલ રથમાં બેસી વધારવો નાના-મીટા સર્વો જરૂરિયાત છે કલેશથી લડીશો નાશ થાય કે ચેર-વિદોષ વધે કે ૧૨

કોઈને જુદું જાણ ન આપતુ સર્વ કરી-કહેવાથી પણ ક્યારે આપણને કેટલાક પ્રકારે મુશ્કેલી છે તો પાત્રી સામાને જુદું જાણ કરેલ આપણે ૨ મન માણુ લેવા કોટલુ દુખ કે મરે આપણે કેટલાક તો આપણે કવાના કવચો કરેલને કદી આપણે - પણ કે જે આને આરોગ્ય જુદું જ અવાજ કે વિદોષો નહીં ૧૩

દુખ-દુખ આને ત્યારે કઈ રીતે ન કરે દુખ આપણે કેલે કમરે કરેલે કે જે કોટલુ-દુખ

ઝોઝું થાય છે. હુઃખ એ આપણા ખરાબ કર્મનો બદલો છે. તે ભોગવતાં પાપ ઝોઝું થાય છે, એટલે સુખ-હુખના પ્રસંગોમાં હુપ્-શોક કરવા જેવું નથી, પણ મમલાવ શખવાની જરૂર છે. નહિતર તે ભોગવતાં બીજાં નવાં કર્મ બંધાય છે. ૧૫

કોઈની નિંદા ન કરવી. ખોટાં કર્મ કરનારને બદલો મળ્યા સિવાય રહેતો નથી. તેની નિંદા કરીને મનુષ્યો તેનાં પાપ ઘોવે છે. આવા વગર ભાડાનાં ઘોબી શા માટે થવું જોઈએ ? નિંદાથી વેર-વિરોધ વધે છે. ૧૬

કપટસહિત જૂઠું ન બોલવું. બતાવવું કાંઈક અને આપવું કાંઈક બુદ્ધ, એ કપટ થયું. તે સાથે કહે છે કે ‘જે બતાવ્યું હતું તે જ આપેલ છે,’ એ જૂઠું થયું. આમ બે પાપ સાથે થાય છે. ૧૭

મિથ્યાત્વ—આત્મા સત્ય છે. નિત્ય છે, પવિત્ર છે, એને બદલે શરીરને આત્મા માનવો તે મિથ્યાત્વ છે. એવી જ રીતે જે દેવ, ગુરુ અને ધર્મ આત્માને મદદગાર નથી, આત્માની ઉન્નતિમાં કારણરૂપ નથી તેને સત્ય માનવા એ મિથ્યાત્વ છે. ૧૮

આ પાપસ્થાનકોનો ત્યાગ કરવા પછી જે ધર્મ કરવામાં આવે છે તેનું ફળ ઘણું વહેલું અને સારું મળે છે. આ પાપ સ્થાનકોને સવાર-સાંજ બે વખત યાદ કરી જવા એટલે આખા દિવસમાં જે જે પ્રસંગો બન્યા હોય તે તે

પ્રસંગોમા ચોલાને આ મર્મમાથી ઠાઈ દોષ લાગ્યો. છ કે
કેમ તે તપાનો જુલુ લાગ્યો હોય નો પરમામા પામે
માફી માગરી, ફરી દોષ ન લાગે તે માટે નિશ્ચય કર્યો.
અને તેણે પ્રમગે જાગૃત રાખરી આ પ્રમાણે નિરતર
બે વખત નખ મ કરી જવ થી ઘણા દોરા બોલા થઈ બધ
છે આ પ્રમાણે આવતા હોયો મધ કરવા બેન્ડ નવાન
કર્મસૂચક થનો અન્ધારો અને ધર્મ નજર પ્રવૃત્તિ કરીને
પૂર્વના સૂચક કરેવ કરમને કાની રાખવા એમ કરવાથી
ધર્મી થોની મહેનતે આત્માનો વિશ્વાસ થય છે જુલા
પ્રસંગે યોગી ધર્મો નો કરે ૧૧ પદ્ય તે સધે ઉપર
અત્યાધ્યા તે પ પો કરતા જાણ હોવાથી ધર્મનું દલ નધમે
એવું બોધ્યું તવું મળતું નધા

સાદાશ પ્રશ્નો

મનુ યોની દરિય ૬ ૩ ૧૧ ધર્મ ન વીજ ધ જુલુ
૩૫ થય ૧૦ પપના સપ રણ કેન્દ્ર ધ થય છ ૧
પપન બોલે ગધી નખ વ ૩ ૧ ૫૬ એ અવરો મધ
કયો ૧ તો નથ કરવો મધ રથે ૧ અવર ૫ ૫૫
નામ અ ૧ ૧ના અવ ૩૧ ૧ કવરે દલ કરવ ૨ ૧૬
સ ૩૬ દલ મથે ૧ ૫ ૧૫ ૧૬ ૧૬ ૧૬ ૧૬ ૧૬ ૧૬
આત્મા ન વિર ૨ કવરે દલ ૧

પાઠ ૨૩ મો

આત્મશ્રદ્ધા, પોતા ઉપર વિશ્વાસ

આત્મા અમર છે, તેનાં જ્ઞાન અને શાન્તિની હદ નથી. આખા વિશ્વને જાણવાનું જ્ઞાન આત્મામાં છે. વિશ્વ ઉપર સત્તા ચલાવી શકે તેવું બળ આત્મામાં છે. તે આત્મા હું પોતે જ છું. અને મારા આત્મબળમાં પૂર્ણ વિશ્વાસ છે, તેમા કોઈ વિઘ્ન નાખી શકે જ નહિ, વિઘ્નોને હઠાવવાનું બળ મારામાં છે. ગમે તેવા સંકટો આવી પડે પણ મારી આત્મશ્રદ્ધા જરા પણ ડગશે નહિ. પ્રબળ લયના પ્રસંગોમાં પણ હું મારું આત્મવિકાસનું કાર્ય ચાલુ જ રાખીશ. પોતોમા જ મારું જ્ઞાન નહિ રહે પણ તે સત્યને હું અત્યારે જ અમલમાં મૂકું છું. અજ્ઞાન દશાથી મેં પોતે જ મારા પર નાખેલા બંધનો સિવાય મને બીજાં બંધનો છે જ નહિ. એટલે તેને દૂર કરવા માટે પોતાને જ પુરુષાર્થ કરવાની જરૂર છે. કોઈ આવીને મને મદદ કરશે એમ તેના મોઢા સામે જોઈને એસી રહેવાની મારી ટેવોને અત્યારથી જ રજા આપું છું. સુખ-દુઃખ એ કાંઈ વારસામાં ઉતરેલી વસ્તુ નથી. એ તો મારી અવળી મહેનતતો બદલો છે હવે સવળી મહેનત કરીને તેને દૂર કરીશ. એ વાદળો વિખેરી શકાય તેવાં છે. વિઘ્નોને મારે વિઘ્નરૂપે માનવા નથી, પણ તેની હયાતીથી જ મને પુરુષાર્થ કરવામા વિશેષ પ્રોત્સાહન

૨ મત્ય—હોય, લોભ, ભય, કે દ્વાભય કે ઠાપણ પ્રમાદે મન, વચન, શરીરથી અમત્ય ગાણુ નહિ અસત્ય બીજા પાને બોલાવણુ નહિ અને અમત્ય બોલનારને અનુમોદન ન આપણુ તે મત્ય મયમ કરવાય ૩

૩ અચોય માનિકની વળત મિવાય ઠાપણ, વળુ મન, વચન, શરીરથી લરી નહિ, લવગવરી નહિ અને લનારની અનુમોદના ન કરરી ત અચોય મયમ કરવાય ૪

૪ અહમય—હવ, અનુધ્ય બન રિય વ સભથી મિથુન, મન, વચન, શરીરથી સવણુ નહિ ગવરાવણુ નહિ અને સેવનારને અનુમોદન ન આપણુ ત અહમય મયમ કરવાય ૫

૫ અપરિચિત્—સર્વ પદાય ઉપર મુક્તિ તત્ત્વાગ દેર કાળનો વિચાર કરી પર્મઉપગરણુ સિવાય કેા પલ પ્રાપ્તનો ધન, ધાન્યાદિ પરિચિત્ મન વચન શરીરથી ર અપ નહિ રખાવયો નહિ અને રાખનારને અનુમોદન ન આપણુ તે અપરિચિત્ મયમ કરવાય ૬

૬ રપો દ્રિય નિચે—રૂપ રિય ર વજ ભર છદ વડેર રિખાનિષ્ટ રપર ન પાર્થ ર મન્દક ન કરય તે રપો દ્રિય મયમ

૭ રવો દ્રિય નિચે—રૂપ રિય ર વજ રવને પ રો રાય-હવ ન કરયા ત રર દ્રિય મયમ

૮ રવો દ્રિય નિચે—રૂપ રિય ર વજ રવને ર રો રાય ત રાય દ્રિય મયમ

૯. ચક્ષુષદ્રિયનિગ્રહ—ઈષ્ટાનિષ્ટ રૂપ દેખી તેમાં રાગ-દ્વેષ ન કરવો, તે ચક્ષુષદ્રિય સંયમ.

૧૦. શ્રોત્રેન્દ્રિય નિગ્રહ—ઈષ્ટાનિષ્ટ શબ્દ સાંભળીને તેમાં રાગ-દ્વેષ ન કરવો, તે શ્રોત્રેન્દ્રિય સંયમ.

૧૧. ક્રોધ-કષાય વિજય—ઉદય આવેલ ક્રોધને ક્ષમાથી નિષ્ક્રિય કરવો, તેનું પરિણામ વિચારી શાંત થવું તે ક્રોધ સંયમ.

૧૨. માન-કષાય વિજય—માન, અહંકાર-ગર્વ નહિ કરવો તેવા પ્રસંગને નમ્રતાથી નિષ્ક્રિય કરવો તે માન સંયમ.

૧૩. માયા કષાય વિજય—કપટ માયા નહિ કરવી. સરલતાથી (સરલ સ્વભાવે) દરેક પ્રસંગમાં પ્રવૃત્તિ કરી માયાનો વિજય કરવો તે માયા સંયમ.

૧૪. લોભકષાય વિજય—સર્વ સ્થળે સંતોષ વૃત્તિ રાખી લોભનો વિજય કરવો તે લોભ સંયમ.

૧૫. મનદંડવિરતિ—આર્ત, રોદ્ર, પરિણામ ઉત્પન્ન થાય તેવો કાંઈ પણ વિચાર ન કરવો. પણ ધર્મ શુકલ-ધ્યાનમાં પ્રવેશ થાય તેવા વિચાર કરવા તે મનદંડ વિરતિ સંયમ.

૧૬. વચનદંડ વિરતિ—પોતાને કે પરને જેનું પરિણામ હુઃખરૂપ આવે તેવું વચન ન બોલવું પણ પરિણામે સુખરૂપ થાય તેવું હિતાવહ વચન બોલવું તે વચનદંડ વિરતિ સંયમ.

૧૭ કાયદંડ વિરતિ—શરીરથી કોઈપણ જાતની પાપકારી

પ્રવૃત્તિ ન હ વી પછી જેનાથી આ નવિગદિમા માર મને
તેથી પ્રવૃત્તિ દુગ્ધી તે કાયદે મયમ

આ નવન પ્રમાણે રચયમાન રૂં કરા ન થયે માત્ર
આધવના પ્રવાહને ફાળવાન માટે મનમન કષ્ટપાળની
ગણતરી આ ઉપ મશાનિના માનના પ્રયત્ન નાશકપાત્ર
વારવાર આ મયમનું ગમાણા ના દરજી નાં કરા ૧૦૦
વિયતીન પ્રવૃત્તિ ન થાય ત માત્ર પા પાં જ ન
કરતું જોઈએ

આ મયમના કારી વડે આપના આધવ રૂં કરા પાર
પૂર્વ જે દમનો ગમાણ ગાંધી મયા ર તા રૂં કરા રકવા
માટે મયમ કરવા જોઈએ

તપ

મનમ ગિલ્લ દર્શન કાલવાન કાય રક તપ રા
નિમાયિત કર્મ પછી તપથી જા રક ની જા રક રા
દરમા કરીએ તા પૂર્વ મયમિ રા તપ રક રક રા રક રા

પાછા તપ જાને જાકર તપ રા રા તપ રા રા રા
રિ રૂં કરામ રકવા રકવા રા રા રા રા રા રા રા
સરી રકરકમન નવી પિતિ રા રા રા રા રા રા
કરવો મયમ આર રા રા રા રા રા રા રા રા
નેર રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા
રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા
રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા
રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા
રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા રા

દ્રવ્યથી નહિ પણ લાવથી, તેમના એકમરખા ગુણો ધારણ કરવાથી આ નિર્ણય પોતાને થતાં અહિંત પદનું આરાધન કરવું. અહિંત જેવું વીર્ય, અહિંત જેવું નિશ્ચલ ધ્યાન, અહિંત જેવું વર્તન, દ્વંકમાં કહીએ તો અહિંતની માફક સર્વ ક્રિયા કરવી. આ પ્રમાણે કરતાં અહિંત સ્વરૂપ થઈ શકાય છે.

અહિંત સ્વરૂપ થતાં છેવટે સિદ્ધ સ્વરૂપના ધ્યાનમાં, તન્મય તદ્રૂપ થવું એટલે પરમશાંતિ મળી ચૂકી. પરમશાંતિ સ્વરૂપ જ પોતે થઈ જવાશે. પરમશાંતિ મેળવવાનો આ માર્ગ છે આ માર્ગે પૂર્વે અનેક મનુષ્યોએ પરમપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે. માટે પરમપદ યા પરમશાંતિના પદાભિલાષીઓએ આ રસ્તે પોતાનું વીર્ય ફેરવવું જોઈએ તે રસ્તે ચાલવામાં પોતાનું અસમર્થપણ જાણાય, વિષયવાસનાની શાંતિ ન થઈ હોય અથવા કુટુંબસ્નેહ વગેરે બંધનનાં કારણો ન છૂટી શકતાં હોય તેઓએ દ્વાદશવ્રત-બારવ્રત રૂપ ગૃહસ્થમાર્ગ સ્વીકારવો જોઈએ.

આ માર્ગ પણ નિવૃત્તિનો માર્ગ છે, છતાં તે ઘણો સહેલો, પણ વિશેષ લબાણવાળો છે. આ માર્ગમાં આશ્રવનાં દ્વારો થોડા થોડાં બંધ થાય છે. પણ આ માર્ગમાં રહી આગળ ઉપર નિવૃત્તિનો દ્વંકો માર્ગ અગીકાર કરવાનાં સાહિત્યો એકઠા કરવા ધારે તો તે કરી શકે તેમ છે.

ઉત્તમ લોજન કરવું તે શ્રેષ્ઠ છે, પણ તેના અભાવે તદ્દન ભૂખે મરવું તેના કરતાં સામાન્ય લોજનથી પણ પેટ તે યોગ્ય છે આ ન્યાયે જ્યાં સુધી નિવૃત્તિના કે

સર્વથા કોઈ જીવને મારવો નહિ તે, સાર્વભૌમ (પૂર્ણ) અહિંસા વ્રત છે. તે અપેક્ષાએ આ સ્થૂલ અહિંસા વ્રત છે.

૧. વ્રસ અને સ્થાવાર એમ જીવના બે ભેદ કહેવાય છે. હાલે ચાલે તે વ્રસ જીવ કહેવાય છે અને સ્થાવર નામ કર્મોદયવાળા જીવો સ્થાવર કહેવાય છે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ આ પાંચ જાતના જીવોને સ્થાવર કહે છે. આ પાંચ જાતના સ્થાવર જીવોનું નિરંતર રક્ષણ કરવું તે ગૃહસ્થો માટે અશક્ય છે. માટે વ્રસ જીવોનો તેમણે ખાસ બચાવ કરવો જોઈએ. આરંભમાં વ્રમ જીવોનો વિનાશ થાય તે સંભવનીય છે. માટે આરંભ કરતી વખતે ઉપયોગ રાખવો અને નિરપરાધી વ્રસ જીવોને સંકલ્પીને (મારવાની ખુદ્ધિથી જાણી જોઈને) ન મારવા. આટલો બચાવ ગૃહસ્થોએ પહેલા અહિંસા વ્રતમાં અવશ્ય કરવો જોઈએ.

૨. સ્થૂલ મૃષાવાદ વેરમણું—હું આજે દશ વાગે ચાલીશ એમ કહી દશને એક મિનિટે જો જાય તો મૃષાવાદ અસત્યનો દોષ લાગે. આ આંખાનું વન છે એમ કહેતાં તેમાં જો કોઈ બીજા વૃક્ષ હોય તો પણ અસત્યદોષ લાગે છે. આ જાતિનાં સર્વ સૂક્ષ્મ અસત્ય ગણાય છે. તેવી તીવ્ર જાગૃતિ ન હોવાથી આ સૂક્ષ્મ અસત્યનો ત્યાગ ગૃહસ્થો કરી શકતા નથી માટે તેઓએ જેને વ્યવહારમાં અસત્ય ગણે છે તેવાં સ્થૂલ, મોટાં અસત્ય બોલવાનો તે ગૃહસ્થનું બીજું વ્રત છે.

૩ કથ્યુષ્ઠ અદનાદાન વસ્ત્રમણુ—દ્વાર્તી દરની નદિ
માલિકની રબ્ત મિવાય એક નૃણુ માત્ર હતુ ન દ્વાર્તી
ગળાય છે, પણ ગૃહસ્થાણે મોટી દ્વાર્તીના આમ કરવા
તે ગૃહસ્થાશ્રમમા બની ગરવા યોગ્ય હ આજી પદ્યુ
તાગુ તોડ્યુ, બાદ લૂની ગાદ કાપવી રા, દ્વાર્તી કરવી
ઓર્ણુ દેવુ, વધારે હતુ વાદે કાળ કહે તરી દ્વાર્તીના
ત્યાગ કરવો ન ગૃહસ્થોનુ તોનુ મત હ

૪ કથ્યુષ્ઠ મૈથુન વસ્ત્રમણુ—પ આ રમનના ત્યાગ કરવા
વિધવા, વેશ્યા, બાળકુમારી વગેરેના ત્યાગ આ મત
આપી બધા હ સ્વદાસ (પાતાની પરિત્રિત આ) કે આ
મતોય કરવા તે ગૃહસ્થોનુ દેવ્યુ મત હ

૫ કથ્યુષ્ઠ પરિમદ્ધ વ મણુ—દ્વાર્તી આપ પરિમદ્ધ આ
નિયમમા કાગાથી ક્ષેત્રક થન આપ રૂંધ કર ૧૫
સોનુ, દીવા આર્ણુ, મોટી વ રે કર ૧૫
અને વાળ્યાદિ પેશવ દ્વાર્તીક મિલકતમા ૩૦૫ આ આપ
દે તે સર્વ હ દ્વાર્તીનુકાદ નિકલ ૧૫૫ તર્થ વકરે
આપ તા આર્ક, પરીપત્રાદિક ૧૦૦ આપ કરવા
ગૃહસ્થોનુ પાદ્યુ મત હ

૬ કિંચિદમણુ—૬ રે કા ગિર ના ૧૧ આપ
આપવા ૧૧ ગિર ૬ આપ આ ગિર ૬—૫ દ. ૨
૩ આપ ૧૨ ૧૧ ૧૫ ૧૫ ૧૫ આપ આ ગેર ૧૧ ૧
અકાર ૬ આપ આપ ૧૧ આપ ૧૧ આપ ૧૧
૬૫૧૬ દે નાની આપ ૧૧ આપ ૧૧ આપ ૧૧
કાકુમ્બ દાખલ આપ ૧૧ આપ ૧૧ આપ ૧૧ આપ ૧૧

૧૧. પૌષધવ્રત-આત્માને યા આત્માના ગુણોને જેનાથી પુષ્ટિ મળે તે પૌષધ ૧. ઉપવાસાદિ તપ કરવું, ૨. પાપવાળા વ્યાપારનો સર્વથા ત્યાગ કરવો, ૩. બ્રહ્મચર્ય પાળવું, ૪. શરીરની અભ્યંગનાદિ શુશ્રુષાનો ત્યાગ કરવો. આ ચાર પ્રકારની ક્રિયાપૂર્વક ચાર કે આઠ પહોર પર્યાંત ધર્મધ્યાનમાં પ્રયત્ન કરવો તે પૌષધવ્રત. તે નિરંતર ન બની શકે તો પર્વ-તિથિએ તો અવશ્ય આ પૌષધ કરવો.

૧૨. અતિથિસંવિભાગ-પરમશાંતિના માર્ગમાં પ્રયાણ કરવા માટે જેઓએ સર્વથા ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કર્યો છે તેવા અતિથિ, ત્યાગી, મુનિ વગેરે ઉપનામથી ઓળખાતા મહાત્માઓને અન્ન, પાણી, પાત્ર, વસ્ત્ર અને મુકામાદિ, તે માર્ગમાં ઉપયોગી આધારભૂત વસ્તુઓનું દાન આપવું તેને અતિથિસંવિભાગવ્રત કહે છે.

આ ગૃહસ્થધર્મને યોગ્ય ગૃહસ્થનાં વ્રતો છે. આ સિવાય પણ તેઓએ નિરંતર દેવાધિદેવનું પૂજનવંદન કરવું. અનુકંપા બુદ્ધિથી દુઃખીયા જીવોનો ઉદ્ધાર કરવો, ધર્મનાં વ્યાખ્યાનો સાંભળવાં, ધર્માચાર્યની આજ્ઞા શિર પર ઉઠાવી, સ્વધર્મીબંધુઓનો અને બહેનોનો ઉદ્ધાર કરવો, તેઓને જોઈતી મદદ આપી ધર્મમાર્ગમાં સ્થિર કરવાં. જ્ઞાનના ઉત્તમ ભંડારો બનાવી તેનું રક્ષણ કરવું, જ્ઞાનશાળાઓ સ્થાપન કરવી, રાજ્યોએ અને ધનાઢ્યોએ બીજાં પણ અનેક લોકોપયોગી, પ્રજા ઉપયોગી કાર્ય કરી ગૃહસ્થધર્મમાં ગણ વધવું અને બીજાઓને આગળ વધારવા જીવો માટે અનાથશ્રમો, દલીઓને માટે

દવાખાનાઓ, પધિકો માટે ધર્મશાળાઓ અને અભ્યાસ
 માટે બોજનશાળાઓ કરી તેમના દુષ્કર્મોનો દુષ્ટિ
 ને મનુષ્ય ને આશ્રમમાં રહ્યા હોય તો ન બાધામને
 સાચા પાનાનો ધર્મ અજ્ઞાનના પાત્ર પડ્યું ન હોય જ
 આ પ્રમાણે ગરુડ પત્ર વિશે સાચા પરમમાર્ગિ માનના
 શૂદ્ધધર્મ એ પત્ર એક માત્ર છે

આયુષ્ય અગ્નિર ઇ, મધ્યમ તં વિપ્રદાતી અવપુર મ
સયોગ તં વિયોગમીલ ઇ લક્ષ્મી વાન્મગાની માદક અપક
ઇ, મમાદનુ મુખ વ્યખન અવપુ ઈં વારે બાજુ' વિપ
દામો આપી પડે ઇ મ મુનુ વાક માદે દલી રવ ઇ
પાણીના પવપાટાની માદક પ્રાણીબા ઇ પણ વાક ઇ અન
વિલય પાદિ ઇ, શરીર વ પાણી અક દિલ વાક ઇ અક
ગિવાય ઠાઈ રહાણુ દવનાર નથી રક અદાગિ રવ પા
મરુને શરણુ વાક ઇ તો ર માનવા' રકે વાક રક
મુખી વાર નિદામા વારકો' આરણા વાક રિકેર ર
શરણુથી વારે બાજુ રો' વારે રકે પદવર રેવ અવક
મધ્યમ રી. અધિ તં વ્યખે તનુ રકણુ રીક રોવક
તમારો દુરકો. અ નર્થ અમુત્ત વા મુખ્ય ર રકવર ર
નિર્ધરે ત કાકો અ માનવક અન વા ર પુ ર વાક
રો' રો' અળકો મુરકો ર

[illegible]

॥ ३ ॥

પરમ પૂજ્ય આચાર્ય દેવેશ વિજયકેસર
સૂરીશ્વરજી મહારાજના સોનેરી સૂત્રો.

૧. હુકાર લોહાને ટીપીને તેમજ સોની સોનાને ટીપી કે સોપીને તેના મારા ઘાટ બનાવવાની જેટલી કાળજી રાખે છે, તેટલી કાળજી તમારા આત્માને ઉન્નત કરવા માટે પણ તમે રાખતા નથી એ કેટલી શરમની વાત છે ?
૨. કોમળ પાણીના મારાથી જ્યારે પથ્થર પણ ઘસાઈ જાય છે, તો પછી આપણા હૃદય તથા મનનો મળ આપણે કેમ ઘસી ને દૂર ન કરી શકીએ ?
૩. કોમળ અને સુગંધીદાર પુષ્પ તો માથા ઉપર ધારણ કરવા યોગ્ય જ ગણાય. તે કાંઈ પગ તળે કચરી ન નાંખાય. તેમ આ શરીરનું દિવ્ય મંદિર બનાવવું એ આપણી મરેજી અને સત્તાની વાત છે.
૪. કુમળુ ઝાડ જેમ વાળીએ તેમ વળે છે, તેમ બાળકોના અતં કરણ ઉપર જેવા સંસ્કાર પાડવા હોય તે બાળતમાં માખાપે તથા શિક્ષકે ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ.
૫. બાળકોના મન કોરા કાગળ જેવાં છે, તેથી તેના ઉપર જે લખવા ધારીએ તે લખી શકાય છે, પણ એકવાર લખ્યું તે વળલેપ જેવું થઈ જાય છે. માટે તેના ઉપર જે લખવું હોય, તે સ પૂર્ણ વિચાર કરીને જ લખવું જોઈએ.
૬. મ સુખ ચાહ્યું ગયું તેમ દુઃખ પણ ચાહ્યું જશે, એ બેદ કરીને આપણા જીવનરૂપી વાજાને બેહુકાવવું એ તો મૂર્ખાઈ છે.

- ૭ આર્થી પડેછુ દુ ખ જોાવ્યા તિવાય દુખ નરો ના
પછી ગોષ્ટ કૃતિને બામવ્યા દ ના જ્ઞાનદર્શી અ ગણ્ય
તે દ્વાપણુબદ્ધુ છે
- ૮ માણુ ૧ જો બસાબસ હાજરુ ગામી નવ વાનનાં પિંધ ૧
દરીન પગલુ બ ના ધણી બસા રાત્રી કાક ધ ૧૨
હોય છે બને તનાથી મધી કાઢે ૧૩
- ૯ મુખ-દુ ખનું હાકનુ મન ૧૪ જ્યાં ૧ ના મનનાં જલિ
તેવા તના મ ના સા ૧ ૧૪ તમારી બ મુખી ૧ જન
જાણવુ હોય તો ૧ જાના બધ બ્યવહાર તમારી ૧ ૬
મુજબ બાસ જ્યારી ૧ જ્યાં ૬ ૨ ૧ ગરિ ધન ૧ ૧૧ ૧
જાના ૧ વા માવ
- ૧૦ કેની પાસ પિંધ ૧૫ થા ધન નરો તન ૧૬ ૧ ૧
નિધન દોષ નથી
- ૧૧ જે માથ ૧૧ ત માત્રા ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
દુ મિશા આનદના ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
બમણા ખો માથ ૧૧
- ૧૨ વિરટ પ્રસવ બદ ૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
નકિ પછ, કમર કરાન તન ૧ ૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
મુશીબતોથી દોષ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
પછી આપણ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
કિ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
- ૧૩ તમેજો ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧

૧૪. જગતમાં સંકટ કાં તો ફરેલ કર્મની શિક્ષા તરીકે હોય છે અથવા આગામી સંકટથી સાવધ રહેવાની ચેતવણી રૂપે હોય છે. ઠોકરો ખાધા સિવાય માણસમાં હોંશિયારી આવતી નથી. સંકટ આપણને સાવધ કરે છે, સાવચેતીના ઉપાય સૂચવે છે.
૧૫. છેદાયેલું વૃક્ષ પણ ફરીથી ફૂટે છે. ક્ષીણ થયેલો ચંદ્ર પણ ફરીથી પરિપૂર્ણ થાય છે. એવા વિચાર કરી શાણા પુરુષો કદી પણ સંતાપ પામતા નથી.
૧૬. વિપત્તિના સમયે સહિષ્ણુતા કે ધૈર્ય એ એકલો જ સદ્ગુણ હોય તો પણ ચાલે. પણ સંપત્તિમાં નો શાણપણ, દીર્ઘદષ્ટિ, મીતાહાર, નિઃસ્વાર્થીપણું, ઔદાર્ય વગેરે અનેક સદ્ગુણો હોય તો જ તે ટકી શકે છે. નહિ તો તે પાયમાલ કરી નાખે છે.
૧૭. મહાપુરુષોના કાર્યની સિદ્ધિ પોતાના પરાક્રમથી જ થાય છે. કેવળ બાહ્ય સાધનની સહાયતાથી નથી થતી.
૧૮. સંકટરૂપી ભઠ્ઠી ઘણી વખત માણસને તપાવી શુદ્ધ કરે છે. તે માણસની વૃત્તિ રૂપી ધાતુના મેલને બાળી નાખે છે તેથી તેનું શુદ્ધ સત્ત્વ વિશેષ ગળકી નીકળે છે.
૧૯. કાલે શું થશે ? તેની નકામી ચિન્તા છોડી દઈને આજના દિવસ ઉપર નજર રાખો.
૨૦. આત્મવિશ્વાસ એ જ આનંદ અને સુખનું મૂળ છે. પોતાની જાતને પતિત કે પાપી માની બેસશો નહિ. તમે અનંત અને સર્વશક્તિમાન ઈશ્વર છો.

મોક્ષની કુંચી

મમાકુલ-આત્મબોધ-પ્રદ્યોત્તર અધ્યાન મોક્ષની કુંચી
ભાગ ૧-૨ નું ગુરુગ્રાંથી ભાષાન

સાકલ્યસાર

સત્યપ્રેમી

૧૩

આપણે કૃત્તવ્ય છે કેળા આપણે મને ૧૦૦
તારી અભ્યંતર મનિષર ૧ ૧૦૦ નાં મે અભ્યંતર ૧૦
૧૦૦ કરતુ શાન્તિ ૧ ૧૦૦ આપણે ૧૦૦ કરતુ ૧૦
કર્મોદિ શાન્તિ ૧૦૦ આપણે ૧૦૦ કરતુ ૧૦૦ કરતુ ૧૦
૧૦૦ કરતુ ૧૦૦ કરતુ ૧૦૦ કરતુ ૧૦૦ કરતુ ૧૦૦

૧૦૦ કરતુ ૧૦૦ કરતુ ૧૦૦ કરતુ ૧૦૦ કરતુ ૧૦૦

સંગ્રાહકના બે ખોલ

શ્રી સમક્ષિત (આત્મબોધ) પ્રશ્નાત્તર અર્થાત્ મોક્ષની કુચી ભાગ ૧ લો તૈયાર કરવામા મુખ્ય સહાય 'સિદ્ધયુગાય', 'જ્ઞાનાર્ણવ' અને 'સમયસાર છંદ'ની લીધેલ છે. અને બીજો ભાગ તૈયાર કરવામા 'શ્રી આચારંગ મંત્ર', 'દર્શન ખાલુક', 'સમયસાર છંદ' અને 'પ્રકાશ લેખ' આદિની પ્રધાન સહાયતા લીધી છે. ગૌણ સહાય તો અનેક શાસ્ત્રો અને ગ્રંથોની લીધી છે. એ બધાના મૂળકર્તા, અર્થકર્તા અને પ્રકાશકોનો ઉપકાર માનુ છું.

આ નાની પુસ્તિકામા જે કંઈ ઉત્તમતા છે, તેનો મુયશ એ ઉપકારકોને છે. અને અપર્ણતાનું કારણ સંગ્રહકર્તાની અલ્પજ્ઞતા છે એ માટે પશ્ચાત્તાપપૂર્વક મિથ્યાદુષ્ટ તકે છું અને પૂર્ણતા પ્રગટ થવાની ભાવના ભાવું છું. આશા છે કે, આ પુસ્તક જૈન અને જૈનેતર સર્વને ઉપયોગી થશે કારણ કે આમા સત્ય તરફ દ્રષ્ટિ રાખી છે મધ્યસ્થ દ્રષ્ટિથી થયેલો આ અલ્પ પ્રયત્ન છે અને તેમા રહી ગયેલી ભૂલો સુર વાચકો-વિચારકો-જ્ઞાનીઓ બતાવે કે જોથી તે સુધારી શકાય એવી નમ્ર માગણી છે.

આ પુસ્તક વાચીને ઘણા આત્માર્થી મહાત્માઓએ સૂચવ્યું છે કે, 'આ પુસ્તક હ મેશા સ્વધ્યાય (નિત્ય નિયમ)મા રાખવા યોગ્ય છે તેનું વાચન-મનન અવરય કરવા જેવું છે' —સમક્ષિત પ્રેમી

બીજી આવૃત્તિ

આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરતા અગોને અતિ આનંદ થાય છે.

જૈન સમાજના સર્વ ધર્મપ્રેમી બધુઓ, ભગિનીઓ આવા આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના રસિક બનીને સ્વવિકાસ સાધી આત્મજ્ઞાન અને આત્માનુલવને પ્રાપ્ત કરે, અને જૈન સમાજમા આવા આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો ઘણો ઘણો પ્રચાર થાઓ એ જ મુલ કામના સહ વિરમુ છું.

—કુમારી રંજનદેવી શ્રોદ

અનુવાદકના બે બોલ

[illegible][illegible][illegible]

17 34 40 45 50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100
 105 110 115 120 125 130 135 140 145 150 155 160 165 170 175
 180 185 190 195 200 205 210 215 220 225 230 235 240 245 250
 255 260 265 270 275 280 285 290 295 300 305 310 315 320 325 330

હિંદીના આ સફળ પ્રયાસના સાબથી ગુજરાતી આલમ પણ વંચિત ન રહે એ દમ્ભવાન્નેગ હતું. અને શ્રીમાન ઉદારચિત્ત શેઠ હરખચંદ્રભાઈ કાળીદાસ વારીઆએ મોક્ષના કુચી બંને ભાગનું એક પુસ્તકાકારે ગુજરાતી ભાષાનું કરી છપાવવા અને તેનું ખર્ચ પણ પોતે આપવા ભાવના બતાવી. શ્રી વારીઆજી એટલા નિઃસ્પૃહ છે કે, તેમની પાસે માગણી કરવા છતાં પોતાનું જીવન કે ફોટો આપવા ના કહી, એ ભાઈ તો નામ પણ આપવા નહોતાં ચાહતા પ્રજા-વાતસલ્ય એ ભાઈએ લખ્યું કે ‘જો તમારો આગ્રહ જ છે, તો મારી ૧૪ વર્ષની કુમારિકા બહેન મુળી (મૂક્તા, ના સ્મરણુર્થે ભલે મોક્ષની કુચી’ રહે ‘મોક્ષની કુચી’ મુક્તાના સ્મરણુમા કેવો સુંદર યોગ !

મોક્ષકી કુંચી ભાગ ૧ - ૨ નું હિંદીમાંથી ગુજરાતી ભાષાતર મૂળ લેખક, સંગ્રાહક અને વિચારોત્પાદક મહાત્માઓની દષ્ટિગમ્ય કરેલું તેઓશ્રીએ જે શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ બતાવેલ તે મુજબ સંશોધન આ ગુજરાતી ભાષાંતરમા કરેલ છે એ માટે તેઓશ્રીને ઉપકાર છે.

આ મોક્ષની કુચીથી આત્માર્થી-મુમુક્ષુ બંધુઓ સમ્યક્ત્વને પામી એ કુચી વડે આત્મિક સંપૂર્ણ શુદ્ધતા-મોક્ષને પામશે, એ દિશા તરફ પ્રયાસ કરશે તો સર્વ શ્રમ અને સહાય-ત્યાગ સફળ થશે.

એટલું પણ ઉમેરી લઉં કે મનનપૂર્વક જે સમકિતનું સાચું સ્વરૂપ વિચારાશે સમજાશે તો સાપ્રદાયિક કલેષ અને ખેચાતાણીના ઝઘડા દૂર થઈને શાંતિસુખ પમાશે. **સુજ્ઞેષુ કિં બહુનાં ?**

વિજયા દશમી સંવત ૧૯૮૬

બ્યાવર (રાજપૂતાના)

સિ મુમુક્ષુઓનો સેવક,
ધીરજલાલ કેશવલાલ તુરખીયા
અધિષ્ઠાતા, જૈનગુરુકુળ.

ॐ सर्वे ॥

भक्तित (आत्मबोध) प्रश्नोत्तर

अथवा

भोक्तृनी कुर्वी

(भाग १-११)

भक्त्यात्मिक

सिद्धांत मयी विद्ये। शक्त्यात् न भक्त्या

भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या

आदिनाथ भक्ति ११ ११ ११ ११

स्वाध्याय वदु नद भक्त्या भक्त्या

श्री आदिनाथ-भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या

भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या

भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या

भक्त्या भक्त्या भक्त्या

भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या

भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या

भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या

भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या

भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या

भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या

भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या

भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या भक्त्या

સ્યાદ્વાદ (અનેકાંત ધર્મ)ને ભાવ - નમસ્કાર કરવાથી અતિશય જ્ઞાન પ્રકટે છે.

સકળ અજ્ઞાન અંધકારને નાશ કરવામાં મૂર્ધા સમાન અને ત્રણ લોકના સમસ્ત પદાર્થો જોવામાં અદ્વિતીય નેત્ર સ્વરૂપ ઉત્કૃષ્ટ આગમ જૈન સિદ્ધાન્તનું મનન કરીને શુદ્ધ કૃપાથી આ ‘સમકિત-પ્રશ્નોત્તર’ સ્વ-પર કલ્યાણના કારણે સંગ્રહ કરું છું.

(૧) પ્રશ્ન—મોક્ષ માર્ગ કોને કહે છે ?

ઉત્તર—જે વડે સર્વ પ્રકારના દુઃખોથી સદાને માટે છુટાય તેને મોક્ષ માર્ગ કહે છે. એના ચાર પ્રકાર છે : (૧) સમ્યક્ (સત્ય) જ્ઞાન, (૨) સમ્યગ્ (સત્ય) દર્શન (૩) સમ્યક્ (સત્ય) ચારિત્ર અને (૪) સમ્યક્ (સત્ય) તપ.

(૨) પ્રશ્ન—ચારેયમાંથી મુખ્ય કોણ ?

ઉત્તર—સમ્યગ્ દર્શન (સમકિત) સૌથી પ્રધાન (મુખ્ય) છે કારણ કે, સમકિત પ્રકટ થયેથી જ સમ્યક્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર થાય છે. સમકિત વિનાનું જ્ઞાન અને ચારિત્ર મિથ્યા ગણાય છે.

સમકિત એટલે સાચી સમજણ-સદ્વિવેક, સુશ્રદ્ધા (સમકિત) વિના ભાષા જ્ઞાન કે ભણતર ગમે તેટલું હોય તો પણ તે મિથ્યા-જ્ઞાન જ કહેવાશે. હજારો શાસ્ત્રો વિદ્યા-કળા શીખવા છતાં જો સદ્વિવેક ન હોય તો ઉન્માર્ગ (અચારિત્ર) ગામી હોઈ શકે છે પણ સાચી સમજણ-થોડું જ્ઞાન તથા ચારિત્ર હોય તો પણ તે વિવેક-

પુત્ર હાથાથી જુના રાગાની મળી ગઈ ૩ એક ૩ મિત્ર
જે જે જુના પ્રધાન ૬

(૨) અટક—૧ મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬

ક્રમ—(૧) મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬
અને એ મિત્ર, (૨) મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬
ન હાય

(૩) અત્રીક્રમની જુના ૧૦ ૩ ૬
માટે ૧૦ મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬

(૪) અત્રીક્રમની જુના ૧૦ ૩ ૬

(૫) (૧) મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬

અમલમાં રાખ

(૬) મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬

૩ મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬

મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬

(૭) મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬

૩ મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬

૩ મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬

(૮) મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬

૩ મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬

૩ મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬

૩ મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬

૩ મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬

(૯) મિત્રની જુના ૧૦ ૩ ૬

તો કેઈ દુઃખી દેખાય છે આવી વિચિત્રતા-ભિન્નતા-વું કારણ શું ?

ઉત્તર એ જ આવશે કે, જેવા કર્મ-ભૂત પુરુષાર્થ-પૂર્વે કરેલા કામ, 'વાવે તેવું લણું.' કર્મ માન્યા વિના જીવોની વિચિત્ર દશાઓની સિદ્ધિ જ થતી નથી.

(૧૦) પ્રશ્ન—કરેલ કર્મો ભોગવ્યા વિના છુટકારો થઈ શકે શું ?

ઉત્તર—હા, કર્મો બે પ્રકારે છુટે છે. જે કર્મ ફળ આપીને છૂટા થાય છે તે સવિપાક નિર્જરા કહેવાય છે. અને જે કર્મોનું ફળ આપ્યા પહેલાં જ દાન, શીયળ, તપ, સંયમ, ધ્યાનાદિ વડે નાશ કરાય છે, તેને અવિપાક નિર્જરા કહેવાય છે.

(૧૧) પ્રશ્ન—નિર્જરા એટલે શું ?

ઉત્તર—જૂ=જીર્ણ થવું, અમુક પ્રમાણુમા કર્મોનું નિર્જરવું-દૂર થવું—(આત્માથી થોડે ઘણું અંશે કર્મ દૂર થાય) તે નિર્જરા છે (સર્વ કર્મોનો સર્વથા સદા માટે નાશ તે મોક્ષ કહેવાય છે.)

(૧૨) પ્રશ્ન—મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મોનો નાશ કેવી રીતે થઈ શકે ?

ઉત્તર—યથાર્થ રૂપે નવ તત્ત્વ અને છ દ્રવ્યોના સ્વરૂપનું જ્ઞાત નય, ચાર પ્રમાણ, સામાન્ય-વિશેષ, દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય, બાહ્ય-આભ્યંતર અને નિશ્ચય-વ્યવહારથી જ્ઞાન કરીને આત્મસ્વરૂપને ઓળખે, આત્માના નિજ ગુણો જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રને જ આદરવા પ્રાપ્ત કરવા-ચોચ

માને એવી મમત્રિજ બાવનાથી મિથ્યાત્વ (ધિપાત્ર
ગુદિનો નાશ થાય છે

(વિશેષ પ્રકાર મમત્રિજ બાવના વિનયન કરતાં કાવ્ય
પ્રાસ માટે 'આ મમત્રિજ બાવના અને મમત્રિજ વ્યવસ્થા
બાવના'ના પુનઃક્રોડે લેવા)

(૧૩) પ્રશ્ન—નત્ય બાવનું કે મિથ્યા બાવનું કય
જાનાવરણ કમના ઉદય છે ન?

ઉત્તર—નત્યપણ કે મિથ્યાપણ કય જાનાવરણ ન
નકિ પણ મિથ્યાત્વના ઉદય ન કાવ્ય જાનાવરણ
નીમ ઉદયથી જાન બાવનું પ્રકાર અને જાનાવરણ ન કય
પ્રકારથી જાન વધતું આવે. પણ જાનાવરણ ન કય
મિથ્યાપણ, પણ કાવ્યની શક્તિ નકિ કાવ્ય ન કય
કમની વચ્ચે જાનાવરણ ન મિથ્યા જાનાવરણ ન કય
મમત્રિજ નકા જાન વધતું આવે કાવ્ય ન કય ન કય
અને મિથ્યાત્વનો અર્થ ઉદય નકિ વિષય ન કય ન કય
થાય છે મિથ્યાત્વ ઉદય નકિ કાવ્ય ન કય ન કય
આદિ અને ન કાવ્ય વિષય ન કય ન કય ન કય
મિથ્યાત્વ નકા જાનાવરણ નકા મિથ્યા જાનાવરણ ન કય
ન મિથ્યા બાવનું મુખ્ય અર્થ નકા ન કય ન કય
વાચ ન કય નકા, જાનાવરણ ન કય નકા નકા નકા
નાકા કાવ્ય નકા નકા નકા નકા નકા નકા નકા
કાવ્ય નકા નકા નકા નકા નકા નકા નકા

(૧૪) પ્રશ્ન—નકા નકા નકા નકા નકા નકા નકા
વિષય મિથ્યા જાનાવરણ નકા નકા નકા નકા નકા નકા

ઉત્તર—મિત્ર્યા જ્ઞાનનો અર્થ એવો નથી કે, મહાનને મહાન કે ઉચ્ચને ઉચ્ચ ન જાણે. નમસ્કિત વિદ્યા અનેક શાસ્ત્રોનો અર્થ, ભાવાર્થ. તથા, નય, પ્રમાણ. નિશ્ચેપનાં વિસ્તૃત જ્ઞાનથી પદાર્થ સ્વરૂપ ખૂબ બારીકાઈથી સમજે. બાંધ-મોક્ષનાં સ્વરૂપને સમજે જગતના પદાર્થો અને ભાવોને બરાબર જાણે. પણ આ બધું જાણપણું જ્યાં સુધી સ્વાનુભૂતિ (આત્મસ્વરૂપનો નિશ્ચય અનુભવ) ન થાય ત્યાં સુધી મિથ્યા મનાય છે. કારણ કે જે આત્મ-સ્વરૂપનો અનુભવ ન હોય તો ખીરમા પડેલી કડછીની માફક એતું જ્ઞાન શુષ્ક છે. સકળ જ્ઞાનનો સાર એક આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ કરવો એ જ છે. આપણો જીવ અનંતવાર હજારો શાસ્ત્ર શીખ્યો, છતાં શુદ્ધ આત્મ, સ્વરૂપનો અનુભવ ન કરવાથી અજ્ઞાની રહ્યો છે જે રાગ-દ્વેષ, મોહ(દર્શન મોહનીય)ને છોડે તે થોડું જ્ઞાન છતાંયે આત્માનુભવ કરી લે છે ત્યારે જગતના સર્વ જડ-ચેતન પદાર્થોને નિજ આત્માથી ભિન્ન અનુભવે, ઇન્દ્રિય-જન્ય વિષય સુખ જેને અતરથી રોગ રૂપ કડવા માલૂમ પડે છે. જે અવિકારી અતીન્દ્રિય નિર્વિકલ્પ આત્મિક સુખનો આસ્વાદ કરે છે, જે જ્ઞાનમાં આત્માનુ નિજ સ્વરૂપ પ્રતિ ભાસે છે તે જ ‘સમ્યક્ જ્ઞાન’ છે. એવું સમ્યક્ જ્ઞાન પ્રકટયાથી દાન દેવું, શીલ પાળવું, સંયમ પાળવો, તપ કરવું વગેરે કષ્ટ રૂપ માલૂમ નથી પડતું, પરંતુ દાન દેવામાં મળ ત્યાગ રૂપ સુખ થાય છે સંયમ પાળવામાં સત્ય સુખની પ્રતિતી થાય છે. તપમાં અપૂર્વ આનંદ

આવ છે નીચે ૧૧ માણુનન આજ (૫૫૫) ન ૧
 ૧૨૫ ૪ નથી થતી નેમ ગીત પાગવાના પાગાના ૨૮૫
 અભાવ અમળય છે

(૧૫) અક્ષ—અમરિનુ લાગ, અ. ૧ ૨૫૫ ૨ ૧

ઉત્તર—(અ) ૨૫, અ. ૨૫ આજ ૧ ૧, અ. ૧
 નાય (૨૫) છે નતુ) અ. ૨૫ અ. ૨૫ નિર્લેખ અ. ૨૫
 અનુભવ ન અમરિનુ અ. ૨૫ આત્મરક્ષા ન

(૨) 'સ્વાનુભૂતિ' આ માના અ. ૨૫ ૧ અ. ૨૫ ૧
 અમરિનુ ૨૫૫

(૧૬) અક્ષ—અમરિનના લક્ષણ ય ૨૧ - ૨૧
 અ. ૨૫ અ. ૨૫ ૧ ના અ. ૨૫ લક્ષણ ૨૧ ૧ ૧

ઉત્તર—૨૧ ૨૧ ૨૧ અ. ૨૫ ૧ અ. ૨૫ ૧
 અ. ૨૫ ૧ અ. ૨૧ ૨૧ ૨૧ નિર્લેખ અ. ૨૧ ૧ ૧
 ૧
 ૧
 ૧

(૧૭) અક્ષ—અ. ૨૫ ૧

ઉત્તર—અ. ૨૫ ૧
 ૧
 ૧
 ૧
 ૧
 ૧
 ૧
 ૧
 ૧

(૧૮) પ્રશ્ન—નિશ્ચય સમકિતનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—અતઃજમાં અનંતાનુગંધી (પરવસ્તુને પોતાની માનીને કોધાદિનું કરવું તે), કોધ, માન, માયા (કપટ), લોભ, મિથ્યાત્વ મોહનીય (ખોટામાં આનન્દ-મમત્વ), મિથ્ર મોહનીય (કંઈક સત્ય-કંઈક અસત્યમાં આનન્દ), સમકિત મોહનીય (સત્યમાં કિંચિત્ શંકાદિ સેવન); એ સાત પ્રકૃતિઓનો ધય કરે અને બાહ્યમાં આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ કરે એ (સ્વાનુભૂતિ) નિશ્ચય સમકિતનું લક્ષણ છે.

(૧૯) પ્રશ્ન—સ્વાનુભૂતિ એટલે શું ?

ઉત્તર—મતિજ્ઞાનાવરણીની પેટા પ્રકૃતિ (સ્વાનુભૂતિ આવરણ નામની પ્રકૃતિ) છે તે દૂર થવાથી સ્વાનુભૂતિ (આત્માનુભવ) પ્રકટે છે. આ ગુણ જ્ઞાનનો છે, તે પણ નિશ્ચય સમકિત થયા પછી જ પ્રકટે છે તેથી જ સમકિતના લક્ષણમાં પણ બતાવાય છે જે શુદ્ધ આત્માનુભવ થવો તે નિશ્ચય સમકિત છે.

(૨૦) પ્રશ્ન—કર્મ પ્રકૃતિના પ્રકાર ૧૪૮ યા ૧૫૮ છે. તેમાં આ પ્રકૃતિ કેમ નથી બતાવી ?

ઉત્તર—આત્માના અસંખ્ય ભાવ, લેશ્યા પરિણામ હોય છે તેથી જુદી જુદી અસંખ્ય પ્રકૃતિ(ભતિ)ના કર્મબંધ થાય છે, પરંતુ મુખ્ય આઠ જ કહ્યા છે. જેને આઠ કર્મ કહે છે એની ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૪૮ કે ૧૫૮ કહી છે કારણ સમજાવવા માટે ખાસ જરૂરી (આવશ્યક) ભેદો જ પડાય છે. જેમ કે જીવોના કર્મોદય પ્રમાણે અનંત

જે ધર્મ કરે, કયા પદક જેલ જ કયા છે કાગળ કે
નમજાવવાને માટે મંદિર મહાદેવ જમ પાડવા તે છે
પુનઃ અનત જેલે હવે દહા છે

(૨૧) પ્રશ્ન—આત્માને જાણુવો તે મમકિત,
એવું મન સાચાના કાઈ મ્યો છે?

ઉત્તર—ના, અનેક સ્થળે એ ભાવ નીચો છે શ્રી
પન્નવળા સૂત્ર, આવશ્યક સૂત્ર, અને ઉત્તરાધ્યયનના મોક્ષ
ના ૧ અધ્યયનમાં ૬૧ ન-મમકિતનું વિવેચન કરતા ચાર
લક્ષણના પહેલું 'વશ્યજ્ઞાનજ્ઞેષા' પગમ એન્ને પ્રધાન,
અર્થ એન્ને તત્ત્વ, સર્વ તત્ત્વમાં એક નિજ આત્મા જ
પ્રધાનત્વ છે તેનો સ્થાવર-પરિચય કરે, અનુભવ
કરે, એમ કહ્યું છે વળી શ્રી આન્વારાગ મૂત્રમાં
કહ્યું છે કે જે આત્માનુભવ કરે છે તે અન્યત્ર સચવા
નથી, બીજા ભાષા પદાર્થમાં મોહાવા નથી, મજા કરવા નથી
જે અન્યત્ર નથી રાવવા તેજ આ મામા ગમે છે-મહત્ત્વ
કરે છે એ જ ન્યાયે મમકિત હવેને ધાવ માનાની જેમ
સિન્ન અનુભવનારો ક્યાં છે સમકિત જનારમાં પાતાપત્ર-
નૃદિપત્ર-મમત્વ-નથી રાખેનો શ્રી આન્વારાગ સૂત્રમાં એમ
પણ કહ્યું છે કે, જે મૂળ મ-અમ કમ-અર્થાત્ મિથ્યાત્વનો
નાશ કરે તે આત્મદર્શન કરે છે અને તેને મગ્ન ભવ
નથી નહેનો

(૨૨) પ્રશ્ન—તત્ત્વર્થ અદ્વાનને જનકિત કહ્યું છે,
તેનો અર્થ શો?

ઉત્તર—તત્ત્વ એટલે ભાવ (ધર્મ અભાવ, માગ-અમ્નુ

સ્વરૂપ) અને અર્થ એટલે પદાર્થ. જે પદાર્થનો જે સાચો સ્વભાવ (ધર્મ) છે, તેનું જે શ્રદ્ધાનુ તેને સમક્રિત કહે છે. કારણ કે કેવળ અર્થ એટલે પદાર્થ શ્રદ્ધામાં સમક્રિત માને તો યથાર્થતા-અત્યતાનું વિશેષણ ન હોવાથી વિપરીત પદાર્થ માનવામાંયે સમક્રિત થઈ નય. માટે જ યથાર્થ વસ્તુ સ્વરૂપ પદાર્થના નિશ્ચયને જ સમક્રિત કહ્યું છે તે જ ખરાખર છે.

(૨૩) પ્રશ્ન—જગત્માં મુખ્ય તત્ત્વ કેટલા છે ?

ઉત્તર—બે, જીવ અને અજીવ.

(૨૪) પ્રશ્ન—જીવ તથા અજીવના વિશેષ પ્રકારે કેટલા ભેદ છે ?

ઉત્તર—એક અપેક્ષા એ છ ભેદ છે, જેને છ દ્રવ્યો કહે છે તથા બીજી અપેક્ષાએ નવ ભેદ છે, તેને નવ તત્ત્વ કહે છે. એ બધા ભેદો જીવ-અજીવની અવસ્થા (પર્યાય) છે.

(૨૫) પ્રશ્ન—છ દ્રવ્યના નામ અને ગુણ કહો.

ઉત્તર—(૧) ધર્માસ્તિકાયનો ચલન સહાયક ગુણ છે. જેમ માછલીને ચાલવામાં પાણી સહાયક છે, પ્રેરણા નથી કરતું, તેમજ જીવ અને પુદ્ગલને ગતિ કરવામાં ધર્માસ્તિકાય સહાયક છે, પણ પ્રેરક નથી.

(૨) અધર્માસ્તિકાયનો સ્થિર સહાયક ગુણ છે. જેમ ગ્રીષ્મ ઋતુમાં થાકેલા મનુષ્યને શીતળ વૃક્ષની છાંયા એસવામાં સહાયક છે, પ્રેરક નથી.

(૩) આકાશાસ્તિકાયનો જગા-સ્થાન-અવકાશ

ભાગ ૧ લો

દેવાનો ગુણુ છે જેન દ્વયમા માત્ર ને બીજમા ખીટીને
 આનન્દજા મો છે, તેમ આનન્દ મવ રાશિને રહે
 પાની જા ૧૧ આ રહે એક આનન્દ પ્રેમ પર જીવ પુરુષના
 અનન્દ પ્રેમ રાખવાની શક્તિ વિદ્યા છે જે ખાન સ્વભાવ
 છે જેમ નાનકડું જળચર પ્રાણી સાપ્તિમા જીવ છે, જ્યારે
 માણી, ત્રિદશ વગેરે ઢીલી જાય છે અને મોના મન્ય પણ
 પાણીની જગાર મરી જાય છે આ માન સ્વભાવની
 વિશેષતા છે

(૪) કાલ દ્રવ્યનો વર્તવાનો ગુણુ છે જના નિમિત્તે
 નવા પદાર્થો જૂના થાય છે અને જૂના પદાર્થો ૩ સાન્તર
 પાની નવા થાય છે

(૫) જીવ દ્રવ્યનુ લક્ષણ ચેતના છે તના ગુણુ છે
 અનન્દ જ્ઞાન, અનન્દ દશન, અનન્દ આત્મિક મુખ, અનન્દ
 આ મશક્તિ વગેરે

(૬) પુરુષગણ દ્રવ્ય-પુદ્ગલ એટલે મળવુ, ગણ
 એટલે મળવુ-વિખરાવુ વાદળની જેમ એકઠા
 થવુ અને વિખગવાનો સ્વભાવ છે

પુરુષગણના મુખ્ય ચાર ગુણુ મહા છે ૧ વર્ણ, ૨ ગદ્ય,
 ૩ રસ અને ૪ માર્થ

(૨૬) પ્રશ્ન—કેટલાક લોકો પૃથ્વી, પાણી અગ્નિ,
 વાયુ આદિને જુદા જુદા સ્વતંત્ર તત્ત્વો માને છે તે ગુ
 ઠીક યજ્ઞાય ?

ઉત્તર—તપ્તિ કારણ કે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ,
 વાયુ એ જુદા જુદા સ્વતંત્ર તત્ત્વો નથી એમનુ બીજુ

રૂપ બને છે. જેમકે માટી અને પાણીના યોગે વનસ્પતિ બને છે, તે અગ્નિરૂપ થઈ જાય છે. વળી પાણી તે અગ્નિ રાખ થઈને માટી બની જાય છે પાણી ઉકળવાથી વરાળ થઈને વાયુ રૂપ બને છે જે વાયુ (હાઈડ્રોજન અને ઓક્સિજન) મળવાથી પાણી થઈ જાય છે. એક પરમાણુ બીજા રૂપે બની જાય છે, પરંતુ કદીયે તેનું અસ્તિત્વ નાશ નથી પામતું. એ જૈન સિદ્ધાન્ત આજે સાયન્સથી સિદ્ધ થયેલ છે. અને એટલા માટે જ સાયન્સનું મૂળ સૂત્ર એ થયું કે, કોઈ પદાર્થનો સર્વથા નાશ નથી થતો, સદા નિત્ય રહે છે. અને એ-પર્યાયોની-અપેક્ષાએ બધા પદાર્થોને અનિત્ય પણ માની શકાય છે અને મૂળ વસ્તુ(દ્રવ્ય)ની અપેક્ષાએ સર્વ વસ્તુ નિત્ય છે.

સારાંશ.—દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પદાર્થો નિત્ય છે. પર્યાય (અવસ્થા-હાલત)ની અપેક્ષાએ પદાર્થો અનિત્ય છે.

(૨૭) પ્રશ્ન—જ્ઞાનથી શું લાભ થાય છે ?

ઉત્તર—વસ્તુને બરાબર સમજવાથી રાગ, દ્વેષ, હર્ષ, શોક નથી થતા. સદા સમલાવ રહે છે. તથા પુણ્યલભાં શરીર, ધન, લોભ, અન્ન, વસ્ત્ર, ઘરેણાં, મકાન, સ્તુતિ, નિદા આદિ બધાનો સમાવેશ થઈ જાય છે. એને મળવા વિખરવાના સ્વભાવવાળા જાણનાર વિવેકી આત્માઓ-તેમાં મોહ (આસક્તિ, મમત્વ) નથી કરતા. કારણ એ વસ્તુઓ નાશવાન છે એમ પ્રતીતે છે. ઊલટો તે મળેલ સાધનોનો સદુપયોગ કરી લેવા માટે રહે છે. લોભ કદી નથી કરતા. શુદ્ધ શીલ પાળે

હે માતૃ કામ-ભોજિને ન એક ગરખાનામાં બીજી
નખાનુ મેળવવા જેણે નિહીય ને કપ બહાર કેપ
નાન છે તપદયા ખમ દે છે માતૃ સંગ અને નાજ
નનો શુદ્ધ ભાવ કાખે છે કાનુ નેને ગગ-દેવ નથી
થના એ નેને છે કમનુ ધ્યાનથી જાન ધવાથી વીતગગ
જવ પ્રાપ્તી અનન ઉખની પ્રાપ્તિ થાય છે

(૧) પ્રશ્ન—ધન શબ્દના મત્તા અર્થ છે ?

ઉત્તર—ધન શબ્દના અભિપ્રાયથી અને અર્થ છે
વસ્તુનો સ્વભાવ ન ધર્મ (વસ્તુ મહાતા જમો) એકે
કે વસ્તુનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ને ધર્મ છે જેમકે ભવનો
ધન તેના સ્વભાવિ નાન શુદ્ધ અનન જ્ઞાનાદિ છે એ
શુદ્ધોથી જ ભવ સ્વરૂપ ભવપણામાં પ્રાપ્ત છે

બીજો અર્થ—ધર્મ એકે કપમાં પડ્યા ભવને
ધારી નખે-નખાવી શકે તે ધર્મ (અધિમા મત્તા, નાન,
નપ આદિ કે જેનાથી ભવ ઉપ પામે છે) ના ભવના
પરિણામ છે એવું કે નાન શુદ્ધી પર્યાય (સાક્ષી) છે

ત્રીજો અર્થ—ધર્મ એકે કમલ-દૂધ છે
આ બધા અર્થમાં ધર્મને એક શુદ્ધ માન્યો છે
વગી જેન શાસ્ત્રોના પાલિયિ ધર્મ શબ્દ એક અભવ
અપી તત્ત્વનું નામ પણ કહ્યું છે જે નાવવામાં નહાયક
છે આ એક નજા વિશેષ છે

અનેમા 'નાવવાના નહાયક થતું' એની તો માદ
શના મગી શકે છે, કાનુ અધિમા આદિ ભાવધર્મથી
જવ પરી પ્રતિમા ચાલ્યો નામ છે

(૨૯) પ્રશ્ન—અધર્મ શબ્દના કેટલા અર્થ છે ?

ઉત્તર—ગુપ્તી ગુપ્તી અપેક્ષાએ અધર્મ શબ્દનાએ અનેક અર્થ થઈ શકે છે.

(૧) વસ્તુનો મૂળ સ્વભાવ દૂષિત-વિકારી હોય તે અધર્મ. જેમ જીવના સ્વાભાવિક ચાર મૂળ ગુણો દૂષિત હોય ત્યારે

(૧) અજ્ઞાન

(૨) મિથ્યાત્વ (કુદર્શન, મોહાંધતા).

(૩) ઇન્દ્રિયજન્ય સુખદુઃખ રાગ દ્વેષ (કુચારિત્ર)

(૪) કુપુરુષાર્થ (ખાળ વીર્ય) હિંસા, વિષય, કષાયમાં પ્રવૃત્તિ થવી, એ ચારેય કામને અધર્મ કહે છે. ધર્મથી સુખ, શાંતિ, આનંદ રહે છે, ત્યારે અધર્મથી જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોક, લય, ત્રિતા આદિ અનંત દુઃખ ભોગવવા પડે છે

ખીજો અર્થ—જે દુર્ગતિ-દુઃખમાં પડતાને બચાવી ન શકે તે અધર્મ. હિંસા, અસત્ય, ચોરી, વિષયસેવન, તૃષ્ણા, નિન્દા, ક્રોધ, માન, કપટ, લોભ, કલહ આદિ અઢાર પાપસ્થાનક અધર્મ છે.

ત્રીજો અર્થ—અકર્તવ્ય-જે કામ ન કરવા યોગ્ય હોય તેને કરવું તે અધર્મ.

ચોથો અર્થ—જૈન શાસ્ત્રમાં પારિભાષિક અધર્મ શબ્દ એક અરૂપી અજીવ તત્ત્વનું પણ નામ છે, એ સજા વિશેષ છે જે સ્થિર કરવામાં સહાય કરે

બન્નેમાં ‘સ્થિર રહેવામાં સહાયપણું’ એ સાદૃશતા છે કારણ કે ભાવિ અધર્મ-હિંસાદિ કામોથી દુઃખપૂર્ણ સસારમાં જ રહે છે ઝાંચે નથી જઈ શકાતું.

આને ધણા મનુષ્યો ધર્મ-અધર્મનું ફળ બિધ્યમા મને છે તેમ અમરુ તે માટે જેવ વાત ને છે તે બૂર છે માત્રુ થી દત્ત અધ્યયન મુત્રના પાત્રા અધ્યાયમા મુ છે કે, "જન્તાવન્તા મુદાજાઃ જલિમ જાપ વરણવ" વિષય કપાયના ત્યાં ૩૫ આત્મમનથી નિશ્ચયે આ લોક અને પરલોકમા મુખી થવાય છે અને મયજ્ઞના જ દેખાય છે કે ધર્મથી ચિત્તામા નનનના નિર્ભયતા, મતોપ, મુમુક્ષિ, વીરતા, દત્તાદિ માનવિત્ત મુખ અને આરામ, બળ, વીર, સ્વાશ્રયાદિ શારીરિક મુખ મળે છે જ્યારે હિમા, અમૃત્ય, ચાંદી મંથુનાદિ અધર્મથી-ચિત્તાની મનિનતા ભય, આતુરતા, પશ્ચાન્નાપ કુમુદિ, કાયરતાદિ માનવિક કુખ અને તાગ, કુમળતા ન-સુ માદિ શારીરિક કુખ મન્યજ્ઞમા અનુભવાય છે માટે અધર્મ છોડી ધર્મનું પાલન કરવું જીવમાન માટે હિત્તર છે

(૩૦) પ્રશ્ન—નવનાત્વ એ શું છે?

ઉત્તર—જીવ અને જીવની જાત-અવસ્થા-એટલે પર્યાય છે જીવનો અજીવ (ધર્મ) નાથે સબધ થવાથી પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ અને બધ થાય છે તથા સબધ છૂટવાથી મવર, નિર્જગ અને મોક્ષ થાય છે એ રીતે બધા મળીને નવ ગત્યો થાય છે

(૩૧) પ્રશ્ન—જીવની શુદ્ધ જાવત (સ્વભાવ પર્યાય) અને અશુદ્ધ જાવત (વિભાવ પર્યાય) કઈ?

ઉત્તર—પુણ્ય, તપ, આશ્રવ, અને બધ એ જીવની અશુદ્ધ દશા (પર્યાયો) છે. અને મવર, નિર્જગ તથા મોક્ષ ૩ ૨

મોક્ષ; એ જીવની શુદ્ધ દશા છે. અશુદ્ધ દશા સંસારનું કારણ છે, અને શુદ્ધ હાલત મોક્ષનું કારણ છે.

(૩૨) પ્રશ્ન—નવ તત્ત્વોનું સામાન્ય લક્ષણ શું?

ઉત્તર—જીવનું લક્ષણ-શુદ્ધ અવસ્થામાં અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આત્મિક સુખ અને અનંત આત્મિક શક્તિ, અશુદ્ધ અવસ્થામાં અલ્પ જ્ઞાન અથવા મિથ્યા જ્ઞાન, અલ્પ દર્શનશક્તિ અથવા મિથ્યાદર્શન, ઇન્દ્રિયજન્ય સુખ-દુઃખ, રાગ-દ્વેષ, ખાળવીર્ય અથવા પુરુષાર્થ.

(૨) અજીવનું લક્ષણ-જડ, અચેતન.

(૩) પુણ્ય—જે પ્રકારે છે : ૧ લાવપુણ્ય-શુભ પરિણામ (વિચાર) અને ૨ દ્રવ્યપુણ્ય-શુભ કાર્ય, શુભ કર્મદળ અને શાતાના સંયોગો.

(૪) પાપ—જે પ્રકારે છે. ૧ લાવપાપ-અશુભ પરિણામ, ૨ દ્રવ્યપાપ-અશુભ કાર્ય, અશુભ કર્મદળ અને અનિષ્ટ સંયોગો.

(૫) આશ્રવ—જે પ્રકારે છે : ૧ લાવાશ્રવ-શુભાશુભ પરિણામો, ૨ દ્રવ્યાશ્રવ-શુભાશુભ કાર્યો (મિથ્યાત્વ, અમત, પ્રમાદ, કષાય, યોગ) અને શુભાશુભ કર્મદળનું એકત્ર થવું.

(૬) સંવર—જે પ્રકારે છે : ૧ લાવસંવર-શુદ્ધોપયોગ, રાગ-દ્વેષ-મોહ (મિથ્યાત્વ મોહનીય) રહિત પરિણામ. ૨ દ્રવ્ય સંવર-મન, વચન, કાયા તથા પાંચ ઇન્દ્રિયો પર કાબૂ, અહિંસાદિ પાંચ મહાવ્રતો, પાંચ સુમતિ આદિ.

(૭) નિર્જરા—જે પ્રકારે છે. ૧-લાવનિર્જરા-શુદ્ધોપયોગ (રાગ-દ્વેષ-મોહ રહિત પરિણામ), ધર્મ-ધ્યાન-

શુભધ્યાન ૭ દ્રવ્યનિજરા-અનશન (ઉપવાન) ઉત્તોદરી
આદિ ૧૦ પ્રકારના તપડખી નિર્નજના યાગ અને દેશયત્રી
(અશત) કર્મદળનુ આત્માથી ફર થવું

(૮) બ્રહ્મ મે પ્રમાણ છે ૧ ભાનમધ-ગા-દેવ-
મોહના પલિભાગ ૭ દ્રવ્યમધ-મન, વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિ
તથા કર્મદળનુ છનના પ્રદેશો માથે એમ્મેક થવું

(૯) શેક્ષ પળુ જે પ્રા- છે ૧ ભાવમોમ-પરમ
વિનુદ્ધ વીત ૧૦ પલિભાગ, અપાથી, અજોગી, અલેગી
અવચ્ચા (દશા) દ્રવ્યમોમ-ચૂવ (ઉ ૧૬) શરીર, સૂક્ષ્મ
(તેજસ-માર્મણ) શરીર અને આત્મા કર્મોનો મર્વથા
શય થવા

(૩૩) પ્રશ્ન—વ્યવહાર નમતિના ગુણની શો
ધાય? થાય છે ?

ઉત્તર—વ્યવહાર સમગ્રિ નાથન છે વ્યવહાર
સમકિતના ગુણો તત્ત્વજ્ઞાન, વાચન, મનન અને નમ સુવે
માદિ ગુણો વડે ઉદ્ભવ ભાવના અને પુનુપાર્થથી નિશ્ચય
નમતિ નમત ન થાય તો પળુ વ્યવહાર નમકિતથી
સુખાનિ અને આત્માની નિર્નજના તો અવશ્ય થાય છે
મિથ્યાત્વના ફૂળીને અનત દુખી થવાના ઠકાણાથી અને
ભયક દુખોથી બચવા માટે પળુ વ્યવહાર નમગ્રિનુ
સેવન પરમ હિતકારી છે

(૩૪) પ્રશ્ન—નિશ્ચય સમગ્રિની યોગબાલુ કેમ થાય ?

ઉત્તર—સ્વાનુમુક્તિ એટલે શુદ્ધ આત્મ નવરૂપના
અનુભવથી નિશ્ચય સમકિત જણાય છે એ આત્મનિય

(ઈન્દ્રિય મુખરહિત) આત્મિક. અવિકારી. નિર્વિકલ્પ મુખનો અનુભવ છે, તે જ નિશ્ચય સમક્રિતનું લક્ષણ છે.

(૩૫) પ્રશ્ન—પ્રકૃતિની અપેક્ષાએ સમક્રિતના કેટલા ભેદ છે ?

ઉત્તર—ચાર. ૧ ક્ષાયિક, ૨ ઉપશમ, ૩ ક્ષયોપશમ અને ૪ વેદક સમક્રિત. સાત પ્રકૃતિ (અનંતાનુબંધી ક્રોધ-માન-માયા-લોભ અને સમક્રિત મોહનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્રમોહનીય)નો ક્ષય-(બળ્યા પીજ માદક, જેમાથી અંકુર ઉગી ન શકે તેમ)-નાશ કરવો તેને ક્ષાયિક સમક્રિત કહે છે. (આ સાત પ્રકૃતિ જ અનંત સંસારમા ભ્રમણ કરાવનાર છે. તેનો નાશ થવાથી ભવ-ભ્રમણ મટી જાય છે) એ સાત પ્રકૃતિને ઉપશમાવે (ઢાંકે-કંડી પાડે પણ સત્તામા હોય) જેમ ભારેલો અગ્નિ, તેને ઉપશમ સમક્રિત કહે છે. સાત પ્રકૃતિઓમાંથી કેટલીક પ્રકૃતિનો ક્ષય કરે અને કેટલીકને ઉપશમાવે (ઢાંકે-સત્તામાં તો હોય) તેને ક્ષયોપશમ સમક્રિત કહે છે. કેટલીક પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરે અને કેટલીકનો ઉત્થ થાય (વેદે) તેને વેદક સમક્રિત કહે છે.

(૩૬) પ્રશ્ન—વિશેષ પ્રકારે સમક્રિતના કેટલા ભેદ છે ?

ઉત્તર—ત્રણ ભેદ છે. ૧ ક્ષાયિક, અને ૨ ઉપશમ સમક્રિતનો એકેક ભેદ ઉપર મુજબ છે. ક્ષયોપશમ સમક્રિતના ત્રણ ભેદ છે

(૧) અનંતાનુબંધી -ચાર કષાયનો ક્ષય કરે અને દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિ ઉપશમાવે

ભિન્ન ભિન્ન છે. અનુભાગ-રસોદયકૃત ભેદ કંઈ પણ નથી. બધા ભેદોમાં આત્માના નિજ સ્વરૂપને અનુભવ સુખનો દેનાર એક જ સમ્યક્ત્વ ગુણ છે. જેમ નિર્મળ પાણીમાં પડેલું રત્ન બરાબર પ્રકાશે છે અને કીચરના નીતરેલા પાણીમાં રહેલું રત્ન સંયોગવશ કોઈ વાર પ્રકાશતા અટકે પણ છે, એવી જ રીતે ક્ષાયિક સમકિત શુદ્ધ જળવત્ સાદિજન ત્ સદાને માટે કાયમ રહે છે.

(૩૮) પ્રશ્ન—ચાર પ્રકારના બંધમાં કૃળ દેનાર બંધ કયો છે ?

ઉત્તર—પ્રકૃતિ, સ્થિતિ અને પ્રદેશ બંધ કૃળ દેવામાં કે કોઈ ગુણનો ઘાત કરવામાં સમર્થ નથી. માત્ર અનુભાગ બંધ, રસ બંધ જે કષાયથી જ ઉત્પન્ન થાય છે તે કૃળ દેવા સમર્થ છે.

(૩૯) પ્રશ્ન—સમકિત પ્રકટ થવામાં અંતરંગ કારણ કર્મ પ્રકૃતિની અપેક્ષાએ સાત પ્રકૃતિનો અભાવ છે. તે સાત પ્રકૃતિ જીવને શું અસર કરે છે ?

ઉત્તર—અનંતાનુબંધી અનંત (અનંત—અતરદિન ઘણા) અનુબંધ (રસની તીવ્રતા) વાળા ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, જે અનંત કર્મ વર્ગાણાનો બંધ કરે છે, અનંત સારતું કારણ છે, અનંત જ્ઞાન સુખ આદિ આત્મિક ગુણોનો ઘાત કરે છે તેને અનંતાનુબંધી કહે છે. પર વસ્તુઓને પોતાની માનીને તેમા રાગવું, સ્વસ્વરૂપને ભૂલવું વગેરે તેની અસર છે જેમ ઘણા નશા(કેક્ર)થી શાણો માણસ પણ સાર

(૪૧) પ્રશ્ન—દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિના અભાવે શું કૃળ થાય ?

ઉત્તર—વિપરીત (ભેદો) નિશ્ચય, મિશ્ર નિશ્ચય અને સત્યમાં મલિનતાવાળો નિશ્ચય; એ ત્રણેયનો નાશ થઈ યથાર્થ શુદ્ધ સ્વરૂપનો નિશ્ચય થાય છે.

(૪૨) પ્રશ્ન—સમક્રિતી જીવ અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સંયોગોમાં અભય, અડગ, સમભાવી કેવી રીતે રહી શકે ?

ઉત્તર—સમક્રિતી આત્મા એટલો પ્રબળ, અને નિર્ભય થઈ જાય છે કે, તેને કોઈ પ્રકારની ખીક નથી હોતી. તે ઇષ્ટ-અનિષ્ટ સંયોગોને જડ-પુદ્ગલની દશા (પર્યાય) સમજીને સ્વસ્વરૂપથી ડગતો નથી તે વિચારે છે કે, હું આ જડ પદાર્થોથી જુદો છું, એકલો અનંત જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણ સ્વરૂપ છું, વિકારરહિત છું, શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છું. આ બધા વિકારો પૌદ્ગલિક છે. શરીર, ઇન્દ્રિય ભોગ, પરિવાર, ધન, યશ, નિંદા, સુખ-દુઃખના નિમિત્તો એ સર્વ અનિત્ય (નાશવાન) છે. મારા ગુણોને એ વધારી કે ઘટાડી શકતા નથી. હું પોતે જ કાયર બનીને હર્ષ, શોક, રાગ, દ્વેષ કરીને આત્માના જ્ઞાન-સુખાદિ ગુણોને મલિન દૂષિત-વિકારી કરું છું. પ્રથમ અજ્ઞાનપણથી હું જ મારા આત્માને દુઃખી કરતો, હવે મેં સાચું સ્વરૂપ સમજી લીધું છે, તેથી સમભાવમાં જ રહીશ. મરણ થવાથી શરીરનો નાશ થાય છે. ચૈતનરાજ તો સદા ચૈતન્ય રૂપે જ રહેવાનો, એમ વિચારીને સદા અભય રહે.

ઉત્તર—જીવ અજીવાદિ નવ તત્ત્વોનું દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયથી જ્ઞાન કરીને પર વસ્તુથી હું સદા સિન્ન છું. એમ વારંવાર અંતર ઉપયોગપૂર્વક ભાવના કરવાથી ભેદજ્ઞાન સમકિત થાય છે. એથી સદા પરમ સમતા-રસનું જ પાન થાય છે અને રાગ, દ્વેષ, મોહ દરેકી શકતા નથી.

(૪૫) પ્રશ્ન—દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયનું જ્ઞાન કરવાની શિક્ષા શેમા આપી છે ?

ઉત્તર—શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનાં “મોક્ષ ભાગ” નામે અધ્યયનમાં પ્રથમ જ્ઞાન શાનું કરવું ? એમ બતાવતા પાંચમી ગાથામાં કહ્યું છે કે, આ પાંચ પ્રકારના જ્ઞાન (મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યાવ અને કેવળ જ્ઞાન) દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયને જાણવાના જ છે. એ જ્ઞાનને બધાં તીર્થંકરોએ જ્ઞાન કહ્યું છે. જ્યાં-આવું જ્ઞાન નથી ત્યાં સમ્યક્ જ્ઞાન ન હોઈ શકે, કારણ કે જે વસ્તુને બરાબર ન સમજે તે સત્ય સ્વરૂપને કઈ રીતે જાણી શકે ? શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં કહ્યું છે કે, આચાર્ય મહારાજ ચોતાના શિષ્યોને બધા શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય સહિત આપે. ચાર અનુયોગમાં દ્રવ્યાનુયોગના અંતર ઉપયોગ સહિત જ્ઞાનને નિશ્ચય જ્ઞાન કહ્યું છે, અને ધર્મકથાનુયોગ, ચરણકરણાનુયોગ અને ગણિતાનુયોગ; એ ત્રણેય અનુયોગોને વ્યવહાર જ્ઞાન કહ્યું છે.

(૪૬) પ્રશ્ન—દ્રવ્ય કેને કહે છે ?

ઉત્તર—(૧) ગુણોના સમૂહને દ્રવ્ય કહે છે. (૨) જે ગુણ પર્યાયયુક્ત હોય તે દ્રવ્ય, (૩) જે ગુણોનું ભાજન

ઉત્તર—(૧) જે બીજા દ્રવ્યના નિમિત્તે થાય તે અશુદ્ધ પર્યાય.

(૨) જે વિકાર સહિત હોય તે અશુદ્ધ પર્યાય.

(૩) જે સર્વકાળમાં એક સરખી ન રહે અને વિનાશિક હોય તે અશુદ્ધ પર્યાય છે. જેમ કે—જીવની અશુદ્ધ પર્યાય મનુષ્ય, તિર્યંચ, મતિ જ્ઞાન આદિ.

(૫૨) પ્રશ્ન—શુદ્ધ પર્યાયમાં જીવની કેવી હાલત (દશા) હોય છે?

ઉત્તર—શુદ્ધ પર્યાયમાં જીવના ચારેય ભાવ પ્રાણ શુદ્ધ હોય છે.

(૫૩) પ્રશ્ન—પ્રાણ કેટલા પ્રકારના છે?

ઉત્તર—જે પ્રકારના વ્યવહાર પ્રાણ અને નિશ્ચય પ્રાણ. (૧) વ્યવહાર પ્રાણના દશ ભેદ છે. પાંચ ઈદ્રિય મન, વચન, કાયા, શ્વાસોચ્છવાસ અને આયુષ્ય, એ દશ વ્યવહાર પ્રાણો. કર્મનિમિત્તે જીવને પેદા થાય છે. નિશ્ચય પ્રાણના ચાર ભેદ છે: અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ અને અનંત શક્તિ. એ ચાર નિશ્ચય પ્રાણો સદા કાયમ રહે છે. એથી જ જીવ નિશ્ચયનયે ત્રણ કાળમાં કાયમ—જીવિત રહે છે. સંસારી જીવોના આ નિશ્ચય પ્રાણો રાગ-દ્વેષ, મોહાદિથી મલિન (દૂષિત) થઈ રહ્યા છે, પરંતુ તેનો સર્વદા નાશ કદી પણ નથી થતો. વ્યવહાર પ્રાણના નાશને વ્યવહારમાં મૃત્યુ કહે છે. સમદેષ્ટિ આત્મા—મૃત્યુ અને ઉપસર્ગ આવ્યે પોતાને નિશ્ચય પ્રાણથી અજર-અમર—અવિનાશી માનીને અભય (પરમાનંદી) રહે છે.

ગુણાનુરાગ, ઉદાસીનતા, ઝમા, નિરભિમાનતા, નિષ્કપટતા અને નિર્લોભતા; આ ગુણોનું પાલન કરીને વ્યાપાર કાર્ય, ઘરકામ અને શરીરરચના કરે છે, તેથી સમદષ્ટિ જીવેને કર્મ બંધન લૂખું અને થોડું થાય છે.

શિક્ષા—આજે સમદષ્ટિ, શ્રાવક અને સાધુ નામ ધરાવવા છતાં ઉપરના ગુણોની પ્રાપ્તિ અલ્પ છે. એવું જાણીને જો આ લોક તથા પરલોકના દુઃખોથી છુટવું હોય તો ઉપર કહેલા ગુણો પ્રકટ કરવા જોઈએ. સદ્ગુણોથી આ લોકમાં જ શાંતિ, તૃપ્તિ, નિર્ભયતા, શુભ આનંદ, સ્વપર ઉન્નતિ, પ્રેમવૃદ્ધિ અનુભવાય છે. તો પરલોકમાં પરમસુખ થાય તેમાં શી શંકા! “કહેમાણેઋકે” કરવા માંડે કે ક્યું કહેવું, કારણ અને કાર્યમાં અલેદ છે જેટલે અંશે કારણ પ્રબળ તેટલે અંશે કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે માટે ઉત્તમ કારણો સેવતાં જ તત્કાળ ઉત્તમ ફળ મળવું શરૂ થાય છે.

(૬૨) પ્રશ્ન—જીવના ચેતના ગુણના લેદ કેટલા છે ?

ઉત્તર—બે લેદ છે. જ્ઞાનચેતના અને અજ્ઞાનચેતના.

(૬૩) પ્રશ્ન—જ્ઞાનચેતના એટલે શું ?

ઉત્તર—રાગ-દ્વેષ-મોહ રહિત શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન, આત્માનુભવ તે જ્ઞાન ચેતના છે

(૬૪) પ્રશ્ન—જ્ઞાનચેતના કયારે પ્રકટે છે ?

ઉત્તર—જ્ઞાનાવર્ણિય, દર્શનાવર્ણિય, મોહનીય અને અતરાય; એ ચાર ઘાતી કર્મોના સર્વથા નાશ થવાથી કેવળ-જ્ઞાન પ્રકટે છે તેને પ્રતિપૂર્ણ જ્ઞાન ચેતના કહે છે

(૬૫) પ્રશ્ન—જ્ઞાન ચેતનાની શરૂઆત કયારથી થાય છે ?

ભાગ ૧ લો

ઉત્તર—અનનાનુભવી ક્રોધ, માન, માય લોભ અને
ત્રલુ ર્શન (મિથ્યાત્વ મિથ્ય, મમગ્નિ) મોહનીય, એ
આતેય પ્રવૃત્તિ ઓપાથી સમગ્નિ ગુણ (આત્મમોહ) પ્રકટે
છે ત્યાથી બીજાના નિદ્રમાની જેમ જ્ઞાન ચેતના ગરૂ થાય
છે ત્યાથી કઈક અશે અનીન્દ્રિય આત્મિયુગ્મને
અનુભવ પ્રગટ થાય છે

(૧૧) પ્રશ્ન—જ્ઞાન ચેતના નિષ્કાવવાનો ઉપાય શું ?
ઉત્તર—અજ્ઞાન, રાગ, દ્વેષ, મોહાદિ ઘટાડીને આત્મ

ચિત્તન કબુ

(૧૭) પ્રશ્ન—અજ્ઞાન ચેતના કેને કહે છે ?

ઉત્તર—જે યથાય આત્મ સ્વરૂપ ન મમને, શરીર,
ઈદ્રિયો અને ભોગાદિમા મમત્વ ગણીને મુખ દુખ અને
ગગદેવના ભાવ તે અજ્ઞાન ચેતના

(૧૮) પ્રશ્ન—અજ્ઞાન ચેતનાના કેટલાક ભે. છે ?

ઉત્તર—જે કર્મ ચેતના અને કર્મફળ ચેતના
(૧૯) પ્રશ્ન—કર્મ ચેતના કેને કહેવી ?

ઉત્તર—મોહના C થે અને વીર્યાન્તગમના સયોપચમથી
રાગ, દ્વેષ મોહાદિમ પ્રવૃત્તિ થવી તે કર્મચેતના તેને
કર્મબધના પન્થિમ કહે છે આ ભાવ કર્મ છે, એથી જ
અનન્ત કર્મદલ (ક્રોધ કર્મ) આત્માને ચોરે છે

(૭૦) પ્રશ્ન—ગમ, દેવ અને મોહના કેટલા ભેદ છે ?

ઉત્તર—આ માના મુખ (ચારિત્ર) ગુણની ધારક ૧૩
પ્રવૃત્તિ (૪ કપાય અને ૯ નોપ્પાય) છે એમા માત્ર
પ્રવૃત્તિ રાગની છે (૧) માયા (કપટ), (૨) લોભ, (૩) હાસ્ય,
મે ૩ ૩

(૪) રતિ (હર્ષ), (૫) પુરુષવેદ (સ્રીવાંછા), (૬) સ્રીવેદ (પુરુષવાંછા), (૭) નપુંસકવેદ (અતિવિકાર).

શિક્ષા—વર્તમાનમાં વિકાર વધી ગયો છે. એથી જ નપુંસકત્વ વધારે દેખાય છે. પુરુષત્વ તો વિરલમાં જ હોય છે. પુરુષ પણ વિશેષ વિકારથી નપુંસક બની જાય છે. આવી દશા બેઈને વિકારોને જીતવા અને બ્રહ્મચર્ય ગુણ વધારવો. એ માટે તામસી ખોરાક ત્યાગવો. વ્યાયામ, આસન, સત્સંગ, ઉત્તમ વાંચન, સહભાવના, દષ્ટિસંયમ અને સુરિવાંજ્ઞેના સેવન વડે ફરી પુરુષત્વ મેળવવવું જરૂરી છે. દવાઓનાં પ્રપચમાં ન ફસાવું. પૌષ્ટિક દવાઓ ક્ષણિક શક્તિ તો આપશે, પરંતુ આખરે બમણો વિકાર જગાડી વધુ ખરાબ હાલત કરશે. કુદરતી અને કાયમી પુરુષત્વ સાત્ત્વિક ઉપાયોથી મળે છે.

દેષની છ પ્રકૃતિ છે—૧ ક્રોધ, ૨ માન, ૩ અરતિ, ૪ ભય, ૫ શોક અને ૬ દુર્ગંધા. (અરુચિ-નિંદા-ઘૃણા-અભાવ).

દર્શનમોહની ત્રણ પ્રકૃતિ છે—મિથ્યાત્વમોહ, મિશ્રમોહ અને સમક્ષિતમોહ

(૭૧) પ્રશ્ન—કર્મફળ ચેતના એટલે શું ?

ઉત્તર—સુખદુઃખ ભોગવવું તે. એટલે કે કર્મઉદયના પરિણામ તે કર્મફળ ચેતના.

(૭૨) પ્રશ્ન—ચેતનાનું જ્ઞાન કરવાનો મતલબ શો ?

ઉત્તર—કર્મચેતના એટલે રાગ, દેષ, મોહથી સર્વ દુઃખ થાય છે કારણ કે સંસાર (જન્મ-જરા-મરણ)નું રાગ-દેષ છે. અને કર્મફળ અર્થાત્ સુખદુઃખની

કર્તા અને ભોક્તા બનવાથી નવો કર્મબંધ થાય છે. જાતાપણથી કર્મ ક્ષય થાય છે.

(૭૫) પ્રશ્ન—ચારિત્ર મોહના ઉદયથી સમદષ્ટિને શું થાય છે ?

ઉત્તર—થોડી ઇષ્ટ-અનિષ્ટ બુદ્ધિ થાય. પણ મમત્ત્વ નહિ હોવાથી તથા લેહ જ્ઞાન થવાથી તરત પશ્ચાત્તાપ કરી વિરક્ત બને ચીકણા કર્મોના બંધ સમદષ્ટિને નથી થતા.

(૭૬) પ્રશ્ન—મિથ્યાત્વ મોહ અને ચારિત્ર મોહની જીવ પર શી અસર થાય છે ?

ઉત્તર—મિથ્યાત્વ મોહને લીધે શરીર, ઇદ્રિય, ભોગાદિમા મમત્ત્વ બુદ્ધિ થાય છે અને ચારિત્ર મોહના ઉદયથી ઇષ્ટ-અનિષ્ટ (હર્ષ, શોક, રાગ, દ્વેષ) બુદ્ધિ થાય છે. બંનેના અભાવમાં વીતરાગ દશા પ્રકટે છે.

(૭૭) પ્રશ્ન—લેહજ્ઞાન એટલે શું ?

ઉત્તર—સ્યાદ્વાદ સહિત દ્રવ્યાનુયોગનું વ્યવહાર-નિશ્ચયથી સ્વરૂપ સમજીને નિજાત્માને સકળ જીવાજીવ અન્ય દ્રવ્યોથી ભિન્ન જાણે, અનુભવ અને દ્રવ્યકર્મ (આઠ કર્મ), ભાવકર્મ (રાગ, દ્વેષ, મોહ) તથા નોકર્મ (શરીર ભોગાદિ)માં હું અને મારાપણાની (મમત્ત્વ) બુદ્ધિ હટી, તે છોડીને પોતાનું શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ (સંશય, વિપરીત, અનધ્યવસાય દોષ રહિત) અનુભવે તે લેહજ્ઞાન, એ જ સમ્યક્-જ્ઞાન કહેવાય છે.

નિદ્રા છોડવા જોઈએ, પરંતુ શરીર ન ચાલે, અસમાધિ થતી જણાય તો વિવેકપૂર્વક મર્યાદાથી આહાર, નિદ્રા આદિનું સેવન કરાય. એવા અનેક પ્રસંગ છે. જ્યાં ‘હા’ અને ‘ના’ ની મર્યાદા જરૂરી છે. એકાન્ત (કેવળ) સ્થાપવા કે ઉત્થાપવાથી ગંભીર નુકસાન થઈ જાય છે.

(૩) જે ‘આમ જ છે’ એમ ન માને, પરંતુ ‘આમ પણ છે’ એમ માને જેમ કે જીવ ‘નિત્ય જ’ છે. એમ ન જ્ઞાનતા, દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવને નિત્ય અને પર્યાય (હાલત)ની અપેક્ષાએ ‘અનિત્ય’ માને એ જ રીતે પ્રત્યેક પદાર્થમાં અનંત ધર્મ, અનંત ગુણ, અનંત પર્યાય છે. એ સર્વનો વિધિ-પૂર્વક સ્વીકાર કરે ‘જ’ એકાંત અને ‘પણ’ અનેકાંત વચ્ચે છે.

(૪) જે એકાન્ત જ્ઞાનથી જ કે એકાન્ત ક્રિયાથી જ મોક્ષ ન માને, પરંતુ જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્નેથી મોક્ષ હોવાનું માને.

(૫) જેમ સૂર્યના પ્રકાશમાં બધા રત્ન, દીપક આદિના પ્રકાશ સમાઈ જાય છે, તેમજ સ્યાદાદમાં બધા નય, અપેક્ષા અને આશયો સમાઈ જાય છે.

(૮૦) પ્રશ્ન—સ્યાદાદનું જ્ઞાન કરવાથી શો લાભ થાય ?

ઉત્તર—સ્યાદાદથી સત્ય સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે. સ્યાદાદથી જ મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાદર્શનનો નાશ થઈને સમ્યક્જ્ઞાન-દર્શન પ્રકટે છે, બધી અપેક્ષાઓને બરોબર સમજવાથી એટલે કે સ્યાદાદનું જ્ઞાન થવાથી ‘સમભાવ’ પ્રકટે છે, અને રાગ, દ્વેષ, વૈર, વિરોધ આદિનો નાશ થાય છે જ્યાં રાગદ્વેષ, ખેંચતાણ, મતપક્ષ છે ત્યાં સ્યાદાદ (અનેકાતવાદ)—સત્યસ્વરૂપ નથી; પરંતુ એકાન્તવાદ એટલે

મિથ્યાત્વ છે, માટે હે ચેતન ! તુ હ મેશા અપેક્ષાવાદ (સ્વાદ્વાદ)ને મમજીને ગગ, દેવ વૈરવિગ્રહ, ત્વહ આદિ છેડીને યથાતભાવી થા મર્વ શાસ્ત્રરૂપી સગીરમા વ્યાદ્વાદ તત્ત્વ પ્રાણ સ્વરૂપ છે તેનો ચાર મમભાવ છે

(૮૧) પ્રશ્ન—મમગ્તિ (આત્મભોધ) રૂપી બીજ કેવી ભૂમિમા ફૂલે ફળે છે ?

ઉત્તર—જે જીવેની જીવનભૂમિ (૧) હિ મા, (૨) અમત્ય, (૩) યોગી, (૪) તીવ્ર વિચલવામના, (૫) તૃષ્ણા, (૬) અતિક્રોધ, (૭) અહ કાર, (૮) કપલ, (૯) લોભ, (૧૦) ક્રુમ પ, (૧૧) પરનિદા, (૧૨) ન્વપ્રશ ના, (૧૩) કદાચ અને (૧૪) અવિવેક એ અનીતિના દોષો રૂપી કાકરા, હાટા, ખાદા ફૂલ કદીને નમભૂમિ બની છે જેમા મૈત્રી, પ્રમોદ, વૃંણા અને માધ્યમ્ય એ ચાર શુભભાવનાનુ પાણી મિચ્યાય છે એવી ભૂમિમા નમજિત બીજ ફૂલે ફાલે છે

(૮૨) પ્રશ્ન—મૈત્રી, પ્રમોદ, વૃંણા અને માધ્યમ્ય ભાવનાનુ સ્વરૂપ શુ ?

ઉત્તર—મોક્ષનુ બીજ સમગ્તિ છે અને મમકિતનુ બીજ ચાર ભાવનાઓને હ મેશા શુભ અને શુદ્ધ માધનરૂપ ચિતવન કન્વુ પરમ આવશ્યક છે

જીવ હ મેશા વિચાર (ભાવના) તો કંઈ જ છે, પરંતુ અગ્રુભ ભાવના વધારે રહે છે માટે જ ભાવનાનુ સ્વરૂપ મમજીને શુદ્ધ ભાવનાનુ ચિતવન કન્વુ એક એ આ ચાર ભાવનાઓના પ્રત્યેકના નાર-ચાર ભેદ છે

૧ મૈત્રી ભાવનાના ચાર પ્રકાર—(૧) મોહમૈત્રી-

શ્રી, પુત્ર, ધન, ભોગાદિની બાહ્ય આનંદની અપેક્ષાએ પ્રીતિ (૨) શુભમૈત્રી-ઉપકારી સજ્જન આદિ પ્રત્યે પ્રીતિ, ભક્તિ તથા ઉત્તમ કામમા ઐક્ય (૩) શુદ્ધ સાધન મૈત્રી-દેવ, ગુરુ, ધર્મ અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર પ્રત્યે ભક્તિ અને મૈત્રી, (૪) શુદ્ધ મૈત્રી-અનંત જ્ઞાનાદિ નિજગુણો સાથે મૈત્રી (એકતાનો અનુભવ). હે ચેતન ! તું જ તારો મિત્ર છે તો તુજથી પરમાં રાગદ્વેષ શા માટે કરે છે ? (શ્રી આચારાંગ સૂત્ર).

૨ પ્રમોદ ભાવનાના ચાર પ્રકાર—(૧) મોહજન્ય હર્ષ-સ્વપર ભોગોપભોગની પ્રાપ્તિમાં આનંદ (૨) શુભ હર્ષ-દાન, પુણ્ય, સેવાભાવ, સુવિધા, નૈતિક ગુણોની પ્રાપ્તિમાં હર્ષ (૩) શુદ્ધ સાધન હર્ષ-સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની પ્રાપ્તિમાં આનંદ. (૪) શુદ્ધાનંદ-આત્મિક સુખ, અવિકારી અતીન્દ્રિય, નિર્વિકલ્પ નિજ સુખમાં લીન થવું.

૩ કરુણા ભાવનાના ચાર પ્રકાર—(૧) મોહજન્ય કરુણા-સ્વપરના ભોગપભોગ, ધનવૈભવ, પ્રશસા આદિ ન મળવાથી દુઃખી થવું (૨) શુભ કરુણા-શારીરિક અને માનસિક પીડાથી દુઃખી જીવો પર કરુણા થવી (૩) શુદ્ધ સાધન કરુણા-અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, વિષય, કષાયથી સ્વ-પરને સદા અનંત દુઃખી થતા બાણીને એ દોષો છોડીને સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્ય, વિષય સંયમ અને સમભાવ ગુણ પ્રકટ કરવા-કરાવવા. (૪) શુદ્ધ કરુણા-સ્વસ્વભાવ (આત્મ સ્વરૂપ) માં લીન રહેવું જ્ઞાનાદિ નિજગુણોની તાને જ દુઃખનું કારણ બાણીને આત્મગુણોની શુદ્ધિ કરવી.

૪ માધ્યસ્થ ભાવનાના ચાર પ્રકાર—(૧) મોહન્ય

સમભાવ—વજ્ર, ભય, લાભ અર્થે યા અજ્ઞાનવશ શાન્તિ
પરવી (૨) શુભ નમભાવ—અન્ય, નહનમીવતા શુભાનુગમ
ગભીરતાના શુભો તથા કવલ ક્રમ પ, વગ વિગ્રાધ આસ્થી
સત્તા નુમ્તાન વિચારીને સમભાવ ગણવો (૩) શુદ્ધ માધન
નમભાવ—ગગદ્વય સ્વાથી ભાવહિમા થાય છે હુ ગજ,
કપ, ૧૫ નન સ્પશ મન વચન કાયા, કષાય કર્મ
રક્તિ છુ હુ અનનનાન, દર્શન મુખ સન્નિવરૂપ છુ
એવી ભાવના વડે નમભાવ ધાવો (૪) શુદ્ધ સમભાવ—
પન્મ નમ ની ભાવ જ મારો નિરશુભ છે તા હુ વિગ્રાહી
કેમ બનુ ? ના હવ શા માટે કદ ? એવુ વિચારીને નિર-
વરૂપમા વીન થાય

એ ના-ય ભાવનામા પડેલો 'મોહન-૧' ભેદ આવેક તથા
'લોભ'મા દુખ થી છે, અને પાપમધનુ મારણ છે બીજે
'શુભ' ભેદ આવેક તથા ૫ લોભમા બાદ્ય સુમદાથી અને
પુણ્ય પ્રાપ્તિનુ માર છે ત્રીજે 'શુદ્ધ' માધન ભેદ આ
લોભ-પરલોકમા બાદ્ય તથા અભ્યગર બન્નેના સુખદાથી
અને ધણા કર્મો કાય મરવાનુ મારણ છે અને ચોથો 'શુદ્ધ'
ભેદ આવેક તથા ૫ લોભમા પરમ સુખદાથી તેન જ
મોખપ્રાપ્તિમા પ્રધાન મારણ છે

(૮૩) પ્રશ્ન—નમસ્તિ (આ મજોધ) શુભ નવોનૃદ
કેમ કહેવાય છે ?

ઉત્તર—જેમ કેઈ લાગા કાળથી ગાગથી દુખી
કે જાગમા રો થી છુટવાના ઉપાય છે, પન્નુ

કે તેના ઉપાયનું જ્ઞાન તેને નથી. એવી જ રીતે આત્મા જડસંગી (પુદ્ગલાનંદી) થઈને અનાદિ કાળથી દુઃખી થાય છે. એ દુઃખોથી છુટવાનો માર્ગ જતાવવો એ જ્ઞાનનું કામ છે. માર્ગનો નિશ્ચય કરવો એ સમક્રિતનું કામ છે અને માર્ગ પર ચાલવું તે ચારિત્ર છે. માર્ગ જતાવી તો દીધો; પરંતુ નિશ્ચય ન હોય તો તે પર બરાબર ઠેક સુધી ચાલી નથી શકાતું.

નિશ્ચય કર્યા વિના ચાલવું શરૂ કરાય તો ભલે માર્ગ જવાય છે. એટલા માટે સુમાર્ગ નિશ્ચય અર્થાત સમક્રિત ગુણ સર્વોત્કૃષ્ટ છે. માટે જ સમક્રિત પ્રકટ કરવામાં ઉત્કૃષ્ટ પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ.

આત્મધર્મ પર વિચારો

ગજલ

રહે છે દૂર પરથી આ અમાગે એકલો આત્મા,
સ્વાભાવોને ધર્મને તે, રહ્યો છે નિજ ગુણોમાં.
કદ સંકલ્પ વિકલ્પો, તણી નહિ જાળ છે એમાં,
અનેરું તત્ત્વ રૂઝું આ, વસે છે નિત્ય ભાવોમાં,
રસે રૂપે અને ગંધે, સદા છે લિન્ન આ આત્મા,
જરા એ મોહ માયાના, નવિ છે ભાવ કઈ એમાં.
ખરું હું તત્ત્વ સમજીને રહું ચેતન તણા રસમાં,
ચિદાનન્દી સ્વરૂપ મારું, નિહાળુ આજ ભીતરમાં.
સમેટી શક્તિઓ સર્વે, રહુ હું આત્મ કીડામાં,
પ્રકાશે વિશ્વ આખું અહા, સ્વભાવિક દિવ્ય તેજોમાં.

—શ્રી અમૃતચંદ્ર આચાર્ય

ૐ યૌ નમ

સમક્ષિત (આત્મબોધ) પ્રશ્નોત્તર

અથવા

મોક્ષની કુંચી

(ભાગ ૨-જો)

ટોહા

પરમ નિરજન રરમગુરુ, પરમ પુરુષ પરધાન,
વડુ પરમ સુમાધિગત, ભયભજન ભગવાન
જિનવાણી ૫ માણ કર, મુચુરુગીખ મન આણ
કહુ અમ્યકલ્પ સ્વરૂપને નિર્જય કહુ વખાણ

મોક્ષમાગસ્ય જ્ઞાતા મેતારં કમમૂલતામ્ ।

જ્ઞાતાં વિચિત્રત્વાન્તં ચ નદગુમલચયે ॥

અર્થ—મોક્ષ માર્ગે દોરનાર, કમદળ રૂપી પદ્મડોને
શુદ્ધ ધ્યાનરૂપી વજ્રથી ચૂર્ણ કરનાર, જ્ઞાતના સખ
તત્ત્વોને યથાર્થ પૂર્ણ રૂપે બાણનારા મહાપુરુષોને તેવા જ
શુભો પ્રમટ કરવા માટે વડુ ધુ

(પ્રથમ ભાગમા ૮૩ પ્રશ્નો આપ્યા છે બાકી પ્રશ્નોનો
સંગ્રહ નીચે પ્રમાણે છે)

જ લોકવાદી હોય છે. લોક સ્વરૂપને માનનાર જ કર્મ-વાદી હોય છે, એટલે કે જગતના કાર્ય-કારણ ભાવનો જ્ઞાતા થઈ શકે છે એ રીતે કર્મવાદી થયા બાદ ક્રિયા-વાદી એટલે સમ્યક્ અને મિથ્યા પ્રવૃત્તિ (કર્તવ્યા-કર્તવ્ય) નું સ્વરૂપ અને રહસ્ય સમજનાર બની શકે છે. ક્રિયા-વાદી આત્મા આત્મહિતની પ્રવૃત્તિ આચરીને અંતે કર્મ-મુક્ત બની અજર-અમર પદ મેળવી શકે છે. પ્રભુ મહાવીરના મોક્ષ માર્ગનો એ જ યથાર્થ ક્રમ છે.

(૮૭) પ્રશ્ન—શ્રી આચાર્યગંગ સૂત્રનું પહેલું અધ્યયન ‘શાસ્ત્ર પરિજ્ઞા’ નામનું છે. અને તેને પહેલો ઉદ્દેશ ‘આત્મ તત્ત્વ વિચાર’ નામનો છે તેમાં કહ્યું છે કે, “હું કોણ છું ? ક્યાંથી આવ્યો ? મારું શું સ્વરૂપ છે ? એને જે સમજે તેને જ આત્મવાદી, લોકવાદી, કર્મવાદી ક્રિયાવાદી કહેવા” અને ચાર વાદનો જ્ઞાતા જ સમકિત પ્રાપ્તિ કરી શકે છે. તો ચારવાદનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—ચાર વાદના સ્વરૂપમાં પ્રથમ આત્મવાદ. વાદ એટલે સ્વરૂપ કહેવું. આત્માના યથાર્થ સ્વરૂપ કહેવા-બતાવવા-ને આત્મવાદ કહે છે. દ્રવ્ય ગુણ, પર્યાય, વ્યવહાર-નિશ્ચય, નય-પ્રમાણ દ્વારા આત્માના સામાન્ય અને વિશેષ ધર્મોનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણીને આત્માનો નિશ્ચય કરનારને આત્મવાદી કહે છે.

૨ લોકવાદ-દ્રવ્ય લોક (પદ્દ્રવ્ય), ક્ષેત્રલોક (ચૌદ રાજ્ય), કાળલોક (હર સમય ઘટે વધે તે અશુરુલ્લુપ્ત પ્રર્યાય-), ભાવલોક-આત્માના ગુણપર્યાય જેવા કે-અનત-

જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત અનીન્દ્રિય નિરાકુલ આત્મિક
મુખ અને અનંત આ મર્વાઈ આ ગુણોનું શુદ્ધ પરિણ
મન તે શુદ્ધ પર્યાય છે અને આ ગુણોને મલિન કરીને
પરિણમન થવું તે અશુદ્ધ પર્યાય છે જેમ કે—મિથ્યાજ્ઞાન,
મિથ્યા દર્શન દ્રવિયજન્ય મુખદુખ બાવવીઈ (કુપુરુષાર્થ)
એવે કે અશુદ્ધ પર્યાય અશુદ્ધ લોક છે અને શુદ્ધ પર્યાય
તે શુદ્ધ લોક છે

દોહા

યદ જગ શામી જગન્ યમે તન્નિ કાઠ,

તર ઘટમ જો લસ, તામે તગ ગજ ?

૩ કર્મવાજ મર્મનું સ્વરૂપ-દ્રવ્યમર્મ, બાવકર્મ, નો
કર્મનું સ્વરૂપ બાણુવું દ્રવ્યમર્મ=આઠ કર્મોનો મમુલ જે
આ મર્મજ્ઞને વળગેલો છે બાવકર્મ=જે બાવો વડે આઠ
કર્મ બધાય છે તે ગગ-દ્વેષ મોહાદિ પરિણામ
નોકર્મ=મર્મોના કૃણ જેવા કે, શરીર, ઇન્દ્રિયો, વિષયો, ભોગ
ખાનપાન, વસ્ત્રપાત્ર ઉપાધિ, ધન-વૈભવ, સ્ત્રી પતિ-પુત્ર-પરિ
વાર, વગા-વેળી-સપ્તગોકો નિન્દા-ગુણિ, દુખ-મુખના
નયોગ માત્ર નોકર્મ છે

૪ ક્રિયાવાદ—મર્મનું બધન અશુદ્ધ ક્રિયાથી થાય
છે, અને કર્મોની મુખિ-મર્મલક્ષ્ય-શુદ્ધ ક્રિયાથી થાય છે
એવી ક્રિયાનું વિન્નારપૂર્વક બરાબર જ્ઞાન મ્તવું ક્રિયા
એવે પુરુષાર્થ-વીચ, જ્યામુધી કુપુરુષાર્થ છે, આ મ ધર્મ
છોડીને પરદ્રવ્યના મુલ કે અમુલ પુરુષાર્થ દરવાથી
મુલામુલ બધ થાય છે તેને અનુક્રમે પુણ્યપ્રકૃતિ તથા

પાપપ્રકૃતિ કહે છે. પરદ્રવ્યને ત્યાગી નિઃશુભમા સ્થિર થવું તે મુપુરુષાર્થ પંડિતવીર્ય (ઉત્તમ પુરુષાર્થ) શુદ્ધ ક્રિયા છે. તે નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ છે. ક્રિયા—કર્મબંધન ૨૭ પ્રકારે થાય છે. વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્યકાળની અપેક્ષાએ મનથી, વચનથી અને કાયાથી કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું. ($૩ \times ૩ = ૯ \times ૩ = ૨૭$ પ્રકારે). એ રીતે ક્રિયાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન તે ક્રિયાવાદ.

જે આત્માના સ્વરૂપને યથાર્થ જાણે છે તે લોકના સ્વરૂપને પણ જાણી શકે છે. અન્યથા સ્વલોક (આત્મા) પરલોક (પુદ્ગલાદિ દ્રવ્યો) ના જ્ઞાનના અભાવે પરલોકમાં પોતાપણું માની બેસે છે, માટે જ આત્મસ્વરૂપના જ્ઞાતાને પરલોક (અન્ય દ્રવ્યો) ના જ્ઞાનના પણ કહ્યા છે. છ કાયના લોકને પણ ષટ્કાય લોક કહે છે. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચાર કષાયથી ચતુર્ગતિમા ભમવું પડે છે. માટે તેને કષાયલોક કહે છે, માટે પરલોક (કષાયાદિ) છાંડવો જોઈએ. જે લોકના સ્વરૂપને સમજે છે તે જ સમજી શકે છે કે, આત્મા લોકમાં ભટકે છે તેનું મૂળ કારણ કર્મ છે એવું જાણીને કર્મવાદી બની શકાય છે. અને કર્મનું બંધન અશુદ્ધ ક્રિયાથી થાય છે આ બોધ—જ્ઞાન કર્મવાદીને જ થાય છે એટલે કર્મવાદી જ ક્રિયાવાદી થઈ શકે છે, એમ કહેવાયું છે. કર્મથી મુક્તિ—મોક્ષનો આધાર ક્રિયાપર છે. માટે જ અતમાં ક્રિયાવાદ લીધો છે

‘જો એમ જાણઈ, સો સવ્વ જાણઈ;

જો સવ્વ જાણઈ, સો એમ જાણઈ.’

—આચારાંગ સૂત્ર

જે એક-આત્મ સ્વરૂપને જાણે છે તે ૧૦ (બધા દ્રવ્યો) ને જાણે છે અને જે મર્વને જાણે છે તે આત્માને જાણે છે માટે આત્મ-સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરવું પરમાવશ્યક છે અને શ્રી આચારાગમા આદિ વચનમા આત્મ પર્થ વિચાર આત્મ-સ્વરૂપનું કથન એટલા માટે જ કરમાયું છે

શ્રી વીરપ્રભુએ દ્વાદશાગી બાગ અગતી પ્રકરણા કી છે તેમા આદિ વચન 'આત્મ સ્વરૂપને જોખણો' એ ઉપદેશ આપ્યો છે એવી મિદ્ધ થાય છે કે, દ્વાદશાગીનો માર એક 'આત્મ-સ્વરૂપનો યથાર્થ જોધ' છે બધું જ્ઞાન-શાસ્ત્ર આ માની મુક્તિ (મોક્ષ) ને માટે છે મોક્ષ આત્માની મન્ય મિથિની જાણવાથી થાય છે જો આત્માને ન જાણે તો મોક્ષ કેનો કરનો ? આથી અપદ્ધ થાય છે કે, દ્વાદશાગી (જિનાગમો) એ જ્ઞાન-દીપક છે, અને એના પ્રકાશ વડે આત્મ સ્વરૂપ રૂપી જ્ઞાન શોધાય-જડે છે આ મરત્ત નામ થતા મર્વ જ્ઞાન કૃતાર્થ થાય છે

આર વાદનું જ્ઞાન કરવા માટે સમક્તિ છપ્પતીમા કહ્યું છે કે—

આત્મ, લોક, કર્મ, ક્રિયા, મુદ્ધ વાદ છે આગ !
ચિતવતા અમગ્નિ લહે, જીવ જગત મોઝાર
આ આત્મજ્ઞાન એટલે કેટલા શાસ્ત્રને અથોનો માર -
લાખ વાતની વાત, કોઈ અન્યનો નાર છે,
જે મુખ આહો જાત, તો આત્મ અનુભવ કરે
દ્વાદશાગી મુનિ નિધુ મધન કરી રતન નિકારસ્યો
સ્વ પગ-લેદ વિજ્ઞાન, મુદ્ધ ચારિત્ર પ્રમાણ
એ ચિત વાતનો મહિમા

સર્વેયા.

રાગ વિરોધ કુદેવ પ્રતીતિ વિનાશ સદા મળ લોક પ્રવાની,
અર્થ અનેક અભિધેય છે એક, અહિ ગતિ વારણ મોક્ષ નિશાની.
આત્મ રૂપ અનૂપની પ્રાપ્તિ, કારણ રૂપ જિનેશ વખાણી,
યાતે નમે ને વખાણ કરે મુનિ, તે સમયાત્મ શ્રી જિનવાણી.

ભાવાર્થ—રાગ, દ્રેષ અને કુદેવ, કુશુરુ, કુધર્મમાં
પ્રતીતિ રૂપ દર્શન મોહનો સર્વથા વિનાશ કરવાવાળી જિન
વાણી છે, તેનો વિસ્તાર બહુ છે, તેમાં અનેક વિષયોનું
સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, પરંતુ કહેવાની મુખ્ય વાત એક છે,
તે આત્મ-સ્વરૂપ જે અનુપમ છે તેની પ્રાપ્તિ કરવી એ જ
સાર છે. આ જિન વાણી ચાર ગતિમાં આનાદિ કાળથી
જીવનું ભવ ભ્રમણ થાય છે તે બંધ કરે છે. અનુપમ
આત્મ-સ્વરૂપની પ્રાપ્તિનું પ્રધાન કારણ (સાધન) છે. જેવી
રીતે રાત્રે ખોવાયેલ રત્નને શોધવા દીવાનો ઉપયોગ
કરે છે. તેમાં દીવો સાધન છે. રત્ન ગોતવું સાધ્ય છે.
આ જિન વાણી રૂપી દીવાથી આત્મ-સ્વરૂપ રૂપી રત્ન
જે મોહાદિથી ઢંકાઈ ગયું છે તે શોધવાનું છે. એવી
ઉપકારક જિન વાણીને મુમુક્ષુ (મોક્ષની ઇચ્છાવાળા) જીવો
નમસ્કાર કરે છે ને પ્રશંસે છે. તે સ્વ-પર સમય (દ્રવ્ય)નું
કથન કરનાર પરમ પવિત્ર જિનવાણીનું જ્ઞાન કરવા
પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ.

(૮૮) પ્રશ્ન—જિનેશ્વર ભગવાન સમકિત કોને કહે છે ?

ઉત્તર—માવેળં સદહંતસ્ત સમ્મતં તં વિચાદિયં
(ઉ. અ. ૨૮, ગા. ૧૫)

ભાવ (અતર ઉપયોગ) પૂર્વક, ભાવ સહિત—દ્રવ્ય ભાવ પૂર્ણ બધી અપેક્ષાથી નવ તત્ત્વનું જ્ઞાન કરવું અને શ્રદ્ધા કરી તે નમ્યદ્રવ્ય છે એમ શ્રી મર્વદા પ્રભુએ કહ્યું છે દુકાના આત્માનો અનુભવ—વાનુભૂતિ—નમ્યદ્રવ્ય છે કહ્યું છે કે—

દોહા—જે દર્શન દર્શન વિના, તે દર્શન નિરપેક્ષ,

જે દર્શન દર્શન થયા તે દર્શન માપક્ષ

ભાવાર્થ—જે દર્શન (મમગ્નિ) થી દર્શન (આત્મ-દર્શન, વાનુભૂતિ) થતું નથી તે નિરપેક્ષ (મોક્ષની પ્રાપ્તિ હિત) નમગ્નિ (દ્રવ્ય મમગ્નિ) છે પણ જે દર્શન (સમગ્નિ)થી દર્શન (આત્માનુભવ) થાય છે તે મમગ્નિ ન નાપેક્ષ (ભાવ નમગ્નિ-મોક્ષ પ્રાપ્તિનું કારણ) છે, તે જ નુદ્ધ-નિશ્ચય-નમગ્નિ કહેવાય છે

(૮૯) પ્રશ્ન—નમગ્નિ કોઈ ખામ ગચ્છ, મધાડા, ન નદાય, ન્યાન, મદિર, મઠ યા હુનું હોય છે કે મીઠું કઈ?

ઉત્તર—નમગ્નિ આત્માનો ગુણ છે નમગ્નિની વ્યાખ્યા = તા બધા આત્માદાને યથાર્થ તત્ત્વ શ્રદ્ધાને અમકિત કહ્યું છે

મદિયાળ તું માલાળ, મમ્માકે રવગમગ

મ રેળ મદદ-તરસ સમ્મત ત વિચાદિયમ

(ક બ ૨૮, પા ૧૫)

ભાવાર્થ—યથાર્થ સ્વરૂપનો ભાવપૂર્વક નિશ્ચય કરવાને અમકિત કહે છે તે સ્વભાવથી, (સ્વયંયોગથી)

અથવા ઉપદેશથી પ્રાપ્ત થાય છે. એ રીતે ઉપજેલ લાવ-પૂર્વકની તત્ત્વ શ્રદ્ધા, તેને સમકિત કહ્યું છે.

આથી સ્પષ્ટ છે કે, આને જે ખામ્ય ગયું, સંપ્રદાય અથવા ગુરુ વિશેષનું સમકિત મનાય છે તે શાસ્ત્રો જોતાં ન્યાય અપન્ન નથી લાગતું. કોઈ સંઘાડા કે ગુરુનું સમકિત હોઈ જ ન શકે. આથી જ તો વર્તમાનમા અંદર અંદર ધર્મકલહ થાય છે, એ ઝઘડા છોડીને તત્ત્વ યોધ કરવો જોઈએ. "તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન મમ્યગ્દગ્નમ્" યથાર્થ તત્ત્વના સ્વરૂપનો નિશ્ચય તેને સમકિત કહ્યું છે.

(૯૦) પ્રશ્ન—આને આટલા બધા ગયું, સંઘાડા, ફિરકા, સંપ્રદાય કેમ થઈ ગયા ?

ઉત્તર—પ્રાયઃ તત્ત્વ-જ્ઞાન, તત્ત્વોનો અભ્યાસ છૂટી જવાથી, સ્યાદાદ એટલે વ્યવહાર, નિશ્ચય, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રનો અભ્યાસ ન હોવાથી કોઈ ખાસ દેશ, કાળ, સંયોગ મુજબ જરા ક્રિયા લેદ થયો કે તેમાં આગ્રહ કરીને મતલેદ પેઠો. તેથી પરસ્પર દ્વેષ બુદ્ધિ થઈ જો તત્ત્વોનો અભ્યાસ વધારાય અને વ્યવહાર-નિશ્ચય બરાબર સમજાય તો સંપ્રદાય, સંઘાડા, મતમતાંતરો આદિ લેદો દૂર થઈને પરસ્પર માધ્યસ્થ લાવ-સમલાવ-નો અમૃત રસ વરસવા લાગે કદાપિ કારણવશ કંઈ લેદ રહે તો તે પણ પ્રમોદ-ગુણાતુરાગ રૂપ જ રહી શકે છે, દ્વેષ રૂપ નહિ જેમ પ્રભુ મહાવીરના ૧૧ ગણધરો હતા. તેમના શિષ્ય સમૂહને ૯ ગચ્છમાં વહેવ્યા હતા, પરંતુ એ તો લેદ હતા આને આપણા લેદો પ્રાય દ્વેષમય થઈ

રહ્યા છે તેનો મુધાગે તત્ત્વ પ્રસાર (મ્યાદ્રાદના યર્થથી જ્ઞાન) દ્વારા ૪ થઈ શકે

(૮૧) પ્રશ્ન—ગુરુ, મમજિત ધાત્રીને જોણામા જોણુ દેદુ નાન હોવુ જોઈએ ?

ઉત્તર—૧ દ્રવ્ય નવ તત્ત્વોનુ નય-પ્રમાણી દેય (છે વા યોગ્ય), ઉપાદેય (આત્મા વા યોગ્ય) કેવે યર્થથી જ્ઞાન હોવુ જોઈએ

(૨) પ્રશ્ન—ગાદી-ભેદ ધયા વિના મમજિત નથી થતુ, તો ગાદી જાની છે અને મેં માણે પ્રા મર્મા અને પ્રા મુગી દે છે ? અને ગાદી-ભેદ કયા ઉપાયોથી થઈ શકે ?

ઉત્તર—ગાદી મિથ્યાત્વ મોહ મર્મની લીન બાધન-મથી-ને દે છે આ મિથ્યાત્વ મોહિનીની દૃષ્ટિ મિથિ ૭૦ મિતો દો કોડ નાતોપમની છ ૬૮ દો કોડ માગન્ધી વધુ મિથિના ક્રમો કાય અને દેશજ્ઞા કોડકો નાતોપમની મિથિ બાધી ગદે ત્યા ગાદી- (અન્ધી)-હે મર્મા મુધી તો યથા અવૃત્તિ કરણુ વાળા અભવી પણ બાધી શકે છે, પરંતુ યથાપ્રવૃત્તિ-જુ (અનિન્ય-અશરણુ બાધના)ની અન્ધી ભેદ નથી થઈ શકેતો, પરંતુ અપૂર્વ કરણુ એટલે આત્મા બાધનાથી ગાદીનો નાશ (અન્ધી ભેદ) થઈ શકે છે અને અનિ વૃત્તિ કરણુ (મુદ્રોપયોગમા મિથિ ના)મા નમજિતની પ્રાપ્તિ થાય છે

આગુપ્ય મર્મ સિવાય બાધના આત્મા ક્રમોની મિથિ

દેશઉણ એક કોડાકોડ સાગરોપમ રહે છે, ત્યારે યથા-
પ્રવૃત્તિ કરણ પ્રકટ થાય છે. એટલે અનિત્ય, અશરણ
ભાવનાથી ત્યાગ વૈરાગ્ય થાય છે, પરંતુ આત્માના અતીન્દ્રિય-
નિરાકુલ શુદ્ધ ઉત્તમ ભાવના, એમાં વારંવાર ભેદ-
ભાવના, એકત્વભાવના અને આત્મભાવનાનું ચિંતન કરે,
આથી અપૂર્વ કરણની પ્રાપ્તિ થાય છે. (અપૂર્વ કરણ
એટલે પૂર્વે નહિ આવેલા શુદ્ધ પરિણામ.)

ગાંઠી એટલે જીવની અનાદિ વિપરીત બુદ્ધિ
(પરવસ્તુ-શરીર, ભોગાદિ-ને સ્વ-પોતાના-માનવા), વિભાવ
પર્યાય (ચાર ગતિરૂપ જીવની અશુદ્ધ અવસ્થા)માં સ્વામિ-
પાણું રાખવું તેને મિથ્યાત્વરૂપી ગાંઠ કહે છે તેનો નાશ
અપૂર્વકરણ (આત્મ-સ્વરૂપ વિચાર) થી કરવો જોઈએ.
આ પરિણામોની જ્યારે વિશેષ શુદ્ધિ થાય છે. ત્યારે
અનિવૃત્તિકરણ પ્રકટે છે. એના વડે જ નિશ્ચય-સમકિત
પ્રાપ્તિ થાય છે. સમકિત પ્રાપ્ત થવાથી નિશ્ચયે શીઘ્ર મોક્ષ
થાય છે જેમ પાણીનો ઘડો દોરડા સહિત ઊડા કૂવામાં
પડી જાય અને દોરડું હાથ ન આવે ત્યાં સુધી-કદી ઘણા
કાળ સુધી પણ-પાણી ન મળે, પરંતુ દોરડું હાથ આવતા જ
ઘડો અને પાણી બધું શીઘ્ર મળી શકે છે. તેવી જ રીતે
એક સમકિત ગુણ પ્રકટવાથી નિશ્ચયે બધા ગુણો પ્રકટે
છે મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્ર પણ સમકિત પ્રકટતાં
સમ્યક્ જ્ઞાન સમ્યક્ ચારિત્ર રૂપ થઈ જાય છે આત્માના
બધા દૂષિત ગુણોને શુદ્ધ કરનાર માત્ર ‘સમકિત’ ગુણ છે.
જેમ સૂર્યોદય થતાં જ બધો અંધકાર મટીને બધી વસ્તુઓ

પ્રકાશ પામે છે તેમ અમકિત પ્રકાશ બધા દોષો દૂર થઈ જાય છે, જેમ છવ વિનાનું કવેવર, બધા આગળ આરમી, બહેરા આગળ ગીન, આકડા વિનાના મીઠા વ્યર્થ છે, તેમ નમન્તિ વિના બધું વ્યર્થ છે માટે જ આત્માથી એણે નમન્તિ પ્રાપ્તિ માટે ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય કર્યો એ જ કર્તવ્ય છે, અમન્તિ વિનાની ઉત્તમ ક્રિયાઓથી પુણ્યપ્રાપ્તિ નો થાય છે, પરંતુ મોક્ષપ્રાપ્તિ નથી થઈ શકતી માટે જ સમકિત વિનાની મર્વ ક્રિયાઓ વ્યર્થ બતાવી છે મારતુ મોક્ષ જ પરમાત્મક છે એ છે

(૬૩) પ્રશ્ન—અમકિતના આડ અગ જાહેર્યા વિના નમન્તિ થઈ શકે કે નહિ ?

ઉત્તર—પૂર્ણ વસ્તુનો સર્વાંગ સુદરના હોવાથી ગણાય છે જેમ હાથ, પગ, માથું, છાતી આદિ અંગો મળીને જ શરીર બને છે તેમ જ આડ અગના ગુણોથી સમકિત સ્વપૂર્ણ ગણાય છે અગમા જેટલી ન્યૂનતા (ઊણપ) હોય તેટલા પ્રમાણમાં તે હીનાગ કે વિકટા । કહેવાય છે અગનો ઘોડો દોષ પલ્લ હીક નથી તો વધુ ઊણપ તો વધુ મોટી ખામી ગણાય

(૬૪) પ્રશ્ન—અમકિતના અગ કેટલા છે ?

ઉત્તર—૧ વ્યવહાર સમન્તિ ૨ નિશ્ચય સમકિત એ બંનેના આડ આડ અગ ■

(૬૫) પ્રશ્ન—વ્યવહાર સમકિતના આડ અગોનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—વ્યવહાર સમકિતના આડઅગ નીચે મુજબ —

(૧) ગિત્સક્રિય=શીઘ્રિન વચનમાં શકા ન શખવી

(૭) વચ્છલતા—જે પોતાના સ્વરૂપમાં વિશેષ અનુ-
રાગ રાગે, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રને અલેદ બુદ્ધિએ જુએ.
જેથી જ્ઞાનાદિની હાનિમાં સ્વની (પોતાની) ભાવહિંસા બાળે
છે. જેથી તેની રક્ષામાં પૂર્ણ વાત્સલ્ય-ભાવ યુક્ત છે.

(૮) પ્રભાવના—પ્ર વિશિષ્ટ પ્રકારે + ભવ ઉપજવું
જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ નિજગુણોને પ્રકટ કરવા એ
પ્રભાવના છે.

સમકિતના આઠ ગુણોના અભાવે સમકિતનો અભાવ
અને ઘણા કર્મોનું બંધન થાય છે તથા આ લોક પરલોકમાં
નિરંતર દુઃખ ભોગવવું પડે છે. નિશ્ચય સમકિતના આઠ
અંગ પ્રકટયે શીઘ્ર મોક્ષ થાય છે. માટે જ આઠેય અંગ
પ્રકટાવવાનો પુરુષાર્થ કરવો પરમ હિતકારી છે

(૯૭) પ્રશ્ન—સમકિતબ્રહ્મ હોય તે મૂલબ્રહ્મ છે કે
ઉત્તર બ્રહ્મ ?

ઉત્તર—સમકિત બ્રહ્મ તે મૂલ બ્રહ્મ છે. કારણ તે
આત્માનો મૂળ ગુણ છે.

(૯૮) પ્રશ્ન—સમકિત મૂળ મોક્ષમાર્ગ છે કે ઉત્તર
મોક્ષ માર્ગ ?

ઉત્તર—મૂળ મોક્ષમાર્ગ છે

(૯૯) પ્રશ્ન—શું હિતકારી (કલ્યાણકારી) અને શું
અહિતકારી છે તેનો નિર્ણય કરાવનાર કોણ છે ?

ઉત્તર—સમકિત

(૧૦૦) પ્રશ્ન—સમકિતનો વેરી કોણ ?

ઉત્તર—મિથ્યાત્વ એટલે વિપરીત બુદ્ધિ.

(૧૦૧) પ્રશ્ન—જ્ઞાનનો વેરી કોણ ?

(૧૦૨) પ્રશ્ન—ચારિત્રનો વેરી કોણ ?

ઉત્તર—કષાય એટલે તાગદેવ

ઉત્તર—અજ્ઞાન એટલે તત્વોનો અગ્રાધ

(૧૦૨) પ્રશ્ન—શાશ્વત્તા વાળું અનુયોગ કહ્યા છે

એમાં નિશ્ચય અનુયોગ કેટલા અને વ્યવહાર અનુયોગ કેટલા છે ?

ઉત્તર—નિશ્ચયમાં એક દ્રવ્યાનુયોગ અને વ્યવહારમાં ત્રણ અનુયોગ (૧) પ્રથમાનુયોગ (ધર્મકથાનુયોગ) (૨) કરણચરણાનુયોગ (ક્રિયા ચારિત્રનું કથન), (૩) ગતિતાનુયોગ છે

દોષો

વિના દ્રવ્ય અનુયોગ વિચાર

ચરણચરણનો નહિ કો સાર,

સમ્ભવિતિ જ્યે બાળ્યુ ઇચ્છુ,

તે તો છુદ્ધ જન મનમાં વચ્ચુ ૧

(૧૦૪) પ્રશ્ન—મોક્ષનું ઉપાદાન કેને કહે છે અને મોક્ષનું ઉપાદાન કારણ કેને કહે છે ?

ઉત્તર—મોક્ષનું ઉપાદાન જીવમાત્રને છે કારણ બન્ય, અબન્ય જીવની સત્તામાં કેવળજ્ઞાન અને કેવળધર્મ આદિ જનન શુભ ભર્થા છે અને ઉપાદાન કારણ પુરુષાર્થ દ્વારા બન્યને જ પ્રાપ્ત થાય છે કારકથક પત્રે એટલે સસાર તરફની રુચિ બદલાઈને આત્મસંમુખ તીવ્ર રુચિ થવી તેની નિશ્ચિન મારણ જઠાળ જમ્ય જઈ પુરુષાર્થ પરાક્રમ જ મોક્ષમાર્ગ છે

ભાવાર્થ—અજાની—ગાલ—જીવ લિંગ (વેશ, નામ, સંપ્રદાય) આદિ દ્રવ્ય ચિન્હના વિચારથી પરીક્ષા કરે છે. મધ્ય કોટીના જીવ ક્રિયા, આચાર, વર્તાવ જોઈને પરીક્ષા કરે છે, અને સમદષ્ટિ ઉત્તમ તત્ત્વથી પરીક્ષા કરે છે અને તત્ત્વ-શુદ્ધિમા જ આનંદ માને છે.

(૧૧૭) પ્રશ્ન—જૈન સમાજમા ઘણા કાળથી લોકો મુનિ ધર્મ પાળતા, મુનિઓની સેવા કરતા, વ્યાખ્યાન વાંચતાં, સાંભળતાં પ્રશ્નોત્તર કરતાં અને થોડકા આદિ જ્ઞાન ધરાવતા દેખાય છે, તે છતાં ઘણાંયને જીવ અને પુદ્ગલની સ્થિતિતાનું ભેદજ્ઞાન દેખાતું નથી. એનું શું કારણ હશે ? તથા રાગ, દ્વેષ, ઈર્ષ્યા, યશ. વાંછા આદિ પ્રતિદિન ઘટવાને બદલે વધતા કેમ દેખાય છે ?

ઉત્તર—દ્રવ્યાનુયોગના યથાર્થ જ્ઞાન અંત ભેદ ભાવના અભાવે !

(૧૧૮) પ્રશ્ન—શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં સાર ૩૫ શુ કર્મભાવ્યુ છે ?

ઉત્તર—શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં કર્મભાવ્યુ છે કે —

મન જુદું છે અને આત્મા જુદો છે.

વચન જુદું છે અને આત્મા જુદો છે.

કાયા જુદી છે અને આત્મા જુદો છે.

મન, વચન, કાયા એ નામ કર્મના ઉદયના ક્ષણ છે, આત્મિક ગુણો નથી. એ જુદા છે, રૂપી છે, કર્મના વિકાર છે, આ ત્રણ પ્રવૃત્તિઓથી કર્મ બંધાય છે. એને આત્માથી સિન્ન બાણીને મન, વચન, કાયા ઉપર પૂરો સંયમ (કાબૂ)

જોડી સમજાણ. જ્યારે આ જીવ માચી સમજાણ કરી રાગ, દ્રેષ, મોહ, શરીર, ભોગાદિ છોડે છે ત્યારે ફરી તે કદી ગ્રહણ કરતો નથી. જેવી રીતે સમજી માણસ રત્નની ખાણ-માંથી કાંકરા તણ રત્ન લે છે પણ અણસમજી માણસ કાંકરા તળે છે, છતાં વગર સમજાણે તે પાછા લઈ રત્ન ફેંકી દે છે. તેમ મિથ્યાત્વી નિર્જગ કરી દેવાદિ ભોગ મળતાં પાછો ગૃહ્થ બની દુર્ગતિમા જાય છે. સમજિતીનો વૈરાગ્ય ને ત્યાગ નિત્ય રહે છે જ્યારે તે વિના અસ્થિર રહે છે.

(૧૦૦) પ્રશ્ન—સત્ય ઉપદેશ ક્યારે દર્શ શકાય છે ?

ઉત્તર—વ્યવહાર નિશ્ચય બનને નય (અપેક્ષા, અભિપ્રાય, આશય)નું જેને ધરાવે જ્ઞાન હોય તેવો સમ-ભાવી આત્મા જ સત્ય ઉપદેશ આપી શકે છે. વર્તમાનમાં આ બે ગુણોના અભાવે ઉપદેશ આપવાથી કલહ થતો દેખાય છે, અથવા સ્વ પર વિકાસ થતો નથી.

(૧૨૧) પ્રશ્ન—આ બે ગુણ જરૂરી શા માટે છે ?

ઉત્તર—વ્યવહાર નિશ્ચયના જ્ઞાનથી સત્ય જાણાય છે. બે તેનું જ્ઞાન નથી તો સત્ય પણ નથી જાણતું, તો સત્ય ઉપદેશ તો શી રીતે આપી શકે ? સત્ય જાણવા છતાં સમ-ભાવ ન હોય તો અસત્ય કહેવાય છે. માટે જ સમભાવી જ્ઞાની જ સત્ય ઉપદેશ આપી શકે છે. ભગવાન પણ સર્વજ્ઞ અને વીતરાગ (બનને ગુણયુક્ત) હોવાને લીધે જ સત્ય ઉપદેશ (આમ પુરુષ) કહેવાય છે

(૧૨૨) પ્રશ્ન—મૂલ પાઠનું જ્ઞાન, અર્થનું જ્ઞાન અને તત્ત્વરહસ્યના જ્ઞાનથી શુ શુ ફળ મળે છે ?

ઉત્તર—૧ માત્ર પાઠ જ્ઞાનથી પ્રાય મામાન્ય પુણ્ય પ્રકૃતિ બધાય ૨ અર્થ જ્ઞાનથી ઘણી પુણ્ય પ્રકૃતિ અને થોડી નિર્જન થાય, અને ૩ તત્વ (રહસ્ય) જ્ઞાનથી ઘણી નિર્જન થાય તથા સત્ય મુખની પ્રાપ્તિ થાય છે પાઠ જ્ઞાન ઉત્તમ વૃક્ષના પાંડા નમાન છે અર્થ જ્ઞાન ફૂલ સમાન અને તત્વ જ્ઞાન ઉત્તમ ફળ સમાન છે એમ શ્રી હાણા । નૃત્તમા રૂપમાન્યુ છે

(૧૦૩) પ્રશ્ન—નર્વ શાસ્ત્રોનું કથન કંટવી નયોથી કેવું છે ? અને તેની આજ્ઞાનું પાવન કેટલી નયથી મળુ લેઈએ ?

ઉત્તર—શાસ્ત્ર કથન મુખ્ય બે નય-ન્યવહાર-નિશ્ચયથી કરેલ છે અને તેનું પાવન પણ બન્ને નયથી કરવું લેઈએ એ બન્ને નયના નમૂના સ્વાદાદ કહે છે એક જ નયને એકાન્તવાદ (મિથ્યાત્વ) કહે છે હિના, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન અને પરિવ્રજનો ત્યાગ બાહ્ય ચારિત્ર છે અને યોગ કથાયનો ત્યાગ આજ્ઞાતર ચારિત્ર છે

(૧૨૪) પ્રશ્ન—કંવા મુખની ચાહ કરનારને આત્મ-દર્શન અને આત્મજ્ઞાન પ્રકટ થઈ શકે ?

ઉત્તર—ઇન્દ્રિય મુખ છોડીને આત્મિક મુખની ચાહ (હૃદય) કરનારને આત્મદર્શન અને આત્મજ્ઞાન પ્રકટી શકે છે

(૧૨૫) પ્રશ્ન—કયા ગુણ પ્રકટ કરવાથી જન્મ મરણની જ (સંસાર સત્તા) નાશ પાને ?

ઉત્તર—ત્રમગ્નિ ગુણ પ્રકટ થવાથી સંસાર સત્તાને ૩ ૩ ૫

નષ્ટ થાય છે, જેમ મૂળ કપાનાં વૃક્ષ નીચે પડે છે અને તેના ડાળી, પાંદડાં લીલા છતાં વધી નથી શકતાં પણ સુકાઈ જાય છે. એ રીતે સમદષ્ટિનો સંસાર નથી વધતો, અને સકળ કર્મ ધય કરીને મોક્ષમાં જાય છે.

(૧૨૬) પ્રશ્ન—સ્વભાવ પર્યાય (હાલત) કઈ છે ?

ઉત્તર—શુદ્ધ ગુણ જ સ્વભાવ પર્યાય છે. સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્ર જ શુદ્ધ ગુણ છે.

(૧૨૭) પ્રશ્ન—વિભાવ પર્યાય કઈ છે ?

ઉત્તર—અશુદ્ધ ગુણ વિભાવ પર્યાય છે. અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, અને વિષય કષાય જીવની અશુદ્ધ હાલત છે.

(૧૨૮) પ્રશ્ન—આત્માની સિદ્ધિનું પરમ અદ્ભુત નિમિત્ત કારણ કયું !

ઉત્તર—શુદ્ધ ભાવ.

(૧૨૯) પ્રશ્ન—નિશ્ચય હિંસા કઈ છે ?

ઉત્તર—અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ અને વિષય કષાય જ નિશ્ચય હિંસા છે હિંસા જ સર્વ દુષ્ટોનું મૂળ કારણ છે

(૧૩૦) પ્રશ્ન—નિશ્ચય અહિંસા કઈ છે ?

ઉત્તર—અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, વિષય કષાયનો ત્યાગ જ નિશ્ચય અહિંસા છે. સમભાવ જ અહિંસા છે અને અહિંસા જ સુખોનું મૂળ છે

(૧૩૧) પ્રશ્ન—સમકિતની ઉત્પત્તિ, રક્ષા અને વૃદ્ધિ કયા ધ્યાનથી થાય છે ? તથા સમદષ્ટિ જીવે એ ધ્યાન કેટલી વાર કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર—સમકિતની ઉત્પત્તિ ધર્મ ધ્યાન (આત્મ

ચિતવન)માથી થાય છે અને ધર્મધ્યાનથી જ સમકિતગુણની
રક્ષા અને વૃદ્ધિ થાય છે

ધર્મધ્યાનનુ નિતર ચિતવન કરવું જોઈએ એાછામા
એાછુ નાન વિગતમા તલ વાર તો અવશ્ય ચિતવન કરવું
જોઈએ શાસ્ત્રમા જે પદોર ધ્યાનની ખાન આજ્ઞા છે

(૧૩૦) પ્રશ્ન—ધર્મધ્યાન કેને મરે છે?

ઉત્તર—ધર્મનો અર્થ સ્વભાવ (વસ્તુ સ્વભાવ ધર્મ)
છે આત્માના સ્વભાવ (નિજગુણો)નુ ચિતવન કરવું
એ જ ધર્મધ્યાન છે ધર્મધ્યાન (આત્મ ચિતવન)ની આજ્ઞા
વિષય (પદાર્થ—વસ્તુ-વિચાર) આદિ નોળ પ્રકાર છે
એને વ્યવહાર-નિશ્ચયથી નમજીને ચિતવન કરવું જોઈએ

(૧૩૧) પ્રશ્ન—ઉપયોગના ત્રણ પ્રકાર કયા કયા છે?

ઉત્તર—શુભ, અશુભ અને શુદ્ધ ઉપયોગ.

(૧૩૨) પ્રશ્ન—એ ત્રણ પ્રકારના ઉપયોગના અર્થ
શુ શું છે?

ઉત્તર—૧-ક્રોધ, માન, માયા લોભ રાગ દ્વેષ,
વિષયાદિના વિચારો એ અશુભ ઉપયોગ છે એથી આ લોક
અને પરલોકના દુખ બેાડવા પડે છે

૨-વિષય કષાય ઉપશાન કરીને અદ્વિતના નમ્ય,
અન્યાય, પ્રજ્ઞાચર્ય, નતોષ, દમા વિનય નરતના, દાન
તપ, બ્રહ્મિ આદિના વિચારો કરવા શુભ ઉપયોગ છે,
આથી આ લોક અને પરલોકના બુ મુખ મળે છે

૩-ઉપના બન્ને વિચારો મિશ્રાય આ નિવિચાર-
આત્મસંનરણ જ શુદ્ધ ઉપયોગ છે એથી સર્વ દુખોએ
નાશ થઈને અવિનાશી સત્ય મુખ પ્રાપ્ત થાય છે

(૧૩૫) પ્રશ્ન—ઉપયોગનું જે ફળ ગતાવ્યુ છે તેની સિદ્ધિનુ પ્રમાણ ગતાવે.

ઉત્તર—“પુણ પાવેળ પચ્ચયદ્દ જીવા ।”

અર્થ—પુણ્ય અને પાપથી જીવો લોકમા પીડા પામી રહ્યા છે.

સુદ પરિણામે પુણં, અસુદો પાવત્તિ મણિય મન્તેસુ !

પરિણામે ગણમદો, નુસ્ર સ્વય કારણં સમયે ॥

અર્થ—શુભ પરિણામ પુણ્યનુ કારણ છે, અશુભ પરિણામ પાપનું કારણ છે અને અન્ય દ્રવ્યને છોડીને સ્વ સ્વરૂપમાં સ્થિતિ તે પરિણામ શુદ્ધોપયોગ છે, તેને શાસ્ત્રમાં સર્વ દુ ખોના ક્ષયનું કારણ કહ્યું છે.

(૧૩૬) પ્રશ્ન—સમદષ્ટિ જીવ દરેક વસ્તુને કઈ નય (અપેક્ષા)થી જુએ અને જાણે કે જેથી સદા સમભાવ રહે અને કર્મ ક્ષય થઈ જાય ?

ઉત્તર—પર્યાય (વિચિત્ર હાલત) છોડીને સમદષ્ટિ જીવ દરેક વસ્તુને દ્રવ્ય દષ્ટિથી દેખે જેથી કદી રાગદ્વેષ ન થાય, સદા સમભાવ રહે અને ઘણાં કર્મો ક્ષય થાય. એવા આત્મા સદા સત્ય સુખ અનુભવે છે અને થોડા જ વખતમાં મોક્ષ સુખને પામે છે.

(૧૩૭) પ્રશ્ન—સમકિત ગુણ કોને કહે છે ?

ઉત્તર—જે ગુણ પ્રગટ થવાથી શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ અને નિશ્ચય થાય તેને સમકિત ગુણ કહે છે. એટલા જ માટે નિશ્ચય સમકિતનુ લક્ષણ સ્વાનુભૂતિ કહેલ છે.

(૧૩૮) પ્રશ્ન—ચારિત્ર ગુણ કોને કહે છે ?

ઉત્તર—બાહ્ય અને આભ્યંતર પાપ ક્રિયાના ત્યાગથી પ્રગટેવ આત્માની મુક્તિને ચારિત્ર કહે છે

(૧૩૮) પ્રશ્ન—બાહ્ય પાપ ક્રિયા કોને કહે છે ?

ઉત્તર—જિના કરવી, શુદ્ધ જોવવું, ચોરી કરવી, મૈથુન નેવવું અને પરિશ્રમ ન થયે મરના

(૧૪૦) પ્રશ્ન—આભ્યંતર પાપ ક્રિયા કોને કહે છે ?

ઉત્તર—અમાન, મિથ્યાત્વ, ક્રોધ માન, માયા લોભ, હાન, રાગ અતિ ભય, શ્રોત્ર દાહ અને ત્રણ મેઢ વિગતે ૩૫ આત્માના મવિન (નિવાસ) પન્જીમને આભ્યંતર પાપ ક્રિયા કહે છે

(૧૪૧) પ્રશ્ન—જીવ મવિન શા માટે યાય છે ?

ઉત્તર—જીવમા જોયે વલાવિષ્ટ જીવ છે ત મળિથી પર દ્રવ્યનું નિમિત્ત મળવા તે વિલાસ દશા—મવિન દશા પામે છે એટલા જ માટે પરવશ્વનો ત્યાગ તે મોક્ષનું મુખ્ય સાધન બતાવવા છે

સજ્જોગ મૂલ્ય પ્રવાણ વશા દુઃખ વગવગા ।

તન્દા મન્દ મજ્જોગ મન્દ નિવિદ્ધન શેમિર

જીવને દુઃખ મળવાનું નૃણ મ જી પરવશ્વ (પુર ૧૫ શબ્દ વર્ણ—મધ—રમન્મપશ્ચાદિ બા ૧) છે અથી જીવ અનત

દુઃખ લેા । યુ છે તન્દા નાટ દુઃખ નર્વ પન્દવ્યના સચાંતોને નિર્મ જી ત્રિયોગે તણુ છુ

(૧૪૨) પ્રશ્ન—જીવ મુક્ત કવી રીતે યાય ?

ઉત્તર—જેમ યજુ દુર્જાળ પયા દોય ને બધી શમિથી તેની પર ધતારા કર તેો વિરેય નરે છે ૧ ।

કંઈક મંદ થયો હોય ને શ્રેષ્ઠ ઔષધિ, પશ્ય અને યોગ્ય સાધનો સેવે તો તે નીરાગ થાય છે, તેમ અનંત કાળે મનુષ્ય ભવ મળ્યો છે. તેમાં કર્મ શત્રુ દુર્ખળ હોય છે, ને હવે જો સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન આરિત્ર તપ અને ધ્યાન દ્વારા તેના પર ઉત્કૃષ્ટ પુરુષાર્થથી ધમ્મારો કરે તો કર્મ શત્રુ નાશ પામે. અને જીવ શુદ્ધ થાય. આ અવસરે ઉત્કૃષ્ટ પુરુષાર્થ સેવશે તેને અનંત જન્મ મરણ ઘટી શીઘ્ર મોક્ષનું અનંત મુખ મળશે.

શિવમસ્તુ સર્વ જગતઃ સર્વ જગતનુ કલ્યાણ થાયો.
એ જ શુભ કામના 'ૐ શાન્તિ. શાન્તિ. શાન્તિ. !

ચોગીંદદેવના આધ્યાત્મિક દોહરા

વૃત તપ સંયમ શિયલ છે શિવકારણ વ્યવહાર;
નિશ્ચય કારણ મોક્ષનું, આત્મ અનુભવ સાર.
જાણે જીવ અજીવને, ભેદવિજ્ઞાન વિચાર;
જિન મુનિ વદતા સૌ સદા, તે પામે ભવપાર.
વ્રત તપ સંયમ દાનથી બાળ કહે શિવ થાય;
આત્માના અનુભવ વિના, કોઈ ન મોક્ષે જાય.
આત્મજ્ઞાન નહિ જ્યાં મુઘી, ફેકટ ક્રિયા કલાપ;
ભટકે ત્રણે લોકમા શિવ મુખ લહે ન આપ.
મોક્ષ સ્વભાવે હોય છે, બધ વિભાવે હોય;
બધ મોક્ષ પરિણામથી, અન્ય ન કારણ કોય.

૨૦ ગર્હ નમ

સમ્યક્ત્વ અર્થોત્તર આત્મદર્શન*

(લેખન—અમલિત રેખી)

આત્મામા અનત ગુણ ૮ એ બધામા અમલિત (આ મદ્યેન) ગુણ એક છે કેમકે આ ગુણ પ્રકટ થતા નન્ય બધા ગુણ વિશુદ્ધ થાય છે એ પ્રકટયા વિના બધા ગુણ મેઘા રહે છે

જ્ઞાન—જીવનની અનુભવ ભૂમિકા છે એના દ્વારા ૨૫ લેવાય છે દર્શનનો સામાન્ય અર્થ 'આખથી દેખવું' એવા થાય છે અહીં એ સામાન્ય અર્થ ન લેવો જોઈએ બીજો તો દર્શન એટલે અનુભવ કેના આત્માના અર્થ છે દર્શનશાસ્ત્ર સામાજિકરણુ થાવ છે જેટલે અરે સત્યનો—શુદ્ધાત્માનો અનુભવ થાય છે એટલે અરે દર્શન શુદ્ધ અર્થ થકે છે સામના—સમાધ મહારાજ પરમ એટલે પ્રધાન, અધ એટલે તત્ત્વ પ્રધાનત્વ જે આત્મા છે, તેનો સત્ત્વ—અનુભવ કરવો એ નમકિતનું ચિહ્ન છે

દર્શનનું ફળ ત્યાગ છે, જેમ થકેમા ઠાકરા એકને તત્ત્વ ધીરવી લેવાય છે મહાનમા જેવી જીવ (મણી) હોય

* ૧૫ મુખ્યદલનો દર્શન સમીપી મેમ ત્યાગ ભૂમિ* થાં જાને ધીમર શવચાના પરમાર્થિક વચનામુનેજાણી કઈક વિભાગ લેવ નાહ એ મડનુકરેનો આપર.

તો તરત દૂર કરવામાં આવે છે. તેમજ ન્યાં સત્ય દર્શન (સમકિત) પ્રકટે છે. ત્યાં સર્વદોષો દૂર કરવાની તીવ્ર કૃત્રિ જાગે છે. અને જીવ થોડા વખતમાં જ ચિદ્ધ થઈ જાય છે.

જ્ઞાનપૂર્વક શાંત રસની પ્રાપ્તિ દર્શન-શુદ્ધિથી થાય છે. જે મનુષ્ય બંધનને યથાર્થરૂપે જાણે છે અને તેને દૂર કરવા-કાપવામાં જ સ્વતંત્રતા (મુખ) નું મૂળ છે, એવી માન્યતા રાખે છે તથા પુરુષાર્થ દ્વારા બંધનથી મુક્ત થાય છે તે મુખી થાય છે. એ રીતે જે વ્યક્તિ શરીરોદિ સ્થૂળ બંધન અને કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહોદિ સૂક્ષ્મ બંધનથી બંધાયેલ આત્માઓને નિશ્ચય નય (સત્ય-સ્વરૂપ વિચાર)ની અપેક્ષાએ બંધાને બંધનથી લિપ્ત, જ્ઞાન-સ્વરૂપ જાણે છે, અનુભવ કરે છે, નિશ્ચય કરે છે અને મોક્ષમાર્ગનું આચરણ કરે છે, તે જ મુક્ત થઈ શકે છે. એટલે મોક્ષ પ્રાપ્તિને માટે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર બધા પરમ આવશ્યકીય છે

‘શ્રદ્ધા પરમ દુલ્લભા’—શ્રદ્ધા (સત્ય નિશ્ચય સમકિત) પરમ દુર્લભ છે એવું જે શાસ્ત્ર વચન છે તે સત્ય છે. કારણ એ છે કે, જીવને અનાદિ કાળથી વિષય (લોભ), ક્રોધ (ક્રોધોદિ) નો ગાઢ પરિચય હોવાથી જીવ પોતાના નિજ ગુણોને ભૂલી ગયો છે જેમ કોઈ રાજપુત્ર બચપણથી જ ભીલપુત્રો સાથે રહેવાથી પોતાને ભીલપુત્ર સમજે છે, પણ જ્યારે કોઈ સત્પુરુષ તેને સ્વભાન કરાવે છે ત્યારે તે પોતાના રાજ્યકાર્ય હાથ ધરવાને તત્પર થઈ જાય છે. આ હાલત જીવની છે, અને આ જીવે કદાચ ધર્મપાલન કર્યું હશે તો પણ આત્મ-ધર્મની આરાધના ન હોવાથી તત્ત્વરુચિ બહુ ઓછી છે.

વિશેષન આ કાળમા મમ્મિતના આરાધક જીવોનો જન્મ પ્રાય ન્યૂન છે એટલે તો જીવોની તત્ત્વ જુવિ મદ થતી દેખાય છે એ કે આ કાળમા મમ્મિત ધર્મનું આરાધન થઈ શકે છે, પરંતુ એ ઉદય બાવનાથી કે, જેથી સ્વભાવિક પ્રેરણા લાગે બાળક જન્મથી જ દૂધ પીવા લાગે છે જીવોનો વિના શિખરો વિચલોગ તરફ વળે છે એ ક્રિયાઓ ઉચ્ચ જનિત પૂર્વ જન્મોથી થાય છે આત્મ-જ્ઞાન, નત્ત્વ-જ્ઞાન, મમ્મિત ધર્મ એ સંયોજનમ જનિત ગુણ છે જે પુરુષાર્થ કે મદગુરુનો ઉપદેશ કે નત્તાત્ત્વ શ્રવણના રહસ્યને મમ્મને, તેને જ પરમ મત્ત્ય પ્રાપ્ત થઈ શકે છે આજ અનેક જીવો અમદ્ગુરુ આદિમા મત્ત્યપાત્ર કંટપીને ઠેકાઈ લાય છે એનું કાળજી મદ્ધિવેક જુદ્ધિની લાળુપ છે કેટલીક વાર મત્ત્નમાગમ થાય છે તો બલ્લ વીર્ય આદિની એટલી નો ગિધિજ્ઞતા હાય છે કે ચિના મજિરત્ત મન્મુખ છતાં લઈ શકાતો નથી કેટલાક જીવો શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રધાન છે, તો કેટલાય જીવો શુદ્ધ ક્રિયા પ્રધાન છે ન્યા જ્ઞાન અને ક્રિયા બનેનો યોગ હાય છે ત્યા જ નત્ત્યની પ્રાપ્તિ થાય છે

શુદ્ધ જ્ઞાન—આત્મમા જ્ઞાન અને મિયા, વિચાર અને આચાર-૧૧ મુખની પ્રાપ્તિ બતાવી છે જે ઠેકાણે એકાન્ત ક્રિયાનો મોહ હાય છે ત્યા જ્ઞાન પ્રકટાવવાની ગિમ્મા દેવાનું કષ્ટ છે કેમ કે જ્ઞાનના અભાવે બધી ક્રિયાઓ નિષ્ફળ થાય છે આ શબ્દો અલ્પ કરીને શુદ્ધ જ્ઞાની જીવો ક્રિયા

સંહત બનીને પોતે ચારિત્રહીન થઈ જાય છે. એ જ્ઞાની નહિ પણ અજ્ઞાની છે. જ્ઞાનનું ફળ જ ચારિત્ર છે. જ્યાં શુદ્ધ જ્ઞાન છે ત્યાં શુદ્ધ ચારિત્ર અવશ્ય હોય છે,

શુષ્ક ક્રિયા—કેટલાક જીવો ક્રિયા તો કરે છે, પરંતુ તત્ત્વ બોધથી શૂન્ય હોય છે. તેઓ શાસ્ત્રમાં શુષ્ક જ્ઞાનને મુદારવા માટે આપેલી શિક્ષા ‘ક્રિયા વિનાનું જ્ઞાન એ અંદનનો ભાર ઉઠાવનાર ગધેડા સમાન છે’ ઇત્યાદિ વચનો વાંચીને નય પ્રમાણુ સ્વરૂપ તત્ત્વ જ્ઞાનમાં પરવા વિનાના બની જાય છે. તેઓ પણ સત્યને પહોંચી નથી શકતા. ઉત્તમ જીવોએ જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્ને શુણ્ણને ધારણ કરીને પરમ સત્ય (શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ) પ્રકટ કરવું જોઈએ

જે જીવો શુષ્ક જ્ઞાનના પ્રધાનપણામાં મોક્ષ માર્ગની કલ્પના કરે છે, તે જીવોને તથાસ્પના ઉપદેશનું પોષણ પણ રહે છે. મોક્ષ માર્ગ તો જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ એમ ચતુર્વિધ બતાવેલ છે. ક્રિયા પ્રધાન જીવો પહેલાં બે પદ (જ્ઞાન અને દર્શન)ને પ્રાયઃ ભૂલી જાય છે. બીજી ચારિત્રનો અર્થ વેશ અને બાહ્ય વૃત્તિ માત્ર જ સમજે છે અને તપનો અર્થ માત્ર ઉપવાસાદિ કરવા તે પણ બાહ્યસ જ્ઞાથી સમજતા હોય છે. કદાપિ જ્ઞાન, દર્શનનું કંઈ કથન કરવું પડે તો સ્થૂળ વિષયના વિવેચનને જ્ઞાન, તેની પ્રતીતિને દર્શન અને કહેનારના વચનની પ્રતીતિમાં સમકિત સમજાય છે. લકીરની ફકીર માનવાવાળાઓ (ગાડરીયા પ્રવાહમાં

તણાનારાઓ) નય, પ્રમાણ, તર્ક, ન્યાય, તુલના અને વિવેકબુદ્ધિથી, આચરને ન મમજવાને લીધે શુદ્ધ ક્રિયાવાન છો એ જોવો શુદ્ધ અધ્યાત્મી (શુદ્ધ જ્ઞાની) છે, તેઓ બાહ્ય ક્રિયા (પાય સમિતિ આદિ) અને શુદ્ધ વ્યવહાર (ધ્યાનાદિ)ને ઉઠાવવા છોડવા માં મોક્ષ માર્ગ મમજો છે ને જોવો શાસ્ત્ર વચનને વૂઠા મમજના નથી અને હૃદયમાં વિપરીત અર્થ જમાવે છે શાસ્ત્રોમાં ક્રિયાનો નિષેધ હવ્ય શુભધ્યાન વર્તી છોડોને માટે કહેવ જે એટલે કે તેઓ સ્વભાવ જ પૂર્ણ ક્રિયાવાન હોય છે તેથી જ તેમને પ્રજ્ઞાવીત કહે છે એ પ્રમાદ દયાના નહિ પણ અપ્રમાદ દયામાં હોય છે જ્યાં ક્રિયાની જડ જ નથી રહેતી આ ભાવોનું જો પ્રમાદ દયામાં પાછળ કહેવામાં આવે તો ક્રિયા ગદિનની શી દયા થાય ? પાડા તરીયાને અવજબનની જડ જ નથી ટોની, ૫ તુ કાંધે તીયા ક જેને તરના ન આવડું હોય તે જો અમુદ્રમાં ફેરે તો માધન વિના પ્રાણુ જોવે જે એવી જ ગીને પ્રમાદ દયામાં આત્મ રથાને માટે જે અવજબનો બનાવ્યા છે તેને ન સ્વીકારનારા પનિત થાય છે

વ્યવહારના ૪૭ લોક છે - ૧ શુદ્ધ વ્યવહાર, ૨ શુભ વ્યવહાર, અને ૩ માધન વ્યવહાર

જે વ્યવહાર શુદ્ધતાની પૂર્ણતાને પ્રપ્ત કરે છે તે શ્રેષ્ઠ છે તેને શુદ્ધ વ્યવહાર કહે છે તે આદરવા યોગ્ય છે એનો આદર અવશ્ય કરવા જોઈએ એ નિશ્ચય જનવચ છે ૧ સ્વાનુભૂતિ, અમભિ, ૨ સ્વચ્છ બોધજ્ઞાન અને ૩ સ્વદૈય મણુતા બારિત્ર

ખીન્ને શુભ વ્યવહાર તે છે જે યથાર્થ વસ્તુ સ્વરૂપનો બોધ અને નિશ્ચયથી રહિત છે ત્યાં મુધી પુણ્ય પ્રાપ્તિનું કાળુ છે. જ્યારે શુભમાં ઉચ્ચ ભાવના પ્રકટ થાય ત્યારે તે શુદ્ધનું સાધન થઈ જાય છે. એ વ્યવહાર રત્નત્રય છે. યથાર્થ તત્ત્વ નિશ્ચય, યથાર્થ પ્રમાણ, નયપૂર્વક તત્ત્વબોધ અને કપાયની મંદતા.

ત્રીજો સાધન વ્યવહાર છે. જેમ કે-વેશ, ઉપકરણો, બાહ્યસમાચારી ક્રિયા આદિ જે દેશકાળમાં હિતકર હોય તેવો ઉપદેશ પ્રધાન આચાર્યાદિ આપે છે. એ જ સાધન વ્યવહાર છે. આ વ્યવહાર જ્યાં મુધી ઈષ્ટની સિદ્ધિ શુદ્ધ અને શુભની સાધના કરે ત્યાં મુધી હિતકર છે. દેશકાળ બદલાયે સાધન વ્યવહાર બદલવા પડે છે. બાલ જીવ સાધન વ્યવહારમાં સર્વસ્વ સમજી બેસે છે. ધર્મક્રિયાની વિધિ એક સાધન હોવાથી સદા સરખી રહેતી નથી. જેમ મધ્યમ કોટિના મુનિઓ મારે રોજ બન્ને વખત પ્રતિક્રમણ આવશ્યક છે, ફરજિયાત છે. જ્યારે ઉચ્ચ કોટિના મુનિઓ મારે દોષ લાગે ત્યારે જ પ્રતિક્રમણ કરવાની આજ્ઞા છે.

આથી એટલું તો સિદ્ધ છે કે, રાગ-દ્વેષ, વિષય કપાય પર વિજય કરવાનું સાધ્ય (દ્યેય) સર્વ મારે સમાન છે; પરંતુ બાહ્ય સાધન પલટતા રહે છે.

જુદા જુદા સંપ્રદાયોના આચાર્યોએ ઉપકાર બુદ્ધિથી એવી કેટલીયે નવીનતાઓ કરી છે. એમના શિષ્યો એ સાધનોમાં સર્વસ્વની બુદ્ધિ કરીને અત્યાગ્રહ કરે છે તથા

મમકૃતિ અને મિથ્યાત્વની કલ્પના આ માધનોથી કરે છે, એ જ્ઞાનની ખામી છે. શાસ્ત્રકાળેએ માધનમા મમત્વ ન કરવાની અને શ્રુતમા શુદ્ધ બુદ્ધિ ન કરવાની શિખા આપતા આ દોષોને છોડાવવાની અને શુદ્ધ વ્યવહારને કામમા લાગવા માટે કુંભાબ્ધુ છે કે, એ પવન જેટલા ધર્મોપદેશ બ્યવહારના ધાન્ય કર્યા તો પણ કર્મ ન થયું. આ વચનોને ઝાડાપુ કહીને બુદ્ધ જ્ઞાનીઓ ક્રિયાનો ઉચ્છેદ કરે છે, એ પણ ઉચિત નથી. આ નીતે ક્રિયામા કુચિ - રાખનારાઓનો એવા જ માધનોમા બાબદ અને ભલું કરવો અનુચિત છે. બંને દષ્ટિવાળા વસ્તુ ન્વરૂપને બરાબર સમજીને યથાર્થ વિચાર (જ્ઞાન) અને આચાર (ક્રિયા) વાળા બને તો મત્સ્ય (નમસ્તિ) નાં ધર્મ શકે છે.

(કર લિખિતમ્)

યા ૧૧ દ્રઢેનના આધ્યાત્મિક રોહણ

મિથ્યા દશન વશ રહી ધરે અજ મમકાર
શ્રિનવર બહિષ્કૃત કરે તે બમસે સમાર
જેમ રમતુ મન વિષયમા તેમ જો અત્મ લીન
દુઃખમા સિવરૂપ વરે ન ધરે દેહ નરીન
સમ્યક્ દશન તેજ ॥ અરમનું ઓપણ
મેન રહે નિજ રૂપમા ને ચરિત્ર પિર ન
નિદયા ને વળી લિહમે લિહ થના કમલ
બતાર બાતર ન સરે સમ્યક ચદાવન

સમકિત સ્વરૂપ*

(૧) શ્રી કાળજ્ઞેય સ્વામીશી વર્ધમાન સ્વામી સુધીના મર્મ પ્રબુધ્ધાને નમસ્કાર કરીને દર્શન સ્વરૂપને મંજેષમા કરું છું.

(૨) શ્રી જિનેશ્વર દેવે ગણધરાદિને ધર્મોપદેશ આપ્યો છે તેનું મૂળ દર્શન છે જ્યાં સુધી સમકિત નથી ત્યાં ધર્મ પામી નથી. મૂળ વિના થડ, ડાળો, પુષ્પ, ફળાદિ ક્યાંથી હોય ? જે દર્શનભ્રષ્ટ છે તેને મોક્ષ પ્રાપ્તિ અતિ દુર્લભ છે. વૃક્ષનું મૂળ કપાતાં ફળ ક્યાંથી લાગે ? પણ જો થડ અને ડાળીઓ કપાવ્યા છતાં પણ જો મૂળ બચેલું હોય તો ફરીથી વૃક્ષ બનીને ફળ આવી શકે છે. તેવી જ રીતે કોઈ ચારિત્ર ભ્રષ્ટ હોય, પરંતુ દર્શન શુદ્ધ હોય તો તેને ચારિત્ર તો ફરીથી સાપડે છે અને મોક્ષ પણ મળી શકે છે.

(૩) જે દર્શન (આત્માનુભવ) થી રહિત અને ઘણા પ્રકારના શાસ્ત્રોને બાણે છે તે આરાધના રહિત થવાથી સંસારના ભ્રમણ કરે છે.

(૪) જે દર્શન રહિત છે તે ભલે અનેક હબરો, કોડો, વર્ષ સુધી ઉગ્ર તપ કરતા રહે તો પણ બાધિ એટલે સમ્યક્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર રૂપ સ્વ સ્વરૂપનો લાભ મેળવી શકતા નથી.

(૫) આ પંચમ કાળમાં જડ (મદ બુદ્ધિ) વક

* શ્રી દર્શન-સમકિત પાહુડમાથી સંગ્રહિત

લોગોમાં સુખ જુદી દર કરી શકાય છે. (વિષયોમાં સુખ મનાતું નથી.)

(૧૧) જીવાદિ નવ પદાર્થની યથાર્થ શ્રદ્ધા કરવી એ વ્યવહાર સમક્રિત છે અને શુદ્ધ નિજાત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ-પૂર્વક નિશ્ચય કરવો એ નિશ્ચય સમક્રિત છે.

(૧૨) સર્વ ગુણોની રતન-રાશિમાં સમક્રિત ગુણ જ સાર છે અને એ જ મોક્ષનું પ્રથમ પગથિયું છે. સમક્રિત પ્રગટતાં જ વિષયલોગમાં સુખદુઃખ કલ્પના રૂપ વિકાર અને તેનું ક્ષણ જન્મ-જરા-મરણનો નાશ થઈને અવિકારી આત્મિક સુખ પ્રકટે છે. અને તેનું ક્ષણ ‘અવિચળ મોક્ષની પ્રાપ્તિ’ છે.

(૧૩) સમદષ્ટિ પરદ્રવ્યને હેય (છોડવા યોગ્ય) અને નિજસ્વરૂપને ઉપાદેય (આદરવા યોગ્ય) જાણે છે, શ્રદ્ધા કરે છે અને યથાશક્તિ પરદ્રવ્યને છોડે છે. ચારિત્ર મોહના ઉદયથી સંપૂર્ણ ન છૂટે તો પણ અંતરંગ વિરક્તિનો અનુભવ કરે છે. અને ઉદાસીન (રાગ, દ્વેષ તથા ઉત્સુકતા રહિત) રહે છે. જેમ પ્રભુ મહાવીર અનુત્સુકપણે ગૃહવાસમાં રહ્યા હતા.

(૧૪) બીજા ગુણી પુરુષોને જોઈને જે ઈર્ષ્યા (માત્સર્ય) કરે તે મિથ્યાત્વી છે. કારણ ગુણની અપ્રીતિ અને દોષની પ્રીતિ એ મિથ્યાત્વનું ચિહ્ન છે.

(૧૫) સમક્રિતથી જ્ઞાનની શુદ્ધિ થાય છે, જ્ઞાનથી ચારિત્રની શુદ્ધિ થાય છે, અને ચારિત્રથી નિર્વાણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. નિર્વાણથી અનંત સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

જોટલા સિદ્ધ થયા છે તે બધા જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર રૂપી
સત્ત્વગુણી પૂણ્યવા પ્રકટ કરીને થયા છે એમાથી એકેન
ગુણ અપૂર્ણ હોય તો મુખિ નથી થતી એ બધા ગુણો
પ્રકટ કરવાનો પુણ્ય કરના એ જ કિતકાતી છે

(કાવ્ય)
મોખ ઉપાય કહ્યા જિન જો મમ્યદર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર
તેમા નમ્યદર્શન મુખ્ય થયા નિજ મોખ ફલ મુખ્યચિત્ર
જ નર નમ્યદર્શન આગમ જાને જ પરિચાલુ થયાવત્ર મિત્ર
ધાતી ખપાય ને સ્વજ પાય બધાની હજી સે મોખ પવિત્ર
(૧૬) નમદર્શિને એવી વિવક શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે
ક, તેને નશાત્ત જન કુશાત્ત મત્ત ૩૫ જ પરિણમે છે
ત્યા મિથ્યા-દર્શિને વિવક શક્તિનો અભાવ હોવાથી નર
જાને જનનુ રાત્ત અમત્ત ૩૫ જ પરિણમે છે

(૧૭) વ્યવહાર જાને નિર્લેપ જાને બદાને બાબર
નમજના । દાપાન ફર મરી ગુપ્ત પાને છે જ વ્યવહાર-
નિર્લેપ જાનન થયાથ જામે તે જ જમદર્શિ થકુ શક છે
આરબ (હિનાદિ કામ) પુનિજ (ધન બોગાદિ) થી જેને
જ્ઞાનપૂર્વક અધિ થઈ ગઈ કાલ તે જ જનકિને પાત્ર
થઈ ગઈ છે

(૧૮) દર્શન - દર્શનાવરણ કરના અભાવ જે દર્શન
ગુણ પ્રકટ છે તે દેખવા રૂપ શક્તિને ધારણ કરનારો ગુણ
છ ત્યા દર્શનનો અર્થ જ્ઞાનાન્વ મોખ છે વસ્તુનું અસ્તિત્વ
(નસા માત્ર) જાણવું વસ્તુ છે, એટલું જાણવું
જે દર્શન છે, અને પદાર્થનો વિરોધ ગુણ પદાર્થ
(કાલન) જાણવું જ્ઞાન છે જ્ઞાનાવરણ કરના
મે ૧ ૧

અભાવે જ્ઞાન ગુણ પ્રકટે છે. જ્ઞાનનું કૃષ્ણ સ્વ-પરને વિશિષ્ટ પ્રકારે જાણવાનું છે. નિશ્ચય નય અર્થાત્ સત્ય સ્વરૂપમાં શુદ્ધ સ્વરૂપને અવિચલ રૂપ જાણવું એ જ્ઞાન છે અને દેખવું તે દર્શન છે. આ પુસ્તકમાં 'દર્શન' ગુણ દર્શન મોહનીયતા અભાવે પ્રકટ થનાર ગુણના અર્થમાં લીધેલ છે.

(૧૯) આઠમ કર્મેનો રાજ મોહનીય કર્મ છે. અને મોહનીયની ૨૮ પ્રકૃતિમાં મિથ્યાત્વ મોહનીય નામે પ્રકૃતિ સૌથી મોટી છે એટલે કે બધી કર્મ પ્રકૃતિમાં 'મિથ્યાત્વ' પ્રકૃતિ મોટી છે. એની સ્થિતિ પણ ઉત્કૃષ્ટ ૭૦ કોડાકોડ સાગરોપમની છે. માટે જ જીવનું વધુમા વધુ અહિત કરનાર મિથ્યાત્વ મોહ સિવાય બીજું કોઈ નથી. એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે. જ્યારે મિથ્યા દર્શન મોહનીય પ્રકૃતિનો અભાવ થાય છે, ત્યારે જે શુદ્ધ દર્શન ગુણ પ્રકટ થાય છે, તેનું બીજું નામ સમકિત છે. આ દર્શન-સમકિતનું કાર્ય છે, યથાર્થ સ્વરૂપ નિશ્ચય એને શ્રદ્ધા પણ કહે છે. સમ્યગ્દર્શન-સમકિત પ્રકટ થવાથી આત્મા સ્વસ્વરૂપનો યથાર્થ નિશ્ચય કરે છે, જેથી અનાદિકાળની તેની વિપરીત માન્યતા શરીર, ઇન્દ્રિય, ભોગ, બાહ્ય પદાર્થોમાં મારાપણાની (મમત્વ) બુદ્ધિનો નાશ થઈને જીવ અનંત જ્ઞાન, સુખાદિ પૂર્ણ શુદ્ધ આત્મ-તત્ત્વને માનતો થકો મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

(૨૦) વિચાર કરવાથી બરાબર સમજાય છે કે, જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વ છે, અસત્યપણું છે, ત્યાં સુધી બધો ગુણ સમુદાય વિપરીત જ રહેશે. જેમ એક માણસ પોતાને ગામ જાય છે, ગામ પહોંચવાને ગાડી, ઘોડા આદિ સાધન પણ

છે, પરંતુ તે નો ન જાણે છે તે માધને તે પોતાને
ગામ પહોંચી નહિ શકે ત જ રીતે એ પ્રાપ્ત કરવામાં
અને પુણે માધન છે પરંતુ નમસ્તિ (અન્ય પ્રકાર) નીથી
મંદ છે જ્યાં નુધી એ ગુણ ન હોય ત્યાં નુધી બીજા ગુણો
દ્વિતીય નથી હોતા જમ નાના માગ માધ આવતા બાકી
બધા માધન મામ પહોંચાવામાં મનાય અને છે, તેમ
જ નમસ્તિ ગુણ પ્રકાર થતા અન્ય ગુણોની નમાયનાથી
આ ના નિર્નયન એ ન જાણી પહોંચ છે
(૨૧) નમસ્તિ ગુણ પ્રકાર ક વાના પાત્રના નીચના
આક ગુણ ધારવાથી આવે છે -

(૧) વાત્સલ્યમાય જમ માધને વાહાની નાનો
મેમ માધ છે તેમ જ હવ નાત્ર નવે દિગ શુદ્ધિ થવી

(૨) અધિક ગુણી - એ તે જાત કુળ કે મ્થાનને
હોય તના વિનય કરવા, એ કદી ન કરવા

(૩) અનુકે પા - દાઈ પાડુ કુળી હવન દખીને તેનું
કુળ કુળ ના નાટો તદા નવ સમપાનિના ત્યાગ કરવા

(૪) ના નમા ના નદા પ્રથમકે થવું

(૧) પાતાના ગુણ અને પરાયા દાવાને ગાપન દાવ
(૨) નવ નાગેથી ગાને ન્થિ

(૩) નેનુના (વરવના) કુળ થવું દપ ના ગુણની
માપિ ન ગાપા થાય છે

(૮) નત્યના આકે થવું નન વાહી અને નવ
નિના નવનુ જ પાલન કરવું આ ગુણથી બધા કુળોની
શુદ્ધિ થાય છે

(૨૨) જેને સમ્યક્જ્ઞાન, દર્શન, આદિય, તપ રૂપ સમ્યક્ માર્ગમા ઉત્સાહ હોય, તેની પ્રશંસા કરે, તેમાં મુખ માને. તે જ મુમાર્ગગામી છે. તે મમકિત ગુણની રક્ષા કરે છે.

(૨૩) પશ્ચિમ ભોગાદિમા જેને ઉત્સાહ હોય, જે તેની પ્રશંસા કરે. એમાં મુખ માને, તે હવ અજાની છે, કુમાર્ગ ગામી (મોહમયી) છે તે સમ્યક્ત્વનો નાશ કરે છે.

(૨૪) પદ દ્રવ્ય, નવતત્ત્વને દ્રવ્યગુણ પર્યાય, સામાન્ય વિશેષ, નય-પ્રમાણ-નિશેષ, વ્યવહાર-નિશ્ચય વડે યથાર્થ જાણીને જે નિજ આત્માને પરદ્રવ્યથી લિન્ન અનુભવે છે. તે જ સમ્યક્દર્શી હવ છે. દ્રવ્યાનુયોગ એ તત્ત્વ વિચાર, ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાનની પ્રાપ્તિનું કારણ છે. એટલા માટે જ સમદષ્ટિ હવે હંમેશા તત્ત્વભાવના ભાવવી જોઈએ. આત્માને કર્મોનું બંધન અશુદ્ધભાવ ક્રોધાદિયુક્ત કષાય ભાવથી થાય છે અને પુનઃ ક્રોધાદિ રહિત શુદ્ધ ભાવ, આત્મસ્વરૂપ ચિંતવનથી બાંધેલા કર્મોનો ક્ષય થાય છે. એટલા માટે શુદ્ધભાવ રાખવા પરમ હિતાવહ છે

(૨૫) સમદષ્ટિ આત્મા સમકિતભાવના, આત્મભાવના, એકત્વભાવના, અન્યત્વ (લિન્ન) ભાવના આદિ ચિત્તવે છે. તે સમકિતી આત્મા દેવ, દાનવ, કિન્નર, કિંપુરુષ, જ્યોતિષી, વૈમાનિક દેવ અને વિદ્યાધરદ્વારા બધી બુદ્ધિ શક્તિ સપત્તિથી બનાવેલી ઋદ્ધિ-લોગ સામગ્રી જોઈને એ બધાને ઇન્દ્રજીતની જેવી અસાર ગણે છે. જેમ મહારી હાથગાલાકીથી કાંકરીનો રૂપિયો બતાવે છે એ રૂપિયાની ઇચ્છા બુદ્ધિમાન મનુષ્ય નથી કરતો. કેમકે તે ચિરસ્થાયી

નથી. એ કીને જ નમસ્તી આત્મા બધી બોગ મામત્રીને
વિનાશી અનિત્ય, અને દુ ખવર્ધક માને, છે તેથી
તે તેને ચાહતો નથી તેમા ગૃહ થતો નથી, જે શુદ્ધ
ભાવથી દેવતાના વલવનંય નથી ચાહતો તો પછી મનુષ્યના
મનિન અને દુ ખપૂર્ણ બોગોની હચા ચાની કંઈ ? ન જ કંઈ

(૨૮) બધ અને મોગનો આધાર બાવો ઉપર છે
બાવોની અશુદ્ધિનો આધાર નિમિત્ત-ન યોગો-ઉપર
છે તે અશુભ નિમિત્ત મળે તો અનુદ્ધ ભાર થઇને
જીવને બહુ દુ ખ બોગવતુ પડે છે બાવોની શુદ્ધિ
માટે આશ્ચકોએ ઉત્તમ ભાવનાઓનું અવલબન
લેવા માટે ખાન આજ્ઞા આપી છે જ્યાં સુધી મધ્યમ
અવસ્થા છે, ત્યાં સુધી અવલ મનપૂર્વક બાવોની
શુદ્ધિ થઇ નકે છે નિગવલ બી ધ્યાન-શુદ્ધિધ્યાન-
મામિનુ નાધન પણ ધર્મધ્યાન છે માટે જ મંત્રી,
પ્રમોદ, કનુભા, માધ્યમ્ય એ ચા- ભાવના અનિત્ય
અમારો આદિ બા- ભાવના જીવ-જીવાદિ તત્ત્વ
ભાવના તથા ઉત્તમ વાચન, મનન, ચિંતનન કામ
ભાવોની શુદ્ધિ કરવી જોઈએ

(૨૭) સામના તત્ત્વભાવના ચિતવવા ખત દ માન
છે તે આ પ્રમાદ ચિતવવી —
દુ આ ના કુ અનનનાન દશન ગુપ્ત, શમ્પિ
(લીય) સ્વરૂપ દુ માની શુદ્ધ પર્યાય (દશા) નિદ ૫ ના મા
સનાન છે દુધાની મનુષ્યાદિ થતુ, એ નાની અશુદ્ધ
પર્યાય (દશા) છે અનવ નાન-નુષ્યાદિ નાની શુદ્ધ ૩૩
પર્યાય છે અજ્ઞાન વિષય, દશાય અદિ અશુદ્ધ ગુણ પર્યાય

છે. જડપુદ્ગલમાં રાગદ્વેષ કરવાથી મારી શુદ્ધતા મલિન થાય છે. તેથી જ આશ્રવ અને બંધ થાય છે. જે રાગ, દ્વેષ, મોહાદિને છોડીશ તો જ સંવર નિર્જરા ધારીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકીશ. આ પ્રકારે વિસ્તારથી તત્ત્વભાવના ચિંતવે.

(૨૮) તત્ત્વભાવના ચિંતવવાનું દૃષ્ટાન્ત-કોઈ અગ્નિ અગ્નિ આ પુરુષ આદિ દૃષ્ટિગોચર થઈ જાય તો દૃષ્ટિને તત્કાળ પાછી ખેંચીને જે રૂપાદિ નજરે આવ્યા તેના વિચારોનો નાશ કરવા માટે એવો વિચાર કરે કે-‘આ સ્ત્રી (પુરુષ) જીવતત્ત્વની અશુદ્ધ પર્યાય છે. આ સ્ત્રીનું શરીર, રૂપ, વસ્ત્રાભૂષણ આદિ પુદ્ગલ દ્રવ્યની પર્યાય છે તેના હાવભાવથી જીવના આરિત્રગુણનો વિકાર થઈને વિષયની જાગૃતિ થઈ છે. એનાથી આ જીવ આશ્રવ અને બંધ કરે છે. જે હું એથી વિકારી બનીશ તો મારા જ્ઞાન અને આરિત્ર ગુણ વિકારી બનીને મને પણ આશ્રવ અને બંધ થશે. આ રૂપ સદા વિનાશી, દુઃખગર્ભિત અને જીવનું અધઃપતન કરનાર છે હું આત્મા રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ રહિત છું તો એમાં મોહિત કેમ થાઉં ? એવો વિચાર કરવાથી સંવર-નિર્જરા ઉપજાવીને મોક્ષ મેળવી શકાય ? એ રીતે હરેક સ્થાને અનિત્યાદિ વૈરાગ્ય ભાવના અને જીવાદિ તત્ત્વ ભાવનાનું ચિંતવન કરવું જોઈએ.

(૨૯) ચોથે ગુણસ્થાને (સમકિત સ્થાને) થી જીવને નીચેની પ્રકૃતિઓ બંધાતી નથી.

અનંતાનુબંધીનો ચોક, મિથ્યાત્વ મોહનીય, સ્ત્રી અને નપુસક વેદ, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રયત્નાપ્રયત્ના, સત્યાનૃ

નિદ્રા, નર્કચુખ નર્કગતિ, નર્કનુપૂર્વિ, તિર્થચાચુખ, તિર્થચ
મનિ, તિર્થચાનુપૂર્વિ નીચગોત્ર, એન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, તેન્દ્રિય,
ચતુન્દ્રિય પહેલા મિવાયના પાચ મધ્યલુ, પાચ સઠાણ,
અશુભ વિચારોગનિ, આતાપ નામ, ઉદ્યોત નામ, આપર,
રૂદ્ધ, માધા લુ, અપર્યાપ્ત દુર્ભંગ, દુસ્વપ્ન, અનાદેય એ
૪૧ મર્મ પ્રકૃતિઓનો બધ ચોથા શુલ્કસ્થાને અને આગળ
નથી થનો કમ દે સમદષ્ટિને તીમ અશુભ પરિણામ નથી
હોના આમાની ધતીયે પ્રકૃતિઓ આજ આપણા ઉદયમા
છે, અને આપણુ જા મધન અને મરણ્યૂતી જોતા તે વચ્ચ
અપભ ના ન્ય (હા, બધન ખાવી ત્રણેય વચ્ચના)
નથી તેથી માત્રમ પડ છે કે, આપણે પૂર્વભવમા નમકિતની
આ ધના નથી કરી હવે જો નમકિત (આત્મબોધ,
આત્માનુભવ, આત્મનિર્વચ) ની આરાધના કરશુ તો બધા
દુષ્ટોથી છુટાશે

(૭૦) નિધ્યાત્વ દશામા શુભ ક્રિયા ૬ વાથી પુણ્ય
બધ થાય છે તેના ફળમા વભવ, સપત્તિ, ભોગાદિ મળે
છે તેમા તે ૯૭ ગૃહ-મોટી થઈને નર્ક, તિર્થચાદિ મળે
કે નિમા જાય છે દવગાઓ પણ ભોગગૃહ થવાથી પૃથ્વી,
પાણી વન-પત્તિ અને તિર્થચ નિર્જરા અને નિર્મલ પુણ્ય
બ્યારે નમદષ્ટિ હવેને નકામ નિર્જરા અને નિર્મલ પુણ્ય
(પુણ્યાનમથી પુણ્ય)ની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે તં મળેલા
વનવ-સપત્તિનો નમર્મમા ઉપયોગ કરીને ત્યાગી થઈ
મોક્ષમાન આરાધી શક છે સમદષ્ટિને સમપત્તિ દિગકર
થાય છે ત્યારે નિધ્યાદષ્ટિને અદિગકર થાય છે એથી
એનું સ્વપ્ન થાય છે કે, જો આપણે મળેલી સમપત્તિથી

સનકાર્ય ન કરી શક્યા તો મિથ્યાત્વ ભવમા બાંધેલા પુણ્યની આ સમ્પત્તિથી ભવિષ્યમા કુગતિમાં જવું પડશે. એમ જાણીને ભોગોપભોગ છોડી મળેલી સમ્પત્તિ, બુદ્ધિ, બળ, વ્યાયુષ્મને મત્કર્મમાં લગાડવા જોઈએ પુણ્ય-પાપ પ્રકૃતિના બંધના ચાર પ્રકાર છે.

(૧)—પુણ્યાનુબંધીપુણ્ય—જે વિવેકપૂર્વક સમક્રિત મદિત શુભ પ્રવૃત્તિ કરે છે. જ્યાં માનાદિ વાંછા અથવા કોઈ અભિલાષા નથી તો પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બધાય છે. પુણ્ય અર્થાત્ સુખ અને અનુબંધ એટલે પછી પણ સુખ, સમ્પત્તિ, બળ, બુદ્ધિ મળે છે, કે જેનો તે સદુપયોગ કરી શકે છે. અને વૈભવનો શીઘ્ર ત્યાગ કરી શકે છે. જેમ કે, ભરત ચક્રવર્તી આદિ.

(૨)—પુણ્યાનુબંધીપાપ—મિથ્યા દર્શનમાં શુભ પ્રવૃત્તિ કરવાથી જે પુણ્ય થાય એથી વૈભવ, સમ્પત્તિ, બળ, બુદ્ધિ આદિ મળે છે એનો પૂરો સદુપયોગ થવો કઠણ છે. પ્રાયઃ એથી ભોગ વૃદ્ધિ થઈને કુગતિ મળે છે. જેવા કે, પ્રહલદત્ત ચક્રવર્તી. પુણ્ય એટલે સુખની પછી (અનુબંધ) પાપ (દુઃખ) પ્રાપ્ત થાય તેને પુણ્યાનુબંધી પાપ કહે છે.

(૩)—પાપાનુબંધીપુણ્ય—સમદષ્ટિ—વિવેકી આત્મા અમુક પાપ કાર્ય લાચારી (નિરુપાય) થી કરે છે. જેમ કે શરીરે નિર્વાહ માટે ભોજન આદિ કરવું. વ્યાપાર રોજગાર કરવો ઇત્યાદિ. એ કાર્યો કરતી વખતે એ જીવનાં હૃદયમાં વિરક્તિ અને પાપને માટે પશ્ચાત્તાપ થાય છે. એથી તે જે ક્રિયા કરે છે તેથી પાપ બંધન તો થાય છે, પરંતુ પશ્ચાત્તાપ યુક્ત હોવાથી તેના ફળમાં તે સમભાવ

ગાંધી શકે છે તેથી નમાર વૃદ્ધિ થતી નથી પાપ એટલે
કુખની પછી પુણ્ય (મુખ) પાપના ફળમા કુખકારી
સંયોગ મળે છે પરંતુ નમનાવ રહેવાથી પાછું મુખ મળે છે

૪—પાપાનુભવીપાપ—મિથ્યાત્વી છવ્વિ મા, વિષય
મ્માયની પ્રવૃત્તિ કરતા બાધ છે ક્રિમાદિ પાપ તો
છે જ એના ફળમા કુખ મળે છે એ કુખમય હાવતમા
પુન પાપ મારું ફળ, ચિતા બય શોમાદિ કરીને નવા
પાપ બાધ છે જેથી પાપ (કુખ) નો અનુભવ-પાછળ
પણ કુખ થાય છે એને પાપાનુભવીપાપ કહે છે

આ આ મધનોમાથી પુણ્યાનુભવીપુણ્ય શુભ
છે પાપાનુભવીપુણ્ય મધ્યમ છે અને પુણ્યાનુ
ભવીપાપ ને પાપાનુભવીપાપ નિષ્ઠ છે એનુ યથાર્થ
જ્ઞાન સદ્ગુણ પાન કરીને જે ક્રિમાની હાય તે આદ્ય
(૩૧) નિમિત્ત વશ આત્માના તણ પ્રમાર છે —

૧ બહિરા મા—શરીર, દન્ડિય અને બોમાદિમા
મમતા નાખના—મિથ્યાત્વી
૨ અતરા મા પાતાને શરીર, બોમાદિથી વિષ
શુદ્ધ પાન મુખાદિ સ્વરૂપ આત્માને અનુભવનાર અર્થાત્
મમતા આત્મા

૩ ૫ મા ના—નિહ સ્વરૂપી નિરાકાર, નિરજન-
વીતરાગ આ મા
સમગ્રી છવ્વિ આ મ ભાવનાને પામીને ૫ માત્ર
૫૮ હે છે

(આ અષ્ટ પાદુક)

સફળ--જીવન

(લેખક--૧. જગદીશ ચંદ્ર ચાવડા)

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનની
પાંદડી ગાથાનાં ભાવાર્થ.

એક રીતે જીવન મળવું મોઘું નથી. પ્રાણીને મરણ બાદ પૈમા ટકા બચ્યા વિના મફતમાં જ જીવન મળી જ નય છે. આ રીતે જીવન સસ્તું છે. તેટલું જ મોઘું બલકે તેથી એ મોઘું સફળ-જીવન છે. લાખો મનુષ્યો-માંથી એકાદ જ આત્મા પોતાના જીવનને સફળ બનાવે છે. જીવન મળવું સરળ છે, પણ સફળતાના સાધન મળવા મુશ્કેલ છે. ઉત્તરાધ્યયનમાં ચાર વાતો દુર્લભ દેખાડી છે. કે જે જીવનની સફળતા માટે આવશ્યક કહી શકાય.

ચતારિ પસ્મજ્ઞાણિ, દુલ્લહાણીઠ જંતુણો;
માણુમત્તં સુઢ મદ્દા. સંજમમ્મિય વંચયં ।

પ્રાણીને ચાર વસ્તુઓ મળવી બહુ મુશ્કેલ છે મનુષ્યત્વ, શાસ્ત્ર જ્ઞાન, શ્રદ્ધા અને સંયમ પાલન કરવાની શક્તિ.

મનુષ્ય પર્યાય વિષે જ્યારે આપણે વિચારીએ છીએ ત્યારે તેની દુર્લભતા દેખીને દંગ થઈ જઈએ છીએ. મુઠ્ઠીભર માણસો સિવાય સ સારમાં અનત જીવરાશિ છે. આજે વૈજ્ઞાનિક લોકો પણ પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ આદિ સ્થાવર જીવસમૂહને જીવ માને છે. આ બધી પર્યાયોને છોડીને જો ઇદ્રિયાદિ કીડા, મકોંડા, પશુ, પક્ષી, આદિના શરીરોથી બચીને મનુષ્ય બનવું કેટલું મુશ્કેલ છે ?

અહીં કેવળ મનુષ્ય પર્વાયની જ દુલભતા નથી
દેખાડી દિનુ મનુષ્યત્વની દુર્લભતા બતાવી છે મનુષ્ય
બલ મળવો એક વાત છે, અને મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરવું
બીજી વાત છે જણાવેની દુનિયામાં લગભગ ૧૥ અમર
મનુષ્ય નબ્યા છે પરંતુ મનુષ્યત્વવાળા માણસોની ગણતરી
પરવામાં આવે તો આગમીના ટેરવા પર ગણાય તેટલા
માણસો જ નીકળશે એટલે જ સાત્તમાં તો મનુષ્યભવની
દુર્લભતાને બદલે મનુષ્યત્વની દુર્લભતાનું કથન કર્યું છે
આ વાત ખાત્ર નોધવા જેવી છે વિચારવા જેવી છે

વત્ય છે કે, મનુષ્યભવ મળવા છતાં પણ જો
મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત ન કર્યું તો મનુષ્યજીવન શું કામનું ?
અહીં તો પ્રશ્ન જ એ છે કે મનુષ્યત્વ આખિર છે શું ?
કે જો ન મળવાથી મનુષ્યજ મ જ વ્યર્થ મનાય

મનુષ્યભવ નર્યે મનુષ્યનો આકાર મગે છે, પરંતુ
મનુષ્યત્વ નાટે આકારની નહિ-શુદ્ધિની જરૂર છે એક
કવિએ ક્યું છે કે જ્યાં સુધી શુદ્ધિઓમાં મનુષ્યની ગણના
ન થાય ત્યાં સુધી તેની ના પુત્રવની નથી ગણાની
ગુણો મદ મજનારમ મ વતિ કટિનો મુક્તમમાદર્ય ।

મજાશા યદિ મુનિની વદ વચ્ચાકીત્યા નામ ॥
આવાર્થ—શુદ્ધી શાકેની ગણતરી કે તી વખતે જેના
નામ પર આગમી ન પડી એટલે જેનું નામ શુદ્ધી વગીરે
ન આપાય એવા પુત્રની માતા જો પુત્રવની કહેરાય તો

વન્ધ્યા (વાત્રાળી) માને કહેવી ?
આથી તારૂ જણાય છે કે આ શુદ્ધો ધારે ને જ
મનુષ્ય છે બાકીના મનુષ્ય નહિ પણ મનુષ્યામાર (નાનર

દેવધારી) પ્રાણી માત્ર છે મનુષ્ય ગાંધર્વના અર્થ 'મનુ'ના
 સંતાન પણ કમળ છે. જો કે મો 'મનુ'ના સંતાન
 છે. પણ મનુની સંતાન હોવાનું ગૌરવ ધારણ કરનારા થોડા
 છે. સાચા પુત્રો તો તે છે કે જે પૂર્વજના ગૌરવને ધારણ કરી
 શકે. મનુ તો છે કે જે, યુગ નિર્માણ કરે. એટલે કે સમા-
 જની નીચી હાલત સુધારીને યુગગર્વો કરે, ઉન્નત બનાવે.
 જેન શાસ્ત્રોમા મનુઓ (કુલ કરે)ના જે ઉદ્દેશ મળે છે, એથી
 સાફ માલુમ પડે છે કે, એમનાથી જ યુગ (કર્મભૂમિ)ની
 આદિમાં સમાજની આવશ્યકતાને પૂર્ણ થઈ હતી. આને પણ
 સમાજની આવશ્યકતાઓ (જરૂરીઆતો) મનુષ્ય પૂરી કરે છે
 સમાજમા યુગાન્તર ઊભો કરે છે તે જ મનુના સંતાન છે.

જો કે પ્રત્યેક મનુષ્યમાં એટલી શક્તિ કે યોગ્યતા
 હોઈ ન શકે. છતાં પ્રત્યેક મનુષ્ય મનુના સંતાન હોવાનાં
 ગૌરવને સાચવી શકે છે એક જ માણસ યુગાન્તર ઉપજાવે
 એવું કંઈ નથી ઈમારત જેવા સાધારણ કામને પણ એકલો
 કારીગર નથી બનાવી શકતો, તો યુગાન્તર (નુગ ફેર)
 કરવો એ તો મોટી વાત છે હા, આપણે યુગાન્તર કરવા
 માટે કંઈક કરી-છૂટીએ એટલું બની શકે છે. જો ઈમારતમા
 એક ઈંટ પણ આપણે મૂકી-ગોઠવી શકીએ તો પણ કારી-
 ગર-કાર્યકર્તા કહેવાઈશું, મનુનું કાર્ય કરી શકીશું. એ જ
 મનુષ્યત્વ છે.

એક બીજો કવિ મનુષ્યનું વિતેયન નીચે સુજ્ઞ કરે છે

આઠાવ નિદ્રામય મૈથુનં ચ, મામાન્ય મેતત્પશુર્ભિર્નરાણમ્ ।

घर्मोहितेषामात्रिको विशेषो, धर्म हीनाः पशुभिः समाना ॥

સાવાર્થ—આહાર, ઊંઘ, ભય, અને મૈથુનમાં તો મનુષ્ય અને પશુ સરખા છે મનુષ્યમાં ધર્મની જ માન વિશેષતા છે જે મનુષ્યમાં ધર્મ નથી તે પશુ જેવો છે આ ક્ષિત્તે મનુષ્યત્વનું ચિહ્ન ધર્મ રાખ્યું છે જે ધર્મને ધારણ કરી શક્યો તે જ માણસ મનુષ્ય છે ધર્મનો વિષય બહુ ઊંડા અને વિચાળ છે એ વિષે તો કેવલાય નવા ન લખો લખી શકાય એવે જ અહીં ધર્મના વિષય પર વિવેચન નથી કર્યું તો પણ એટલું તો કહવું પડ્યું કે, ધર્મનું મૂળ ન્યાય છે નહીં (ન્યાય)ના નિર્ણયમાં પર્વાય વાળી શબ્દ મધ્યસ્થ છે, મધ્યસ્થતા જ મનુષ્યત્વ છે અને નિઃસ્વાત્મી જ પશુત્વ છે એક-વિષે મધ્યસ્થ અને નિઃસ્વાત્મી નહિમાં નહિમાં મનાવ્યા છે નાર્ત્તોષ પશુવત મિથ્યાત્વવ્રતન લેનમ ।

પશુજેડવિ નરાચ મમયકવ બ્રહ્મ લવના ॥

સાવાર્થ—જેનું ચિત્ત નિઃસ્વાત્મી કલિ છે તે મનુષ્ય છતાં પશુ છે અને જેનો આત્મા મધ્યસ્થતી નિર્મળ થયો છે તે પશુ છતાં મનુષ્ય છે, આથી નાર્ત્તોષ છે કે મનુષ્ય વના ઈશ્વરે મનુષ્યોને જ નથી મળ્યો જન્માય છે કે મનુષ્ય વના ઈશ્વરે મનુષ્યોને જ નથી મળ્યો અને મનુષ્ય વવાથી જ મનુષ્યત્વ નથી મળી જતું પશુ જોમાં પણ એવા પશુ હોય છે કે જેને આપણે મનુષ્ય કોઈ કહી શકીએ અને મનુષ્યોના પશુ જેવા છે કે જેને આપણે પશુ કહી શકીએ એવા માણસ પણ છે, મનુષ્ય હોવા છતાં મનુષ્યત્વ નહીં મળે છે માટે જ ઉત્તર મધ્યનની ગાથાના ચાર દુવખામાં નોંધી પ્રથમ દુવખ પશુ મનુષ્યત્વ બતાવ્યા છે તેના મનુષ્યત્વ ન લખતા મનુષ્યત્વ લખવાના અર્થ બે ગદ્યો છે મહાગોષ્ઠવન નામવા માટેની એ નોંધો પહેલી થાય છે

જે આ પહેલી ગરબ પાળું કહે તે બાકીની ત્રણ ગરબોને પાળું કહી ગણે. કારણ કે પાછલી ગરબો મનુષ્યત્વના પાળું વિદ્યાસ અર્થે જ છે.

બીજી ગરબ છે શાસ્ત્રજ્ઞાન. માધ્યાન્ય રીતે શાસ્ત્રજ્ઞાન ધવું નાંટવું છે. પાંચ વ્ષ વર્ષ અભ્યાસ કરતાં કરતા બધા વિદ્વાન ગની ગકે છે. વાત વાતમાં ધર્મ-ધર્મની બૂમો તો પડાય છે, પરંતુ માત્ર શાસ્ત્રજ્ઞાન, ધર્મના ગહસ્યો જાણવાની યોગ્યતા આવવી તે મુશ્કેલ છે જૈન શાસ્ત્રના જ્ઞાનનો સાર એટલો જ છે કે —

“ધર્મ આત્મામાં છે, બહાર નથી.” ધર્મ નથી મદિરોમાં, નથી ઉપાશ્રયોમાં, નથી મસ્જિદોમાં, નથી પુસ્તકોમાં. ધર્મ છે આપણા આત્મામાં. લોકોએ ધર્મનો આધાર શરીર માન્યુ છે જાતિ અને કુળે ધર્મના ઈન્તરા લીધા છે. તેથી તો હાડમાંસના શરીરોમાં સ્પર્શસ્પર્શનો વિચાર કરાય છે. એ જ મિથ્યાજ્ઞાન છે. સેંકડો શાસ્ત્રો શીખ્યા છતાં જેણે આત્મશક્તિને ન ઓળખી, આત્મવિશ્વાસ ન પ્રાપ્ત કર્યો અને શરીરની શુદ્ધિ-અશુદ્ધિ પાછળ જ પડ્યો. રહ્યો, તે ગમે તેવો વિદ્વાન હોવા છતાં સાચો જ્ઞાની ન જ કહેવાય. જૈન શાસ્ત્રોની સર્વથી વિશેષતા તો એ છે કે, તે બાહ્ય ક્રિયાકાંડોમાં ધર્મનું અસ્તિત્વ નથી માનતા, જેણે એટલું સમજી લીધું તે સઘળા શાસ્ત્રોનો સાર સમજ્યો શાસ્ત્રો ભણીને જે તેના રહસ્યોને સમજી શકે છે તેને શ્રુતિ દુર્લભ નથી, પરંતુ જે લોકો શાસ્ત્રનો બોલો ઉઠાવવા છતાં રહસ્યજ્ઞાનને નથી સમજતા તેને ‘શ્રુતિ’ દુર્લભ છે. જો શાસ્ત્રો ભણવાથી કે વાંચવાથી ‘શ્રુતિ’ સુલભ થતી હોય તો ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ચાર વસ્તુ દુર્લભમાં ‘શ્રુતિ’ દુર્લભ નકે —

ત્રીજી દુર્લભ વસ્તુ છે શ્રદ્ધા મામાન્ય રીતે આખા વિશ્વમાં શ્રદ્ધાનું નાશ્ય છે માત્રી શ્રદ્ધાને અભાવે દુનિયા જમના અપાય છે અને નાશ્ય મારું જાય છે શ્રદ્ધા તો દિવ્ય ગુણ છે અધશ્રદ્ધાથી અને તની જાળમાં ફમાવાથી વિરાટ શત્રુ મન્યો છે મનુષ્યનું બુદ્ધિ ૧૫ છે, મનુષ્યનું બની ૧૫ છે 'આ અધશ્રદ્ધા મુલક પશુ શ્રદ્ધા દુર્લભ છે' શ્રદ્ધા નમ્ય નાનપૂર્વક છે એ પ્રત્યક્ષ અતુ નાનથી વિદ્ય નથી શ્રદ્ધા શરૂનો અર્થ આત્મવિશ્વાસ છે અને એના વિશ્વાસ છે કે મારો આત્મા અનંત શક્તિ વળ છે એ શક્તિ વળ છે અને પાત્રિત કરવા નમ્ય છે એવા વિશ્વાસથી જ મનમનમાં ફની પડે છે, અને અનેક વિશ્વો માં મા આવવા છતાં આ નવિશ્વાસથી તેના પર વિજય મેળવ છે આવા જ માનના માત્રા શ્રદ્ધાનું હોય છે જ દુર્ગન્ધાનિ આદિન મૂળને દહે છે -

દશાયત્ત કલ્પ જ મ પ્રાયત્ત ત્વ લૌકિકમ્ "

જન્મ મળવા તા કર્માધિન છે પરંતુ પુરુષાર્થ ત્વા ધિન છે પુરુષાર્થથી જ જન બની શકાય દુજથી નરિ જન ધન એન નથી મળતા કે જનને અમુક અમુક અધિભાર નથી જન ધન તો મળ છે તને ૧૦ નેવા હો છતાં પુરુષાર્થ વા અધિ ૧૧ બની શકે છે અને નર્વ મઈ પ્રાપ્ત ૨૧ શક્યા નમથ છા મળ મળે કઈ શી રૂપ નથી પુત્રના મા અનંત શક્તિવળ આ નાત્રિ ૧૨માન છે એવા વિશ્વાસથી આગળ વધે કમ કરે, અને નર્વ કઈતો મુ મોખ પશુ પ્રાપ્ત ૨૧ ને તને પરમા મા પશુ બની શકે છે

શાથી દુલ્લભ વસ્તુ નયનશક્તિ છે નનામાં જે વધુ દુલ્લભ છે પરંતુ જેટલું અધિક ને દુલ્લભ છે, તેથી અધિક

પર્યાપ્તતા તેને મોક્ષની વસ્તુ બનાવી દીધી છે. જે માન-યોગમાં મનુષ્ય નથી, શ્રદ્ધા નથી, તેઓ પણ સંયમી થવાનો હોય કરે છે. સંયમની જેવી ધૃણધારણી થઈ છે તેવી આજે દેશની નથી થઈ.

સંયમના ગૌણ આધનોને સંયમ ચમત્ક્રમે એ મોટી ભૂલ છે. ઉપવાસ, અપરિત્યાગ, વિવિધવેશ, સ્ત્રી (પતિ) પરિવારનો ત્યાગ આદિ સંયમના સાધનો છે. પણ સંયમ નથી. ત્યારે સંયમ શું છે? ક્યાં છે?

મનને વશ કરવું, કપાયોને દૂર કરવા એ સંયમ છે. દેશ મનુષ્ય આપણું અતિ અનિષ્ટ કર્તો હોય તેના ઉપર પણ જેને ક્રોધ ન આવે, જેને પોતાની વિકૃતા તથા સંપત્તિનું અભિમાન નથી જે યશ-કીર્તિનો લિખારી નથી, જેના હૃદયમાં ઈર્ષ્યા નથી, જે બીજાના યશને જોઈ આનંદે છે, જે કુસંપનો શત્રુ છે, વિશ્વપ્રેમની જ જેની રાગવૃત્તિ છે, જે છળકપટથી દૂર છે, જે મોટી મોટી ઋદ્ધિઓને પણ માટી સમજે છે, જે ઉદારતાનો ભંડાર છે, પાપીઓને જોઈને તિરસ્કાર ન કરતા તેના પર દયા કરે છે, વિરોધીઓ સાથે પણ જે મિત્રતાથી વર્તે છે જે સહનશીલતાનો ભંડાર છે, તે જ સંયમી છે, તે જ સાધુ છે, તે જ જગતનો પ્રાતઃસ્મરણીય છે. પરંતુ એવો સંયમ મુશ્કેલ છે ત્યાગીનો વેશ ધરનારા (સાધુ) માત્ર જગતમાં ૬૦ કરોડ લગભગ છે તેમાંથી એવા કેટલા છે કે જેમણે પાણીની લીટી જેવા કપાય પાતળા પાડ્યા? જેમનામાં સાચો ત્યાગ અને સાચી ઉદાસીનતા છે? એવી વ્યક્તિઓ આંગળીઓ પર નંદિ તો આંગળીના ટેરવા પર ગણાય તેટલી હશે. એટલા માટે ઉત્તરાધ્યયનમાં સયમને હુલ્લેલ કહ્યો છે.

આ ચાર વસ્તુઓ જે-મેળવી શકે છે તેનું જીવન સફળ બને છે.

થોડાક અભિપ્રાયો

યોગદર્શન અને યોગમમાધિ

આ પુસ્તકના લેખક શ્રી “વિશ્વગાનિ વાલ્મીકી”

કેને નાહિ યના જોડ અભ્યાસી દોવા નાથે યોગ વિધાનું
શાસ્ત્રીય નાન ધરાવ છે તેમલે યોગ વિદ્યા વિષય કેવાક
પ્રમાણુત નદબ અયોની નહાય લઈ, કેને યોગશાસ્ત્રોના આધાર
ઉપરના અથનુ આયોજન કયું છે થો. કેને કહેવાય તેને
પ્રભાવ શુ યોગમમાધિ પથત્રણ આઠ અંગો, ઉપરાંત ભક્તિયો, ૧,
કર્મયો, ૨, પ્રાણયો, ૩ નમાધિયા, ૪ વિવિધ પ્રમાણના પ્રાણયામો,
દગ્ધની કિરા પદ્ધતિ અને નના લાભો વાર વિષયો આ
પુસ્તકમા વિશદ રીતે મમલવવામા આવન છે યોગના
અભ્યાસીઓ નથા નાધરને આ પુસ્તક ઉપયાગી અને
માર્ગદર્શક બની રહેશે

—મુખર્જી સમાચાર

યોગદર્શન અને યોગમમાધિ

વિશ્વ અબુદય આધ્યાત્મિક અથનાળાનુ આ ૧૨નું પુષ્પ છે
આ પુસ્તકમા યોગનું નદત્વ, યોગી થના લાભો યોગી
સર્વોન્નત ખૂનિકાએ પહોંચ્યા પછી આ મા ૫ નાનદશાનો
આનંદ, મુખ કયા રહેકુ છે અને જાનના લાભો એને કથ.
મ. ૩

શોધે છે ? યોગી મળતી આધ્યાત્મિક શક્તિ—આનંદ અને
 સુખ, સમાધિ પ્રાપ્ત કરવાની સાચી માર્ગ મનુષ્યજન્મની
 માર્ગદર્શના શ્રેમાં છે ? વગેરે વિષયોની મુંઢ છાગાવટ આ પુસ્તકમાં
 કરવામાં આવી છે. જીવનનો વિકાસ સાધવા ઈચ્છનાર દરેકને
 આ પુસ્તકના વાચનથી ઉપયોગી માર્ગદર્શન મળશે

—જેનપ્રકાશ

યોગદર્શન અને યોગસમાધિ

લેખક વિશ્વશાંતિ ચાહુક—આ લેખકના આ પહેલાં અધ્યાત્મ
 વિષયના કેટલાંક પુસ્તકો પ્રગટ થયેલ છે. તે ઘણા જ મનનીય
 અને વિચારણીય સામિત થયાં છે જે કોઈને અધ્યાત્મ
 વિષયમાં રસ હોય તેમણે તેમનાં બધાં પ્રકાશનો રસપૂર્વક વાંચવા
 જરૂરી છે. આ પુસ્તકમાં 'યોગતુ' મહત્ત્વ, યોગથી થતા લાભો,
 યોગની સર્વોત્કૃષ્ટ ભૂમિકાએ પહોંચ્યા પછી આત્મા—પરમાત્મદશાનો
 આનંદ, જે જગતના કોઈ પણ પદાર્થમાં આપવાની શક્તિ
 નથી. સુખ ક્યાં રહેલું છે, અને મનુષ્યો ક્યાં શોધે છે ? યોગથી
 મળતી આધ્યાત્મિક શક્તિ અને શાંતિ વિષે આ ગ્રંથમાં ખૂબજ
 વિચારશીલ સામગ્રી આપવામાં આવેલ છે

દા. ત. (૧) યોગવિજ્ઞાન, (૨) યોગવિદ્યાનો પ્રભાવ, (૩)
 ભક્તિયોગ, (૪) કર્મયોગ, (૫) અષ્ટાંગયોગ—યમ અને નિયમ,
 (૬) આસન, પ્રાણાયામ, (૭) ધ્યાનયોગ, (૮) સમાધિયોગ, (૯)
 જડચેતનનો વિવેક, (૧૦) સંસારી અને મુક્ત જીવોનું સ્વરૂપ,

(૧૧) દિવ્ય લુપનની ચાવી વગેરે ૧૬ પ્રકરણો આપેલ છે, ધ્યાન શિખર એ યોગભાધનાનું એક પરિમિત છે મન, વચન, કાયાના યોગને ઉચ્ચત્તમ ભૂમિકાએ લઈ જવા માટે “યોગ ભાધના” અન્યતઃ જરૂરી છે તે સ્ત્રીપ્રમનું એક વિશિષ્ટ અંગ પણ છે તેમજ આમા મ્વાનુભવના ઘણા પ્રમગો રજૂ કર્યા છે આ પ્રકાશન દ્વારા લેખકે, પ્રમશકે ‘અધ્યાત્મ માર્ગ’ના આરાધકો માટે સુદર વિચારણીય નામગ્રી પૂરી પાડી છે તે માટે લેખક મહાશય અભિનંદનના અધિભારી છે

—સ્થાનકવાસી ૫૩

વિચારશક્તિનો અદ્ભુત પ્રભાવ

ભા ૬-૩

પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં ચિંતા અને નિરાશાજનક વિચારોની સ્વાસ્થ્ય પર કેવી ખરાબ અસર થાય છે અને સદ્વિચારોથી અને પ્રમનનાથી લુપન કેમ જાનવધી ભરી શકાય છે એ નરણ દીને બતાવ્યું છે આપણે ભવિષ્ય સુધારણ કે બગાડવું તે આપણા હાથની જ વાત છે તે લેખકે દાખલા-દલીલો સાથે પુસ્તકમાં સજ્જ કર્યું છે લેખકની રીતી ખૂબ જ સરળ અને સરોહ સહ સુદર છે

—મુખર્જી શામાચારી

વિચારશક્તિનો અદ્ભુત પ્રભાવ

સ્વર્ગ યા તો નગ્નનું સર્જન કરનાર માનવના વિચાર છે. અને જેવા જેના વિચાર છે. તેવી જ તેની કાયા અને માયા છે. માનવની ઉન્નતિ કે અધોગતિનું અતર્ગત રહસ્ય પ્રબળ કારણ તેના વિચારો જ છે. પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં ચિંતા અને નિરાશાજનક વિચારોની સ્વાસ્થ્ય પર કેવી ખરાબ અસર થાય છે અને સદ્વિચારોથી અને પ્રમનતાથી જીવનને કેમ આનંદથી ભરી શકાય છે, એ સરળ રીતે બતાવ્યું છે. આપણું ભવિષ્ય સુધારવું કે બગાડવું તે તે આપણા હાથની જ વાત છે. તે લેખકે દાખલા-દલીલો સાથે પુસ્તકમાં રચ્યું છે. શુભ ભાવના અને સત્ સંકલ્પભર્યા સુવિચારો કેવા સુલભ પરિણામો જગવે છે, તે સંખ્યાબંધ દષ્ટાંતો દ્વારા સમજાવ્યું છે.

—ગાયત્રી વિજ્ઞાન
સંપાદક પ્રો. અવધૂત

વિચારશક્તિનો અદ્ભુત પ્રભાવ

ભા. ૨-૧

મનુષ્ય પોતાના વિચારોથી પોતાનું ઉત્થાન અને પતન કરે છે. આપણે જેવા વિચાર કરીએ તેવા બનીએ છીએ, ભવિષ્ય આપણી સામે પથરાઈને પડ્યું છે તેને બગાડવું કે સુધારવું એ આપણી ઈચ્છા પર નિર્ભર છે સતત સદ્વિચારોથી ગમે તેવી પરિસ્થિતિ બદલી શકાય છે જરૂર છે તે દિશામાં પ્રબળ યુરુષાર્થ કરવાની શારીરિક તેમજ માનસિક રીતો તેમજ દુર્વ્ય-

નનોથી મુક્તિ મેળવી શકાય છે અને ગમે તેટલું કનિષ્ઠ હોવન
 યજ્ઞ મદ્વિચારથી અને દુઃ ન કલ્પથી ઉન્નત મનાવી શકાય છે
 તે મરણ નીતિ આ પુન્યક્રમા મમજવવામા આવેલ છે આજમાલ
 નોવેલો, નામધિયા વગેરે મનોરજન નાહિન્ય નારા પ્રમાણમા
 વચાય છે તન બદલ આવુ ચારિત્ય થ નર કરના નાહિન્ય
 ધુવાનોએ વધુ વાચતુ જોઈએ આવા પુન્યક્રમ ધરમા અવગમ્ય
 વનાવવા જોઈએ

—જૈનપ્રકાશ

આ પુન્યક્રમે હવન નહવની' યાને 'વિચાર રહ્ય' એટલું
 જોતુ નામ ઉચિત રીત આપવામા આવ્યું છે તેમા વિચાર
 શમિતે ખીનવવાનો તથા ઈષ્ટ ક્ષેપને પ્રાપ્ત કરવાનો તરણ
 નાગ' બતાવવામા આવ્યા છે વિચારોની શમિત નારા-મહા
 વિચારોની અલસતા, દિવ્ય વિચારોનો હવન પર પ્રતાપ વગેરે
 નિયંત્રોની હાજર આ પુન્યક્રમા અમરમાર નીતે કરવામા આવી છે
 કે ખી નિરાશ અને પતિત માનવીઓના હવનમા સંગમ્યવચ
 હવન રત ઉપન્ય કદે એટલું વિચાર ઓપી રનાયતુ આ પુન્યક્રમા છે
 —મુખ્ય મહાવાર

હવનનહવની (વિચાર રહ્ય)
 આ ૧

જન માધાતુ પાયાના રહેલ અનૂચલ વિચારશમિતે કેવી
 રીતે ખીજવી શકે અને કમર કાપ્ય મિતે વિગત ટેવી રીતે

ખરેખર ભારતમાનાની અફળુન વિચારધાગને સમાજોત્થાન
માટે નર્વ વિશ્વ માટે ઉદ્ધૃત કરવા માટે લેખકશ્રીને અભિનંદન.

—શા. જે. સ્વામાનારાયણ

પ્રધ્યાપક ગણિતશાસ્ત્ર

ગુજરાત કોલેજ

અમદાવાદ-૬

તા. ૧૯-૭-૭૨

યત્નઃ સત્યેન દોષયેત્ ભગવતી ચૈતન્ય દેવી

‘જીવન સંજીવની’ પુસ્તક માટે આભાર વિચાર-મામર્થ્ય,
તેની ક્રિયાશક્તિ અને કાર્યપદ્ધતિ, તેનું નિયંત્રણ અને પ્રયોગ,
તે દ્વાગ ભૌતિક, માનસિક અને અધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે વિકસિત
અને ઉન્નત જીવન પ્રાપ્ત કરવાની સાધના વગેરે અનેક અત્યંત
કઠિન અને ગૂઢ વિષયોને સરળ રીતે રજૂ કરીને સર્વસાધારણ
જન તથા સાધકજન ઉભયને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી જ્ઞાન
સંપત્તિ આ પુસ્તકમા આલેખાઈ છે એક ઉત્તમ પુસ્તક એ તો
તેજસ્વી આત્માના જીવનને વિકસાવતી શક્તિ હોય છે, અને
તેથી તે દ્વારા મનુષ્યો નવજીવન પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આ પુસ્તક
દ્વારા એવું કાર્ય સફળ રીતે થશે એ જ તેની સિદ્ધિ બનશે.
આવા લોકકલ્યાણના કાર્ય માટે અનેક અનેક હાર્દિક
શુભેચ્છાઓ અને ધન્યવાદ.

સમર્પણ સાધનાસય

મુ. યો. ગરૂડેશ્વર

વાયા નજીપીપળા

(જિ. ભરૂચ)

ગણેશ પંડ્યા

બી એસ. બી

...પુત્ર્ય દેવી મહાનતીજીએ 'હવન નહવની' પુત્રક
 લખીને જનમમુદાય ઉપર મહાન ઉપમા કર્યો છે
 હવન નહવનીમા નામ પ્રમાણે ગુણ છે જનમમુદાયનો
 માટે ભા। હવે છે પણ મરવા જેમ સંમના માટે આ પુત્રક
 નહવની કેપ છે જ લખિકા પોતે જ લખે છે કે હું પામર
 હવન હવની હતી પણ માનમશાસ્ત્ર અને વિચારશાસ્ત્રના પુત્ર્યદેના
 વાચન, મનન દ્વારા પામરતામાંથી પ્રભુતા ન પ્રગતિ કરી તેમજ
 ધણ ધા। જાણીને જ સંકલન કર્યું છે નં છુદ્ધ મહ છે કે
 શુદ્ધ વિચાર। કદા મં બ્રહ્મા જ શુદ્ધ ગુણ વિચારે પર
 ભાર મૂકે છે ધિયાનાકી પવિત્ર વિચારોનો આશ્રય નાખે છે
 શ્રી એ નિન નેટ મા નકુન મુખ નામધ્ય નનૃદિ અને
 વિચારના અમર' દ્વાપનો દિવ્ય અધ્યાને નહિ ભણાય
 લખિકા પણ નારા વિચારે પ અત્યંત ભાર મૂકે છે આપણે
 એમની પાસે 'હવન નહવની' બા-ર નવ્ય પ્રનિધિ થાય
 એવી આશા રાખીએ ત્યો તેમની આ નકયા લખીને પોતે
 વિવિધ જાણીએ પર કંઈ નીન માયુ મળ્યો તેનું એ પુત્રક
 કે તા નાથકવગને ધણા માટે ભાજ થાય

—દરિમસાદ સેવામીના ૧૫જી
 ન જે બી કે મ એવએલ બી
 ૬૯૬ ૬૨૫૫૨
 અમદાવાદ-૧

પરમ પુન્ય શ્રી ચૈતન્યદેવીનું, ગદ્ય

ગર્ભમાન કાળે થાપા જીવે અજ્ઞાનમજાથી તેમજ અધિ-
ચારથી અનેક દુઃખો ભોગવી ગયા છે તેથી મંચાર પગ્લિમણીની
નિવૃત્તિ થતી નથી. પરમ પુન્ય શ્રી ચૈતન્યદેવીએ પોતાની
આ ઉંમરે જે કષ્ટ ઉડાવીને આપણી મમકા 'જીવન સંજીવની'
પુસ્તક મૂકેલ છે તે તેમનો અનંત ઉપકાર છે. સદરહુ પુસ્તક
મનનપૂર્વક વાંચી તેનું ચિંતન કરવામાં આવે તો હું એમ
માનું છું કે જીવનના કેટલાક મનોમન કલ્પેલા દુઃખોનું
નિવારણ કરનાર બને તેમજ આત્મિક શાન્તિને અર્પનાર બને.
ઉપરાંત મનોબળ તેમજ સંકલ્પબળને વધારનાર છે, એવો મારો
પોતાનો સ્વાનુભવ છે.

લિ.

૨૨, નહેરુપાર્ક સોસાયટી

કાકરીયા

અમદાવાદ-૨૨

આપના આશીર્વાદો

યાચક

જશવંતલાલ

ના સવિનય વદન

